

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS
FAKULTĀTE

JEĻENA VEDIŠČEVA

**MAZĀKUMTAUTĪBU PAMATIZGLĪTĪBA
LATVIJĀ (1918-1940)**

**PROMOCIJAS DARBS
PEDAGOĢIJAS DOKTORA ZINĀTNISKĀ GRĀDA IEGŪŠANAI
APAKŠNOZARE: VISPĀRĪGĀ PEDAGOĢIJA
(PEDAGOĢIJAS VĒSTURE)**

**DARBA ZINĀTNISKĀ VADĪTĀJA
Dr. paed., prof. A. Krūze**

RĪGA

2010

SATURS

PROMOCIJAS DARBĀ IZMANTOTIE SAĪSINĀJUMI	3
IEVADS	4
1. MAZĀKUMTAUTĪBU IZGLĪTĪBAS VEIDOŠANĀS PRIEKŠNOTEIKUMI LATVIJĀ	13
1.1. Latvijas mazākumtautību vēsture, demogrāfiskais un sociālekonomiskais raksturojums	13
1.2. Izmaiņas mazākumtautību politikā pasaulē un Latvijā pēc Pirmā pasaules kara	17
1.3. Mazākumtautību izglītības autonomija Latvijas un Eiropas kontekstā	26
2. LATVIJAS MAZĀKUMTAUTĪBU IZGLĪTĪBAS SISTĒMAS RAKSTUROJUMS (1918–1940)	33
2.1. Mazākumtautību izglītības sistēmas tiesiskais pamatojums	33
2.2. Mazākumtautību pamatizglītības saturs	49
2.2.1. Pamatskolu mācību priekšmetu programmas obligātajos mācību priekšmetos	52
2.2.2. Pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plāni	69
2.3. Audzināšanas pieredze mazākumtautību pamatskolās	84
2.4. Mazākumtautību pamatizglītības pārvalde un īstenošana	91
3. MĀCĪBU GRĀMATAS MAZĀKUMTAUTĪBU PAMATSKOLĀM	132
3.1. Mācību grāmatu izvērtēšana kvalitātes nodrošinājumam	132
3.2. Latviešu valodas mācību grāmatas mazākumtautību skolām	136
3.3. Latvijas vēstures mācību grāmatas mazākumtautību skolām	146
3.4. Latvijas ģeogrāfijas mācību grāmatas mazākumtautību skolām	152
4. SKOLOTĀJU SAGATAVOŠANA MAZĀKUMTAUTĪBU PAMATSKOLĀM	158
4.1. Valsts uzturētās mazākumtautību pamatskolu skolotāju izglītības iestādes līdz 1934. gadam	158
4.2. Privātās un biedrību uzturētās mazākumtautību pamatskolu skolotāju izglītības iestādes līdz 1934. gadam	176
4.3. Mazākumtautību pamatskolu skolotāju sagatavošana pēc 1934. gada	180
NOBEIGUMS	183
AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS	185
ANOTĀCIJA	207
PIELIKUMI	208

Promocijas darbā izmantotie saīsinājumi

BIP – Baltkrievu izglītības pārvalde

EIP – Ebreju izglītības pārvalde

IM – Izglītības Ministrija

IMM – Izglītības Ministrijas Mēnešraksts

KIP – Krievu izglītības pārvalde

Latvijas PSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika

LVVA – Latvijas Valsts vēstures arhīvs

LŽSCO - Latvijas žīdu Skolu Centrālā Organizācija

PIP – Poļu izglītības pārvalde

PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība

VIP – Vācu izglītības pārvalde

Ievads

20. gadsimtā Latvija gāja grūtu pašnoteikšanās ceļu no Latvijas valsts pasludināšanas 1918. gada 18. novembrī, pārdzīvojot Otro pasaules karu, divus totalitāros režīmus, līdz 1990. gada 4. maijā Latvijas PSR Augstākā Padome pieņēma deklarāciju „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”. Sākās Latvijas Republikas atdzimšana. Latviešu valoda atguva valsts valodas statusu. Latvijā atjaunojās mazākumtautību izglītības tradīcijas. Tika atvērtas poļu, baltkrievu, ukraiņu, igauņu, lietuviešu skolas.

Latvijas etniskā sastāva kopainā 20. gadsimta sākumā skaitliski dominēja latviešu tauta. Pastāvīgie Latvijas iedzīvotāji bija krievi, vācieši, ebreji, poļi, lietuvieši, igauņi. Otrais pasaules karš un divi totalitārie režīmi būtiski iedragāja Latvijas etnisko struktūru un sakārtotās etniskās attiecības. Repatriācijas gaitā 1939. gadā no Latvijas izceļoja vairāk nekā 60000 vāciešu. Holokausts atņēma dzīvības ap 70000 Latvijas ebreju. Šie notikumi svītvoja divas daudzskaitlīgas tradicionālas Latvijas minoritātes – vāciešus un ebrejus.

1918. gadā dibinātā Latvijas valsts īstenoja trīs tiesiskās demokrātijas pamatkritērijus: taisnīgumu, personas brīvību un iespēju vienlīdzību. No 1918. līdz 1940. gadam iegūta vērtīga pieredze mazākumtautību izglītībā. Valsts apņēmas sniegt obligāto pamatizglītību bērna mātes (dzimtajā) valodā. Bija pieņemti mazākumtautību izglītību reglamentējošie normatīvie akti, atvērtas krievu, vācu, poļu, ebreju, baltkrievu, lietuviešu, igauņu skolas. Šīm skolām tika gatavoti skolotāji, iespiestas mācību grāmatas mazākumtautību valodā. Valsts īstenoja ne tikai mazākumtautību autonomijas politiku, bet arī rūpējās par mazākumtautību bērnu kā līdztiesīgu valsts pilsoņu audzināšanu un izglītošanu. Vācu ievērojamais publicists Bernhards Lamejs (*Lamey*) atzīmēja, ka Latvija 20. gadsimta divdesmitajos gados kļuva par minoritāšu tiesību juridisko laboratoriju.¹

50 gadi, ko Latvija pavadīja Padomju Savienības sastāvā, dzēsa vairākas atziņas par mazākumtautību izglītību valstī. Mūsdienās daudzveidīgā un plašā ārzemju pieredze mazākumtautību izglītībā ieviesa izmaiņas izglītības darbā. Bija mēģinājumi pārnest citu valstu pieredzi uz Latvijas sociāli ekonomiskajiem un kultūrvēsturiskajiem apstākļiem nemainīgā, neadaptētā veidā. Mazākumtautību un latviešu nacionālās politiskās apvienības mazākumtautību izglītības pieredzi interpretē par labu savai politiskajai platformai, bieži minot tikai faktus, bet neminot ekonomiskos, sociālos un kultūrpolitiskos apstākļus, kuros šie fakti konstatēti.

¹ Lamey, B. *Die Minderheiten in Lettland*. Riga, Berlin: Bernhard Lamey – Verlag., 1931, S. 5-6.

Latvijas valsts 1918. –1940. gada pieredze mazākumtautību izglītībā mūsdienās pētīta fragmentāri. Aivara Rubeņa disertācijā „Историческое развитие и педагогические ценности обязательного образования в Латвии с 1919/20 по 1939/40 учебные года” (1990) (nostrificējot tulkojums „Obligatoriiskās skolas vēsturiskā attīstība un pedagoģiskās vērtības Latvijas Republikā no 1919./20. līdz 1939./40. mācības gadam”) apzinātas Latvijas pamatskolas pedagoģiskās vērtības. Irēnas Salenieces promocijas darbā „Latvijas Republikas skolu politika (1918–1934)” apzināti jaunās valsts ideāli, vērtības un politiķu centieni, veidojot valsti un tās pamatu – skolu. Nozīmīgi ir Leo Dribina pētījumi par mazākumtautībām Latvijā un Eiropā, viņa sastādītie rakstu krājumi „Mazākumtautību vēsture Latvijā” un „Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne”. L.Dribina monogrāfija „Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā. Vēsture un mūsdienas” veltīta minoritāšu jautājuma vēsturei, mūsdienām un problēmas risinājuma perspektīvai Eiropā un Latvijā. Raimonda Cerūža monogrāfijā „Vācu faktors Latvijā (1918–1939): Politiskie un starpnacionālie aspekti” aplūkota vācu ietekme Latvijā starpkaru periodā. Volfganga Vahtsmūta (*Wolfgang Wachtsmuth*) monogrāfija „Von deutscher Arbeit in Lettland 1918. – 1934.” apkopo materiālus par baltvāciešu vēsturi un darbību, to skaita vācu izglītības darbības pieredzi minētajā periodā. V.Vahtsmūta memoāri „Wege, Umwege, Weggenossen. Lebenserinnerungen eines Balten 1876 – 1950.” ir vērtīgs baltvāciešu kultūrpolitiskās dzīves Latvijā pētījuma avots. Alfrēda Stara un Vladimira Ūsiņa monogrāfijā „Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijas pirmās brīvvalsts laikā” apzināta un izvērtēta skolu attīstība un pedagoģiskās domas vēsturi neatkarīgajā Latvijā. Leonarda Žukova un Annas Kopelovičas pētījumos par skolotāju izglītību Latvijā rodama ziņas par skolotāju sagatavošanu mazākumtautību skolām. Sērijas „Laikmets un personība” desmitajā rakstu krājumā (sast., zin. red. Aīda Krūze) apzināti Latvijas Republikas izglītības ministru – K.Kasparsona, Raiņa, A.Ķeniņa, A.Tenteļa – dzīvesstāsti, devums izglītības vadībā un mazākumtautību izglītības problēmu risinājumos. Mazākumtautību skolu vēsturei veltīti arī skolotāju praktiķu maģistra darbi. Gaļinas Juškānes maģistra darbā „Mazākumtautību skolu politika Latvijā un ebreju skola: vēsturiskā pieredze un attīstības tendences” (1999) izanalizēta vadošo politisko partiju attieksme pret izglītību, atspoguļota atsevišķu personību nozīme izglītības politikā, izpētīta un izvērtēta ebreju skolu veidošanās un attīstība (1918–1934). Sandras Tarandas maģistra darbā „Rēzeknes poļu skolas vēsture (1919–1948; 1993–2002)” (2002) izanalizēta Rēzeknes poļu skolas veidošanās un attīstība Polijas un Latgales kultūrvēsturiskajā kontekstā, atspoguļota valsts izglītības politika un skolu darbības ciešā saistība.

Īpašības vārdus „etniskais” un „nacionālais” bieži lieto kā sinonīmus. Tomēr, etniskais ietver tikai valodu, kultūru un pašapziņu, turpretī, nacionālais – arī sociālekonomiskos

komponentus. Nācija ir tauta savā vēsturiskajā dzimtenē (latvieši Latvijā, vācieši Vācijā). Nacionālā grupa jeb nacionālā minoritāte ir liela vai maza etniska kopība, kas pieder pie etnosa, kura pamatmasa atrodas ārpus attiecīgā valstiskā veidojuma. Latvijā dzīvojošie krievi, baltkrievi, poļi, ebreji, vācieši ir šādas nacionālās minoritātes.¹ Promocijas darba izstrādē radās problēma, kuru terminu izmantot: „minoritāte”, „mazākumtautība”, „cittautieši”? Jēdziens „minoritāte” radās 18. gadsimta sākumā Francijā. Tas atvasināts no franču vārda *minorité*. Francijas zinātnieki un politiķi lietoja to, apzīmējot kādu cilvēku grupu, kura savas izcelsmes un īpatnību dēļ ir sabiedrības (tautas) mazākums un ir pretstats vairākumam jeb majoritātei (*majorité*).² Latviešu konversācijas vārdnīcā termini „minoritāte”, „nacionālā minoritāte”, „mazākuma tautība” minēti kā sinonīmi.³ Latviešu Tautas Padomes politiskajā platformā nodaļā „Cittautiešu tiesības” tiek lietots termins nacionālas minoritātes.⁴ Šajā pētījumā izvēle izdarīta par labu latviskajam terminam „mazākumtautība”. Taču dažviet termins „minoritāte” tiek lietots kā tā sinonīms.

Latvijas Republikā 20. gadsimta divdesmitajos gados oficiālajos dokumentos un presē lietoja abus vārdus — „žīdi” un „ebreji”. Tā Latvijas Tautas Padomē bija pārstāvji no Žīdu nacionālās padomes, Latvijas žīdu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas «Bunds», Žīdu strādnieku partijas, Žīdu tautas partijas. 1924. gada 23. decembrī Latvijas ebreju skolu centrālā organizācija pārreģistrējās zem jauna nosaukuma: Biedrība „Latvijas žīdu skolu centrālā organizācija”. 20. gadsimta trīsdesmitajos gados Latvijā vārds „žīdi” ieviesās visur, bet vārds „ebreji” pazuda. Nacistu antisemitiskajā propogandā un holokaustā vārds „žīds” tika izmantots negatīvi, ar nicinošu un ļaunu nozīmi. Pēc Otrā pasaules kara tiek lietots vārds "ebrejs".⁵ Šajā promocijas darbā vārds „žīdi” izmantots, citējot avotus un oficiālos nosaukumus.

Promocijas darba ietvaros pētīta piecu lielāko Latvijas mazākumtautību — krievu, vācu, ebreju, poļu un baltkrievu pamatizglītība Latvijā no 1918. līdz 1940. gadam. Šo mazākumtautību pamatizglītības pārraudzībai Izglītības ministrijā īpašā Mazākumtautību departamentā tika dibinātas katrai sava skolu nodaļa. Pētījums neietver lietuviešu un igauņu pamatizglītību, jo to

¹ *Demokrātijas pamati*. LU Politikas zinātnes katedra; Zin. red. E. Semanis. Rīga: Zinātne, 1993, 59. lpp.

² Brockhaus Enzyklopädie. Band 14. – Mannheim, 1991, S.621-622.

³ *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 13. sējums, Rīga: A. Gulbis, 1936, 26150. sl.; *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 11. sējums, Rīga: A. Gulbis, 1935, 21187. sl.

⁴ Latvijas Tautas Padomes politiskā platforma. *Latvijas Pagaidu Valdības likumu un rīkojumu krājums*. 1. burtnīca, 15.07.1919, 2.,3. lpp.

⁵ *Latvijas Tautas Padomes stenogramu satūra rādītājs* (59 sēdes) (no 1918. gada 18. novembra līdz 1920. gada 18. martam). Sastādījis H. Kārklīšs, R.: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 1925, sl., (satūra rādītājs 126 lpp.); Rīgas apgabaltiesas reģistrācijas nodaļas paziņojums. *Valdības Vēstnesis*, 26.02.1925., Nr.46., 5.lpp.; Dribins, L., Gūtmanis, A., Vestermanis, M. *Latvijas ebreju kopienu: Vēsture, traģēdija, atdzimšana*. <http://www.mfa.gov.lv/lv/Ministrija/publikacijas/4430/> Skatīts 2006. gada 2. oktobrī.

reglamentēja īpaši likumi par konvenciju skolu lietās. Šo skolu pārraudzībai netika izveidotas īpašas Mazākumtautību departamenta skolu nodaļas.¹

Pētījuma objekts

Mazākumtautību pamatizglītības attīstības vēsturiskie priekšnoteikumi.

Pētījuma priekšmets

Mazākumtautību pamatizglītība Latvijas Republikā (1918–1940).

Pētījuma mērķis

Izpētīt mazākumtautību pamatizglītības sistēmu Latvijā (1918–1940) un atklāt tās sekmīgas attīstības likumības.

Pētījuma jautājums

Kādi priekšnoteikumi sekmēja un kādi ierobežoja mazākumtautību pamatizglītības attīstību Latvijā (1918–1940)?

Pētījuma uzdevumi

1. IZanalizēt filozofisko, pedagoģisko un psiholoģisko literatūru un pētījumus par izglītības politiku un izglītības sistēmu Latvijā (1918–1940).
2. Apzināt un izanalizēt mazākumtautības pamatizglītību reglamentējošos normatīvos aktus.
3. IZanalizēt mācību grāmatas mazākumtautību pamatskolām obligātajos mācību priekšmetos.
4. Atklāt mazākumtautību pamatskolu izglītības un audzināšanas saturu, analizējot obligāto mācību priekšmetu programmas un mazākumtautību pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānus.
5. Apkopot un salīdzināt dažādu mazākumtautību pamatskolu skolotāju sagatavošanas vēsturisko pieredzi.
6. Atklāt priekšnoteikumus, kuri ietekmēja mazākumtautību pamatizglītības īstenošanu Latvijā (1918–1940).

Pētījuma metodoloģisko pamatu veido filozofijas, psiholoģijas un pedagoģijas zinātnes atklātās likumības par pagātnes mantojuma izvērtējuma nepieciešamību tagadnes nacionālās un eiropēiskās identitātes veidošanās procesa izpratnei.

Pētījuma teorētisko pamatu veido A.Krodera un M.Lazersona atziņas par mazākumtautību autonomiju, L.Dribina pētījumi par mazākumtautību tiesībām Eiropā un Latvijā, I.Apines darbi par Latvijas etnopolitikas veidošanās tendencēm, L.Dribina, O.Spārīša, A.Gūtmaņa, A.Vestermaņa, Ē.Jēkabsona, V.Volkova, I.Apines pētījumi par Latvijas mazākumtautību vēsturi, demogrāfisko un sociāli ekonomisko raksturojumu, P.Šīmaņa (*Schiemann*) atzinumi par tautas

¹ Likums par konvenciju skolu lietās starp Latviju un Lietuvu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.77, 09.04.1931.,1. lpp.; Likums par Skolu konvenciju starp Latviju un Igauniju. *Valdības Vēstnesis*, Nr.132, 16.06.1934., 1. lpp.

kopības domas un eiropeskās apziņas veidošanos, Dž.Diasa (*Diaz*) pētījumi par sabiedrības integrācijas sfērām, A.Zapesocka (*Занецоцкий*) un B.Geršunska (*Гершунский*) darbi par valsts, izglītības sistēmas un izglītības politikas mijsakarbām, E.Semaņa apkopotie pētījumi par demokrātiskas sabiedrības veidošanās likumsakarībām, J.A.Komenska dababilstības princips izglītībā un audzināšanā, J.A.Studenta filozofiskās un pedagoģiskās atzinumi par vērtību problēmu, audzināšanu un pašaudzināšanu, Ed.Pētersona atklātās brīvības un autoritātes mijsakarbības audzināšanā, E.Tihoņicka (*Тихоничкий*) atziņas par nacionālo audzināšanu, A.Krūzes, I.Ķesteres atklātās likumsakarības starp laikmetu un tautskolotāju kā sabiedrību virzošu spēku, L.Žukova, A.Stara, V.Ūsiņa pētījumi par izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstību vēsturiskajā kontekstā.

Pētījuma metodes

Pētāmās problēmas vēsturisko avotu pētīšanas metodes noteica atbilstoši pētāmajai problēmai izmantotā kultūrvēsturiskā un sociālvēsturiskā pieeja:

1. Hermeneitika, kura tika izmantota avotu tekstu un pedagoģiskās, psiholoģiskās literatūras studēšanai, gūstot to jēgpilnu izpratni atbilstoši attiecīgā laikmeta kultūrvēsturiskajam kontekstam, kā arī salīdzināšanai un analīzei.
2. Kvantitatīvās metodes izmantotas no avotiem iegūto skaitlisko datu apkopošanā un analīzē.

Pētījuma bāze

1. Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumenti (ap 1000 vienību).

Pētījuma pamatu veidoja fonda Nr. 2125 „Mazākumtautību izglītības pārvaldes” piecu aprakstu dokumentu analīze. Uzmanības centrā bija krievu, vācu, poļu, ebreju un baltkrievu izglītības pārvalžu sarakste ar Izglītības ministriju un izglītības iestādēm par mācību un audzināšanas darbu, par skolotāju sagatavošanas kursu un pedagoģisko institūtu atvēršanu, to mācību plāniem, par latviešu valodas kursu atvēršanu, mācību grāmatu izvērtēšanu, par Latvijas vēstures un ģeogrāfijas mācīšanu valsts valodā, par mācību programmu apspriešanu, apstiprināšanu un ieviešanu skolās.

Mazākumtautību pamatzglītības attīstības tendences pēc 1934. gada palīdz apzināt fonda Nr. 6637 1. apraksta „Izglītības ministrijas Skolu departaments” un fonda Nr. 6642 „Izglītības ministrijas Skolu departamenta Pamatskolu nodaļa” dokumentu analīze.

Mazākumtautību skolu un izglītības pārvalžu sadarbību ar Izglītības ministriju palīdzēja atklāt fonda Nr. 1632 „Izglītības ministrija” dokumentu analīze. Šā fonda dokumenti paver ieskatu mazākumtautību skolu stāvokļa dinamikā no šo skolu pastāvēšanas optimistiskajiem pirmsākumiem līdz 1940. gadam, kad mazākumtautību skolu direktoru un biedrību iesniegumos,

skolotāju delegāciju memorandos par mazākumtautību skolu stāvokli Latvijā 1939–1940, atklājas pretējas tendences.

Pētījuma veselumam bija nepieciešama arī fonda Nr. 3267 „Vācu vecāku biedrība Latvijā”, Nr. 3289 „Ebreju skolu veicināšanas biedrība „Tušija””, Nr. 4775 „Ebreju vecāku biedrība Latvijā” dokumentu analīze, kas palīdz izvērtēt vecāku biedrību devumu mazākumtautību skolu atvēršanā, uzturēšanā, ticības mācības un audzināšanas jautājumu risināšanā.

2. LU Pedagoģijas vēstures muzeja materiāli palīdzēja rast atskaites punktu pētījumam un apzināt jau izpētīto mazākumtautību izglītībā. Trīs maģistra darbi (par poļu, ebreju un lietuviešu skolu vēsturi) atklāj sistēmiska, kopvesela pētījuma par mazākumtautību izglītību Latvijā (1918-1940) nepieciešamību un aktualitāti mūsdienu izglītības darbībā.

3. LU Akadēmiskās bibliotēkas fondu materiāli.

Publicētie dokumenti. Lielu devumu pētījuma rezultātu interpretācijā deva Latvijas Republikas Saeimas stenogrammu analīze. Te atklājās politisko spēku īpatsvars, valodu lietojums, uzskati par ar izglītību un kultūrautonomijas jautājumu. Kā turpinājumu Latvijas Republikas Saeimas stenogrammām šajā jātāzīmē Valdības Vēstnesis – Latvijas valdības oficiālais laikraksts. Šajā laikrakstā publicēto dokumentu analīze (par Izglītības ministrijas iekārtu, par mazākumtautību izglītības pārvalžu vadītāju iecelšanu un atbrīvošanu, mazākumtautību skolu mācību plāniem utt.) papildināja LVVA dokumentu analīzi. Atsauces uz Valdības Vēstneša publikācijām padara pētījumu pieejamāku bibliotēku lasītājiem.

Pedagoģiskā prese. Tādu izdevumu kā: „Izglītības Ministrijas Mēnešraksts”. „Mūsu Nākotne”, „Audzinātājs”, „Latvijas Skola”, „Latgolas škola”, „Родная Школа”, „Школа і жыцьце”, „Беларуская школа ў Латвіі”, „Die Deutsch – Baltische Schule” materiālu analīze palīdz pētījumā atklāt mazākumtautību izglītības aktualitātes kultūrvēsturiskajā kontekstā.

Mācību grāmatas un mācību līdzekļi. Pētījumā izmantotas D.Stengrevica ābece un A.Melnalksnes, A.Ratermanes, E.Kaķes, E.Bērziņa latviešu valodas mācību grāmatas, G.Langes, A.Birkerta, P.Dreimaņa, O.Svennes, E.Ēlera (*Ehlers*) Latvijas vēstures mācību grāmatas un darba burtnīcas, Fr.Adamoviča, J.Lapiņa, E.Tomāsa, J.Novoselova, J.Bokaldera Latvijas ģeogrāfijas mācību grāmatas un darba burtnīcas.

Laikraksti un sabiedriskie izdevumi. Laikrakstu „Сегодня”, „Sociāldemokrāts”, „Latvijas Kareivis”, „Centra Balss”, „Līdums”, Latvijas žīdu skolotāju centrālās organizācijas izdevuma „Par mūsu valodu” materiālu analīze papildina pētījumu ar sabiedrības viedokli par aktualitātēm izglītībā.

Statistika. Skolu departamenta izdevuma „Latvijas skolas” J. Kronlina redakcijā un Latvijas statistisko gada grāmatu materiāli bagātina pētījumu ar statistisko datu analīzi, kas

uzskatāmi parāda skolu, skolēnu un skolotāju skaita dinamiku, analfabētisma apkarošanas rezultātus, dažādu tautību pārstāvniecību mazākumtautību pamatskolās u.c.

Enciklopēdijas, leksikonos un vārdnīcās precizēti pētījumā izmantoto terminu un jēdzienu skaidrojumi.

Ne visām pētījuma avotos minētajām personībām izdevās atrast uzvārdu rakstību oriģinālvalodā. Daži uzvārdi avotos latviskoti atbilstoši tā laika pareizrakstībai un tādi saglabāti arī promocijas darbā.

Teorētiskā novitāte

1. Pirmo reizi kopveselumā izpētīti mazākumtautību pamatizglītības veidošanās priekšnoteikumi, tiesiskais pamatojums, mācību un audzināšanas darba saturs, mācību grāmatas latviešu valodā, Latvijas vēsturē un Latvijas ģeogrāfijā, pārvalde un īstenošana, skolotāju sagatavošana mazākumtautību pamatskolām Latvijā (1918–1940).
2. Atklāti priekšnoteikumi, kas noteica mazākumtautību pamatizglītības īstenošanu Latvijā pētītajā periodā.

Praktiskā nozīme

Promocijas darba izstrādes gaitā iegūto faktoloģisko materiālu un atklātās likumības var izmantot:

1. pētījumos pedagoģijas vēsturē starpkaru periodā;
2. sabiedrības informēšanai par mazākumtautības izglītību un audzināšanu kultūrvēsturiskajā kontekstā;
3. mazākumtautību nacionālās identitātes veicināšanai un eiropiskas kopības veidošanās procesu izpratnei.

Pētījuma rezultāti aprobēti: 6 zinātniskajās konferencēs, 9 publikācijās, 2 studijuursos, 2. līmeņa pedagoģiskajā eksperimentā "Latviešu valodas un priekšmetu mācāmo latviešu valodā savstarpējā saikne mazākumtautību pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības programmās".

Par pētījuma rezultātiem referēts:

1. Starptautiskā konferencē "Globalisierung der Wirtschaft – Internationalisierung der Lehrerbildung" Leipciģā (Vācija) 2005. gada janvārī. Referāts „*Der Erwerb der lettischen Sprache in den Schulen der nationalen Minderheiten während der ersten Republik Lettland (1918–1940)*”.
2. Starptautiskā konferencē „Was macht(e) ein Schulbuch zu einem Schulbuch? Art und Identität eines Lernmittel näher betrachtet“ Iprā (Beļģija) 2007. gada oktobrī. Referāts „*Lehrbücher für die Schulen der nationalen Minderheiten während der ersten Republik Lettland (1918–1940)*”.

3. Rīgas Tehniskās Universitātes 48. starptautiskā konferencē 2007. gada oktobrī. Referāts „Rīgas politehniskā institūta absolventa Volfganga Vahtsmūta pedagoģiskā darbība”.
4. Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas V starptautiskā jauno zinātnieku konferencē 2009. gada 10. decembrī. Referāts „Mācību priekšmetu un stundu plāni mazākumtautību skolās Latvijā (1920–1940)”.
5. Latvijas Universitātes 68. konferencē Zinātņu vēstures un muzejniecības sekcijā 2010. gada 25. janvārī. Referāts „LU lektors Fricis Adamovičs (1863–1933)”.
6. ATEE Spring University starptautiskā konferencē „Teacher of the 21st Century: Quality education for quality teaching” Rīgā, 2010. gada 7. maijā. Referāts „Mazākumtautību pamatskolu skolotāju sagatavošana Latvijā (1919–1940)”.

Aizstāvēšanai izvirzītās tēzes

1. Mazākumtautību izglītības attīstību Latvija (1918–1940) ietekmē objektīvi un subjektīvi priekšnoteikumi.
 - Objektīvie priekšnoteikumi: vēsturiski izveidojies daudznacionālais iedzīvotāju sastāvs, starptautiskā mazākumtautību tiesību aizsardzības sistēma, valsts pārvaldes forma, likumdošana, garantētais finansējums.
 - Subjektīvie priekšnoteikumi: izglītības darbinieku, plaša spektra kultūras un zinātnes darbinieku, spilgtu un populāru personību, sabiedrisko organizāciju un politisko partiju interese par mazākumtautību izglītību un ieguldījums tās attīstībā.
2. Mazākumtautību izglītības politikas un sistēmas analīze Latvijas sociopolitiskajā kontekstā atklāj sakarības starp pārmaiņām valsts pārvaldes formā un izglītības politikā un mazākumtautību izglītības pārvaldē.
 - Demokrātijas apstākļos (1918–1934), kad pastāvēja uzskatu plurālisms, tika atbalstīta arī dažādība skolu sistēmā. Mazākumtautību izglītības decentralizētās pārvaldes apstākļos tika paplašināts kultūras komponents mazākumtautību izglītības saturā. Tomēr šāda pārvalde prasīja no valsts lielus finansiālus ieguldījumus, samazināja pēctecību un pārmantojamību izglītībā, kas izpaudās grūtībās, mainot skolu. Mazākumtautību skolu pārvaldes decentralizācijas ierobežošana (1932–1934), kad mazākumtautību pamatizglītības saturs kļuva vienots, deva iespēju pastiprināt valsts kontroli un veicināt pēctecību un pārmantojamību mazākumtautību pamatizglītībā.

- Autoritārisma (1934–1940) raksturīgā izglītības dažādības neatzīšana izpaudās izglītības pārvaldes centralizācijā un latviešu un mazākumtautību pamatskolu vienotā izglītības satura veidošanā. Kaut arī statistiskie dati apliecina izglītības kvalitātes paaugstināšanos, ar „Tautas izglītības likumu” (1934) noteiktā izglītības iestādes izvēle pēc nacionālās piederības ierobežoja izvēles brīvību.
3. Svarīga pedagoģiskā procesa sastāvdaļa bija audzināšana, kuras saturu galvenokārt noteica trīs aspekti: valoda, reliģija un kultūra. Mācību priekšmetu, proti – latviešu valoda, Latvijas vēsture un Latvijas ģeogrāfija – mācīšana latviski veicināja latviešu valodas, Latvijas vēstures un kultūras apgūšanu, kas deva mazākumtautībām iespēju aktīvi iesaistīties valsts sabiedriskajā dzīvē.
 4. Mazākumtautību pamatizglītības īstenošanu un kvalitāti nodrošināja skolotāju kvalifikācija, kas tika iegūta labi organizētajā skolotāju sagatavošanas procesā, un valsts prasībām atbilstošas mācību grāmatas.

1. Mazākumtautību izglītības veidošanās priekšnoteikumi Latvijā

1.1. Latvijas mazākumtautību vēsture, demogrāfiskais un sociālekonomiskais raksturojums

Etnisko situāciju Latvijas teritorijā 19.gadsimta beigās, 20. gadsimta sākumā fiksējusi tautas skaitīšana Latvijai atrodoties Krievijas impērijā (1897.) un Latvijas Republikā (1920., 1925., 1930., 1935. gadā). Katrai no šīm pārvaldes formām bija sava etniskā raksturojuma metodoloģija. Krievijas impērijā to noteica pēc mātes valodas, respektīvi, valodas, kuru cilvēks nosauca kā dzimto. Valoda nav identiska tautībai, etnosam. Krievijas impērijas laikā Latvijas teritorija tika sadalīta starp trim guberņām: Kurzemes guberņu, Vidzemes guberņu un Vitebskas guberņu. Vitebskas guberņas teritorija aptvēra mūsdienu Latvijas Latgali un lielāko daļu Baltkrievijas Vitebskas apgabala, kā arī nedaudz Krievijas Pleskavas apgabala (Sebežas un Neveļas rajoni) un Smoļenskas apgabala (Veļižas rajons) teritorijas. Minēto faktu dēļ vispārēja etniskā situācija Latvijas teritorijā, kas tika noskaidrota jau 1897. gada tautas skaitīšanā, nevarēja dot precīzu ainu par visiem te dzīvojošajiem. Tās rezultāti drīzāk sniedza priekšstatu par etnisko situāciju Latvijas teritorijā. Neatkarīgās Latvijas laikā datu ticamībai tautas skaitīšanās pievērsa īpašu uzmanību. Tas attiecās arī uz katra cilvēka tautību. Cilvēkam bija jānorāda tās tautības nosaukums, par kuras piederīgo skaitāmā persona sevi uzskatīja.¹

Salīdzinot 1897. gada tautas skaitīšanas datus ar Latvijas Republikas pirmās, 1920. gada tautas skaitīšanas datiem, var secināt, ka etniskā situācija Latvijas teritorijā krasi nemainījās (skat. 1. tab.).

Viskrievijas tautas skaitīšana 1897. gadā parādīja, ka Latvijas teritorijas iedzīvotāju vairākumu veido latvieši – 68,3% no visa iedzīvotāju skaita. Pārējo etnosu pārstāvji veidoja 31,7% no Latvijas teritorijas iedzīvotāju skaita. Pēc 1920. gada tautas skaitīšanas datiem šis stāvoklis palika nemainīgs – latvieši veidoja iedzīvotāju vairākumu – 74,9%, bet citas tautības attiecīgi veidoja 25,1% no iedzīvotāju skaita. Latvija bija viena no 4 jaunizveidotajām Austrumeiropas valstīm (vēl Polija, Lietuva, Rumānija), kurās mazākumtautībām piederīgo cilvēku daudzums pārsniedza 20% no valsts pastāvīgiem iedzīvotājiem. Šie dati liecina par to, ka Latvija dibināta latviešu tautas etnogrāfiskajās robežās. Citu tautību piederīgie veidoja Latvijas

¹ Mežgailis, B., Gailītis, V. *Latvijā dzīvojošie etnosi un to cilvēku skaits 1897.-1989. gadā*. Rīgā: Latvijas statistikas institūts, 1993, 8. lpp.

iedzīvotāju gandrīz ceturto daļu, jo dažādos laikmetos Latvijā ieceļojuši citu tautu piederīgie – vācieši, poļi, krievi. Sava ietekme bija arī pārtautošanas procesiem. Līdz neatkarības pasludināšanai latviešiem nepiederēja politiskā vara savā etnogrāfiskajā teritorijā.

1. tab. Tautas skaitīšanas reģistrētie etnosi un to cilvēku skaits Latvijā (1897., 1920. g.)¹

Etnosi	Etnosu cilvēku skaits Latvijā bez Abrenes apvidus			
	1897		1920	
	Cilvēku	%	Cilvēku	%
Latvieši	1318112	68,3	1159396	74,9
Krievi	152381	7,9	91477	5,9
Baltkrievi	79523	4,1	66194	4,3
Poļi	65056	3,4	52244	3,4
Ebreji	142315	7,4	79368	5,1
Vācieši	120191	6,2	58097	3,8
Citi	51809	2,7	41280	2,7
Kopā	1929387	100	1548056	100

Latvijas ģeopolitiskais stāvoklis Eiropas krustcelēs (Daugavas krastos, Baltijas jūras ostu tuvumā) starp diviem lieliem – ģermāņu un slāvu – etniskajiem masīviem noteica tās etniskās struktūras veidošanos. Visvecākā Latvijas mazākumtautība ir vācieši. Šī mazākumtautība Latvijā izveidojās 12. gadsimtā, kad Baltiju iekaroja vācu krustneši. L. Dribins uzskata, ka vāciešu ierašanās un apmešanās uz pastāvīgu dzīvi liela nozīme bija vācu tirgotāju centieniem nodibināt te savas tranzīta un vietējās tirdzniecības bāzes, veidot ekonomisko sakaru tīklu starp Eiropas Rietumiem un Austrumiem.² Mazākumtautības stāvoklī vācieši nonāca 19. gadsimta 80. gados, kad viņi kļuva par Krievijas minoritāti. 19. gadsimta otrajā pusē Latvijā dzīvoja ap 140 tūkstošu vāciešu, kas veidoja ap 8% no visiem iedzīvotājiem. Vācieši bija pati bagātākā Baltijas iedzīvotāju daļa. Industrializācijas gaitā veidojās vietējā vācu kapitālistu grupa. 1878. gadā no 802 bagātākajiem Rīgas uzņēmējiem 540 – vairāk nekā puse – bija vācieši. Vācu amatniekiem pēc cunftu sistēmas bija ievērojamas privilēģijas. Līdz pat 1914. gadam Rīgas, Liepājas un Jelgavas pilsētas domes vadīja vācu izcelsmes domnieki. 19. gadsimta vidū vācbaltiešu stāvokli no vienas puses apdraudēja Krievijas impērijas tieksme krieviskot

¹ Pēc: Mežgailis, B., Gailītis, V. *Latvijā dzīvojošie etnosi un to cilvēku skaits 1897.-1989. gadā*. Rīgā: Latvijas statistikas institūts, 1993, 17. lpp.

² Dribins, L. *Spārtis, O. Vācieši Latvijā*. Rīga: LZA Filozofijas un socioloģijas institūts, 2000, 7. lpp.

Baltijas provinču pārvaldi, no otras – jaunlatviešu nacionālā kustība. Latviešu topošā inteliģence atteicās no vācu elites aizbildniecības. Vācieši meklēja aizstāvību Vācijā un apelēja pie jaundibinātās Vācijas impērijas. Taču Krievijas politiskā ietekme tolaik pasaulē bija tik spēcīga, ka Vācijas impērija nevēlējās iesaistīties nacionālajos konfliktos. Pēc senatora Nikolaja Manaseina revīzijas vāciešu un vācu valodas ietekme Latvijas teritorijās samazinājās vēl vairāk. Šo iemeslu dēļ 19. gadsimta beigās ap 20 000 Baltijas vāciešu izbaruca uz Vāciju. 1905. gada revolūcijas notikumi iedragāja vācu muižniecību, kurai piederēja 48,1% Latvijas teritorijas lauku zemes. Pirmais Pasaules karš vēl vairāk pasliktināja vāciešu stāvokli. Pretvāciskais šovinisms uzliesmoja ar jaunu spēku. Daudzi vācu sabiedriskie darbinieki tika izsūtīti no piefrontes apvidiem, daudzi paši labprātīgi aizbrauca.¹

Poļu mazākumtautības pirmsākumi Latvijā meklējami „poļu laikos”, kad 1561. gadā Latvijas teritorijas nonāca Polijas karaļnama atkarībā. Vidzemē, Latgalē un arī Rīgā ienāca poļu un lietuviešu karavīri un militārā pavēlniecība, vēlāk arī garīdzniecība, ierēdņi un amatnieki. Vistiešākā un ilgstošākā poļu ietekme bija jūtama Latgalē. Latgales kolonizācija ar poļu zemniekiem no Polijas gan nenotika. Taču notika citu tautu (latviešu, baltkrievu) pārpoļošana. Tomēr šie zemnieki bieži vien veidoja lauku iedzīvotāju sociāli vājāko slāni. 19. gadsimta beigās Latvijā bija vairāk nekā 65 tūkstoš poļu. Rūpniecības attīstības rezultātā poļi sāka apdzīvot lielās pilsētas – Rīgu, Liepāju, mazāk Jelgavu. 1897. gadā no 65056 poļiem, kas apdzīvoja Latvijas teritoriju, Rīgā dzīvoja 13415, Liepājā – 6015 poļi, t.i., gandrīz trešā daļa. Pieauga poļu sabiedriskā aktivitāte. Tika dibināta poļu sabiedriskās organizācijas, studentu korporācija, labdarības biedrība. 19. gadsimta beigās Rīgā tika aizsāktas poļu teātra un citas kultūras darbības tradīcijas. Pēc 1905. gada revolūcijas Rīgā atvēra vairākas poļu skolas. Poļu inteliģences un turīgo šķiru pārstāvji aktīvi piedalījās pilsētu pašpārvalžu darbībā. Pirmā pasaules kara darbība apslāpēja poļu sabiedrisko darbību. Daudzi poļi atstāja Latviju un atgriezās Polijā.²

Krievu ieceļošana Latvijā pēc A.Zavarinas domām notikusi vairākos lielos posmos. Pirmais posms 10. – 11. gadsimtā saistīts ar krievu tirgotāju ierašanos. Otrais posms 14. – 15. gadsimtā saistīts ar sektantu bēgļu – Krievijas antifeodālo kustību dalībnieku – ieceļošanu Latvijas teritorijā. Trešajā posmā 16.–17. gadsimtā uz dzīvi Latvijas teritorijā, meklējot labvēlīgus saimnieciskās dzīves apstākļus, apmetās krievu zemnieki. Ceturtajā posmā 17. gadsimta beigās krievu masveida ieceļošana Latvijas teritorijās saistīta ar vecticībnieku bēgšanu

¹ Dribins, L. Spārītis, O. Vācieši Latvijā. Rīga: LZA Filozofijas un socioloģijas institūts, 2000, 45.-55. lpp.; Skujenieks, M. *Latvija. Zeme un iedzīvotāji*. Rīga: A. Gulbja apgādniecība, 1927, 254., 292. – 295. lpp.

² Jēkabsons, Ē. *Poļi Latvijā*. Rīga: LZA Filozofijas un socioloģijas institūts, 1996, 14., 15. lpp.; Skujenieks, M. *Latvija. Zeme un iedzīvotāji*. Rīga: A. Gulbja apgādniecība, 1927, 254., 303. – 307. lpp.

no Pleskavas – Novgorodas puses pēc 1966. gada Krievijas baznīcas reformas.¹ Jau kopš 13. gadsimta Rīgā dzīvoja krievu tirgotāji, krieviem piederēja vairāki nami, viņiem bija sava kapsēta. Vispildīgāk krievu nacionālās īpatnības izpaudās vecticībnieku un pareizticīgo dzīvesveidā Latgalē. Latviešu apdzīvotās teritorijas iekļaušana Krievijas impērijā 18. gadsimtā iezīmēja būtiskas pārmaiņas vietējo krievu iedzīvotāju stāvoklī. 19. gadsimta beigās krievi kļuva par skaita ziņā otru lielāko iedzīvotāju etnosu Latvijas teritorijā pēc latviešiem. Līdz 19. gadsimta vidum bija ievērojams krievu tirgotāju, sīkrūpnieku un manufaktūru strādnieku pieplūdums. 19. gadsimta beigās Latvijas pilsētās dzīvoja apmēram divas reizes vairāk krievu nekā laukos. Izņēmums bija Latgale, kur krievu pilsētnieku bija divreiz mazāk nekā laucinieku. Veidojoties krievu pilsoniskai sabiedrībai, radās labvēlīgi apstākļi arī vietējās krievu inteliģences attīstībai. Krievi jau bija pārstāvēti visās sociālajās grupās un visos profesionālajos darba veidos. Tālaika Latvijas krievu vispārējo izglītību un kultūras līmeni būtiski ietekmēja konfesionālā piederība, dzīvesvieta (pilsēta vai lauki), dzimums un vecums.²

Latvijas teritoriju iekarotāji – krustneši – nepieļāva senlatviešu cilšu saskari ar ebrejiem, jo nevēlējās, lai viņu pārvaldītās zemēs parādītos jūdaisma ticības pārstāvji. Vācu ordeņa mestrs Zigfrīds fon Feihtvangens 1306. gadā ar īpašu dekrētu aizliedza viņu ieceļošanu un uzturēšanos Livonijā. Kad Livonija zaudēja karu ar Krievzemes caru Ivanu Bargo, Vācu ordenis panāca, ka arī turpmāk Vidzemē un Latgalē (Pārdaugavas hercogiste), un Kurzemē ebrejiem neatļāva tirgoties, vākt nodokļus un muitu, ko viņi darīja Polijā un Lietuvā.³ 16. – 17. gadsimtā ebreji ieceļoja Kurzemē no Vācijas, Polijas, Lietuvas. Viņi ienāca Latvijā, meklējot vietu, kur viņi varētu īstenot savas tirdzniecības, amatniecības un finansistu prasmes. 18. gadsimtā viņi sāka ieceļot arī Latgalē no Krievijas un Baltkrievijas teritorijām. Vismazāk ebreju visos laikos bija Vidzemē. Līdz pat 1856. gadam Krievijas likumu normas ierobežoja ebreju tiesības uz brīvprātīgu un pastāvīgu dzīvesvietas izvēli. Viņi bija spiesti dzīvot provincēs pilsētiņās vai miestos un nodarboties ar tirdzniecību. Pēc 1856. gada, liberalizējoties Krievijas likumiem, ebreji varēja pārcelties uz pilsētām, iegūt izglītību. 19. gadsimta otrajā pusē strauji pieauga ebreju skaits Liepājā. Divas trešdaļas no pilsētas tirgotājiem bija ebreji. Izveidojās spēcīga, ietekmīga ebreju elite Kurzemes guberņā. Kurzemes ebreji pārkrievošanas laikos pārsvarā palika vācvalodīgi. Sākoties Pirmajam pasaules karam, Krievijas valdība vācvalodīgos ebrejus uzskatīja par neuzticamiem. Tādēļ 1915. gadā ap 40000 Kurzemes ebreju deportēja uz Ukrainu un

¹ Заварина, А. Русское население Восточной Латвии во второй половине XIX - начале XX века. Рига: 1986, с.9,10.

² Volkovs, V. *Krievi Latvijā*. Rīga: LZA Filozofijas un socioloģijas institūts, 1996, 7.-14. lpp.; Skujenieks, M. *Latvija. Zeme un iedzīvotāji*. Rīgā: A. Gulbja apgādniecība, 1927, 254., 296. – 303. lpp.

³ Driģins, L., Gūtmanis, A., Vestermanis, M. *Latvijas ebreju kopiena. Vēsture. Tragēdija. Atdzimšana*. Rīga, 2001, 9.-11. lpp.

Viduskieviņu. Latgalē ebreju skaits nemitīgi pieauga. 1897. gadā ebreji veidoja 12,8% no Latgales iedzīvotājiem. 19. gadsimta beigās ebreji jau bija ap 71% no Latgales amatniekiem. 20. gadsimta sākumā Latgalē sākās industrializācija. To visvairāk pārstāvēja ebreju uzņēmēji. Panākumus guva ebreji – kokmateriālu un lina lieltirgotāji.¹

Baltkrievu tautai Latvijas teritorijā nācās pierādīt savas tiesības uz pastāvēšanu. Francis Kemps (1876–1952) kategoriski apgalvoja, ka baltkrievi kā tautība ir „tikai pārpratums”. Viņš rakstīja: „Ja baltkrievu vienkāršam cilvēkam tika prasīts, kādas tautības viņš ir, tad parasti dzirdēja atbildi – katolis, dažus reizi „tuteišij”, tas ir, vietējais cilvēks. Retā gadījumā viņš sevi sauca „ruskij” (krievs), vēl retāk teica „belorus” (baltkrievs), bet par lielkrievu viņš sevi nekad nesauca”.² Izcilais baltkrievu politiskais un sabiedriskais darbinieks, pedagogs Konstantīns Jezavitovs (*Канстантинъ Езавитовъ*) (1893–1946) savā rakstā „Par baltkrieviem un lielkrieviem Latvijā” minēja vismaz 31 avotu (1844–1922) par baltkrieviem, viņu valodu un vēsturi, kuros pamatota baltkrievu tautas un baltkrievu valodas pastāvēšana.³ Baltkrievu tautas etnoģenēze norisinājās Baltkrievijā, kur viņi ir autohtona etniska grupa. Latvijas baltkrievu kopiena veidojās pakāpeniski, tiem ieceļojot, ko veicināja Baltkrievijas un Latvijas teritoriju kopējās robežas un Daugavas ūdensceļš. Rīgā baltkrievu tirgotāji bija pazīstami jau viduslaikos. Latgalē baltkrievu ieceļošanas plašākie viļņi ir saistīti ar Lietuvas Lielkņazistes un Žečpospolitas laiku. Tolaik Latgalē ienāca baltkrievu šļahtas un zemnieku pārstāvji. 19. gadsimta beigās baltkrievu sociālais sastāvs bija visai homogēns. Absolūtais baltkrievu vairākums bija zemnieki. Viņi atradās sociālo kāpņu zemākajā pakāpē. Neliela baltkrievu daļa apdzīvoja Rīgu un Daugavpili, kļūstot par algota darba strādniekiem.⁴

1.2. Izmaiņas mazākumtautību politikā pasaulē un Latvijā pēc Pirmā pasaules kara

Pirmā pasaules kara tiešais iemesls bija Austroungārijas un Serbijas interešu sadursme minoritāšu pašnoteikšanās jautājumā. Kā atzīmē L. Dribins, minoritāšu jautājums faktiski bija tikai ērts pakāpiens uz kara sākšanas kāpnēm.⁵

¹ Dribins, L., Gūtmanis, A., Vestermanis, M. *Latvijas ebreju kopiena. Vēsture. Traģēdija. Atdzimšana*. Rīga, 2001, 20.-26. lpp.; Skujenieks, M. *Latvija. Zeme un iedzīvotāji*. Rīgā: A. Gulbja apgādniecība, 1927, 254., 307. – 310. lpp.

² Kemps, F. *Latgales likteņi*. Rīga: Avots, 1991, 117., 124. lpp.

³ Jezavitovs, K. Par baltkrieviem un lielkrieviem Latvijā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr.1, 1923, 55-61. lpp.

⁴ Apine, I. *Baltkrievi Latvijā*. Rīga: LZA Filozofijas un socioloģijas institūts, 1995. 16.-18. lpp.

⁵ Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā. Vēsture un mūsdienas*. Rīga: Eiropas Padomes Informācijas birojs; LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004, 39. lpp.

Pēc postošā Pirmā pasaules kara, sabrūkot daudznacionālajām Austroungārijas un Krievijas impērijām, daudzas nācijas ieguva vai atguva neatkarību, izveidoja vai teritoriāli pārveidoja savas valstis atbilstoši savām nacionālām interesēm. Jauno valstu veidošanās process notika četros dažādos etnonacionālajos variantos.

1. Etnokulturālā pamatnācija centās izveidot valsti savā etniskajā teritorijā, kurā tā bija vairākums (Somijā, Igaunijā, Latvijā, Baltkrievijā, Ukrainā). Latviešiem, kuriem savas valsts pirms tam nekad nebija un kuriem Krievijas impērijā bija mazākumtautības statuss, pavērās iespēja izveidot valsti savā etniskajā teritorijā un kļūt par patstāvīgu nacionālu kopumu.

2. Nācija tiecās veidot savu nacionālo valsti vēsturiskajā valstiskajā teritorijā, kurā bija saglabājusies tās kultūras un valodas ietekme (Polija un Lietuva).

3. Nācija īstenoja mērķi – apvienot visus nācijas pārstāvjus vienā valstī. Šā mērķa sasniegšanai tika pievienotas citas kaimiņvalstis, kurā nācijas pārstāvji bija lielāka iedzīvotāju grupa (Rumānija).

4. Nācija tiecās veidot valsti vēsturiskajā valstiskajā teritorijā, apvienojot to ar radniecīgās tautas apdzīvotajām teritorijām (Daudznacionālā Čehoslovākija ar čehu un slovāku pamatnācijām. Dienvidslāvija, kas apvienoja serbus, horvātus un slovēņus, paredzot vadošo lomu serbiem.).¹

Jaunizveidotajās valstīs veidojās jaunie nacionālie mazākumi, tie bija agrāk valdošo tautu (krievu, vāciešu, ungāru) pārstāvji. No agrākajiem valdītājiem tika atbrīvoti un starp dažādām jaundibinātām valstīm sadalīti ebreji, ukraiņi, baltkrievi, maķedonieši, albāņi, grieķi u.c. Jaunos nacionālos mazākumus var sistematizēt pēc to ģeopolitiskās vietas:

- Pierobežas mazākumtautības. Mazākumtautības, kuras pēc Pirmā pasaules kara dzīvoja ārpus savas dzimtenes pie tās robežas. Piemēram, vācieši Rietumpolijā, Sudetu apgabalā Čehijā, čehi poļu Silēzijā utt.
- Atsevišķās nacionālās “salās” dzīvojošas mazākumtautības. Piemēram, vācu valodā runājošo “salas” Morāvijā, Karpatos Čehoslovākijā, horvātu – Slovākijā utt.
- Diasporas mazākumtautības. Piemēram, kā par diasporas mazākumtautību var runāt par baltvāciešiem. Tas bija veidojies jau viduslaikos Baltijas kolonizācijas rezultātā.²

Attiecīgās tautības iedzīvotāju piederība vairākuma vai mazākuma nācijai vienā vai otrā robežas pusē bija atkarīga no jaunizveidotās valsts ģeogrāfiskās robežas novietojuma. Visas

¹ Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā. Vēsture un mūsdienas*. Rīga: Eiropas Padomes Informācijas birojs; Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004, 39.,40. lpp.

² Kessler, W. Die gescheiterte Integration. Die Minderheitenfrage in Ostmitteleuropa 1919-1939. Aus: *Ostmitteleuropa zwischen den beiden Weltkriegen (1918-1939). Stärke und Schwäche der neuen Staaten, nationale Minderheiten*.- Marburg, 1997.- S.161.-188.

minētās nacionālās un daudznacionālās valstis veidojās teritorijās, kurās dzīvoja arī lielas minoritātes. Polijā, Rumānijā, Čehoslovākijā, Dienvidslāvijā, atjaunojot vēsturiskās valsts robežas vai pievienojot kaimiņvalstu teritorijas, izveidojās apgabali, kuros pamatnācijām piederošas tautības neveidoja vairākumu. Piemēram, Polijai piederošajā Rietumbaltkrievijā un Rietumukrainā poļi bija mazākumā. Viļņā tolaik iedzīvotāju vairākums bija polisks, baltkrievisks, ebrejisks.

Austrumeiropā izveidojās 4 valstis, kurās mazākumtautībām piederīgo iedzīvotāju daudzums pārsniedza 20% no valsts pastāvīgajiem iedzīvotājiem. Tās bija Latvija, Polija, Lietuva, Rumānija.

Latvija gadsimtu garumā pārdzīvojusi ne tikai dažādas sabiedriski politiskās pārmaiņas, bet arī bijusi par mājvietu ilgāku vai īsāku laiku daudziem desmitiem etnosu, kuru vēsturiskā dzimtene ir ārpus šīs teritorijas (skat. 2. tab.).

Pamattauta latvieši, kas savā etniskajā teritorijā dzīvo vismaz četrus tūkstošus gadu, bijusi spiesta dzīvot kopā ar daudziem etnosiem gan no kaimiņvalstīm, gan citām tālām valstīm. Ar varu Latvijā ienākuši tikai divi etnosi: senākā vēsturē vācieši, pēdējos gadsimtos krievi. Ļoti daudzi etnosi Latvijā apmetušies uz dzīvi tajos vēstures posmos, kad latvieši nebija noteicēji savā zemē. Tāpēc arī var teikt, ka turpat vai visi dzīvojošie etnosi te ieradās pret pamattautas gribu, bez tās piekrišanas. Līdz savas valsts dibināšanai latvieši tiesību ziņā bija minoritātes statusā.

2. tab. Iedzīvotāju tautība Latvijas novados (1920. g. jūnijā)¹

Apgabals	Iedzīvotāju tautība (1920. g. jūnijā), %					
	Vācieši	Krievi	Baltkrievi	Ebreji	Poļi	Latvieši
Rīga	16,7	5,5	1,4	14,1	4,5	57,7
Vidzeme	7,0	0,9	0,1	1,0	0,3	90,7
Kurzeme	6,1	0,8	0,3	5,3	1,4	86,2
Zemgale	2,5	5,0	2,3	2,8	5,3	82,2
Latgale*	0,2	14,6	12,9	6,7	6,3	59,3
Kopā	5,3	6,0	4,3	5,2	3,4	75,8

* Ieskaitot Pitalovas un Pridruiskas apgabalus un Latvijas kareivjus bez pastāvīgas dzīves vietas Latvijā.

Jaunu valstu dibināšana, robežu grozīšana, tautu statusa maiņa izraisīja asus, arī bruņotus konfliktus starp Poliju un Lietuvu, Poliju un Ukrainu, Poliju un Vāciju, Čehoslovākiju un Poliju.

¹ Pēc: Iedzīvotāju tautība un dzimums (1920.g. jūnijā). No: *Latvijas statistiskā gada grāmata 1920.*- R.: Valsts Statistiskā pārvalde, 1921. –10. lpp.

Antantes valstis, lemjot pēckara pasaules uzbūves jautājumus, iedibinot Eiropā jaunu kārtību, darīja visu, lai nepieļautu ka atkārtojas pirmskara interešu sadursmes nāciju pašnoteikšanās jautājumus. Tomēr arī mazākumtautības aktīvi cīnījās par tiesībām uz pašnoteikšanos. Tieši Galīcijas ebreju kopiena vērsās pie Rietumvalstu valdībām un sabiedrības pēc palīdzības, kad 1918. gada novembrī poļu jaunatnes un zemessardzes bruņotie spēki sarīkoja Ļvovā ebreju grautiņu. Tā poļi sodīja ebrejus par atturēšanos no bruņotās sadursmes ar ukraiņiem cīņā par pilsētu. Ebreju minoritāte nonāca poļu un ukraiņu interešu sadursmes krustugunīs.¹

Starptautiskās ebreju organizācijas vērsās arī pie ASV prezidenta Vudro Vilsona (*Woodrow Wilson*) (1856–1924). V.Vilsons jau 1917. gada janvārī nolasīja ASV senāta vēstījumu „*Peace without Victory*” („Miers bez uzvaras”). Tas vēstīja, ka miera nodrošināšana būs iespējama tikai tad, ja katra tauta varēs brīvi un neapdraudēti pašnoteikties, t.i., pati noteikt, kādu politisku iekārtu veidot savā zemē un kādu attīstības ceļu iet. Šis vēstījums uzskatāms par nacionālo attiecību starptautiskā regulējuma sākumu visā pasaulē. 1918. gada 11. februārī V.Vilsons atkārtoti paziņoja, ka noslēgt mieru un izveidot normālu valstu attiecību sistēmu Eiropā varēs, tikai respektējot tautu pašnoteikšanās principu.² Tas izskaidro, kāpēc tieši pie viņa meklēja aizstāvību jauno Eiropas valstu mazākumtautības.

V.Vilsons uzņēmās iniciatīvu, un, piedaloties 1919. gada Parīzes miera konferencē Pirmā pasaules kara noslēgumā, deklarēja minoritāšu starptautisko aizsardzības noteikumu pirmo projektu. Par to kļuva starptautiskās miera organizācijas – Tautu Savienības – izveidošanas pakta priekšlikums. Tautu Savienības uzdevums bija regulēt nāciju konfliktus, pirms tie pārvēršas karā. Panākt šī uzdevuma izpildi varēja, izpildot prasību, lai visas jaunās valstis, kuras lūdz atzīt to neatkarību un autonomiju, izpilda atzīšanas priekšnoteikumu – tiesiski un reāli garantē savā pakļautībā esošajām minoritātēm tādu pašu valsts attieksmi un tādu pašu drošību, kādu tās garantē etniskajam vai nacionālajam vairākumam.³ Šī prasība apdraudēja mieru gandrīz visās jaunajās nacionālajās valstīs. Īpaši valstīs ar teritorijām, kur titulnācijām piederošas tautības neveidoja vairākumu – šajās valstīs nāciju pašnoteikšanās princips neatbilda zemes iedzīvotāju (tautas) vairākuma pašnoteikšanās vēlmēm. Anglija un Francija nepiekrita tik radikālai prasībai. Lai rastu kopsaucēju, ASV zinātniskais padomnieks Parīzes miera sarunās Arčibalds C.Kūlidžs (*Coolidge*) ieteica veidot lokālu minoritāšu aizsardzības starptautisko sistēmu. Šo sistēmu

¹ Ther, Ph. Chancen und Untergang einer multinationalen Stadt: Die Beziehungen zwischen den Nationalitäten in Lemberg in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. No: Ther, Ph., Sundhaussen H. (Hrsg.) *Nationalitätenkonflikte im 20. Jahrhundert. Ursachen von interethnischer Gewalt im Vergleich.* – Wiesbaden, 2001. – S.123-124.

² Dribins, L. *Eiropas valstu minoritāšu tiesības. Vēsturisks apskats.* Eiropas padomes Informācijas un dokumentācijas centrs. Rīga: Tiesiskās informācijas centrs. 1998. – 23.lpp.

³ Pēc: Kimminich, O. *Das Recht auf die Heimat.* – Bonn. – 1989. – S.162

izveidotu uzvarētājvalstis, noslēdzot miera līgumus ar zaudētājvalstīm un jaundibinātajām valstīm par to atzīšanu *de jure*.¹

Rezultātā tika radīta vesela nacionālo mazākumu aizsardzības līgumu sistēma. Šo sistēmu veido četru tipu līgumi:

1. Mazākumtautību aizsardzības noteikumi Versaļas un Senžermenas miera līgumos.
2. Mazākumtautību aizsardzības līgumi starp atsevišķām valstīm un Antanti (ar Dienvidslāviju 1919.gada 10. septembrī; ar Čehoslovākiju 1919. gada 10. septembrī; ar Rumāniju 1919. gada 9. decembrī; ar Grieķiju 1920. gada 10. augustā).
3. Vienpusējie jaunizveidoto valstu paziņojumi par savām saistībām mazākumtautību aizsardzībā Tautu Savienības priekšā (Albānija – 1921. gada 2. oktobrī; Lietuva – 1922. gada 12. maijā; Latvija – 1923. gada 7. jūlijā; Igaunija – 1923. gada 17. septembrī). Tautu Savienība pieprasīja no jaunajām valstīm, kuras nebija parakstījušas 1. un 2. punktā minētos līgumus, bet kurās bija aktuāls mazākumtautību jautājums, šādus paziņojumus par savu attieksmi pret mazākumtautību tiesībām.
4. Ārpus Tautu Savienības sistēmas noslēgtie līgumi (starp Vāciju un Poliju Augšsilēzijas jautājumā 1922. gada 15. maijā; starp Austriju un Čehoslovākiju 1920. gada 7. jūnijā; starp Poliju un Čehoslovākiju 1925. gada 23. aprīlī u.c.).²

Kā atzīmē T. Barteles, visiem mazākumtautību aizsardzības līgumiem ir daudz kopīga, jo tie bija slēgti pēc pirmā – 1919. gada 28. jūnija – Antantes un Polijas līguma parauga. Visos šajos līgumos ietverti šādi pamatprincipi:

- Tie attiecās uz valsts pilsoņiem, bet ne uz ārzemniekiem.
- Jaunizveidotās valstis nedrīkstēja liegt mazākumtautību pārstāvjiem iegūt tās valsts pavalstniecību, kurā viņi dzīvoja.
- Mazākumtautību tiesībām atbilda lojalitātes pienākums pret savu valsti. Tika pasvītrots, ka tiesību nesēji ir mazākumtautību piederīgie kā personas, bet nevis kā viss nacionālais mazākums kopumā.
- Valsts pilsoņiem – pie mazākumtautībām piederīgajiem – tika garantētas tādas pašas tiesības un pienākumi kā vairākumnācijas pārstāvjiem. Piemēram, tiem bija vienlīdzīgas tiesības uz politisko darbību, pieeju politiskajiem amatiem.

¹ Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā. Vēsture un mūsdienas*. Rīga: Eiropas Padomes Informācijas birojs; Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004, 42. lpp.

² Loeber D.A. *Die Minderheitenschutzverträge – Entstehung, Inhalt und Wirkung*. Aus: *Ostmitteleuropa zwischen den beiden Weltkriegen (1918-1939). Stärke und Schwäche der neuen Staaten, nationale Minderheiten*.- Marburg, 1997.- S.189-200.; Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā. Vēsture un mūsdienas*. Rīga: Eiropas Padomes Informācijas birojs; Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004, 43.,44. lpp.

- Mazākumtautības saņēma tiesības uz dzimtās valodas lietošanu. Valsts pienākums bija skolu uzturēšana mazākumtautībām. Tiesības uz dzimtās valodas lietošanu attiecās arī uz attiecībām ar valsts, tiesu iestādēm, uz tirdzniecību, reliģisko u.c. vajadzību apmierināšanu.
- Mazākumtautību aizsardzības līgumi bija beztermiņa.
- Līgumu izpildi kontrolēja Tautu Savienība. Tās loma līgumu izpildīšanā aprobežojās ar starpniecību un sarunām ar nolūku atrast savstarpēju vienošanos. Pret Tautu Savienības locekļiem nevarēja pielietot militāras vai ekonomiskas sankcijas. Bargākais sods bija valsts izslēgšana no Tautu Savienības.¹

Mazākumtautību aizsardzības līgumiem bija arī trūkumi. Tajos nebija nacionālā mazākuma definīcijas, tie nebija pietiekami precīzi formulēti. Bet to būtiskākais trūkums bija to pildīšanas pieprasījuma tiesiskuma trūkums. Kā rakstīja ievērojamais vācbaltu sabiedriskais darbinieks Pauls Šīmanis (*Schiemann*): "Mazākuma tautību līgumi uzstāda starp Tautu Savienību, no vienas puses, un noteiktām, atsevišķām valstīm, no otras puses, saistošas norunas par pienākumiem, kādus uzņemas attiecībā pret kādu trešo, proti – nacionālo mazākuma tautību. Bet tiesību laukā šādi no līguma izrietoši pienākumi trešajam vēl nedod tiesības pieprasīt viņu pildīšanu. Tā tas, diemžēl, ir arī šinī mazākuma tautību līgumu gadījumā". Viņš atzīmēja, ka par nacionāltiesību pamatprincipu varētu runāt tikai brīdī, kad mazākuma tautību līgumi tiktu attiecināti uz visām Tautu Savienībā ietilpstošām valstīm.²

Tautu Savienība sāka darboties 1920. gada janvārī. 1921. gada 22. septembrī Latvija kļuva par Tautu Savienības locekli, apsolot, ka „viņa ir ar mieru stāties sarunās ar Tautu Savienības padomi, lai noteiktu robežas un līdzekļus, kā izvest dzīvē savus starptautiskos pienākumus minoritāšu aizsardzības lietā”. 1923. gada 7. jūlijā Latvija paziņoja par savu piekrišanu valstī dzīvojošās mazākumtautības pakļaut Tautu Savienības aizsardzībai.³

Tautu Savienība sekoja kā tiek ievērotas mazākumtautību aizsardzības līgumos fiksētās minoritāšu tiesības, izskatīja mazākumtautību sūdzības par to tiesību pārkāpšanu. 1925. gadā Vīnē tika nodibināts Eiropas Tautību kongress – starptautiska apvienība. To veidoja dažādu valstu mazākumtautību pārstāvji. Viņu uzmanības centrā bija mazākumtautību stāvoklis Eiropas valstīs. Eiropas Tautību kongress izstrādāja un iesniedza savus priekšlikumus mazākumtautību stāvokļa uzlabošanai, vērsās ar tiem pie valstīm, Tautu Savienības un pasaules sabiedrības.

¹ Bartele, T. *Izmaiņas mazākumtautību politikā pēc Pirmā pasaules kara*. Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XII Zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture. VI sējums, I daļa. Daugavpils: Daugavpils Universitātes izdevniecība Saule, 2003.-21.-28.lpp.

² Šīmanis, P. Mazākuma tautības un Tautu Savienība. No: Šīmanis, P. *Eiropas problēma. Rakstu izlase*. Rīga: Vaga, 1999. – 55.-57.lpp.

³ Kroders, A. *Par minoritatu autonomiju*. Rīga: Latvju Kultura, 1924. – 30., 31. lpp.

Apvienība izdeva žurnālu „*Nation und Staat*”.¹ Mazākumtautības ar Tautu Savienības un Eiropas Tautību kongresa līdzdalību varēja piedalīties savu tiesību atzīšanas un aizsardzības procesā starptautiskajā līmenī.

Eiropas Tautību kongresa vadībā aktīvi darbojās Latvijas baltvāciešu izcilais pārstāvis, Tautas Padomes, Satversmes sapulces un visu Latvijas Saeimu deputāts, demokrāts Pauls Šīmanis. Viņš uzskatīja, ka „minoritātes jautājumu patiesībā ir iespējams risināt vienīgi uz vienotās eiropeskās tiesību apziņas pamata.. Ja .. valsts un minoritāte vēlas radīt godīgu kopības sajūtu, tad valsts apziņai un tautības apziņai jāpievieno vēl trešais elements: eiropeskā apziņa.”² Šis apgalvojums joprojām ir aktuāls un iegūst jaunu skanējumu Eiropas Savienības kontekstā.

1918. gadā latvieši pirmo reizi dibināja savu valsti. No pirmās pastāvēšanas dienas Latvijas Demokrātiskās Republikas nacionālajā bāzē tika iekļautas arī mazākumtautības. Latvijas etnopolitikas pamati meklējami Latvijas Tautas padomes 1918. gada 17. novembrī pieņemtajā politiskā platformā. Šī platforma guva apstiprinājumu Kārļa Ulmaņa vadītās valdības paziņojumā 1918. gada 18. novembrī un valdības programmas deklarācijā 1918. gada 2. decembrī. Šajā platformā mazākumtautību tiesībām veltīta nodaļa „Cittautiešu tiesības”. Latvijas Republika atzina tās teritorijā esošās mazākumtautības par Latvijas nacionālajām minoritātēm, kurām ir tiesības piedalīties valsts uzbūvē: deleģēt savus pārstāvjus Tautas padomē; piedalīties Satversmes sapulces un parlamenta ievēlēšanā, piedalīties politisko partiju koalīcijās, kuras veido valdību. Platformas ceturtās nodaļas trešais punkts definēja, ka „nacionālo grupu kultūras un nacionālās tiesības nodrošināmas pamata likumos”.³ Var teikt, ka pasludinātās politikas mērķis bija izveidot vienu Latvijas brīvvalsts nāciju – politisko nāciju. Laikraksta „Līdums” redakcija tūlīt pēc Latvijas Republikas proklamēšanas 1918. gada 22. novembrī ziņoja, ka netiks pieļauta cittautiešu necienīšana vai tiesību ierobežošana, bet „sveštautiešu Latvijā nepavisam nebūs”, jo latvieši nelietos tos līdzekļus, kādus pret viņiem savā laikā lietoja majoritārie vadītāji (t.i., vācbaltiešu un krievu apspiedēji). Tiesa, turpat bija piezīmēts, ka politiskā sadarbība notiks tikai ar tām mazākumtautību apvienībām, kuras atzīs neatkarīgo Latvijas valsti.⁴ Tobrīd ne visu mazākumtautību politiskās partijas un grupas tam bija gatavas. Tomēr Latvijas valsts turpināja ceļu uz nosprausto mērķi. To apliecina 1922. gada Latvijas Republikas Satversmes 2. pants

¹ Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā. Vēsture un mūsdienas*. Rīga: Eiropas Padomes Informācijas birojs; LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004, 44.,45. lpp.

² Šīmanis, P. Neatkarīgas pārdomas mazākumtautību jautājumā. No: Šīmanis, P. *Eiropas problēma. Rakstu izlase*. Rīga: Vaga, 1999. – 117.lpp.

³ Latvijas Tautas Padomes politiskā platforma. *Latvijas Pagaidu Valdības likumu un rīkojumu krājums*. 1.burtnīca, 15.07.1919, 2.,3.lpp.

⁴ Nacionālo minoritātu jautājums. *Līdums*, Nr. 221, 22.11.1918., 1. lpp.

„Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai”.¹ Ar to tika apliecināts, ka Latvijas Republikā valda ne etniskā majoritāte, bet republikas pilsoņu kopa – demoss. Šis pants apstiprināja Latvijas etnopolitikas virzību uz mazākumtautību integrēšanu valstī, saglabājot to nacionālo, etnokulturālo īpatnību.

Šīs etnopolitikas tiesisko pamatu bez 1918. gada 2. decembra valdības programmas deklarācijas veidoja vēl trīs svarīgi dokumenti, kas tika pieņemti brīvības cīņu pārņemtajā 1919. gadā.

1919. gada 23. augustā Tautas padome pieņēma „Likumu par pavalstniecību”. Likumā tika ievērots fakts, ka Latvijas valsts pārņēma suverēno varu pār daļu bijušās Krievijas teritorijas. „Likums par pavalstniecību”, vadoties no *ius solis* principa, noteica, ka „par Latvijas valsts pilsoni skaitās ikkatrs agrākās Krievijas valsts pavalstnieks bez tautības un ticības izšķirības, kurš dzīvo Latvijas robežās, ir cēlies no Latvijas robežās ietilpstošiem apgabaliem, vai uz Latvijas likumu pamata bija jau pirms 1914. gada 1. augusta piederīgs pie šiem apgabaliem un nav līdz šā likuma izsludināšanas dienai pārgājis citā pavalstniecībā.”² Tādējādi Latvijas pilsoņu pirmais kontingents tika noteikts pēc saistības ar Latvijas teritoriju. Šī saistība varēja būt:

- faktiskā (cēlies no Latvijas robežās ietilpstošiem apgabaliem),
- juridiskā (uz Krievijas likumu pamata jau pirms 1914. gada 1. augusta piederīgs pie šiem apgabaliem).

Tā tika nodrošināta mazākumtautībām piederīgo iedzīvotāju iespēja kļūt par Latvijas Republikas pilsoņiem. Jo, tikai kļūstot par pilsoņiem, viņi varēja pilntiesīgi piedalīties valsts politiskajā dzīvē. Likums bija labvēlīgs arī kara bēgļiem vai personām, kas kādu citu objektīvu apstākļu dēļ tā pasludināšanas brīdī atradās ārpus Latvijas, jo pēc šā likuma 2. panta „pilsoņi, kas pagaidām uzturas ārpus Latvijas robežām, bet citādi apmierina 1. pantā minētās prasības, nezaudē Latvijas pavalstniecības tiesības, ja viņi viena gada laikā no šī likuma izsludināšanas dienas atgriežas Latvijā vai reģistrējas kā Latvijas pilsoņi kādā no Latvijas diplomātiskām pārstāvniecībām ārzemēs, vai arī paziņo savu vēlēšanos palikt Latvijas pavalstniecībā iekšlietu ministram.”³

1919. gada 8. decembrī Latvijas Tautas Padome pieņēma vēl divus mazākumtautībām svarīgus likumus. Tie bija „Likums par Latvijas izglītības iestādēm” un „Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu”.⁴ Vēl pirms šo likumu pieņemšanas Pagaidu Valdība pieņēma rīkojumu

¹ Latvijas Republikas Satversme. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 141, 30.06.1922.,1.-3.lpp.

² Likums par pavalstniecību. *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, 10. burtnīca, 27.10.1919.,131.,132.lpp.

³ Turpat.

⁴ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, Nr.88; 17.12.1919.,1.,2. lpp.; Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.89, 18.12.1919., 1. lpp.

par „Mācības valodu Latvijas skolās un skolotāju ievēlēšanu” un „Rīkojumu par latviešu valodas un vēstures mācīšanu”. Šie rīkojumi vēl pirms minēto likumu pieņemšanas iezīmēja valsts nostāju mazākumtautību izglītībā. Rīkojuma par „Mācības valodu Latvijas skolās un skolotāju ievēlēšanu” 1.,2. punkts paredzēja skolas šķirot pēc tautībām, jo „visās Latvijas skolās mācības jāsniedz skolnieku un skolnieču ģimenes valodā”. Bet „Rīkojuma par latviešu valodas un vēstures mācīšanu” normas noteica obligātu latviešu valodas (valodas mācība, literatūras vēsture un rakstniecības teorija) un Latvijas vēstures mācīšanu visās Latvijas skolās neatkarīgi no to tautības.¹ 8. decembrī pieņemtie likumi apstiprināja Latvijas Tautas padomes 1918. gada 17. novembrī pieņemtās politiskās platformas solījumu nodrošināt nacionālo grupu kultūras un nacionālās tiesības pamata likumos. „Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu” deva mazākumtautībām – krieviem, vāciešiem, ebrejiem, poļiem, baltkrieviem – iespēju dibināt savas pamatskolas un vidusskolas, iegūt izglītību dzimtajā valodā. Šo skolu vadību valsts deleģēja katras mazākumtautības autonomai skolu pārvaldei, kura bija tieši pakļauta izglītības ministram. Pārvaldes kolektīvu ievēlēja pati mazākumtautība. Pēc ievērojamā vācu publicista B.Lameja domām tas bija viens no progresīvākajiem mazākumtautību izglītības likumiem.²

Dž.Diazs (*Diaz*)iedala četras sabiedrības integrācijas jomas:

1. Politiskā integrācija. Politiskās līdzdalības tiesības. Iespēja piedalīties vēlēšanās, dibināt sabiedriskas un politiskās organizācijas.
2. Komunikatīvā integrācija. Tā ietver sevī valodas apguvi, masu informācijas līdzekļu izmantošanu.
3. Strukturālā integrācija. Iespēja piedalīties sabiedrības nodarbinātības sistēmā, ekonomiskajā dzīvē.
4. Sociālā integrācija. Neformālie kontakti ar pamatnāciju.³

Veidojot Latvijas valsts politiku, mazākumtautībām tika radīta iespēja iekļauties visās integrācijas jomās. Tām tika piešķirtas tiesības uz politisko līdzdalību, tiesības uz dzimtās valodas lietošanu, iespējas apgūt valsts valodu, iespējas piedalīties valsts sabiedriskajā un ekonomiskajā dzīvē. I. Apine, vērtējot etnisko attiecību raksturu un Latvijas valsts attieksmi pret mazākumtautībām 1918. – 1940. gadā, par labvēlīgu atzīst parlamentārisma laiku (1918–1934),

¹ Mācības valoda Latvijas skolās un skolotāju ievēlēšana. *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un rīkojumu krājums*, 2. burtnīca, 25.07.1919., 20. lpp.; Rīkojums par latviešu valodas un vēstures mācīšanu. *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un rīkojumu krājums*, 5. burtnīca, 09.08.1919., 65. lpp.

² Lamey, B. *Die Minderheiten in Lettland*. Riga, Berlin: Bernhard Lamey – Verlag., 1931, S. 21.-22.

³ Diaz, J. *Integration: A Basic Definition and Methodological Strategy*. Multiculturalism in the Nordic, 1995.-199.-211.lpp.

kad iezīmējās politiskās nācijas ideja un tika izmēģināti integrācijas mehānismi.¹ Var apgalvot, ka Latvijas Republikas veidošanās posmā valsts politika bija orientēta uz sabiedrības integrāciju.

1.3. Mazākumtautību autonomija Latvijas un Eiropas kontekstā

Pēc Pirmā pasaules kara jaundibinātās valstis veidojās uz nāciju pašnoteikšanās principa un pēc iespējas ievērojot teritoriālo principu. Taču tauta, kā vienas valsts pilsoņu vienība – demoss, nesakrita ar nācijas locekļu skaitu. Arī valsts teritorija bieži nesakrita ar etnosa vēsturisko teritoriju. Lai tādos apstākļos realizētu visu tautību pašnoteikšanos, radās nacionāli personālas autonomijas ideja, kura paredzēja visu attiecīgajā noslēgtā teritorijā dzīvojošu vienas tautības locekļu apvienošanu nacionālā apvienībā, pie kam autonomijas tiesības būtu jāpiešķir visām šīm nacionālajām apvienībām, neatkarīgi no tā, kurā valsts teritorijas daļā vai vietā zināmas attiecīgās tautības locekļi dzīvo. Otto Bauers par šo autonomijas veidu teica: „Nācijas, organizētas kā publiski tiesiskās apvienības, būtu teritoriālas korporācijas tikai tai ziņā, ka viņu darbība nevarētu izplatīties ārpus valsts robežām. Bet valsts iekšienē vara būtu piešķirta nevis čehiem vienā un vāciešiem otrā apgalbā, bet visas nācijas organizētos kā korporācijas, neatkarīgi no tā, kur tās dzīvotu, un šīs korporācijas patstāvīgi pārvaldītu savas nācijas lietas”.²

Eiropā pēc Pirmā pasaules kara izveidojās starptautiska mazākumtautību tiesību atzīšanas un aizsardzības sistēma. Nacionālo minoritāšu tiesībām atbilda lojalitātes pienākums pret savu valsti. Savukārt valstis atzina mazākumtautību tiesības uz pavalstniecību, tiesību vienlīdzību ar majoritāti, tiesības uz mazākumtautības valodas lietošanu valsts, tiesu iestādēs, tirdzniecībā, reliģijā u.c. vajadzību apmierināšanai, tiesības uz izglītības iegūšanu mazākumtautības valodā.

Kā atzīmēja izcils starptautisko tiesību speciālists Makss Lazersons (1887–1951) mazākumtautību tiesības var skatīt divās dimensijās: 1) kādas mazākumtautības atsevišķas personas dimensija, tā saucamo pilsoņu subjektīvo publisko tiesību dimensijā, un 2) vesela mazākumtautības kopuma tiesību dimensijā.³

Mazākumtautību aizsardzības līgumos tika pasvītrots, ka tiesību nesēji ir mazākumtautībām piederīgie kā personas, bet nevis kā visa mazākumtautība kopumā. Tas nozīmē, ka šajos līgumos mazākumtautību tiesības tika skatītas pilsoņu subjektīvo publisko tiesību dimensijā. Tas nozīmē, ka katrs mazākumtautības pārstāvis kā pilsonis personiski savu tiesību aizstāvībai var vērsties

¹ Apine, I. Mazākumtautību loma vēsturē un mūsdienās. Multikulturālās sabiedrības izveidošanās un attīstība. No: *Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne*. Sast. L. Dribins, Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, Ipašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, 2007, 9.-25. lpp.

² Pēcs: Kroders, A. *Par minoritatu autonomiju*. Rīga: Latvju Kultura, 1924. – 10. lpp.

³ Laserson, M. *Staat, Souveränität und Minorität*. Rīga: Berlin: Bernhard Lamey Verlag, 1927, S.48.-74.; Лазерсон, М. От национального равноправия к автономии. *Сегодня*, Nr. 266, 22.11.1921., стр.1.

tiesā ar tiesisko un administratīvo prasību. Tomēr nacionālās valstis parasti atzina dažādu nacionālo apvienību tiesības izteikt sava nacionālā mazākuma intereses. Te mazākumtautību tiesības skatāmas vesela mazākumtautības kopuma tiesību dimensijā. Tādu skatījumu pauda jau 1867. gada Austrijas konstitūcijas 19. paragrāfs „Visas tautības valstī ir vienlīdzīgas un katrai tautībai neaizskarama tiesība sargāt un attīstīt savu tautību un valodu”.¹ Analogisks, tiesa, mazāk svinīgs, bija Vācijas valsts Veimāras konstitūcijas 113. pants: „Vācijas tautas cittautiešu daļa nevar būt ierobežota caur likumu vai pārvaldi ne savā nacionālajā attīstībā, ne savas mātes valodas lietošanā izglītībā, iekšējā pārvaldē un tiesā.”² M.Lazersons uzskata, ka šīs Austrijas un Vācijas konstitūciju normas ir deklaratīvas un reālās publiskas tiesības mazākumtautībām nepiešķir, jo nesniedz mehānismu kā mazākumtautības kopa savu tiesību aizstāvībai var vērsties tiesā ar tiesisko un administratīvo prasību. Viņaprāt, vienīgais mehānisms mazākumtautības kopas publisko tiesību aizsardzībai ir nacionālās autonomijas atzīšana.³

Arturs Kroders 1924. gadā definēja nacionālo autonomiju šādi: „Nacionālā autonomija būtu nācijai no valsts piešķirta tiesība organizēties kā publiski tiesiskai apvienībai savu nacionālo mērķu sekmēšanas nolūkā. Nācija saņem no valsts patstāvīgas rīcības tiesību nacionālo uzdevumu realizēšanai, pie tam nācija uzstājas kā zināmas publiskas varas subjekts, kuru noteiktās robežās valsts aizsargā, garantējot šīs varas realizēšanās iespējas.”⁴ Viņš uzskatīja, ka nacionālā autonomija nebūt nav „valsts dibināšana valstī”, jo „tādu valstu valstī modernajā kultūras pasaulē ir vai cik. Latvijā, piemēram, slimokases ir autonomas publiski tiesiskas vienības, valsts banka arī ir autonoma iestāde, baznīcu varētu saukt par valsti valstī. Tāpat tautības kulturelā autonomija nebūtu nekāda valsts valstī, bet būtu valsts izdotu likumu robežās garantēta tiesība pašai tautībai patstāvīgi pārvaldīt tautības kultūras lietas. To principiāli liegt demokrātiska valsts nevar.”⁵ Taču A.Kroders apšaubīja mazākumtautību autonomo savienību ar publiski tiesisku raksturu veidošanas lietderību Latvijā. Kā svarīgāko argumentu pret šādu mazākumtautību savienību veidošanos viņš minēja atsevišķu mazākumtautību pilsoņu mazo skaitu. Kroders uzskatīja, ka tiesības pretendēt uz publiski tiesisku autonomiju varētu būt lielajām mazākumtautībām, kuras veido caurmērā 20% no visas valsts tautas. Šo skaitli viņš aizguva no vairākiem tālaika projektiem par mazākumtautību starptautisko aizsardzību. Salīdzinot to ar Latvijas mazākumtautībām piederošo iedzīvotāju procentu Latvijā (vāciešu – 3,64%, krievu – 7,82, baltkrievu – 4,74%, ebreju – 4,99, poļu – 3,42% u. t. t.), Kroders nonāca

¹ Kroders, A. *Par minoritatu autonomiju*. Rīga: Latvju Kultura, 1924. – 5. lpp.

² Laserson, M. *Staat, Souveränität und Minorität*. Rīga: Berlin: Bernhard Lamey Verlag, 1927, S.48.-74.; Лазерсон, М. От национального равноправия к автономии. *Сегодня*, Nr. 266, 22.11.1921., стр.1.

³ Turpat.

⁴ Kroders, A. *Par minoritatu autonomiju*. Rīga: Latvju Kultura, 1924. – 3. lpp.

⁵ Turpat, 15.,16. lpp.

pie secinājuma, ka Latvijā mazākumtautībām jādarbojas uz vispārīgo likumu pamata, kuri tās nevienā vietā neierobežo. Varētu runāt vienīgi par atsevišķām tiesībām skolu lietās.¹

Visas trīs jaundibinātās Baltijas valstis savā likumdošanā deklarēja mazākumtautību autonomiju noteiktās robežās:

1. Latvija ar 1919. gada „Likumu par mazākuma tautību skolu iekārtu” pasludināja mazākumtautību skolu autonomiju.
2. Lietuva 1922. gada konstitūcijā apstiprināja mazākumtautību tiesības uz kultūras un sociālās aprūpes autonomiju.
3. Igaunija 1925. gadā pieņēma īpašu likumu „Likums par nacionālo minoritāšu kultūras autonomiju”.²

Latvija pirmā no Baltijas valstīm vēl pirms iestāšanās Tautu Savienībā atzina, ka mazākumtautībām ir tiesības organizēt savas nacionālās skolas un pašām pārvaldīt tās, t.i., īstenot savu izglītības autonomiju. Nebūtu pareizi apgalvot, ka Latvija bija pirmā valsts, kas atzina mazākumtautību tiesības uz mātes (dzimtās) valodas lietošanu skolā. 1867. gada Austrijas konstitūcijas 19. paragrāfa trešā daļa paredz ikvienas tautības tiesības uz mātes valodas lietošanu skolās.³ Taču Latvija bija pirmā valsts, kas ar likumu atzina mazākumtautību tiesības uz skolu autonomiju.

Latvijas nostāja mazākumtautību tiesību aizsardzības jautājumā saistībā ar izglītību sāka veidoties vēl pirms neatkarības pasludināšanas. Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja – organizācija, kura koordinēja latviešu bēgļu dzīvi un darbību kopš 1915. gada – atbalstīja latviešu kultūrizglītojošās iestādes, pirmkārt, principiāli jaunas skolas izveidošanu Latvijā. Tērbatas latviešu skolotāju kongresā 1917. gada jūnijā tika noteikti Latvijas izglītības sistēmas veidošanas pamatprincipi.⁴ Šajā kongresā deklarēja tautskolu galveno uzdevumu: „... ar mācībām un darbu bērnus ievadīt savas tautas un vispārējās kultūras dzīvē, piemērojoties viņu miesas un gara vajadzībām un spējām, un ar to dot viņiem iespēju ne vien izlietot kultūras mantas, bet arī ražīgi piedalīties pašā kultūras veicināšanas un sekmēšanas darbā”.⁵ Citu lēmumu kontekstā ir saprotams, ka šis tautskolas uzdevums tika definēts neatkarīgi no mācību valodas, kas skolā tiks lietota – tāpat skolas uzdevums bija skolēnu ievadīt vispirms savas tautas kultūras dzīvē.

¹ Turpat, 17.,18. lpp.

² Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā. Vēsture un mūsdienas*. Rīga: Eiropas Padomes Informācijas birojs; Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004, 45.,46., 52. lpp.

³ Kroders, A. *Par minoritatu autonomiju*. Rīga: Latvju Kultura, 1924. – 5. lpp.

⁴ Saleniece, I. *Latvijas Republikas skolu politika (1918-1934)*. Daugavpils Universitātes Humanitārā fakultāte. Vēstures katedra. Daugavpils: Daugavpils Universitātes izdevniecība Saule, 2002, 15.lpp.

⁵ *Latviešu skolotāju delegātu kongresa darbība un lēmumi Tērbatā no 8.-13. Jūnijam 1917.g.* – Tērbata, Bergmaņa druk., 1917, 10.lpp.

Latvija ar 1919. gada 8. decembra „Likumu par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” noteica mazākuma tautību skolu iekārtas organizācijas autonomijas robežas.

Pēc 1919. gada „Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” mazākumtautību skolu iekārta finansiāli bija atkarīga no mazākumtautību iedzīvotāju skaita. Mazākumtautību izglītības un kultūras interešu pārstāvniecībai un pārraudzībai pie Izglītības ministrijas tika izveidotas īpašas institūcijas: mazākumtautību skolu nodaļas ar padomi kā pašpārvaldes orgānu. Mazākumtautību izglītības pārvaldes padomē savas tautas intereses pārstāvēja gan mazākumtautību pārstāvji (parasti politisko partiju vai sabiedrisko organizāciju locekļi), gan mazākumtautības skolotāju savienības locekļi.¹

Apgalvot, ka mazākumtautību skolu iekārta bija autonoma „kā valsts valstī”, tomēr nevar. Ar „Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” 15. punktu mazākuma tautību skolu iekārta visos citos jautājumos bija pakļauta vispārējiem likumiem par Latvijas izglītības iestādēm.

No vienas puses, 1919.gada „Likums par Latvijas izglītības iestādēm” mazākumtautību skolu autonomiju apstiprināja, jo garantēja obligāto izglītību (pirmskola, pamatskola un papildskola – no pilna sestā līdz sešpadsmitajam mūža gadam) skolēnu ģimenes valodā – valodā, kuru uzdeva bērnu vecāki, bērna skolā piesakot, un kurā viņš varēja brīvi savas domas izteikt, un uzlika pienākumu valsts un pašvaldības iestādēm uzturēt ikkatrai tautībai tik daudz obligāto skolu, cik bija nepieciešams viņu bērnu izglītošanai. No citas puses – šis likums mazākumtautību skolu autonomiju ierobežoja, jo noteica obligātos mācību priekšmetus (latviešu valoda, Latvijas vēsture un Latvijas ģeogrāfija), to mācīšanas ilgumu un mācībvalodu, kā arī paredzēja mācību priekšmetu un stundu plānu saskaņošanu Izglītības ministrijā. Kā ierobežojums jāmin skolēnu skaits (30 skolēni), pie kura mazākumtautībām, Latvijas pilsoņiem, bija tiesības prasīt sevišķas klases atvēršanu.² Šī prasība apstiprina A. Krodera atziņas par nacionālās autonomijas lietderību skaitliski mazajām mazākumtautībām.

Mazākumtautību skolas asi reaģēja uz šādiem ierobežojumiem. Īpaši uz Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas mācīšanu valsts valodā. Piemēram, krievu pamatskolu pedagoģisko padomju reakcija uz Izglītības ministrijas 1922. gada 16. jūlija atgādinājumu par likuma prasībām un lūgumu nākt ar priekšlikumiem par mācību vielas sadali, bija no noliedzoši protestējošas līdz novilcinoši nogaidošai. Bija skolas, kuras uzskatīja, ka šāda prasība ir pretrunā ar mazākumtautību skolu iekārtu autonomiju un aicināja aktīvi cīnīties par savām tiesībām. Citas

¹ Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.89, 18.12.1919., 1. lpp.

² Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, Nr.88, 17.12.1919., 1.,2. lpp.

skolas lūdza atlikt šīs prasības ieviešanu, pamatojot to ar skolēnu vājām latviešu valodas zināšanām un mācību līdzekļu trūkumu.¹

Lietuvas 1922. gada konstitūcijas 8. nodaļā „Nacionālo minoritāšu tiesības” bija apstiprinātas mazākumtautību tiesības uz kultūras un sociālās aprūpes autonomiju. Šīs konstitūcijas normas paredzēja kopienas nodokļa pašaplikšanos, lai segtu kultūras, izglītības, sociālās nodrošināšanas izdevumus, ja valsts un pašvaldību piešķirtie līdzekļi būtu nepietiekami. Tādā veidā Lietuvas mazākumtautības arī ekonomiski piedalījās savas kultūras un sociālās aprūpes autonomijas uzturēšanā. Īpaši plašas tiesības saņēma Lietuvas skaitliski lielākā mazākumtautība – ebreji. Ebreju autonomijas īstenošanu pārraudzīja trīs institūcijas: Lietuvas ebreju nacionālā padome, ebreju lietu ministrs (bez portfeļa) un ebreju deputātu frakcija Lietuvas Saeimā. Taču jau 1924. gadā mazākumtautību autonomija tika ierobežota, iedibinot valsts ierēdniecības kontroli pār mazākumtautību iekšējo dzīvi. Šāda mazākumtautību autonomijas ierobežošana negatīvi ietekmēja lietuviešu attiecības ar ebrejiem un poļiem.²

Nozīmīgu ieguldījumu mazākumtautību autonomijas uzskatu definēšanā un īstenošanā deva Igaunija. 1925. gada 12. februārī Igaunijas Valsts sapulce trešajā lasījumā pieņēma „Likumu par minoritāšu kultūras autonomiju”. Iespējams, ka šis likums nebūtu pieņemts vai tā apspriešana ievilkta uz ilgāku laiku, ja 1924. gada 1. decembrī nenotiktu politiskā apvērsuma mēģinājums, kas prasīja 44 cilvēku upurus. Šo apvērsuma mēģinājumu inspirēja Kominterns un atbalstīja Padomju Krievijas valdība. Apvērsums tika bargi apslāpēts. Bet 1925. gada janvārī vācu mazākumtautības pārstāvji un Valsts sapulces locekļi V.R.K.Hasselblats, G.L.Ammende un A. de Frīzs sarunā ar valsts vadītāju J.Jaksonu paziņoja, ka mazākumtautības apvērsuma laikā pierādīja savu lojalitāti attiecībā pret Igaunijas valsti. „Likuma par minoritāšu kultūras autonomiju” pieņemšanas vilcināšana varētu apdraudēt mazākumtautību skolu sagatavošanu jaunajam mācību gadam. Visbeidzot, viņi apgalvoja, ka kultūras autonomija ir nepieciešama, lai uzlabotu tituluācijas attiecības ar mazākumtautībām. Pieņemtais „Likums par minoritāšu kultūras autonomiju” balstījās uz 1917. gada 22. jūnija „Likumu par pašvaldībām”, 1918. gada 24. februāra Manifestu Igaunijas tautām, kuros tika deklarēts, ka visas Igaunijas mazākumtautības likuma priekšā ir līdztiesīgas un tām ir tiesības uz kultūras autonomiju. „Likums par minoritāšu kultūras autonomiju” šo deklaratīvo paziņojumu izveda dzīvē.³

¹ Sarakste ar Izglītības ministriju un skolām par Latvijas vēstures un ģeogrāfijas mācīšanu krievu skolās valsts valodā 1922.g. LVVA, 2125. f., 1. apr., 525. l.

² Stranga, A. *Ebreji un diktatūras Baltijā (1926 – 1940)*. Rīga: LU Jūdaikas studiju centrs, 2002, 25.–55.lpp.

³ Шоп, Т. *Культурная автономия евреев в Эстонии: подготовка и введение (1925-1927)*. www.eja.pri.ee/history/kultuuraut.pdf Skatīts 2009. gada 14. oktobrī.

Igaunijas „Likumā par minoritāšu kultūras autonomiju” bija noteiktas valsts atzītas mazākumtautības reālas esamības pazīmes:

- Skaitliskā (vismaz 3000 mazākumtautības pārstāvji).
- Piederības (valsts pilsoņi, kuri pastāvīgi dzīvo Igaunijā).
- Brīvprātīgas reģistrācijas (katra cilvēka personīgā izvēle būt iekļautam īpašā mazākumtautību nacionālajā sarakstā (kadastrā)).

Mazākumtautības kopienai pašai vajadzēja gādāt par mazākumtautību nacionālā kadastra sagatavošanu, papildināšanu un citu izmaiņu fiksāciju. Likuma pieņemšanas brīdī tas atzina trīs mazākumtautību kopienas, kas atbilda minētajām prasībām: vācu, krievu un zviedru. Vēlāk tika atzīta arī ebreju kopienas esamība. Vācu un ebreju kopienas uzreiz spēra soļus, lai varētu izmantot savas tiesības uz kultūras autonomiju. Pirmie savu nacionālās kultūras pašvaldību – kultūras padomi – dibināja vācieši. 1925. gada 1. novembrī tā tika atzīta par pilntiesīgu. Krievu kopiena tā arī nedibināja savu kultūras autonomiju. Kā pamatojums tam parasti tiek minēts fakts, ka vācieši un ebreji bija bagāti, bet krievi – nabagi. Igaunijas pētniece Tatjana Šora (*Шора*) izvirzīja citu pieņēmumu. Viņa apgalvo, ka patiesais šķērslis krievu kultūras autonomijas izveidei Igaunijā 20. gadsimta divdesmitajos gados bija krievu preses nostāja un informatīvais karš starp Igaunijas avīzēm 1927. gadā.¹

Igaunijas mazākumtautību kopienu nacionālās kultūras pašvaldībām bija tiesības pieņemt lēmumus, kas bija obligāti visiem kopienas ļaudīm. Tās bija tiesīgas organizēt līdzekļu vākšanu no savas nacionālās grupas locekļiem kultūras vajadzībām. Šie maksājumi bija obligāti. Kopienas savākie līdzekļi papildināja valsts un vietējo teritoriālo pašvaldību piešķirtos budžetus. Tātad, cilvēks, kas brīvprātīgi izvēlējās iekļaut sevi valsts atzītas mazākumtautības nacionālajā sarakstā (kadastrā), apzinājās, ka viņam šīs mazākumtautības kopienas kultūras pašvaldības lēmumi būs saistoši, kā arī tās noteiktie maksājumi būs obligāti. Mazākumtautību skolas un citas mācību iestādes bija nodotas nacionālo grupu pašvaldības pārziņā. Šīs mācību iestādes nacionālo grupu pašvaldības organizēja saziņā ar vietējām teritoriālajām pašvaldībām un Igaunijas Izglītības ministriju.²

Igaunija ieviesa plašu un decentralizētu mazākumtautības kultūras autonomijas modeli. Šo modeli raksturo ne vien mazākumtautībām piešķirtās tiesības uz kultūras autonomiju, bet arī

¹ Шора, Т. *Культурная автономия евреев в Эстонии: подготовка и введение (1925-1927)*.

www.eja.pri.ee/history/kultuuraut.pdf Skatīts 2009. gada 14. oktobrī.; Никифоров, И. *Национально-культурная автономия в Эстонии: повторение пройденного*. <http://npest.wordpress.com/2008/11/24/avtonom/> Skatīts 2008. gada 16. decembrī.

² Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā. Vēsture un mūsdienas*. Rīga: Eiropas Padomes Informācijas birojs; Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004, 47. lpp.

atbildība par mazākumtautības kopienas apzināšanu, kopienas locekļu līdzdalību lēmumu izpilde un kopienas kultūras vajadzību līdzfinansēšanā.

Par mazākumtautību kultūras autonomijas attīstīšanu starptautiskajā līmenī rūpējās Eiropas Tautību kongress. 1925. gadā kongresa pirmās plenārsēdes pirmajā rezolūcijā tika uzsvērts, ka nacionālās kultūras brīvībai ir tikpat liela garīgā vērtība kā ticības brīvībai.

Pēc pirmā pasaules kara jaundibinātās valstis veidojās pēc nāciju pašnoteikšanās un teritoriālā principa. Aktualizējas nacionālās autonomijas ideja. Starptautiskā līmenī par mazākumtautību kultūras autonomiju iestājās Eiropas Tautību kongress. Baltijas valstis – Latvija, Lietuva, Igaunija – ar likumdošanu deklarēja mazākumtautību autonomiju. Latvijas Republikas veidošanās posmā valsts politika bija vērsta uz sabiedrības integrāciju. Izveidojās labvēlīgi objektīvie priekšnoteikumi arī mazākumtautību izglītības attīstībai: vēsturiski izveidojies daudznacionālais iedzīvotāju sastāvs, starptautiskā mazākumtautību tiesību aizsardzības sistēma, valsts pārvaldes forma, atbilstošā likumdošana.

2. Latvijas mazākumtautību izglītības sistēmas (1918–1940) raksturojums

2.1. Mazākumtautību izglītības sistēmas tiesiskais pamatojums

Katra cilvēka un visas sabiedrības īstenotās apzinīgās rīcības pamatu veido noteikta uzkrātā dzīves pieredze. Pieredzes nodošana un indivīdu iekļaušana kultūras apritē notiek ar individualizācijas, audzināšanas, socializācijas, kulturizācijas starpniecību. Dzīves pieredzes ieguvē svarīga loma ir izglītībai.¹ „Pedagoģijas terminu vārdnīcā” definē izglītību kā mērķtiecīgu organizētu sabiedrības vēsturiskās pieredzes, kultūrvērtību apgūšanas, pārmantošanas, sistematizētu zināšanu un prasmju apguves, personības īpašību, pārliecību, attieksmju un vērtību veidošanas un veidošanās jomu, atbilstošu praktisku darbību kopumu un rezultātu.² Izglītība ir mērķtiecīgu cilvēkdarbību joma, kurā tiek īpaši krāta, kopta un izplatīta cilvēces, konkrētās sabiedrības un indivīda dzīves pieredze: zināšanas, prasmes un attieksmes jeb vērtīborientācijas saistība ar cilvēku pašu, cilvēkvidi un dabu.

Izglītību īsteno valsts izglītības sistēma. Izglītības sistēma ir valsts noteikts sabiedrības izglītojošās darbības organizācijas veids (saturs un forma), kas pastāv pārējo cilvēkdarbību vidē un kam ir raksturīga noteikta uzbūve jeb struktūra un atbilstošas īpašības. Izglītības sistēmas mērķis ir nodrošināt visiem valsts iedzīvotājiem iespējas iegūt izglītību atbilstoši sabiedrības un personas interesēm un vajadzībām.³ Tātad mazākumtautību izglītības sistēma ir valsts izglītības sistēmas daļa, kuras mērķis būtu nodrošināt valsts mazākumtautību iedzīvotājiem iespējas iegūt izglītību atbilstoši sabiedrības un personas interesēm un vajadzībām.

Sabiedrībai noteiktā attīstības stadijā ir atbilstoša izglītības sistēma, kura, pēc Emīla Dirkeima (*Emil Durkheim*) atzinuma, rada nenovēršamu iedarbību uz indivīdiem. Izglītība kļūst par valsts lietu, kas prasa plānošanu, pārvaldīšanu un dažādu spēku iedarbības koordinēšanu. Izglītības sistēmas izveide un attīstība valstī ir atkarīga no reliģiskās, politiskās organizācijas, zinātnes attīstības līmeņa, ražošanas stāvokļa u.c.⁴

Aleksandrs Zapesockis (*Занецоукуи*), apkopojot dažādu valstu izglītības politikas īstenošanas praktisko pieredzi, attiecībās „valsts (valdība) – izglītība” izdala četras dispozīcijas:

¹ Gudjons, H. Pedagoģijas pamatatziņas. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, 197.,198.-200., 221. lpp.

² *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. R.: Zvaigzne ABC, 2000, 73. lpp.

³ Broks, A. Geske, A., Grīnfelds, A. u.c. *Izglītības indikators sistēmas*. Rīga: Mācību grāmata,1998, 21.,22.lpp.

⁴ *The School in Society. Studies in the Sociology of Education*. Edited by S.D Sieber and D.E. Wilder. New–York, 1973, 13. lpp.

1. Arhitekts. Šī pozīcija izpaužas, kad valsts finansē izglītību ar pārvaldes orgānu starpniecību. Izglītības politika šādos gadījumos ir sociālās politikas sastāvdaļa. Tā ir vērsta uz tautas vispārējās labklājības uzlabošanu.
1. Palīgs. Valsts finansē izglītību subsīdiju veidā, stimulējot privātos vai kolektīvos ieguldījumus šajā sfērā.
2. Inženieris. Izglītības politika pilnībā pakļauta audzināšanas un izglītības instrumentālajiem uzdevumiem. Šāda pozīcija iespējama, ja valsts ir izglītības materiālās bāzes īpašnieks.
3. Mecenāts. Valsts iedala subsīdijas izglītībai. Šīs subsīdijas ieskaita izglītības finansiālā nodrošinājuma un attīstības fondos. Fondos finansiālos līdzekļus sadala specializētās padomes. Padomju sastāvu veido valstī pazīstami zinātnes, kultūras un izglītības darbinieki. Šāda veida padomes sadala valsts budžeta līdzekļus, nepieļaujot valdībai ar tās birokrātiskajām struktūrām tieši iejaukties izglītības procesā.¹

Atkarībā no dominējošām sabiedrības ideoloģijas vērtībām iedala trīs izglītības politikas tipus:

1. Liberālā izglītības politika. Šis izglītības politikas tips orientēts uz pēc iespējas plašāka subjektu skaita izglītības vajadzību apmierināšanu. Izglītības politikas uzdevums ir īstenot personības tiesības uz izglītību, kā arī tiesības uz izglītības formas un finansēšanas izvēli.
2. Elitārā izglītības politika. Izglītība kalpo noteiktā sociālā spēka (kultūras elites) mērķiem, apstiprinot un īstenojot šī spēka vērtības.
3. Totalitārā (paternitālā) izglītības politika. Vienota valsts ideoloģija tiek uzspiesta visiem izglītības procesa dalībniekiem. Izglītība kļūst par valsts ideoloģijas sociālās bāzes paplašināšanas un nostiprināšanas līdzekli.²

Izpētot izglītības sistēmas tiesiskos pamatus, politisko struktūru un pārvaldi, iespējams noteikt valsts izglītības politikas dispozīcijas maiņu.

Izglītības sistēma ir valsts noteikts sabiedrības izglītojošās darbības organizācijas veids. Valsts to nosaka ar dažāda līmeņa normatīvajiem aktiem. Izglītības pastāvēšanas tiesisko pamatu veido likumi un likumu labojumi par izglītību, kā arī citi likumi, kas ietekmē izglītību. Ar 1922. gada Latvijas Republikas Satversmes 5. nodaļas 64. pantu likumdošanas tiesības tika nodotas Saeimai. Izņēmuma gadījumos Saeimas sesiju starplaikos Ministru kabinetam bija tiesības izdot nolikumus, kam piemita likuma spēks (81. pants).³ Ministru kabinets izdeva būtiskākos ar

¹ Запесоцкий, А. Образование: философия, культурология, политика. Москва: Наука, 2002, стр. 359.

² Турпат, стр. 360.

³ Latvijas Republikas Satversme. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 141, 30.06.1922., 1.-3.lpp.

izglītību saistītos normatīvos aktus – noteikumus. Izglītības ministrija bija pilnvarota izstrādāt normatīvos aktus un normatīvo aktu labojumus savu pilnvaru robežās.

Latvijas izglītības sistēmas vispārējo tiesisko pamatu līdz 1934. gadam veidoja Tautas Padomes 1919. gada 8. decembrī pieņemtais „Likums par Latvijas izglītības iestādēm”. Latvijas mazākumtautībām piešķirtās publiskas varas subjekta tiesības izglītībā un kultūrā tika definētas 1919. gada 8. decembra “Likumā par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā”. Šā likuma normas reglamentēja:

- mazākumtautību skolu finansēšanas principus (1.-3. pants);
- mazākumtautību skolu pārvaldes principus (5.-13. pants);
- mazākumtautību skolu tiesiskās pakļautības principus (15. pants, pēc būtības arī 4. un 14. pants).

Tautas Padomes loceklis no Latvijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas, pedagogs, ģeogrāfijas mācību grāmatu autors Eduards Tomass (1889 – ?)¹ [biežāk Eduards Tomāss – autore] izteica viedokli, ka „nevar izstrādāt autonomu iekārtu vienai atsevišķai nozarei, ja nav izstrādāts vispārējs likums par minoritatu kulturelo autonomiju Latvijā.” Bez šāda vispārīga likuma, viņaprāt, likums „nekā jauna nedod mazākuma skolai, izņemot vēl dažus priekšniekus un ierēdņus klāt pie tā jau bezgala lielā viņu daudzuma.. iekams nebūs izstrādāts likums vispār par minoritatu kulturelo autonomiju, viņš būs bāls un nenoteikts”. E.Tomass uzskatīja, ka „likums bagāts precedentiem, galvenā kārtā skolu pārvaldes jautājumos.” Kopumā šo likumu viņš uzskatīja par pavirši izstrādātu un nedemokrātisku, jo tas mazākumtautībām piešķīra lielākas tiesības nekā latviešiem.²

Saskaņā ar “Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” 15. pantu „mazākuma tautību skolu iekārta, ciktāl viņa šinī likumā nav noteikta, padota vispārējiem likumiem „Par Latvijas izglītības iestādēm””. Tātad, izņemot finansēšanas un pārvaldes principus, mazākumtautību izglītības sistēmas principus noteica „Likums par Latvijas izglītības iestādēm”.

„Likums par Latvijas izglītības iestādēm” veidoja tiesisko pamatu izglītības organizācijas formai un saturam. Šis likums noteica:

- Izglītības obligātumu. 33. pants definēja pienākumu: „Katram Latvijas pilsonim obligatoriski jāmacās no pilna sestā līdz sešpadsmitam mūža gadam.”
- Mazākumtautību skolēnu skaitu, kas nepieciešams klases atvēršanai. Mazākumtautībām, Latvijas pilsoņiem, bija tiesības prasīt sevišķas klases atvēršanu, ja bija vismaz 30 skolēnu, kuri varēja mācīties viena skolotāja vadībā (41. pants).

¹ Tomass Eduards. *LVVA, 1632. f., 1. apr., 21876. l., 1., 2. lp.*

² Tomass, E. Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā. *Latvijas skola*, Nr.1-3, 1920, 76.-79. lpp.

- Obligātās izglītības formas un ilgumu. 34. pants noteica: „obligatoriskais mācības posms aptver: a) māj mācību vai pamatskolu (7.–8. bērna mūža g.), b) pamatskolu (no 9. līdz 14.g.), c) papildu skolu (15.–16.g.)” Likuma 45. pants paredzēja pamatskolas dalījumu divās pakāpēs „četri gadi ir pirmā pakāpe, divi pēdējie – otrā pakāpe.” (Skat. 1. att.)
- Obligātās izglītības iestāžu uzturēšanu. 37. un 41. pants kā obligātās izglītības iestāžu (pirmskolas, pamatskolas un papildskolas) uzturētājus min valsti un pašvaldības. 52. pants atbildību par obligātās izglītības īstenošanu uz vietām uzlika par pienākumu vietējām pašvaldībām. 53. pantā atklāja vietējo pašvaldību kompetences: „Vietējām pašvaldības iestādēm piekrīt: skolotāju pieņemšana, skolu uzturēšana un gādība par ārpuskolas izglītību”.
- Obligātās izglītības ieguves valodu. Likuma 39. pantā bija noteikts, ka „visās obligatoriskajās skolās mācības jāsniedz skolēnu ģimenes valodā”. 40. pants skaidri definēja ģimenes valodu: „Par skolēna ģimenes valodu atzīstama tā valoda, kuru uzdod bērnu vecāki, bērnu skolā pieteicot, un kurā viņš var brīvi savas domas izteikt”. Savukārt 9. pants noteica, ka Latvijas vēsture un Latvijas ģeogrāfija no pamatskolas 4. mācību gada mācāmi valsts valodā, t.i., latviski.
- Obligāto izglītības saturu. 7.-9. pants definēja latviešu valodu (valodas mācība, literatūras vēsture un rakstniecības teorija), Latvijas vēsturi un Latvijas ģeogrāfiju kā obligātos mācību priekšmetus visās Latvijas skolās. Latviešu valoda mazākumtautību skolās mācāma no pamatskolas 2. mācību gada. Latvijas vēsture un ģeogrāfija no pamatskolas 3. mācību gada. Savukārt 10. pants noteica vecāku tiesības atteikties no ticības mācības pasniegšanas skolā.
- Maksu par obligātās izglītības ieguvī. Likuma 37. pants noteica, ka „obligatoriskās valsts un pašvaldības iestāžu skolās visiem bērniem mācības par brīvu”.
- Obligāto izglītību apliecinošo dokumentu un iespēju turpināt izglītību. 48. pants noteica, ka „pamatskolas kursu pabeigušais skolēns dabū attiecīgu apliecību, kas viņam dod tiesību iestāties bez eksāmena valsts un pašvaldības vidus skolās, kā arī privātās mācības iestādēs, ja tur nav īpaši uzņemšanas noteikumi.”¹

„Likumā par Latvijas izglītības iestādēm” paredzētajai skolu sistēmai (skat. 1. att.) pamati tika likti Tērbatas skolotāju kongresā 1917.gadā. Tērbatas kongresa shēmu pieņēma arī Rīgas

¹ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, Nr.88, 17.12.1919., 1.,2. lpp.

skolotāju kongress 1920. gadā. Šajos kongresos netika pamatota sešgadīgās pamatskolas izvēle, kā arī datu trūkuma dēļ nebija iespējams izvērtēt tās izvešanas dzīvī spējas.¹

*1. att. Obligātās izglītības organizācija Latvijā
(pēc 1919. gada „Likuma par Latvijas izglītības iestādēm”)*

15	10.	Papildskola	
14	9.		
13	8.	6.	Pamatskola, II pakāpe
12	7.	5.	
11	6.	4.	Pamatskola, I pakāpe
10	5.	3.	
9	4.	2.	
8	3.	1.	
7	2.	B.	Pirmskola vai mājmacība
6	1.	A.	
Vecums, gadi	Mācību gads	Klase	Izglītības pakāpe

1919. gada 8. decembra „Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” nodrošina mazākumtautību izglītības sistēmas finansēšanas un pārvaldes tiesiskos pamatus. Tos var apvienot šādos tematiskos blokos.

- Mazākumtautību skolu finansēšana proporcionāli attiecīgās mazākumtautības iedzīvotāju skaitam. Likuma 2. pants veidoja tiesiskos pamatus mazākumtautības izglītības finansēšanas principam „nauda seko mazākumtautībai”.
- Izglītības ministrijai tika uzdots mazākumtautību skolu pārraudzība uz vispārēju noteikumu pamata (5. pants). Tātad mazākumtautību pārvaldes jautājumi tika saskaņoti ar Izglītības ministriju.
- Mazākumtautību skolu pārvaldei Izglītības ministrijā pastāvēja mazākuma tautību departaments. Katras atsevišķas mazākumtautības skolu pārvalde koncentrējās īpašā departamenta nodaļā, kuras priekšnieki padoti tieši ministram. Mazākumtautību skolu departamenta ierēdņus apstiprināja no mazākumtautību uzstādītajiem kandidātiem.
- Mazākumtautības skolu nodaļas priekšnieks, kuru izvirzīja attiecīgā mazākumtautība, bet amatā apstiprināja Ministru kabinets, reprezentēja savu tautību visos kultūras

¹ Ausejs, L. Mūsu skolu sistēma. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr.1, 1921, 379.-382. lpp.

jautājumos. Viņam bija tiesības sadarboties ar visiem izglītības ministrijas departamentiem, kā arī piedalīties ministru kabineta sēdēs ar padomdevēja balsi visos jautājumos, kuri aizskāra viņa reprezentējamās tautības kultūras dzīvi.

- Pie ikkatras mazākumtautības skolu nodaļas darbojās tās padome. Tās sastāvu veidoja skolu nodaļas priekšnieks, apakšnodaļu vadītāji, trīs delegāti no attiecīgās minoritātes, trīs šīs minoritātes skolotāju savienības locekļi. Mazākumtautību skolu padomi sasauca pārvaldes priekšnieks pēc vajadzības, ne mazāk kā četras reizes gadā, un bez tam jebkurā laikā uz četru padomes locekļu pieprasījuma. Skolu nodaļas priekšnieks iesniedza padomei priekšlikumus par skolu atvēršanu un slēgšanu, skolu pārveidošanu, ierēdņu un skolotāju atlaišanu un citiem jautājumiem. Padome varēja arī no savas puses nākt ar priekšlikumiem un prasīt to apspriešanu.¹

Tautas Padome pieņēma „Likumu par Latvijas izglītības iestādēm” un „Likumu par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” 1919. gadā, kad Latvijas Republika vēl cīnījās par savu neatkarību un atzīšanu. Īstenojot šos likumus dzīvē, atklājās vairākas normas, kuras dzīvē nav izpildāmas vispār, ir izpildāmas daļēji, vai to izpilde prasīja papildus finansiālos līdzekļus. Īpašu uzmanību sakarā ar mazākumtautību pamatizglītību pelna trīs normas.

Pirmkārt, valsts un pašvaldību loma izglītības likumu realizēšanā. Pašvaldības, kurām valsts pilnībā deleģēja obligātās izglītības īstenošanu, to nespēja realizēt finanšu trūkuma dēļ. K.Dēķens kādā runā izteica domu, ka „likums no valsts līdzekļiem tikpat kā nekā neprasa, bet tikai no vietējām pašvaldības iestādēm”.² Saistībā ar mazākumtautību iestādēm šo situāciju saasināja „Instrukciju par mazākuma tautību skolu atvēršanu, skolotāju apstiprināšanu un atlaišanu” pieņemšana 1922. gada 11. februārī un 1923. gada 15. septembrī. Šī instrukcija precizēja “Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” 12. punktu, kurā bija teikts: „Skolu nodaļas priekšnieks iesniedz padomei priekšlikumus par skolu atvēršanu un slēgšanu, skolas pārveidošanu, ierēdņu un skolotāju atlaišanu un citiem jautājumiem”. Pēc šīs instrukcijas mazākumtautības skolu nodaļas padomes kompetencē bija tikai motivēta lēmuma par mācības iestādes atvēršanu ar vajadzīgam ziņām iesūtīšana vietējām skolu valdēm. Savukārt vietējām skolu valdēm bija tiesības celt motivētus iebildumus pret šo lēmumu.³ Parasti iebildums bija viens – finanšu trūkums. Tā mazākumtautību izglītības pārvalžu pārstāvju apspriedē 1923. gada 20. februārī izglītības ministra biedra K. Dēķena vadībā uz EIP pārstāvja Landau’a aizrādījumu,

¹ Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.89, 18.12.1919., 1. lpp.

² No: Adamovičs, L. *Skolu lietas Latvijā (1919 – 1927)*. Rīga: Ģenerālkomisija Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīvā, 1927, 3. lpp.

³ Instrukcijas par mazākuma tautību skolu atvēršanu, skolotāju apstiprināšanu un atlaišanu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.38, 16.02.1922., 1. lpp.

„ka dažas pašvaldības iestādes kavējas atvērt jaunas klases, ja pastāvošās klasēs pāri par 40 skolēnu, top noskaidrots, ka pašvaldības iestādes to cenšas gan darīt, bet ja kur tas nav pa spēkam, tad nevajadzētu pārāk stingri uz to pastāvēt, jo daudzas Vakar Eiropas valstis, kur ieviesta obligatoriska izglītība, šinī ziņā stāv pakaļ Latvijai. Sakarā ar šo Landau'a kga ierosinājumu VIP pārstāvis Radecki lūdz ņemt vērā, ka vairākos pagastos ir samērā maz skolēnu, lai priekš viņiem atvērtu īpašu klasi, bet pagasts tomēr nemaksā, ja skolēns apmeklē tuvāko skolu. Pēdējais jautājums paliek neizšķirts.”¹

Otrkārt, „Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” 2. pants veidoja tiesiskos pamatus mazākumtautības izglītības finansēšanas principam „nauda seko mazākumtautībai”. Savukārt „Likuma par Latvijas izglītības iestādēm” 39. pantā bija noteikts, ka „visās obligatoriskajās skolās mācības jāsniedz skolēnu ģimenes valodā”, t.i., likums nereglamentēja vienas vai otras tautības skolas. Tas reglamentēja skolas ar attiecīgas tautības mācības valodu. 40. pantā dotais ģimenes valodas definējums ļāva vecākiem izvēlēties skolu nevis pēc tautības piederības, bet pēc mācības valodas. Tā izveidojās stāvoklis, kad vienas mazākumtautības skolās tika sūtīti vairāku mazākumtautību bērni, kuri mācījās skolas mazākumtautības valodā. Šādas skolas nemaz nebija nacionālas skolas skolēnu tautības ziņā un bieži atšķīrās tikai ar to, ka pasniedza saviem dažādu tautību skolēniem mācības kādā citā, bet ne valsts valodā. Tādos apstākļos izglītības finansēšanas princips „nauda seko mazākumtautībai” neatbilda patiesajam mazākumtautību skolēnu sadalījumam pa skolām. Nauda sekoja mazākumtautību izglītības pārvaldēm. Šīs situācijas korekcijai 1923. gada 2. novembrī izglītības ministrs H.Celmiņš apstiprināja „Noteikumus par jaukta tautību sastāva obligatorisku skolu pārņemšanu skolu departamenta pārziņā”. Šo noteikumu pamatprasība bija nodot visas tās skolas, kur mazāk par 60% tās tautības bērnu, kuras valodā notiek mācības, vispārējā skolu departamenta pārziņā. Respektīvi, ja krievu pamatskolā mācījās mazāk par 60% krievu, KIP bija jānodod šī skola vispārējā skolu departamenta pārziņā. Šādās skolās valsts valodu bija paredzēts mācīt pastiprināti ar pamatskolas 1. mācību gadu pa piecām stundām nedēļā. Atsevišķu tautību mātes valodas mācīšana šādās skolās bija ievadama tikai tad, ja veidojas grupas vismaz no 15 skolēniem.² Tomēr mazākumtautības cīnījās par katru cilvēku tautas skaitīšanas laikā. Mazākumtautību izglītības pārvaldes iesaistījās tautības izvēles nozīmes izskaidrošanas darbā. Piemēram, krievu izglītības pārvalde 1930. gada februārī izsūtīja visām pamatskolām vēstuli, kurā skaidroja, ka

¹ Mazākuma tautību izglītības pārvalžu pārstāvju apspriedes 1923.g.20.februārī protokols. No: Sarakste ar Izglītības ministriju, Valsts kontroli, Darba ministriju u.c. par Baltkrievu izglītības pārvaldes darbību 1922.-1923.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 7. l., 52.lp., 52.lp.o.p.

² Noteikumi par jaukta tautību sastāva obligatorisku skolu pārņemšanu skolu departamenta pārziņā. *Valdības Vēstnesis*, Nr.247, 07.11.1923., 1. lpp.

tautas skaitīšanā krievu tautības cilvēkiem jāsauc sevi par „lielkrieviem” („великоросы”) un lūdza skolu priekšniekus, skolotājus izskaidrot vecākiem un skolēniem cik svarīgi tautas skaitīšanā visiem, kas uzskata sevi par krieviem, reģistrēties kā „lielkrievi”, jo tas ietekmēs līdzekļu piešķiršanu krievu izglītībai.¹ Faktu, ka parasti lietotā valodā, respektīvi, ģimenes valoda un tautība nav sinonīmi uzsvēra statistiskās pārvaldes direktors M.Skujenieks, apkopojot otrās tautas skaitīšanas Latvijā 1925. g. 10 februāri rezultātus. 1925. gada tautas skaitīšanā personas kartītes 9. jautājums skanēja „Tautība”, bet 12. jautājums „kādu valodu parasti lieto ģimene”, pie tam atbildē uz šo jautājumu bija atzīmējama tā valoda, kuru skaitāmā persona savā ģimenē un mājas dzīvē parasti vai visbiežāk lieto. Izrādījās, ka ievērojams daudzums cilvēku parasti nelieto savas tautas valodu, bet gan kādas citas tautas valodu. Kā citas tautas valodas lietošanas iemesli tika minēti:

- jauktas laulības,
- materiāla atkarība no darbadevējiem, kuri prasa, lai viņu algotās personas lietotu noteiktu valodu,
- agrākās pārkrievošanas, pārvācošanas un pārpoļošanas politikas atliekas.²

Treškārt, „Likumā par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” paredzēto mazākumtautību „skolu nodaļu” vietā izveidojās mazākumtautību „izglītības pārvaldes”. To izveidi uz Ministru kabineta lēmuma pamata apstiprināja pirmais Pagaidu valdības Izglītības ministrs K.Kasparsons.³ Iemeslu tam, kā radās šāda likuma normas un tā izpildes neatbilstība, avotos atrast neizdevās. Tomēr zināms, ka Satversmes sapulces pirmais izglītības ministrs Juris Plaķis, atsaucoties uz likuma normu, lūdza izgatavot zīmogus mazākumtautību „skolu nodaļām”. Tās sūdzējās Ministru prezidentam un panāca, ka skolu nodaļas tomēr bija atzītas par pārvaldēm. Ar likuma spēku šo nosaukumu maiņu atzina tikai 1929. gadā pieņemtais likums „Izglītības ministrijas iekārta”.⁴ Mazākumtautību izglītības pārvalžu uzturēšana prasīja nesamērīgi lielus finansiālus līdzekļus. VIP, KIP, EIP katrā darbojās trīs augstāki atbildīgi ierēdņi. Mazākumtautību izglītības pārvaldes, aprēķinot to izdevumus, bija pielīdzinātas departamentiem.⁵ Izglītības pārvalžu priekšnieki dienesta tiesību un algu ziņā bija pielīdzināti departamentu direktoriem. Tātad viena, likumā paredzēta, mazākumtautību departamenta vietā

¹ Krievu izglītības pārvaldes 01.02.1930. vēstule krievu pamatskolu pārziņiem. No: Krievu pamatskolu ziņojumi inspektoriem par mācību darba norisi. *LVVA*, 2125.f., 1.apr., 516. l., 35. lp.

² Latvijas iedzīvotāju izglītība. 2. turpinājums. *Valdības Vēstnesis*, Nr.180.16.08.1926., 2.lpp.

³ Izglītības Ministrijas iekārta. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.*, Nr.1, 1920, 54.lpp.; No: Adamovičs, L. *Skolu lietas Latvijā (1919 – 1927)*. Rīga: Ģenerālkomisija Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīvā, 1927, 17. lpp.

⁴ Izglītības ministrijas iekārta. *Valdības Vēstnesis*. 30.12.1929. Nr.394.

⁵ Instrukcija ministriju un citu centrālo valsts iestāžu izdevumu budžetu projektu sastādīšanai. *Valdības Vēstnesis*, Nr.200, 04.09.1924., 1.lpp.

1920. gadā finansiāli valsts uzturēja veselus trīs. Salīdzinājumam: Skolu Virsvaldē atbildīgo ierēdņu skaits kopā bija 8–9 personas, kamēr mazākumtautību izglītības pārvaldēs kopā strādāja 11 šā līmeņa personas. Turpretī skolu un īpaši skolēnu skaits mazākumtautībām bija vairakkārt mazāks.¹ Likuma 8. pantā noteikts, ka attiecīgās izglītības pārvaldes priekšnieku „attiecīga mazākuma tautība liek priekšā caur ministri Ministru kabinetam dēļ apstiprināšanai”, kamēr pārējos nodaļu vadītājus apstiprināja Izglītības ministrs. E. Tomass pamatoti izteica neizpratni par izglītības pārvaldes priekšnieka vēlēšanu mehānismu: „Kas gan tiek domāts darīt, lai katra mazākuma tautība varētu izraudzīt savas nodaļas vadītāju? Vai varbūt caur vispārēju šās tautības referendumu?”² Daļēji atbilde uz šiem jautājumiem rodama 8. panta turpinājumā: skolu nodaļu priekšniekus pagaidām stāda priekšā apstiprināšanai Tautas Padomes minoritāšu partiju pārstāvji, kamēr radīsies likumīga pārstāvniecība no nacionālām minoritātēm.”³ E. Tomass, iztirzājot likumu, par šo piezīmi rakstīja: „Tā tad ir skaidrs: tie muižnieku un tirgoņu vīri, kas no minoritātēm gandrīz vienīgi (izņemot „Bundu”) sēž Tautas Padomē, valdīs arī par šo tautību demokrātiskajiem apakšslāņiem. Un tas „pagaidām” var vilkties ļoti ilgi. Es tomēr šaubos, vai tā ebreju, poļu un krievu buržuāzija, kas apdzīvo Latgales un Kurzemes miestus, atzīs par saviem priekšstāvjiem tagadējos minoritātu locekļus Tautas Padomē, kas, kā zināms, ir vienīgi no Rīgas un pavisam nevar runāt visas savas tautības buržuāzijas, kur nu vēl tautas, vārdā .. Dažādu ierēdņu uzstādīšanā daudz neskaidrību un tas dod varu bagāto šķiru rokās.”⁴ Viņš puda neizpratni arī par mazākumtautību izglītības pārvalžu padomes sastāva vēlēšanu mehānismu. Likuma 10. pants paredzēja, ka šajā padomē jāievēl trīs delegāti no attiecīgās mazākumtautības un trīs šīs mazākumtautības skolotāju savienības locekļi. Tomass uzskatīja, ka „stūri saņems tie paši „deputāti”, kas jau ņēmuši tiesības ievēlēt nodaļu priekšniekus un šādā kārtā varēs sekmīgāk turēt savās rokās savas nācijas kultūras lietas”. Savukārt mazākumtautību skolotājiem piešķirtas tiesības būt ievēlētiem izglītības pārvaldēs nevis no skolotāju sapulcēm, bet no skolotāju savienībām, respektīvi arodorganizācijām. Latviešu skolotājiem šādas tiesības likumā netika atrunātas.”⁵

Izglītības pārvaldes bija tieši pakārtotas izglītības ministram. Izglītības ministriem mainoties, nebija nekādas pastāvīgas personas, kas vadītu mazākumtautību skolas politiku, ciktāl tā bija atkarīga no Izglītības ministrijas. Katrā izglītības pārvaldē bija mazākumtautību pamatskolu inspektori, pastāvēja sava skolotāju cenza komisija, mācību grāmatu novērtēšanas komisija u.c.

¹ No: Adamovičs, L. *Skolu lietas Latvijā (1919 – 1927)*. Rīga: Ģenerālkomisija Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīvā, 1927, 15. lpp.

² Tomass, E. Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā. *Latvijas skola*, Nr.1-3, 1920, 76.-79. lpp.

³ Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.89, 18.12.1919., 1. lpp.

⁴ Tomass, E. Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā. *Latvijas skola*, Nr.1-3, 1920, 76.-79. lpp.

⁵ Turpat.

Bet Izglītības ministrijai visi savi lēmumi, kas bija saistoši mazākumtautību izglītības pārvaldēm, bija jādublē katras izglītības pārvaldes lietvedībai. Šāda mazākumtautības izglītības pārvaldes decentralizēšana valstij bija ekonomiski neizdevīga un funkcionāli apgrūtināša.

Mazākumtautību skolas asi reaģēja uz valsts mēģinājumiem kontrolēt likumu izpildi. Īpaši uz Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas mācīšanu valsts valodā. Piemēram, krievu pamatskolu pedagoģisko padomju reakcija uz Izglītības ministrijas 1922. gada 16. jūlija atgādinājumu par likuma prasībām un lūgumu nākt ar priekšlikumiem par mācību vielas sadali, bija no noliedzoši protestējošās līdz novilcinoši nogaidošai. Bija skolas, kuras uzskatīja, ka šāda prasība ir pretrunā ar mazākumtautību skolu iekārtu autonomiju un aicināja aktīvi cīnīties par savām tiesībām. Citas skolas lūdza atlikt šīs prasības ieviešanu, pamatojot to ar skolēnu vājām latviešu valodas zināšanām un mācību līdzekļu trūkumu.¹

1923. gadā Izglītības ministrija pirmo reizi izmantoja savas „Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” 5. pantā noteiktās tiesības, lai iejauktos mazākumtautību skolu pārraudzības organizēšanā. Lai nodrošinātu objektīvu datu iegūšanu par lietu stāvokli mazākumtautību skolās, centralizētu šo skolu pārraudzību, 1923. gada 5. februārī tika likvidēti „īpaši mazākuma tautību pamatskolu inspektori un, saskaņā ar „Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” 5. p. un „Likuma par Latvijas izglītības iestādēm” 59. p. un 64. p., vispārēja uzraudzība par mazākuma tautību pamatskolām uzliekama attiecīgām skolu valdēm un pamatskolu inspektoriem.” Šis IM lēmums paredzēja, ka Skolu departamenta attiecīgie ierēdņi bija tiesīgi pārraudzīt mazākumtautību skolas bez īpašam pilnvarām. Ar šo lēmumu tika ierobežota mazākumtautību valodas lietošana skolu darbvedībā. Saimnieciskās un administratīvās lietās mazākumtautību skolas bija jāved valsts valodā.² Ar 1927./1928. budžeta gadu mazākumtautību pamatskolu inspektorāts tika atjaunots. Tiesa, jau 1932. gada 1. janvārī tas atkal tika likvidēts.³

Otrreiz Izglītības ministrija, izmantojot savas „Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” 5. pantā noteiktās tiesības, būtiski ietekmēja mazākumtautību izglītības īstenošanu 1932. gadā. Tas notika pēc tam, kad 1931. gada novembrī izveidotā Progresīvās apvienības līdera Marģera Skujenieka (1886–1941) valdība izšķīrās par jaunu nacionālās politikas kursu. Nacionālā politika sevišķi spilgti izpaudās izglītības jomā. Izglītības ministrs Atis Ķeniņš (1874–1961), kurš pārstāvēja Demokrātisko centru, pauda sev vienmēr tuvu uzskatu – Latvijai ir jābūt

¹ Sarakste ar Izglītības ministriju un skolām par Latvijas vēstures un ģeogrāfijas mācīšanu krievu skolās valsts valodā 1922.g. *LVVA, 2125. f., 1. apr., 525. l.*

² Mazākuma tautību skolu pārraudzība. *Valdības Vēstnesis*, Nr.29, 06.02.1923., 1. lpp.

³ Vācu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr.11, 1928, 382.–384. lpp.

vienotai!¹ Par Latvijas izglītības politiku viņš rakstīja: „Mūsu izglītības politikai ir jābūt: 1) nacionālai, 2) demokrātiskai un jānorit 3) vienotas skolas garā. Līdz šim ne viens no šiem principiem nav ticis faktiski realizēts; pat otrādi, daudz kas, piemēram, minoritāšu frontē, bija ieperinājies šiem principiem pilnīgi pretējs un latviskai kultūrai naidīgs separātisma kamols. Nacionālai valdībai tad arī vajadzēja vispirms noārdīt šos skolas un kultūras vienību traucējošos šķēršļus un pretekļus. Šī cīņa attiecībā uz minoritāšu pamatskolu principiālu vienību ar latviešu skolu, atstājot minoritātēm šīs skolas viņu vadībā, ir ar ministrijas rīkojumiem nonākusi pie noslēguma.”²

Pēc A.Ķeniņa domām, vienotas Latvijas kultūras pamatā ir vienota skola. Ministrs uzskatīja, ka mazākumtautību, sevišķi vācu skolas, ir ļoti attālinājušās no latviešu skolu programmām. Līdz ar to bērniem, kas vēlas pāriet uz latviešu skolu, rodas būtiskas grūtības.³ Lai izvestu vienotas skolas principu dzīvē, A.Ķeniņš no 1931. gada decembra līdz 1932. gada jūnijam parakstīja vairākus būtiskus rīkojumus un noteikumus, kas attiecās uz mazākumtautību skolu un latviešu skolu vienotību.

- Rīkojums par mācību programmām mazākuma tautību pirmskolās, pamatskolās un papildu skolās atcēla visus līdzšinējos noteikumus un rīkojumus par mazākumtautību pirmskolu, pamatskolu un papildskolu mācības normām. Tas noteica, ka mazākumtautību pirmskolās, pamatskolās un papildu skolās mācībām jānotiek pēc latviešu pirmskolu, pamatskolu un papildu skolu programmām. Pēc šīm programmām jā mācāca visi mācību priekšmeti, izņemot dzimto un latviešu valodu, pareizticīgo un Mozus ticīgo ticības mācību. Šis rīkojums apvienoja latviešu valodas un mazākumtautības valodas statusu dzimtenes valodas statusā. Latviešu valodas, Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas mācīšana tika sadalīta atsevišķos priekšmetos, izslēdzot iespēju apvienot šo priekšmetu mācīšanu ar citiem. Latviešu pamatskolu kursā un programmās neparedzētu mācības priekšmetu mazākumtautību pamatskolās varēja mācīt tikai ar Izglītības ministra atļauju, ja to prasīja īpaši apstākļi un attiecīgais skolu programmas papildinājums šai ziņā nebija pretrunā ar „Likuma par Latvijas izglītības iestādēm” pamatprincipiem.⁴

¹ Lagzdiņa, D., Ķestere, I. Atis Ķeniņš – dzīvesdarbība, devums izglītībā un kultūrā, (1874-1961). No: *Laikmets un personība: 10. rakstu krājums*. LR Izglītības un zinātnes ministrija, Latvijas Universitāte. – Rīga: RaKa, 2008, 160.–217.lpp.

² Ķeniņš, A. Mūsu izglītības politika. *Centra balss*, Nr.24, 18.06.1932., 1.,2.lpp.

³ Lagzdiņa, D., Ķestere, I. Atis Ķeniņš – dzīvesdarbība, devums izglītībā un kultūrā, (1874-1961). No: *Laikmets un personība: 10. rakstu krājums*. LR Izglītības un zinātnes ministrija, Latvijas Universitāte. – Rīga: RaKa, 2008, 160.–217.lpp.

⁴ Rīkojums par mācību programmām mazākuma tautību pirmskolās, pamatskolās un papildu skolās. *Valdības Vēstnesis*, Nr.128, 10.06.1932., 2. lpp.

- Mazākuma tautību pamatskolu stundu plāns. Apstiprinot šo mācību priekšmetu un stundu plānu, dzīvē tika īstenotas pirmajā punktā minētā rīkojuma prasības.¹
- Noteikumi par latviešu valodas, Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas gala pārbaudījumiem mazākuma tautību pamatskolās paredzēja, ka mazākumtautību pamatskolās katru gadu jānotur gala pārbaudījumi latviešu valodā gan rakstiski, gan mutiski, Latvijas vēsturē un Latvijas ģeogrāfijā mutiski. Šiem pārbaudījumiem tika izveidota speciāla komisija.²
- Noteikumi par obligāto skolu skolotāju cenzēšanas komisiju un skolotāju apliecību izsniegšanu un noteikumi par obligāto skolu skolotāju pārbaudījumu komisiju likvidēja mazākumtautību autonomās skolotāju cenza komisijas un izveidoja vienotu komisiju skolotāju tiesību iegūšanai.³
- Noteikumi par mazākuma tautību skolotāju pārbaudīšanu valsts valodas prasmē noteica, ka visiem mazākumtautību skolu priekšniekiem un skolotājiem līdz 1934. gada 1. jūnijam jāiztur pārbaudījums mutiski un rakstiski latviešu pamatskolu pilna kursa apjomā. No šā pārbaudījuma bija atbrīvoti skolotāji, kas līdz 1932. gada 1. janvārim sasnieguši pilnus 50 gadus. Pēc šo noteikumu stāšanās spēkā, ievēlot un apstiprinot skolu priekšniekus un skolotājus mazākumtautību skolās, priekšroka tika dota personām, kas šo pārbaudījumu izturējušas. Šie noteikumi precizēja un striktāk reglamentēja 1922. gada rīkojuma par minoritatu pamatskolu skolotāju pārbaudīšanu valsts valodas prašanā normas.⁴
- Noteikumi par tiesību iegūšanu mācīt mazākuma tautību obligātoriskās mācības iestādēs latviešu valodu, Latvijas vēsturi un Latvijas ģeogrāfiju noteica tiesības mācīt šos priekšmetus skolotājiem, kuri šajos priekšmetos ir izturējuši pārbaudījumus atbilstoši latviešu skolotāju institūtu programmai. Šie noteikumi pieprasīja skolotāju augstāku zināšanu līmeni Latvijas vēsturē un ģeogrāfijā nekā 1924. gada rīkojums par Latvijas ģeogrāfijas un vēstures pasniegšanu minoritatu pamatskolās.⁵

¹ Mazākuma tautību pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.132, 15.06.1932., 3. lpp.

² Noteikumi par latviešu valodas, Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas gala pārbaudījumiem mazākuma tautību pamatskolās. *Valdības Vēstnesis*, Nr.90, 23.04.1932., 1. lpp.

³ Noteikumi par obligātorisko skolu skolotāju cenzēšanas komisiju un skolotāju apliecību izsniegšanu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.294, 31.12.1931., 2. lpp.; Noteikumi par obligātorisko skolu skolotāju pārbaudījumu komisiju. *Valdības Vēstnesis*, Nr.294, 31.12.1931., 2. lpp.

⁴ Noteikumi par mazākuma tautību skolotāju pārbaudīšanu valsts valodas prašanā. *Valdības Vēstnesis*, Nr.128, 10.06.1932., 1. lpp.; Rīkojums par minoritatu pamatskolu skolotāju pārbaudīšanu valsts valodas prašanā. *Valdības Vēstnesis*, 04.09.1922., Nr.197., 2. lpp.; Rīkojums par Latvijas ģeogrāfijas un vēstures pasniegšanu minoritatu pamatskolās. *Valdības Vēstnesis*, Nr.260, 14.11.1924., 1. lpp.

⁵ Noteikumi par tiesību iegūšanu mācīt mazākuma tautību obligātoriskās mācības iestādēs latviešu valodu, Latvijas vēsturi un Latvijas ģeogrāfiju. *Valdības Vēstnesis*, Nr.128, 10.06.1932., 1.,2. lpp.

- Rīkojumi par mazākumtautību izglītības pārvalžu štata samazināšanu. 1932. gada 1. janvārī tika likvidēti mazākumtautību pamatskolu inspektoru amati, bet 1932. gada aprīlī tika likvidēti otri VIP un EIP skolu nodaļu vadītāji un kancelejas ierēdņi.¹ Izglītības pārvalžu štata samazināšanas mērķis bija izdevumu samazināšana administratīvā aparāta uzturēšanai.

Ata Ķeniņa veiktie pasākumi mazākumtautību izglītības laukā izraisīja spēcīgu pretestību. Par Izglītības ministrijas un minoritāšu skolu „lietu” 1932. un 1933. gadā raksta „Jaunākās Ziņas”, „Pēdējā Brīdī”, „Brīvā Zeme”, „Centra Balss”, „Latvis”, „Jaunā Bauskas Avīze”, „Jaunais Dobeles Vēstnesis”, „Latgales Ziņas”, „Segodņa”, „Dvinskij Golos”, „Belaruskaja škola ū Latvii”, „Rigasche Rundschau” u.c.² Īpaši aktīvi savu pretestību izteica baltvācieši. VIP Ķeniņa ministriības laiku no 1931. gada 8. decembra līdz 1933. gada 15. jūnijam sauca par „Ķeniņa ēru”. Ķeniņa darbības tika sauktas par „*Kulturkampf*”.³ Vācu frakcija savā iesniegumā pret izglītības ministra rīkojumiem pārmeta, ka, palielinot latviešu valodas stundu skaitu un ieviešot vācu skolās Latvijas ģeogrāfiju un Latvijas vēsturi, viņš tiecoties „pārtautot” viņu bērnus un rīkojas pretrunā ar likumiem.⁴ Krievi, savukārt, apelēja pie latviešu sabiedrības un latviešu skolotājiem ar cerību, ka paši latvieši likvidēs šos pāridarījumus un sniegs mazākumtautībām roku, lai sadarbībā celtu jaunu dzīvi.⁵ Latvijas krievu skolotāju savienība 1932. gada 7. jūlijā iesniedza KIP memorandu par A.Ķeniņa apstiprināto mazākumtautību pamatskolu mācību plānu ar lūgumu cīnīties par tā atcelšanu.⁶

D.Lagzdiņa un I.Ķestere, vērtējot A.Ķeniņa darbību mazākumtautību skolu laukā, uzsver, ka viņš atradās tālu no jebkādas nacionālās aprobežotības vai norobežošanās. Savās publikācijās Ķeniņš uzsvēra, ka viņš vēršas pret minoritāšu „politisko vadību”, tātad – nevis pret minoritātēm „vispār”. A.Ķeniņa dēls G.Ķeniņš-Kings raksta, ka tēvs “augsti vērtēja visas minoritātes, kas bija

¹ Vācu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr.2, 1933, 377.-378. lpp.; Žīdu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr.2, 1933, 381.-383. lpp.;

² Lagzdiņa, D., Ķestere, I. Atis Ķeniņš – dzīvesdarbība, devums izglītībā un kultūrā, (1874–1961). No: *Laikmets un personība: 10. rakstu krājums*. LR Izglītības un zinātnes ministrija, Latvijas Universitāte. – Rīga: RaKa, 2008, 160.–217. lpp.

³ Der Generalangriff des Bildungsministers A. Kehnsch auf die deutsche Schulautonomie (Dezember 1931 – Juni 1933). Aus: *Wachtmuth W. Von deutscher Arbeit in Lettland 1918-1934. Band 2. Die autonome deutsche Schule 1920 – 1934. Mit einem Anhang: Das Herder – Institut zu Riga*. Köln: Comel Verlag, 1952, S.78–104.

⁴ Vācu frakcijas iesniegums pret izglītības ministra rīkojumiem. *Centra balss*, Nr.31, 12.08.1932., 2. lpp.

⁵ Клеша, Е. Кто против Культурной автономии меньшинств. *Родная Школа*, Nr.5, 1931, 82.–84. lpp.

⁶ Меморандум. No: Sarakste ar krievu skolām, Rīgas prāvestu u.c. par mācību programmu izstrādāšanu, ticības mācības pasniegšanu u.c. 1923.–1933.g. *LVVA, 2125.f., 1.apr.,396.l., 38. lp.*

lojālas Latvijai un uzvedās demokrātiski. Viņam bija ļoti labas attiecības ar cionistu skolām, un viņš uzskatīja lielo baltvācu demokrātu Šīmani par domubiedru un draugu.”¹

Jauno izglītības likuma projektu valdība iesniedza Saeimā 1924. gada 19. februārī. Saeimas Izglītības komisija pabeidza izskatīt šo likumprojektu 1. lasījumā tikai 1926. gadā. 1933. gada decembrī šis likumprojekts piedzīvoja jau trešo lasījumu, tika kardināli pārstrādāts, virzīts Ministru kabinetam apstiprināšanai 81. panta kārtībā, bet tā arī palika nepieņemts.²

Mazākumtautību skolu iekārtas tiesiskie pamati bija iedragāti pēc 1934. gada apvērsuma. Ilgvars Butulis, Latvijas Universitātes profesors, vēstures doktors, atskatoties uz K. Ulmaņa apvērsuma notikumiem, atzīmēja, ka nacionālisms bija viena no laikmeta pamatvērtībām un galvenajiem politiskajiem saukļiem. Nacionālā taisnīguma principa praktiskā realizācija notika trīs galvenajos virzienos. Tas paredzēja:

1. Saimniecības latviskošanu.
2. Pilsētu latviskošanu (latviskas pašvaldības, tiesas utt.).
3. Latviešu valodas kā valsts valodas radikālu ieviešanu, mazinot krievu un vācu valodas nozīmi.

I. Butulis raksta: „Vara Latvijā piederēja ne vairs Latvijas tautai, bet gan latviešiem, ceļot latvisku Latviju. Tomēr valstī, kurā viena ceturtdaļa iedzīvotāju bija minoritātes, autoritārais režīms, realizējot „latviskas Latvijas” politiku, nevarēja nenonākt pretrunā ar to interesēm. Uzskatot, ka minoritāšu problēmas jau ir atrisinātas, un izliekoties, ka šādu minoritāšu vispār nav, ierobežoja to izglītības un valodas tiesības.”³

1934. gada 12. jūlijā pieņemtais „Likums par tautas izglītību” skaidri definēja valsts nostāju tautas izglītībā: „Veicināt visādos veidos tautas izglītību un audzināt tautu nacionālā valstiskā garā ir valsts un pašvaldību pienākums; šo pienākumu var uzņemt valsts uzraudzībā arī privātas juridiskas un fiziskas personas.”⁴

Salīdzinot 1919. gada likumus „Likums par Latvijas izglītības iestādēm” un „Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” un 1934. gada „Likumu par tautas izglītību” (skat. 2.tab.), var secināt, ka pēc „Likuma par tautas izglītību” pieņemšanas 1934. gada 12. jūlijā:

- Saglabājās iespēja mācīties latviešu valodā un mazākumtautību valodā.

¹Lagzdiņa, D., Ķestere, I. Atis Ķeniņš – dzīvesdarbība, devums izglītībā un kultūrā, (1874-1961). No: *Laikmets un personība: 10. rakstu krājums*. LR Izglītības un zinātnes ministrija, Latvijas Universitāte. Rīga: RaKa, 2008, 160.–217.lpp.

²Saeimas Stenogrammas. VII sesijas 16.sēde 1933.gada 12. decembrī. No: *Latvijas Republikas IV Saeimas stenogrammas, ārkārtējā un VII sesija*. Rīga: Saeimas stenogrāfu birojs, 1933, 749.–754. sl.

³Butulis, I. Ulmaņa apvērsumam — 70 gadi. *Lauku avīze*, 15.05.2004. <http://www.apollo.lv/portal/printit/20117/0> - skatīts 2009.gada 15. decembrī.

⁴Likums par tautas izglītību. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 156, 17.07.1934., 1.-5. lpp.

- Tika ierobežotas pilsoņu tiesības mācībvalodas izvēlē. Tas ir – mazākumtautību tiesības uz mācībām dzimtajā valodā, kā arī latviešu tiesības izvēlēties citu mācību valodu. Likuma prasības sastādītas tā, lai maksimāli lielāks bērnu skaits, īpaši mazākumtautību bērnu, apmeklētu latviešu skolas un mācītos valsts valodā. Respektīvi, latviešu skolās varēja mācīties jebkuras tautības bērni, bet mazākumtautību skolā tikai attiecīgās mazākumtautības bērni.
- Ievērojot prasību par bērnu sadalījumu pa skolām pēc mācību valodas un skaita, 1934./1935.m.g. notika pamatskolu skaita samazināšana: latviešu pamatskolu skaitu samazināja par 30 skolām, bet mazākumtautību pamatskolu – par 76. Mazākumtautību pamatskolu skaits 1940./1941.m.g. samazinājās gandrīz līdz 1919./1920.m.g. līmenim. Turpretī latviešu skolu skaits pieauga par 187 skolām. (skat. 25. tab.)
- Mazākumtautību izglītības un kultūras interešu pārstāvēniecība un pārraudzība pie Izglītības ministrijas praktiski tika likvidēta. Pēc A. Krodera nacionālās autonomijas definējuma nācija nesaņem no valsts patstāvīgas rīcības tiesību nacionālo uzdevumu realizēšanai. Nācija nevarēja uzstāties kā zināmas publiskas varas subjekts, jo valsts to neaizsargāja noteiktās robežās.

1919. un 1934. gada likumu normas salīdzinātas 2., 3. tabulā.

A. Zapesocka vārdiem var apgalvot, ka Latvija līdz 1934. gadam mazākumtautību izglītības jautājumos ieņēma arhitekta – mecenāta pozīciju. Valsts noteica mazākumtautības izglītības tiesiskos pamatus (piedāvāja struktūrshēmu, rasējumu), bet tās pārvaldi un valsts pabalstu līdzekļu sadali deleģēja mazākumtautību izglītības pārvaldēm. Pēc 1934. gada Latvijas nostāju mazākumtautību izglītības politikā var definēt kā: arhitekts – inženieris. Nosakot mazākumtautības izglītības tiesiskos pamatus, valsts centralizēja tās pārraudzību un kļuva par audzināšanas un mācību darba satura vientiesīgo noteicēju. Pēc valsts ideoloģijas dominējošām vērtībām Latvijas izglītības politiku līdz 1934. gadam var uzskatīt par liberālu izglītības politiku, jo tās uzdevums bija īstenot pilsoņu, neatkarīgi no tautības, tiesības uz izglītību, kā arī tiesības uz izglītības formas un finansēšanas izvēli. Pēc 1934. gada Latvija īstenoja totalitāro (paternitālo) izglītības politiku, jo vienota valsts ideoloģija tiek uzspiesta visiem izglītības procesa dalībniekiem.

2. tab. Dažas mazākumtautību tiesības uz izglītību 1919. gada likumos “Likums par Latvijas izglītības iestādēm” (LLII) un “Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” (LMSI) un 1934. gada „Likumā par tautas izglītību”¹

Rādītājs	1919. gada likumi	1934. gada likums
Mācībvaloda	„Visās obligātoriskās skolās mācības jāsniedz skolēnu ģimenes valodā” (LLII, 39.p.)	“Ikkatrs mazākuma tautības pilsoņu bērns var mācīties tās tautības skolā, pie kuras pieder viņa vecāki, ja šīs tautības valodā bērns var brīvi izteikt savas domas.” (7. p.) “Valodu zināšanu pastiprināšanai izglītības ministrs izņēmuma kārtā var atļaut privātās skolās ar latviešu mācības valodu mācīt dažus priekšmetus citās valodās.” (105.p.)
Mācībvalodas izvēle	„Par skolēnu ģimenes valodu atzīstama tā valoda, kuru uzdod bērnu vecāki, bērnu skolā pieteicot, un kurā viņš var brīvi savas domas izteikt” (LLII, 40.p.) „Bērni, kuriem aiz viņu mazā skaita nav ierīkota ne skola, ne klase viņu ģimenes valodā, var mācīties arī privātā kārtā vai izņēmuma veidā skolās ar citu mācību valodu.” (LLII, piezīme 41.p.)	“Skolas ar latviešu mācības valodu pieejamas visu pilsoņu bērniem.” (5.p.) “Latviešu tautības pilsoņu bērniem jāmacās skolās ar latviešu mācības valodu, arī ja viens no vecākiem būtu citas tautības.” (6.p.) „Ja bērna vecāki nav vienas mazākuma tautības, tad viņa tautību nosaka tēvs. Jauktajās mazākuma tautību skolās mācības valoda ir valsts valoda.” (7.p.) Ja bērns nevar brīvi izteikt savas domas tautības valodā, pie kuras pieder viņa vecāki, viņam jāapmeklē skola ar valsts valodu. (7. p.)
Pamatskolas atvēršanas nosacījumi	„Mazākuma tautībām, Latvijas pilsoņiem, ir tiesības prasīt sevišķas klases atvēršanu, ja tanī caurmērā salasās vismaz trīsdesmit skolēnu, kuri macās viena skolotāja vadībā” (LLII, piezīme 41.p.)	“Obligātoriskai mācībai iekārtojamas īpašas klases vai skolas ikkatrii mazākuma tautībai, kas var uzrādīt skolas atvēršanai noteikto bērnu skaitu.” (15.p.) “Mazākuma tautību pilsoņu bērniem obligātoriskās mācības vecumā jauna publiska klase atverama un uzturama, ja no viena obligātoriskās mācības rajona sanāk vismaz 30 vienas tautības bērnu, kam attiecīga klase nav pieejama, bet skola, — ja sanāk vismaz 60 šādu bērnu. Ja skolēnu skaits klasē vai skolā divus gadus pēc kārtas noslīdējis zem šīm normām, tad klase vai skola likvidējama.” (30.p.)
Mazākumtautību interešu pārstāvniecība	„Mazākuma tautību skolu pārvaldes apvienotas sevišķā Izglītības ministrijas mazākuma tautību departamentā. Katras atsevišķas tautības skolu pārvalde koncentrējas īpašā departamenta nodaļā, kuras priekšnieki padoti tieši ministram.” (LMSI, 6.p.) „Mazākuma tautības skolu nodaļas priekšnieks reprezentē savu tautību visos kultūras jautājumos, ar tiesību stāties sakaros ar visiem izglītības ministrijas departamentiem, kā arī piedalīties ministru kabineta sēdēs ar padomdevēja balsi visos jautājumos, kuri aizskar viņa reprezentējamās tautības kultūralo dzīvi.” (LMSI, 7.p.)	Nav minēta

¹ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, Nr.88, 17.12.1919.1.,2. lpp.; Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.89, 18.12.1919.,1. lpp.; Likums par tautas izglītību. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 156., 17.07.1934., 1.–5. lpp.

3. tab. 1919. gada likumu “Likums par Latvijas izglītības iestādēm” un “Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” un 1934. gada „Likuma par tautas izglītību” ietekme uz mazākumtautību pamatizglītības sistēmu

Rādītājs	1919. gada likumi (1919–1934)	1934. gada likums (1934–1940)
Mācību valoda	Ģimenes valoda, kura varēja būt atšķirīga no mazākumtautības valodas	Mazākumtautības valoda
Bērnu pieteikšanas kritērijs	Bērna spēja izteikt domas ģimenes valodā, t. i. mazākumtautības valodā	Vecāku tautība un bērna spēja izteikt domas ģimenes valodā
Skolēnu sastāvs pēc tautībām	Heterogēns	Homogēns
Finansēšana	Atbilstoši mazākumtautību iedzīvotāju skaitam – „nauda seko mazākumtautībai”	Atbilstoši valsts piešķirtajam finansējumam

2.2. Mazākumtautību pamatizglītības saturs

19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā valdīja uzskats, ka visa jaunlaiku pedagoģija balstās uz Jana Amosa Komenska (1592–1670) pedagoģisko koncepciju.¹ Krists Obšteins savā monogrāfijā „Pedagoģijas vēsture” pamatoja šo viedokli: „Komenskis radījis filozofiskās domas cauraustu, skaisti un sistemātiski izveidotu paidagōģiju .. Atveriet skolas grāmatas, ieejiet mācības līdzekļu kabinetos, aplūkojiet mācības plānus un skolu pakāpes, mācības metodes un mācību priekšmetu sarakstus, visur Jūs sastapsieties ar Komenska uzrādītajiem principiem .. Savā jaunās skolas plānā viņš vairs nepiešķir latīņu valodai un *eloquenz'ei* galveno vietu. Viņš lūko lauzt ceļu mātes valodai, reāliem priekšmetiem un modernām svešvalodām .. Reālie priekšmeti nav jānāca no veciem rakstniekiem, bet no modernām mācības grāmatām. Viņš prasa psiholoģiski pamatotu un dvēseles attīstībai pieskaņotu mācību: tāda mācība labi saprotama un viegla, pilnīgi izslēdz pārpūlēšanos un ierosina skolēnus uz pašdarbību .. Ar „mātes valodas skolu” Komenskis visos sīkumos aprādījis mūsu ideālās vienotās tautas skolas iekārtu”.²

J.A.Komenskis mācību un audzināšanas pamatā lika dabatbilstības principu, jo „precīza skolas kārtība jāaizgūst no dabas, ir jābalstās uz novērojumiem „par tiem procesiem, kas visur atklājas dabā, .. viss, kas ir dabisks, attīstās pats no sevis.”³ Pēc J.A.Komenska domām mācībās un audzināšanā atbilstoši dabas likumiem, labus rezultātus var sasniegt, ja ievēro šādas vispārējas prasības:

¹ Zusāne, A. J. A. Komenska idejas Latvijā. Rīga: RaKa, 2000, 8. lpp.

² Obšteins, K. Pedagoģijas vēsture. 2.daļa. Rīga: Valters un Rapa, 1932, 102.lpp.

³ Komenskis, J.A. *Lielā didaktika*. Rīga: Zvaigzne, 1992, 107. lpp.

- Izglītības uzsākšana agrā bērnībā, „dzīves pavasarī”, jo „vislabāk zinātņu gudrības uztver jauni prāti, kas vēl nav paguvuši pievērsties citām nodarbībām.”
- Vides sagatavošana mācībām. Jāraugās, lai „lietošanai būtu sagatavoti visi vajadzīgie līdzekļi: grāmatas, tāfeles, modeļi, paraugi..”, lai novākts viss, kas varētu traucēt skolēnu.
- Sistēmiskuma ievērošana. Virzīties no faktiem uz secinājumiem, no piemēriem uz likumiem, no konkrētā uz abstrakto, no vieglā uz grūto. Piemēram, valodas apgūšana jāsāk ar saprašanu (visvieglāko), pēc tam rakstīšana un, beidzot, runāšana (visgrūtākais).
- Secīgums mācībās. Skolēnam vispirms jāattīsta ārējās sajūtas, pēc tam atmiņa, tad izpratne un, visbeidzot, spriešanas spējas.
- Mācību pakāpenība. Uz priekšu jāvirzās pakāpeniski, jo daba „nemīl lēcienus”. Neko nedrīkst izlaist un sagrozīt.
- Mācību plānveidība. Mācības jāplāno. Katram gadam, mēnesim, nedēļai, dienai un pat stundai jāparedz noteikts darbs.
- Mācību pabeigtība. Darbs vienmēr jāpabeidz, nonākot pie nospraustā gala rezultāta.¹

Komenskis, izmantojot dabatbilstības principu, katram bērna vecumam paredzēja attiecīgu skolu ar atbilstošajiem mērķiem, kas kopā veido vienotu sistēmu, kur bērns mācās un attīstās dabatbilstoši, t.i., atbilstoši vecuma īpatnībām:

- Agrīnai bērnībai – mātes skolu. Šai skolai jābūt „katrā mājā”. Mātes skola ievada bērnu tuvākajā apkārtnē. Bērns apgūst pirmās prasmes: pareizi runāt dzimtajā valodā, skaitīt vismaz līdz desmit, sakārtot lietas, mērīt, svērt, pazīt un lietot sadzīves priekšmetus, jautāt un atbildēt.
- Bērnībai – dzimtās valodas skolu. Dzimtās valodas skolai jābūt „katrā kopienā, katrā ciemā un katrā pilsētā”. Dzimtās valodas skolas mērķis panākt, lai „visi bērni no sešu līdz divpadsmit (vai trīspadsmit) gadu vecumam iemācītos to, kas cilvēkam būs noderīgs visā dzīvē”: tekoši lasīt, rakstīt, rēķināt, mērīt visos veidos, apgūt mūzikas mākslas pamatus, mācīties no galvas psalmus un garīgās dziesmas, elementārā līmenī spriest par politisko un ekonomisko stāvokli, apgūt kosmogrāfijas pamatus un iepazīties ar vispārējiem amatniecības paņēmieniem. Mācības šajā skolā notiek dzimtajā valodā, lai nekas tās nekavētu un neapgrūtinātu.
- Pusaudžu gadiem – latīņu skolu jeb ģimnāziju. Ģimnāzijai jābūt „katrā pilsētā”. Latīņu skolas mērķis ir vienlaicīga četru valodu un visu zinātņu enciklopēdijas apgūšana.

¹ Komenskis, J.A. *Lielā didaktika*. Rīga: Zvaigzne, 1992, 94.-104. lpp.

- Jaunībai – akadēmiju un ceļojumus. Akadēmijai jābūt „katrā valstī vai pat katrā nozīmīgākā provincē.” Tās mērķis ir pabeigt un papildināt visu zinātņu mācīšanu, rūpēties par visiem augstākās izglītības priekšmetiem.¹

J.A.Komenska pedagoģiskie principi saskatāmi izglītības saturā Latvijā (1918–1940). Izglītības saturs ir sistematizēts, personībai, sabiedrībai un laikmeta prasībām atbilstošs cilvēces sociāli ekonomiskās un tehnoloģiskās pieredzes apkopojums, kas konkretizēts izglītības vajadzībām. Izglītības saturu nosaka izglītības mērķis, uzdevumi un to konkretizācija attiecīgajā izglītības veidā un pakāpē. Izglītības satura apguves procesā skolēns pārņemto lietu sociālās nozīmes, darbību pamatveidus, cilvēku tikumiskās uzvedības, saskarsmes pamatformas u.c. kvalitātes.² Var teikt ka izglītības saturu veido mācību un audzināšanas darba saturs. Mācību saturs – audzēkņa attīstības vecumposmam, sabiedrībai un laikmetam konkretizēta cilvēces pieredze, kas atbilstoši tās tematiskajām sastāvdaļām parasti sadalīta (grupēta) mācību priekšmetos, mācībuursos, tematiskos ciklos u.tml. Mācību saturs ietver konkrētās zināšanas, prasmes, darbības pieredzi, kultūras un sociālo pieredzi, garīgo vērtību, pārliecību un attieksmju veidošanās pieredzi, jūtu, kultūru un personības veidošanās pieredzi, ko skolēns (audzēknis, students) apgūst mācību (studiju) procesā. Mācību saturs ir daļa no izglītības satura.³ Audzināšanas darba saturu nosaka audzināšanas būtība. Audzināšana ir mērķtiecīgi organizēts cilvēkdarbības process, kas virzīts uz sociālās kultūras pieredzes nodošanu no paaudzes paaudzē, uz jaunās paaudzes vērtīborientāciju un pašregulācijas veidošanu un garīguma izkopšanu. Audzināšanas procesā veidojas un attīstās nozīmīga personības attieksme pret cilvēku, cilvēka darbu, kultūras vērtībām, dabu, sabiedrību, valsti. Tas nodrošina iespēju kļūt par pilntiesīgiem sabiedrības locekļiem, pašiem noteikt savu dzīvi, rīcību un būt atbildīgiem par to.⁴

Mācību saturu atsedz mācību plāns. Latvijas valdības oficiālajā laikrakstā „Valdības Vēstnesis” no 1920. līdz 1940. gadam publicētie dokumenti, kuri atsedza konkrētu mācību priekšmetu apguvei paredzēto stundu skaitu (sākums, ilgums, noslēgums) un to sadalījums noteiktā laika posmā tika dēvēti par stundu plāniem. Šajos stundu plānos (1920–1934) vienā gadā dažādām mazākumtautību skolām mācību priekšmetu nosaukumi atšķīrās un ne vienmēr atbilda mācību priekšmetu programmās izmantotajiem nosaukumiem (skat. 43.–47. tab.). Pēc 1934. gada mācību priekšmetu nosaukumi būtiski atšķīrās ebreju pamatskolām.

„Valdības Vēstnesī” publicētie stundu plāni pilnībā neatsedz mācību saturu, jo tajos nosauktajiem mācību priekšmetiem ne vienmēr var atrast atbilstošu mācību priekšmeta

¹ Komenskis, J.A. *Lielā didaktika*. – Rīga: Zvaigzne, 1992, 184.-200. lpp.

² *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2000, 74.lpp.

³ Turpat, 97.lpp.

⁴ Turpat, 24. lpp.

programmu. Tāpēc var uzskatīt ka šie dokumenti tikai daļēji atbilst jēdziena „mācību plāns” būtībai. Mācību plāns – dokuments, kurā atsegti mācību saturs, konkrētu mācību priekšmetu apguvei paredzēto stundu skaits (sākums, ilgums, noslēgums) un to sadalījums noteiktā laika posmā.¹ Pētījumā apzināti tiek lietots termina „mācību plāns” tiešs tulkojums no angļu valodas „mācību priekšmetu un stundu plāns”, jo tas atsedz 1920.–1940. gada stundu plānu būtību. Atklāj mācāmo mācību priekšmetu sarakstu, to apguvei paredzēto stundu skaitu un sadalījumu noteiktā laika posmā.

2.2.1. Pamatskolu mācību priekšmetu programmas obligātajos mācību priekšmetos

Likuma līmenī visās Latvijas pamatskolās, to skaitā arī mazākumtautību pamatskolās, bija noteikti trīs obligātie mācību priekšmeti: latviešu valoda, Latvijas vēsture un Latvijas ģeogrāfija.

Jau Bermonta uzbrukuma laikā vācu Izglītības komisija sāka strādāt pie pamatskolu un vidusskolu programmu izveides, jo krievu laiku programmas bija novecojušas un nepiemērotas jaunajos politiskajos apstākļos. Un arī no pedagoģiski metodiskā viedokļa skatoties. Komisija vadījies no principa *non multa, sed multum* – dziļumā, ne plašumā! Priekšmetu skaits, pēc iespējas, jāsamazina, dodot iespēju skolēniem katram pēc viņa īpatnības, iedziļināties atsevišķos priekšmetos.²

No 1920. līdz 1923. gadam mazākumtautību pamatskolu programmas bija izstrādes stadijā. 1923. gadā 3. februārī apspriedē ar izglītības ministra biedru Dēķenu par mazākumtautību pamatskolu programmu izglītības pārvalžu priekšnieki ziņoja par to izstrādes gaitu un rezultātiem. VIP ziņoja, ka vācu skolu programmas izstrādātas saskaņā ar vispārējiem noteikumiem un vācu īpatnībām un „saskaņotas ar valsts apstākļiem”. KIP referēja, ka krievu pamatskolu programmas izsūtītas 1921. gada sākumā. PIP priekšnieks norādīja, ka poļu skolās īpašas programmas vēl nav izstrādātas, bet mācībās pieturas pie latviešu un krievu skolu programmām. Nacionālos jautājumos skolas darbojas pēc faktiskiem aizrādījumiem. EIP programmas ebreju pamatskolām izdeva 1921. gadā. Programmas no ebreju valodas tika tulkotas latviski. BIP ziņoja, ka programmas ir izstrādātas, bet vēl nav apstiprinātas. Pabeigt to izstrādi plānoja nākošā gada vasarā. Pagaidām baltkrievu skolas pielāgoja latviešu skolu programmām,

¹ *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Autoru kolektīvs. Rīga: Zvaigzne ABC, 2000., 96. lpp.

² Iz vācu izglītības pārvaldes darbības pārskata. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr.7, 1920, 50.-55. lpp.

izņemot baltkrievu nacionālos jautājumus, kuros pieturējās pie īpašas programmas.¹ Šo īpašo baltkrievu programmu nacionālajos jautājumos avotos atrast neizdevās. Mazākumtautību izglītības pārvalžu priekšnieki atzina, ka, izstrādājot mācību priekšmetu programmas, pielāgojās latviešu pamatskolu programmām. Tātad mācību priekšmetu izveides vadlīnijas meklējamas latviešu pamatskolu programmās. 1921. gada Latvijas tautskolu programmu projekta ievadā var atrast trīs stūrakmeņus – avotus audzināšanai un mācīšanai:

1. Latvija. Ikkatram Latvijas pilsonim jāpazīst sava zeme un tās dzīve visos sīkumos. Tas nenoliedz zināšanas par citām zemēm un tautām. Latvija atrodas Eiropas centrā. Neskaitāmi pavedieni saista Latviju ar citām zemēm. Tomēr „viss attiecināms uz Latviju un vedams sakarā ar tās dzīvi. Latvijas pilsonim viņa paša dzimtene stāv visas pasaules centrā; starptautiskajā saimē viņš ieiet kā savas zemes un savas tautas dēls.”²
2. Tautas raksturs. Latvijas skolā var valdīt tikai latviešu tautas gara mantas. Nākotnes pilsoņu audzināšanas pamatā liekams darbs, jo „darbā un uz darbu savus bērnus audzinot, latvieši visai īsā laikā un visnelabvēlīgākajos apstākļos no vislielākās tumsības ir uzzīmējušies par kultūras tautu”, jo „ar to vislabāk nodrošinām savas tautas progresu nākotnē”. Ar darbu te saprotams ikkatrs darbs ar pedagoģisko vērtību. Pedagoģiskā darba princips piešķir skolai nevis saimnieciski nepieciešamās komūnas nozīmi, bet pedagoģiski vērtīgas sabiedrības, „kurā valda savstarpēja uzticība un saprašanās, ieinteresējot bērnu uz darbību, attīstot viņa produktīvos spēkus un radinājot viņu lietā likt visus sava laika kultūras līdzekļus”.³
3. Citu valstu audzināšanas un mācību darba pieredze. Tomēr: „Ikkatram staram, kas no citurienes ieslīd mūsu sētā, jāiet cauri Latvijas un latviešu prizmai, ikkatra barības viela, arī garīgā, iepriekš jāpadara mums par sagremojamu un mūsu organismam noderīgu”.⁴

Tātad, veidojot mācību programmu saturu, tā centrā novietojama Latvija. Saturā atļauts veicama pēc pedagoģiskās darbības principiem. Programmās jāizmanto visa pasaules pedagoģiskā pieredze Latvijai adaptētā veidā.

¹ Apspriedes par mazākuma tautību skolām 1923.g.3.februārī protokols. No: Sarakste ar Izglītības ministriju, Valsts kontroli, Darba ministriju u.c. par Baltkrievu izglītības pārvaldes darbību 1922.-1923.g. *LVVA, 2125.f., 5.apr., 7.l., 50. lp., 50. lp.o.p.*

² *Latvijas tautskolas (pirmskolas, pamatskolas, papildu skolas) programmu projekts.* Rīga: A. Gulbis, 1921, 3.,4. lpp.

³ *Turpat, 5. lpp.*

⁴ *Turpat, 6. lpp.*

Līdz 1925. gadam avotos atrastas latviešu valodas programmas vācu skolām (1923), krievu pamatskolām (1921), poļu pamatskolām (1921).¹

VIP izstrādātās latviešu valodas programmas ievadā atrodama atziņa par latviešu valodas mācīšanas mērķa trīsvienību:

1. Praktiskais mērķis. „Latviešu valodas mācīšanas vācu skolās galvenais mērķis ir iemācīt vācu bērniem brīvi un dabiski lietot valsts valodu.”
2. Ideālais mērķis: iegūt no katra mācību priekšmeta pēc iespējas vairāk zināšanu un veidot mācības pēc iespējas auglīgākas, pateicoties dažādu disciplīnu savstarpējai bagātināšanai. Latviešu valodas skolotāji tika mudināti uzsvērt latviešu valodas īpašo vietu indoeiropiešu valodu grupā. Pirmkārt, tas attiecās uz latviešu valodas etimoloģiju. Vairākas vārdu saknes un pamatformas latviešu valodā saglabājās savā pirmatnējā formā. To atklāšana varēja paplašināt skolēnu zināšanas par valodām vispār. Otrkārt, tika atzīmētas latviešu valodas sintaksiskās īpatnības, kas varēja palīdzēt izprast vecās valodas un atvieglot jauno valodu mācīšanu.
3. Virsmērķis. Kā latviešu valodas mācīšanas augstāko mērķi vācieši minēja tieksmi uz to, lai latviešu valodas zināšanas dotu iespēju dažādām valsts tautībām auglīgi strādāt dzimtās zemes labā. Šīs mācības pamatā vācieši lika izpratni par latviešu tautas psiholoģiju, kā tā attīstījās atkarībā no ģeogrāfiskajiem un vēsturiskajiem apstākļiem, kā tā izpaudās latviešu tautas dziesmās, dažādās pasakās, mīklās un parunās.²

Vielas sadalījums vācu, krievu un poļu pamatskolās bija pielāgots latviešu skolas mācību programmai mātes valodā, tajā varēja saskatīt kopīgās iezīmes. Katras klases mācāmā viela nosacīti bija iedalīta trīs grupās:

1. Klausīšanās, runāšana un lasīšana ciešā saistībā ar latviešu valodas fonētiku. Brīvas sarunas par priekšmetiem, notikumiem un piedzīvojumiem, sākot otrajā klasē no tuvākās apkārtnes (klase un mājas) un ar katru klasi attālinoties. Lasīšana sākās ar burtiem, zilbēm, vārdiem, vienkāršākiem teikumiem otrajā klasē, līdz literārajiem tekstiem sestajā klasē. Visās klasēs īpaša uzmanība vērsta uz latviešu tautas dziesmām, pasakām, mīklām, teikām. Uzdevumi saistībā ar izlasīto vielu: jautājumi par lasīto,

¹*Lehrpläne Deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands.* Zusammengestellt von der rigaschen deutschen Lehrerschaft. Herausgegeben von der Verwaltung des deutschen Bildungswesens. Zweite, durchgesehene Auflage. Riga: Verlag der Akt.-Ges. Walters & Rapa, 1923, 203 S.; Програма латышского языка для русских школ на 1920.21 уч.год. No: Mācību programmas krievu skolās. LVVA, 2125.f., 1.apr.,386.l., 2. lp.; Latviešu valodas programma poļu pamatskolām. No: Sarakste ar minoritāšu izglītības pārvaldēm par stundu plānu apstiprināšanu, skolotāju cenza noskaidrošanu, mācību programmas mazākuma tautību skolām u.c. 1921.g. LVVA, 6642.f., 1.apr.,1817.l., 22. lp.

² Lettisch. Aus: *Lehrpläne Deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands.* Zusammengestellt von der rigaschen deutschen Lehrerschaft. Herausgegeben von der Verwaltung des deutschen Bildungswesens. Zweite, durchgesehene Auflage. Riga: Verlag der Akt.-Ges. Walters & Rapa, 1923, S.19.-23.

lasītā pārfrazējums un papildinājums. Fonētikas uzdevumi un pareizas izrunas trenēšana. Valodas etimoloģija.

2. Latviešu valodas gramatika. Mācot gramatiku, primāri uzmanību pievērta praktiskajam pielietojumam, nevis teorētiskajam pamatojumam. Piemēram, lietvārdu deklinēšana pēc uzdotajiem jautājumiem, darbības vārdu konjugēšana pēc parauga.
3. Rakstīšana. Valodas lietojums. Norakstīšana, diktāts, atstāstījums, lasītā izvēršana un saīsināšana, brīvraksti, sacerējumi.

Salīdzinot vācu pamatskolu 1923. gada, poļu pamatskolu 1921. gada, krievu pamatskolu 1920. gada mācību programmu latviešu valodā, atklājās būtiskas atšķirības mācību priekšmeta apguvei paredzēto stundu skaitā (sākums, ilgums, noslēgums) un to sadalījumā noteiktā laika posmā (skat. 4.tab.).

4. tab. Mācību stundu skaits latviešu valodā vācu pamatskolās 1923. gadā, krievu pamatskolās 1920. gadā un poļu pamatskolās 1921. gadā

Klase	Mācību stundu skaits latviešu valodā nedēļā		
	Vācu pamatskolās 1923. gadā	Krievu pamatskolās 1920. gadā	Poļu pamatskolās 1921. gadā
2.	4	4	5
3.	5	4	5
4.	5	4	5
5.	4, paredzot vienu stundu Latvijas ģeogrāfijai	4	4
6.	4, paredzot vienu stundu Latvijas vēsturei	4	4
Kopā	22	20	24

Krievu pamatskolās, pēc 1920. gada programmas, latviešu valodai paredzēto stundu skaits sadalīts vienmērīgi pa 4 stundām nedēļā katru mācību gadu. Vācu pamatskolās, pēc 1923. gada programmas, latviešu valodai paredzēto stundu skaits lielāks pirmos trīs mācību gadus (I pakāpes pamatskolā). Piektajā un sestajā klasē latviešu valodai paredzēto stundu skaits samazinājās līdz trim stundām nedēļā, jo latviešu valoda tika apvienota piektajā klasē ar Latvijas ģeogrāfiju, bet sestajā klasē – ar Latvijas vēsturi. Savukārt, krievu pamatskolās Latvijas vēsturi un ģeogrāfiju bija paredzēts mācīt no pamatskolas 3. klases līdz 6. klasei 2 stundas nedēļā katrā klasē (1.pielikums).¹

¹ План уроков для основных школ, подведомственных Русскому отделу Департамента Министрства образования. LVVA, 6642.f., 1.apr., 1816.l., 50. lp.

Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas programma krievu pamatskolās 1920./1921. mācību gadam pilnībā bija atvasināta no latviešu pamatskolu programmas.¹ Vēsturei kā vienīgai sabiedriskai zinātnei pamatskolas kursā bija svarīgi audzināšanas uzdevumi. Vēstures mērķis – pareizi izskaidrot cilvēces attīstības gaitu un sagatavot cilvēku plašākais mūsdienu dzīves izpratnei. Vēsturei jā māca, ka tauta, pie kuras pieder skolēns, valsts, kurā viņš dzīvo, un visa cilvēce attīstās. Nepieciešams norādīt, kādi ir atsevišķa cilvēka pienākumi pret sabiedrību, valsti un cilvēci. Nostādītā mērķa sasniegšanai nevajag reducēt vēstures mācīšanu līdz iekalšanai. Lai vēstures mācīšana saglabātu savu audzinošo raksturu, pagātnes dzīve jāzīmē spilgtās krāsās un pagātnes izpētē jāiesaista pats skolēns. Daži vēsturiski novērojumi tiek veikti dzimtenes mācības kursā. Tas veido vēstures propedeutisko kursu.² Taču jau 1922./1923. mācību gada krievu pamatskolu vēstures programma bija plašāka nekā IM piedāvātā, „jo tās saturā ir ne tikai ziņas no aizvēstures, Latvijas vēstures un vispārīgās vēstures, bet arī no Krievijas vēstures, kuras zināšana ir obligāta krievu tautības bērniem. Sadalot vielu pa klasēm, tika ņemts vērā, ka lielākā daļa krievu pamatskolu ir četrklasīgas. Tātad, trešās un ceturtais klases kursā ir elementārās zināšanas no Latvijas vēstures un savas tautas vēstures. Piektās un sestās klases programma veido it kā otru centru no epizodiskajām ziņām no vispārīgās vēstures, atkārtojot un papildinot ziņas no Latvijas vēstures. Šāds sadalījums uzskatāms par pareizu, jo dzimtas tautas vēsture ir saprotamāka un tuvāka bērniem nekā Seno austrumu vai viduslaiku Rietumu vēsture.”³ Vispārīgajos norādījumos par 1923. gada vēstures programmu vācu pamatskolām ir lasāms, ka „vēstures stundā jāparāda galvenie vēstures virzieni, neiedziļinoties vēsturiskajās problēmās. Pasaules vēsturiskās attīstības aina jāsaista ar valsts vēsturi tagadnē un pagātnē.”⁴ Tātad vācu pamatskolās uzsvēra valsts vēstures mācīšanu pasaules vēstures kontekstā. Par to liecina arī fakts, ka 1923. gada vācu pamatskolu programmās Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas viela bija integrētā vispārīgās vēstures un ģeogrāfijas saturā.

Krievu pamatskolas 1920. gada ģeogrāfijas mācību programmas gala mērķis bija sniegt bērniem dzīvus un pareizus priekšstatus par valstīm un pieradināt viņus meklēt un saprast savstarpēju saikni starp dabas spēkiem, kas izveidoja mūsdienu dabas ainavas. Šī mērķa

¹ Программа по истории для русских основных школ на 1920/21 учебный год. No: Krievu pamatskolu un vidusskolu mācību programmas un plāni 1920 -1924. LVVA, 2125.f., 1.apr.,388. l., 64.-66. lp.; Программа по географии для русских основных школ на 1920/21 учебный год. No: Krievu pamatskolu un vidusskolu mācību programmas un plāni 1920 -1924. LVVA, 2125.f., 1.apr.,388. l., 89.-91., 94 lp. o. p., 95.-97. lp.

² Программа по истории для русских основных школ на 1920/21 учебный год. No: Krievu pamatskolu un vidusskolu mācību programmas un plāni 1920 -1924. LVVA, 2125.f., 1.apr.,388. l., 64.-66. lp.

³ Объяснительная записка к программе по истории для основной школы. No: Krievu pamatskolu programma un stundu plāni 1922./23.māc.g. LVVA, 2125.f., 1.apr.,389. l., 34.,35. lp.

⁴ Geschichte. Aus: *Lehrpläne Deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands*. Zusammengestellt von der rigaschen deutschen Lehrerschaft. Herausgegeben von der Verwaltung des deutschen Bildungswesens. Zweite, durchgesehene Auflage. Riga: Verlag der Akt.-Ges. Walters & Rapa, 1923, S.120.

sasniedzšanai nepieciešams lasīt dzīvos aprakstus, aplūkot ainas, bet vissvarīgākais – pastāvīgi pāriet no jau pazīstamā pie jaunā. Tāpēc vajag pieradināt bērnus no paša sākuma lasīt un saprast karti, strādāt ar to. Iepazīstot jaunu valsti, bērnam patstāvīgi jāievāc informācija par to no kartes, cik vien tas ir iespējams. Ņemot vērā, ka no bērna tiek prasīts tāds patstāvīgs darbs, arī materiāls jāsadala atbilstoši bērna psihiskajai attīstībai, sākot no dzimtās vietas un pakāpeniski paplašinot. Ģeogrāfija pievienojas dzimtenes mācībai, paplašinot bērna zināšanas līdz dzimtās valsts robežām, tad līdz kontinenta robežām un tikai tad citu kontinentu apskats.¹ Vācu pamatskolu 1923. gada programmās norādītais ģeogrāfijas mērķis bija līdzīgs.²

No 1925./1926. mācību gada visās mazākumtautību pamatskolās kā obligātas tika ieviestas vienotas latviešu valodas, Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas programmas. Rīkojumā par programmu ieviešanu bija norādīts to ieviešanas mērķis: dot skolēniem iespēju iemācīties valsts valodu.³ Šīs mācību priekšmetu programmas bija publicētas „Valdības Vēstnesī” un izdevumā „Latvijas tautskolu programma” kopā ar latviešu pamatskolu mācību priekšmetu programmām.⁴ „Latvijas tautskolu programmu” ievadā teikts, ka programmu sastādītāju uzdevums bija „pārstrādāt līdzšinējās programmas, noteicot attiecīgās klasēs izņemamo minimumu, pamazinot to teorētiskās prasības, bet uzsverot praktisko raksturu. Pamatskolas kursam jā sastāda noapaļots mācību centros, kas pēc sava satura un metodēm piemērots mūsu dzīves apstākļiem un bērna spējām, un sniedz tam garīgo attīstību un praktiskas veiksmes, tādā ceļā vairojot nevien bērna zināšanas, bet attīstot arī viņa gara spējas un izkopjot viņa tikumiskās tieksmes”.⁵

1925. gadā par latviešu valodas mācīšanas mērķiem mazākumtautību pamatskolās Latvijā bija nosprausti:

- iemācīt tekoši runāt un rakstīt latviski (bez rupjām gramatikas un pareizrakstības kļūdām);
- iepazīstināt ar latviešu dzīvi un kultūru, izmantojot bērna garīgai attīstībai piemērotu literatūru;
- dot vispārējas izglītības vērtības.

¹ Программа по географии для русских основных школ на 1920/21 учебный год. No: Krievu pamatskolu un vidusskolu mācību programmas un plāni 1920 -1924. LVVA, 2125.f., 1.apr.,388. l., 94. lp. o. p.

² Erdkunde. Aus: *Lehrpläne Deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands*. Zusammengestellt von der rigaschen deutschen Lehrerschaft. Herausgegeben von der Verwaltung des deutschen Bildungswesens. Zweite, durchgesehene Auflage. Riga: Verlag der Akt.-Ges. Walters & Rapa, 1923, S.125.

³ Rīkojums par latviešu valodas programmas mazākuma tautību pamatskolām un Latvijas ģeogrāfijas un vēstures programmas mazākuma tautību pamatskolās ieviešanu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.188, 25.08.1925., 2. lpp.

⁴ Latvijas ģeogrāfijas un vēstures programma mazākuma tautību pamatskolās (latviešu valodā). *Valdības Vēstnesis*, Nr.181, 17.08.1925., 1. lpp.; Latviešu valodas programma mazākuma tautību pamatskolām Latvijā. *Valdības Vēstnesis*, Nr.181, 17.08.1925., 1., 2. lpp.

⁵ *Latvijas tautskolu programma*. Rīga: LETA, 1925, 4. lpp.

Latviešu valodai kā pirmai svešvalodai, kuru māca mazākumtautību pamatskolās, bija uzdevums nostiprināt un padziļināt vispārējos gramatikas pamatjēdzienus, t. i., dot gramatikas izpratni, un tā attīstīt un veidot bērna loģisko domāšanu.¹

Šajā programmā lasāmi metodiskie norādījumi mācību vielas izvēlei un mācīšanai. Mācību vielas izvēles pamatā bija dababilstības princips:

- Viela jāpiemēro skolēna garīgai attīstībai, interešu sfērai un iegūtam vārdu krājumam.
- Tā nedrīkst pārsniegt bērna redzes aploku. Tai jābūt pārdzīvotai, redzētai, izjustai. Viela ņemama no ikdienišķās dzīves.
- Viela jāapgūst, iesākot ar bērnam vispazīstamāko priekšmetu vai parādību. No visa abstraktā jāizvairās.
- Viela jāsniedz loģiski un hronoloģiski sakārtotu teikumu veidā. Tikai tādā ceļā var panākt bērna garīgo spēju nodarbinātību un attīstību, novērst mehānisku vārdu un teikumu iekalšanu.
- Attēli izmantojami ierosinājumam. Tomēr jāizvairās no viņu sausa apraksta.²

Praktiskā vielas apgūšanā var izdalīt šādas prasmes:

- Izruna, kas caurvija visus nākošos lokus.
- Sarunu viela jeb runāšana.
- Lasāmviela jeb lasīšana.
- Gramatika jeb valodas lietojums.
- Rakstu darbi jeb rakstīšana.

Šīs prasmes bija apgūstamas un pilnveidojamas pēc iespējas katrā mācību stundā, katrā klasē. Vienas sadalījumā pa klasēm apkopots 5. – 9. tabula.³

Vislielākā vērība bija pievēršama izrunas mācīšanai visās klasēs. Sevišķi rūpīgi tā bija jānostāda pašā sākumā, jāievēro „zilbju, vārdu un teikumu akcents un valodas daiļskanība”. Šo uzdevumu īstenot varēja „dziedot un runājot korī, vajadzības gadījumos ar fonētiskiem vingrinājumiem, t.i., aizrādot uz runas orgānu — mutes, zobu, mēles lietošanu”. Tomēr noteicošais šā uzdevuma īstenošanā – paša skolotāja pareiza izruna.⁴

Sarunās par atskaites punktu ņemts teikums, ne atsevišķs vārds. Teikumus ieteica sakārtot sēriju vai sarunu veidā tā, ka katrs nākošais ir nepieciešams iepriekšējā turpinājums un savukārt

¹ Latviešu valodas programma mazākuma tautību pamatskolām Latvijā. *Valdības Vēstnesis*. Nr.181, 17.08.1925., 1., 2. lpp.

² Latviešu valodas programma mazākuma tautību pamatskolām Latvijā. *Valdības Vēstnesis*. Nr.181, 17.08.1925., 1., 2. lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat.

atkal saistīts ar nākošo. Galvenā vērība teikumā bija veltāma darbības vārdam. Darbību ieteica nosaukt, parādot. Gadījumos, kad uzskatāmība nav lietojama, jaunos vārdus varēja paskaidrot ar jau pazīstamo vārdu palīdzību. Kad parastā izskaidrošana aizņēmtu par daudz laika, vai nedotu pareizas izpratnes, bija ieteicams lietot tulkojumu. Teikuma daļu izšķiršanai bija jāiemāca jautāt – piemērs: Bērns stāv pie tabulas. Jautājumi: Kas stāv? ko dara? kur stāv? vai stāv?).

Lasāmai vielai valodas mācībā bija atvēlēta noteicošā loma, jo tā „sniedz ne tikai praktiskas zināšanas valodā, bet arī vispārējas izglītības vērtības un iepazīstināja ar attiecīgas tautas kultūru, dzīvi un ierašām”.¹ Tas noteica lasāmvielas satura un formas vērtīgumu. Sakarā ar mācāmo literatūras vielu bija sniedzami īsi literatūrvēsturiski aizrādījumi.

Programmā bija ievietots plāns darbam ar lasāmo vielu:

1. Ievadsaruna par paredzamo lasāmo vielu.
2. Pārrunātā lasīšana.
4. Teikumu un nodaļu iztīrāšana, saistībā ar nezināmo vārdu izskaidrošanu, pielietojot visus metodiskos paņēmienus.
5. Jautājumi un atbildes par izlasīto vielu.
6. Lasītās vielas pamatidejas atrisināšana.
7. Visa fragmenta apzināta un izteiksmīga lasīšana.
8. Fonētiski, ortogrāfiski un gramatiski vingrinājumi.

Apskatot dzeju, galvenā vērība bija piegriežama dzejiskai izjūtai un satura noskaidrošanai. Ieteica izvairīties no dzejoļu saraustīšanas, kas traucēja kopiespaidu. Vēsturiskas, un vispār reāla satura, dzejas bija paskaidrojamas ar attiecīgiem vēsturiskiem datiem. Dzejoļus, sevišķi tautas dziesmas, klasē bija ieteicams dziedāt.²

5. tab. Latviešu valodas vielas sadalījums mazākumtautību pamatskolu 2. klasei (pirmais mācības gads).

Vielā	Saturs
Sarunu viela	Klase. Skola. Sasveicināšanās. Ģimene. Cilvēka ķermeņa daļas. Apģērbs. Dabas parādības, dienas, mēneši, gada laiki, svētki. Rotaļas. Māja, mājas dzīve un mājas darbi.
Lasāmā viela	Vieglī stāstiņi (ievērojot jau pazīstamo vārdu krājumu), pārstrādātas pasaciņas. Tautas dziesmas, dzejoliņi un mīklas.
Gramatika	Teikumu pārveidošana jautājumos. Praktiski jānostiprina biežāk lietojamo darbības vārdu vienkāršie laiki un lietvārdu „vajadzīgākās galotnes”.
Rakstu darbi	Norakstīšana.

¹ Latviešu valodas programma mazākuma tautību pamatskolām Latvijā. *Valdības Vēstnesis*. Nr.181, 17.08.1925., 1., 2. lpp.

² Turpat.

6. tab. Latviešu valodas vielas sadalījums mazākumtautību pamatskolu 3. klasei
(otrais mācības gads).

Vielā	Saturs, forma, darbības veidi
Sarunu viela	Mājas tuvākā apkārtnē: sēta (kustoņi un putni), dārzs (stādi), iela (tirgotavas), tirgus, amatnieki.
Lasāmā viela	Stāstiņi, piemēroti sarunu valodai, un pārstrādātas latviešu tautas pasakas, dzejoļi un tautas dziesmas, kas attiecas uz izņemto vielu.
Gramatika	Darbības vārds (kā otrajā klasē). Praktiski jānostiprina lietu vārdu locījumi pilnos teikumos. Pamazināmie lietu vārdi. Satiksmes vārdu lietošana. Vienkāršs paplašināts teikums — praktiski (bez nosaukumiem).
Rakstu darbi	Noraksti. Viegli diktāti. Brīvraksti.

Mācot gramatiku, bija jāpatur prātā, ka tā „ir līdzeklis, ne mērķis”. Gramatika bija mācama praktiski, induktīvi, pašdarbības ceļā, un tās jēdzieni bija smeļami no izņemtās vielas. Teorētiskā gramatikas sistematizēšana bija jāsāk tikai pēc tās apgūšanas, t. i., 5. un 6. kl. Vajadzības gadījumos paskaidrojumi bija dodami mātes valodā, jo „gramatikas pasniegšanai svešā valodā jāstāv ciešā sakarā ar gramatiku mātes valodā.” Lai bērns varētu gramatisko formu uztvert, saprast un definēt, bija jādod vairāki līdzīgi piemēri.¹

7. tab. Latviešu valodas vielas sadalījums mazākumtautību pamatskolu 4. klasei (trešais māc. g.).

Vielā	Saturs, forma, darbības veidi
Sarunu viela	Satiksmes ceļi un līdzekļi. Jūra, upes un ezeri. Mežs, pļavas un lauki. Lauku darbi.
Lasāmā viela	Apcerējumi par sarunās izņemto vielu. Adaptētās latviešu tautas pasakas. Literatūras viela. Skalbes pasakas. „Sarkangalvīte”. „Kaķīša dzirnaviņas”. Doku Ata „Vectēvs” (izvilks). Blaumaņa „Kā Jānītis mācījās par kalēju”. Saulieša „Vientiesītis”. Valža „Staburaga bērni” (izvilks). Neikena stāsta „Bāris” (izvilks), „Pēterītis mājā un skolā”. Birznieka-Upīša „Nīnas pasaciņas” un „Pastariņa dienas grāmata” (izvilks). Jaunsudrabiņa „Meža Rozīte”, „Svētās papardītes zieds”. Dzejoļi. Aspazijas – Pasaciņa, Ziedoņa bērni. Veidenbauma – Maijā. Plūdoņa – Strazda dziesma pavasarī, Pavasaris. Saulieša – Zaļa vasara, Rudens nāk, Ziemas nakts. Ausekļa – Staburadzei. Bārdas – Mazā cilvēka vakara lūgšana, Lietus vīriņš. Tautas dziesmas. Nu ar Dievu, Vidzemīte, Pūt, vējiņi, Saulīt tecēj tecēdama, Trīs sidraba upītes, Es karā aiziedams, Jāņu dziesmas. Rotaļas. Strauja, strauja upe tecēj, Es redzēju jūriņāi, Kur tu skriesi, vanadziņi. Parunas. Mīklas.
Gramatika	Diktāti sakarā ar visvienkāršākajiem pareizrakstības likumiem. Praktiski vingrinājumi gramatikā. Brīvraksti.
Rakstu darbi	Praktiska iepazīšanās ar darbības vārdu saliktajiem laikiem (tikai sakarā ar lasāmo vielu). Locīšanas: visi lietvārdi (neapzīmējot deklinācijas), īpašības vārdi ar nenoteiktām galotnēm, pamata skaitļa vārdi un vietniekvārdi, bet no norādāmiem „šis” un „tas”.

¹ Latviešu valodas programma mazākuma tautību pamatskolām Latvijā. *Valdības Vēstnesis*. Nr.181, 17.08.1925., 1., 2. lpp.

8. tab. Latviešu valodas vielas sadalījums mazākumtautību pamatskolu 5. klasei (ceturtais mācību gads.)

Vielā	Saturs, forma, darbības veidi
Sarunu viela	Sabiedrība (iestādes). Cilvēku attiecības un stāvoklis sabiedrībā (baznīca, dienests, sports, svinības, slimības).
Lasāmā viela	Apcerējumi par sarunās minēto. Adaptētās pasakas un tautas teikas saistībā ar ģeogrāfijas un vēstures kursu. Literatūras viela. Poruka – „Kauja pie Knipskas”. Skalbes – „Pasaka par zelta ābeli”. Doku Ata – „Mans dzīves rīts” (izvilumi). „Notikums ar kāzām un iešana uz viņsetu pēc sietiņa”. Brigaderes – „Sprīdītis”. Sudrabu Edža – „Dullais Dauka”. Dzejoļi. Pumpura – Imanta. Blaumaņa - Tālavas taurētājs. Ausekļa – Beverīnas dziedonis, Latvijai, Tautai. Aspazijas – Mēness dziesma. Raiņa – Viens pats. Jaunsudrabiņa – Kā sniegs. Tautas dziesmas par: a) dziedāšanu, b) senču ieražām, c) ticību, d) nodarbošanos, e) tikumību. Bāru dziesmas: Maza biju, neredzēju, Kas tie tādi, kas dziedāja, Saulīt' vēlu vakarā, Ej', saulīte, drīz pie Dieva, Dziedāt tautu tūrumā, Kara vīri bēdājās, Div' dūjiņas gaisā skrēja u. c.
Gramatika	Sistemizēta teorētiska gramatika. Vārdu mācība. Skaņu iedalījums. Vārdu sastāvdaļas. Lietu vārds; iedalījums. Lietu vārdu celmi. Vienskaitlinieki un daudzskaitlinieki; kopdzimtas vārdi; pamazināmie vārdi. Īpašības vārds; iedalījums, pakāpes; nenoteicamās galotnes; pamazināmās formas. Skaitļa vārdu iedalījums un locīšana (ar papildinājumiem). Vietniekvārda iedalījums un locīšana (ar papildinājumiem). Darbības vārdu konjugācijas, kārtas, izteiksmes laiki, skaitlis, personas. Sistemātiska teikuma mācība. Vienkāršs nepaplašināts teikums un vienkāršs paplašināts teikums (uzruna, pielikums, iesprausti vārdi un teikumi, pilnīgs un nepilnīgs teikums, bezpersoniskie teikumi).
Rakstu darbi	Diktāti sakarā ar pareizrakstības likumiem un pārrunāto gramatikas vielu. Viegļāki rakstiski atstāstījumi. Gramatiski vingrinājumi. Brīvraksti.

Rakstu darbi „ir nepieciešams papildinājums mutes vārdiem izņemtai vielai”. Rakstu darbi iesākami ar norakstīšanu no parauga. Vēlāk rakstāmi diktātā pazīstamie vārdi un teikumi, gramatiski vingrinājumi, atstāstījumi, saīsināta satura atstāstījumi, brīvraksti, apraksti, raksti ikdienišķās dzīves vajadzībām (vēstules, lūgumi, rēķini, kvītis utt.).

9. tab. Latviešu valodas vielas sadalījums mazākumtautību pamatskolu 6. klasei (piektais mācību gads)

Vielā	Saturs, forma, darbības veidi
Sarunu viela	Rūpniecība un tirdzniecība. Dabas parādības (apraksta veidā) ūdens, uguns, negaiss, pērkons, lietus, sniegs, vējš, plūdi, ledus iešana.
Lasāmā viela	Apcerējumi par sarunās un aprakstos izņemto vielu. Tautas pasakas un teikas saistībā ar ģeogrāfijas un vēstures kursu. Literatūras viela. Poruka – „Romās atjaunotāji”, „Kukažiņa”. Skalbes – „Uziņš”. Blaumaņa – „Ļaunais gars” (izvilumi). Brigaderes – „Ganu diena”. Apsīšu Jēkaba – „Pie pagasta tiesas” un citi izvilumi. Piezīme. Lasot kāda autora darbu, sniedzami īsi pārskati par autora dzīvi un darbību. Dzejoļi. Plūdoņa – „Atraitnes dēls” (atvadišanās). Skalbes – „Rīts”, Poruka – „Birzē pogā lakstīgala”. Raiņa – „Senatne”. Aspazijas – „Dzimtene”, „Mēness starus stīgo”. Tautas dziesmas par dabu un dabas parādībām. Mīklas. Parunas. Sakāmvārdi.
Gramatika	Darbības vārdu konjugācija. Divdabji. Satiksmes vārdi. Apstākļu vārdi. Salikti teikumi — sakārtoti un pakārtoti (Saiklis, sajūtuma skaņu vārdi).
Rakstu darbi	Diktāti saistībā ar pareizrakstības likumiem un pieturas zīmēm. Gramatiski vingrinājumi. Atstāstījumi. Apraksti. Brīvraksti. Vēstules. Kvītis. Lūgumi. Rēķini. Apliecības.

1925. gada Latvijas ģeogrāfijas un vēstures programmai mazākumtautību pamatskolās metodiskie norādījumi nebija pievienoti. Saturs arī netika sadalīts pa klasēm. Šis apstāklis ļāva mazākumtautību izglītības pārvaldēm līdz pat 1932. gadam, veidojot mācību priekšmetu un stundu plānus, patstāvīgi noteikt mācību priekšmetu apguvei paredzēto stundu skaitu (sākumu, ilgumu, noslēgumu). Mācību priekšmetu programmas noteica priekšmetu saturu un mācībvalodu – latviešu.¹

1925. gada Latvijas ģeogrāfijas programmas saturā izdalāmas šādas tēmas:

- Vispārīgās ziņas par Latviju (platība, robežas, iedalījums apgabalos un apriņķos).
- Latvijas reljefs (galvenie augstumi un zemumi; Baltijas jūra; upes un ezeri).
- Latvijas klimats (temperatūra, vēji, nokrišņi).
- Latvijas iedzīvotāji (skaits, biežība, tautība, ticība, izglītība).
- Latvijas resursi un tautsaimniecība (Zemes kultūras un svarīgākie kultūras augi. Meži un purvi un to izmantošana. Derīgie izrakteņi un to izmantošana. Lauksaimniecība. Lopkopība. Zvejniecība. Rūpniecības galvenās nozares un galvenie rūpniecības centri. Satiksmes līdzekļi: šosejas, ūdens un dzelzceļi u. c. Pasts, telegrāfs, telefons. Tirdzniecība – iekšējā un ārējā. Ar kādām valstīm ir Latvijai dzīvākie tirdzniecības sakari.)
- Latvijas valsts iekārta.
- Galvas pilsēta un citi apdzīvoti centri.

1925. gada Latvijas vēstures programmas saturā izdalāmas šādas tēmas:

- Aizvēsture. Senlatviešu dzīves veids un nodarbošanās, viņu reliģija un svētki. Senlatviešu pilis, kungi un cīņa pret ienaidniekiem un kolonizatoriem.
- Feodālisma laiki. Dzimtbūšanas attīstība Livonijā. Latviešu garīgā attīstība un reformācija Livonijā.
- Poļu laiki. Latviešu stāvoklis Vidzemē poļu valdīšanas laikā. Latgales zemnieku materiālā un garīgā kultūra poļu valdīšanas laikā.
- Zviedru laikmets Vidzemē. Vidzemes zemnieku stāvokļa uzlabošana zviedru laikos. Vidzemes zemnieku stāvoklis 18. gs.
- Hercogu laikmets Kurzemē. Kurzemes hercogistes zemnieku materiālais, tiesiskais un vispārīgais kultūras stāvoklis 16. gs. otrajā pusē, 17. un 18. gs.

¹ Latvijas ģeogrāfijas un vēstures programa mazākuma tautību pamatskolās (latviešu valodā). *Valdības Vēstnesis*. Nr.181, 17.08.1925., 1. lpp.

- Krievu laiki. Brāļu draudzes kustība Vidzemē. Zemnieku nemieri. G. Merķelis un 1804. gada likumi Vidzemē. Dzimtbūšanas atcelšana Kurzemē un Vidzemē. Zemnieku stāvoklis Vidzemē kopš 1819. gada un 1841. gada kustība. 1849. gada likums, sešdesmito gadu reformas un zemes izpirkšana Vidzemē. Kurzemes zemnieku stāvoklis 19. gs. un 20. gs. sākumā. Latgales zemnieku stāvoklis 19. gs. un 20. gs. sākumā. Latviešu skolas.
- Latvju tautas atmoda. Cara laika pārkrievošanas politika Latvijā. „Jaunā strāva” un 1905. gada kustība. Latvieši Pirmā pasaules kara laikā.
- Latvijas valsts nodibināšana un organizēšana. Agrārā un citas reformas Latvijas valstī.¹

1926. gadā izdotā Latvijas vēstures programma baltkrievu pamatskolām satura ziņā ir paplašināta. Tomēr tās ievadā ir norādīts, ka „šo programmu jāuzlūko kā programmu *maximum*, dažas tēmas var izlaist, lai pilnībā apgūtu tēmas, kuras saistītas ar novadu, kurā atrodas skola”.² 3., 4. klases programma rakstūta baltkrievu valodā, bet 5., 6. klases programma valsts valodā, kā to paredzēja normatīvie akti.

1934. gadā pieņemtais izglītības likums, atšķirībā no 1919. gada likumiem, skaidri definēja izglītības mērķi: „Veicināt visādos veidos tautas izglītību un audzināt tautu nacionālā valstiskā garā ir valsts un pašvaldību pienākums .. Mācības iestādēs jāizkopj jaunatnes fiziskā, intelektuālā, aistētiskā un tikumiskā izglītība un jāaudzina jaunatne personiskā un sabiedriskā krietnībā, darba un tēvzemes mīlestībā un tautu un šķiru sapraššanās garā.”³ Atbilstoši šim mērķim tika veidotas jaunas programmas, kuras „ir skolotāju saimei atgādinājums, ka Latvija piedzīvojusi jaunus laikus un ka īpaši skola ir gara nesēja.”⁴ 1935. gada programmu ievadā lasāms, ka „pāri par atsevišķu mācību mērķi ir stādāms audzināšanas uzdevums un katra mācība ir vērtīga tiktāl, ciktāl tā palīdz izveidoties audzēknim kā personībai un kā sabiedrības loceklim”.⁵ Audzināšanas ziņā un vienības nolūkos atsevišķiem mācību priekšmetiem jāsadarbojas. Šīs sadarbības centrā stāvēja latviešu valoda. Visiem priekšmetu skolotājiem tika uzdots rūpēties par pareizu izrunu, rakstu darbu kultūru.

Paskaidrojumos par latviešu valodas mācīšanu mazākumtautību un jauktu tautību pamatskolā lasāms, ka „mācot latviešu valodu citu tautību bērniem, jārāda arī latviešu gara īpatnības tautas

¹ Latvijas ģeogrāfijas un vēstures programma mazākuma tautību pamatskolās (latviešu valodā). *Valdības Vēstnesis*. Nr.181, 17.08.1925., 1. lpp.

² Праграма па гісторыі Латвіі для беларускіх пачатковых школ. Рыга:Выданьне Беларускага Аддзелу пры Міністэрстве Асьветы ў Латвіі, 1926. - 14 с.

³ Likums par tautas izglītību. *Valdības Vēstnesis*, Nr.156, 17.07.1934., 1.-5. lpp.

⁴ *Latvijas pamatskolu programmas*. Rīga: IM Mācību līdzekļu nodaļa, 1935, 4. lpp.

⁵ Turpat, 3. lpp.

runājamā valodā, tautas gara mantas un labāko rakstnieku darbus”.¹ Mācot skolēnus runāt latviski, no skolotāja paša prasīja skaidri izrunāt skaņas, vārdu galotnes, visus vārdus, lai pēc tam to prasītu arī no skolēniem. Lasīšanai sākumā bija jāizmanto tikai tāds teksts, kas skolēniem bija jau zināms no sarunām. Vēlāk lasāmā viela bija izvēlama tā, lai saturā būtu jauni vārdi, kas papildinātu vārdu krājumu. Jauno vārdu saturs bija rūpīgi noskaidrojams, vārdi pierakstāmi un laiku pa laikam atkārtojami. Atzīmējams, ka vārdus ieteica atkārtot „cik vien iespējams teikumos”.² Pirmo reizi valodas un gramatikas likumu apgūšanas kontrolei bija ieteicami tulkojumi „no latviešu valodas tēvu valodā un arī otrādi”.³

Latviešu valodas programma mazākumtautību skolām uzbūves ziņā nepiedzīvoja krasas izmaiņas. Latviešu valodu sāka mācīt no pirmās pamatskolas klases, tādēļ viela tika sadalīta pa sešiem mācību gadiem. Saturā dalījuma iezīmējās četras daļas: sarunu viela, lasāmā viela, gramatika un rakstu darbi. Tā kā lasīšana, valodas lietojums un rakstīšana bija saistīti ar sarunu vielu, tad izmaiņas saturā var konstatēt, salīdzinot sarunu vielu 1925. un 1935. mācību gada programmā. Sarunu vielas satura ziņā tā kļuva plašāka, bet precīzāka 1.–2. mācību gadā (10. tabula).⁴

Ar trešo mācību gadu sarunu viela nav mainījies, tā tika precizēta. Sestā mācību gada sarunu viela paredz izmantot visas piecos gados apgūtās prasmes.

Mācoties latviešu valodu no 1. klases, skolēni varēja labāk sagatavoties mācību priekšmetu apgūšanai latviski. Latvijas vēsture un Latvijas ģeogrāfija 4., 5. un 6. klasē visās mazākumtautību pamatskolās bija jālasa latviešu valodā.⁵ Latvijas vēsturi un Latvijas ģeogrāfiju no 1936. gada mazākumtautību pamatskolās mācīja pēc 1935. g. apstiprinātām latviešu pamatskolu programmām ar šādu vielas sadalījumu: Latvijas ģeogrāfija bija mācāma 4., 5. un 6. klasē tā, ka vispārīgai ģeogrāfijai 5. klasē noteicamas 2 stundas un 6. klasē 1 stunda nedēļā, sakarā ar ko 4. klases programmā paredzētais īsais pārskats par kontinentiem un okeāniem sniedzams pamatskolas 5. klasē. Daļa Latvijas ģeogrāfijas 6. klases programmas pārceļama uz 5. pamatskolas klasi. Latvijas vēsturē – latviešu pamatskolu 4. un 5. klases kurss

¹ Paskaidrojumi par latviešu valodas mācīšanu mazākuma un jauktu tautību pamatskolā. No: *Latvijas pamatskolu programmas*. Rīga: IM Mācību līdzekļu nodaļa, 1935, 54. lpp.

² Paskaidrojumi par latviešu valodas mācīšanu mazākuma un jauktu tautību pamatskolā. No: *Latvijas pamatskolu programmas*. Rīga: IM Mācību līdzekļu nodaļa, 1935, 53. lpp.

³ Turpat.

⁴ Latviešu valodas programma mazākuma tautību pamatskolām Latvijā. *Valdības Vēstnesis*. Nr.181, 17.08.1925., 1., 2. lpp.; *Latvijas pamatskolu programmas*. Rīga: IM Mācību līdzekļu nodaļa, 1935, 48.-54. lpp.

⁵ Skolu departamenta rīkojums par pamatskolu stundu plāniem un programmām. *Valdības Vēstnesis*, Nr.223, 01.10.1936., 1. lpp.

sadalāms 3 mācības gados pa 2 stundām katrā, papildinot šo kursu ar Latvijas vēstures vielu, kas uzņemta pamatskolas 6. klases programmā.¹

10.tab. Sarunu vielas sadalījums latviešu valodas programmā mazākumtautību pamatskolām 1925.gadā un 1935. gadā

Mācību gads	Sarunu vielas sadalījums latviešu valodas programmā	
	1925. gadā	1935. gadā
Pirmais mācību gads	Klase. Skola. Sasveicināšanās. Ģimene. Cilvēka ķermeņa daļas. Apģērbs. Dabas parādības, dienas, mēneši, gada laiki, svētki. Rotaļas. Māja, mājas dzīve un mājas darbi.	Skolēnu kustības un darbības. Sarunās skolēni stāsta, ko dara. Pavēl citiem izdarīt dažas kustības un darbības. Klases priekšmeti un mācību piederumi. Sasveicināšanās. Skolēnu atbildes uz jautājumiem: kā tevi sauc? Kur dzīvo? Cik vecs? Kā sauc mūsu skolotāju? Kur tā atrodas? Kas tev pieder skolā un mājā u.c. Jēdzieni: šodien, rīt, vakar. Nedēļas dienas, mēneši, gada laiki, svētki, skaitļa vārdi no 1 – 100. Pazīstamākie īpašības vārdi: labs, liels, mazs, augsts, zems u.c. Laika apzīmējumi atkarībā no dabas parādībām: silts, auksts, līsts, snieg, salst, vējš, saule u.c.
Otrais mācību gads	Mājas tuvākā apkārtnē: sēta (kustoņi un putni), dārzs (stādi), iela (tirgotavas), tirgus, amatnieki.	Stundu saraksts. Uzdevumu burtnīca. Dienas darbi pa stundām. Rītos priekš stundām. Starpbrīžos. Pēc stundām. Skolas telpas un to lietošana. Gaisma klasē. Klases vēdināšana. Gādība par tīrību skolā. Ģimene. Cilvēka ķermeņa daļas. Apģērbs. Māja, istaba, virtuve. Mājas darbi, mājas dzīve. Dārzs (koki, puķes, saknes). Pulkstenis. Datums. Brīvdienas. Mācības beigas pavasarī. Skaitļa vārdi no 1 – 1000. Sarunas vedamas vienkāršos laikos.
Trešais mācību gads	Satiksmes ceļi un līdzekļi. Jūra, upes un ezeri. Mežs, pļavas un lauki. Lauku darbi.	Dzīve pilsētā un uz laukiem. Mājas tuvākā apkārtnē. Sēta (kustoņi un putni). Iela (tirgotavas, tirgus, amatnieki). Mežs, pļava, lauki, jūra, ezeri, upes. Satiksmes līdzekļi. Telefons, telegrāfs, radio, gaisa satiksme, pasts utt.
Ceturtais mācību gads	Sabiedrība (iestādes). Cilvēku attiecības un stāvoklis sabiedrībā (baznīca, dienests, sports, svinības, slimības).	Sabiedrība. Valsts iestādes. Baznīca. Skolas. Kara dienests. Sports. Teātris un opera. Dažādas svinības. Nelaiemes gadījumi (ugunsgrēks, plūdi u.c.), slimības.
Piektais mācību gads	Rūpniecība un tirdzniecība. Dabas parādības (apraksta veidā) ūdens, uguns, negaiss, pērkons, lietūs, snieg, vējš, plūdi, ledus iešana.	Dabas parādības (pērkons, rūsa, negaiss, vējš, vētra, auka, snieg, putenis, lietūs, atkusnis, salna, migla, sarma u.c.) . Debess puses. Gada laiki. Lauksaimniecība, rūpniecība, tirdzniecība. Svinamās dienas.
Sestais mācību gads		Skolēnu pieredzējumi izbraukumos, muzejā, izstādē, ceļā uz skolu, mājās ejot utt. Raksturojumi.

¹ Rīkojums par pamatskolu programmām. *Valdības Vēstnesis*, Nr.223, 01.10.1936., 1. lpp.

1935. gadā apstiprinātā Latvijas ģeogrāfijas programma, salīdzinot ar 1925. gadā apstiprināto, paredzēja plašāk iepazīties ar Latvijas resursiem un tautsaimniecību, uzsverot Latvijas vietu starptautiskajā eksporta un importa plūsmā. Piemēram, programmā bija iekļautas šādas tēmas: rudzu un kviešu ražotājas un eksportētājas valstis Eiropā; mežiem bagātas valstis Eiropā; lopkopības valstis Eiropā un ārpus Eiropas; rūpniecības nozares ar vietējām un ievestām izejvielām, atsevišķas rūpniecības nozares un to izredzes; tirdzniecības flote; iekšējā un ārējā tirdzniecība; imports un eksports pēc atsevišķām zemēm un nozarēm; pasaules tirdzniecība un Latvijas loma tajā; valsts saimniecība un budžets.¹ Ģeogrāfijas kursā, kur vien iespējams, bija ievērojams dzimtenes princips: „pazīstamais dzimtenē jāsalīdzina ar nepazīstamo citās zemēs, uzsverot tiklab vienādību, kā arī atšķirību: tas dara saprotamākas dabas un saimniecības parādības svešajās zemēs, turklāt padziļina un nostiprina Latvijas ģeogrāfiju”.²

1935. gadā apstiprinātās Latvijas vēstures programmas saturu noteica Latvijas vēstures un vispārīgās vēstures mācīšanas mērķi un uzdevumi. Pamatskolas vēstures kursa kodolu un pamatu veidoja latviešu tautas un Latvijas pagātne. Vispārīgā vēsture bija mācāma tik daudz, cik tā: „1) rada fonu un rāmi Latvijas vēstures notikumiem un 2) apgaismo mūsu laiku cilvēces kultūras vēsturiskos sākumus un pamatus.”³ Latvijas vēstures uzdevums bija „izsekot latviešu tautas vēsturiskai gaitai no pirmajām vēsturiski tveramajām parādībām līdz latviešu vēsturiskā uzdevuma piepildījumam, kuru pirmo posmu apgaroja nacionālās apziņas atmoda un otru posmu ievada atbrīvošanas cīņas, Latvijas valstij topot, bet noslēdz tautas vienības un latviskas Latvijas veidošana kopš 1934. gada 15. maija”.⁴ Skolotāja uzdevums bija izcelt svarīgāko tautas attīstības posmu idejisko sakaru: „savas zemes iegūšana, tautas vienība, nacionālā apziņa, valstiska neatkarība ir etaps ceļā uz latviskās kultūras veidošanu pašu vadītā valstī”.⁵ 1935. gada programmā īpaši uzsvērtā personības loma vēstures notikumos: „Un visi tie, kas sava laika apstākļos ir darbojušies un cīnījušies, bieži arī ziedojuši spēkus un dzīvību pārpersonisku ideju un interešu (cilts, tautas, valsts) labā, ir tautas varoņi. Mēs mācāmies viņus pazīt cienīt un mīlēt kā tautas vadoņus. Mēs esam uz viņiem lepnī un ņemam viņus sev par paraugu. Un viņu rindā blakus kara vīriem un politiskiem vadoņiem stājas tautas brīvības vēstneši, rakstnieki un sabiedriskie darbinieki.”⁶ Tiesa, kā tautas brīvības vēstneši programmā minēti tikai izcilie latviešu karavīri, politiķi, rakstnieki un sabiedriskie darbinieki. Par mazākumtautību pārstāvjiem, kuri piedalījās Latvijas atbrīvošanas cīņās, vispār netiek minēti. Lasot programmu, var rasties

¹ Ģeogrāfija. No: *Latvijas pamatskolu programmas*. Rīga: IM Mācību līdzekļu nodaļa, 1935, 58.–62. lpp.

² Turpat, 62. lpp.

³ Vēsture. No: *Latvijas pamatskolu programmas*. Rīga: IM Mācību līdzekļu nodaļa, 1935, 63.–72. lpp.

⁴ Turpat, 70. lpp.

⁵ Turpat.

⁶ Turpat.

iespaids, ka Latvijas vēsture tiek atkārtota vispārīgās vēstures kursā. Tomēr atrodami norādījumi, ka Latvijas vēstures svarīgākie notikumi „ir saistāmi ar attiecīgiem notikumiem citu tautu dzīvē, izceļot vadošās idejas un personas.”¹ Tātad Latvijas vēsture bija mācāma vispārīgās vēstures kontekstā.

Programmas saturs, salīdzinot ar 1925. gadā apstiprināto, bija precīzāk formulēts, norādot katra laika posma svarīgākos notikumus un personības, ar kurām bija jāiepazīstas. Kā to paredzēja Latvijas vēstures mācīšanas uzdevums, īpaša uzmanība bija veltīta latviešu tautas atmodai, Latvijas valsts nodibināšanai un izveidošanas gaitai. Piemēram, 1925. gada programmā paredzētās tēmas „Latvijas valsts nodibināšana un organizēšana” vietā 1935. gada programmā ir paredzēts šāds saturs:

- Latvijas valsts ideja un tās realizējums: pagaidu zemes padome, Latviešu pagaidu nacionālā padome, Rīgas demokrātiskais bloks, Tautas padome un Latvijas Republikas proklamēšana, pagaidu valdība. Visu atbildību par satura atlasu uzlika skolotājam.
- Lielinieku valdība Latvijā un 1919. gada 16. aprīļa apvērsums Liepājā.
- Atbrīvošanas cīņu sākums. O. Kalpaks. J. Balodis. Lielinieku izdzīšana no Kurzemes, Rīgas un Vidzemes. Brīvības cīņas ar vācu pulkiem Vidzemē. Kaujas pie Cēsīm sabiedrībā ar igauņiem. Atbrīvošanas cīņas pret Bermonta pulkiem – pie Rīgas, Zemgalē un Kurzemē (pie Liepājas). Pretlielinieku fronte Latgalē. Brīvības cīņu noslēgums.
- Satversmes Sapulce un tās darbs: agrārreforma, satversme.
- Latvijas valsts izveidošanās sasniegumi un trūkumi.
- K. Ulmanis un 1934. gada 15. maija notikumi.

1938. gadā apstiprinātās latviešu valodas, Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas programmas uzbūves un satura ziņā neatšķīrās no 1935. gada programmām. Tomēr darbs pie programmu pilnveides turpinājās līdz pat 1940. gadam. Tautskolu direktora biedrs Heronīms Tichovskis savā referātā IM padomes sēdē un inspektoru konferencē atzīmēja: „Latviešu valoda ir pamats pilsoņa garīgās personības tapšanai un izaugšanai mājā un skolā, pamats citu priekšmetu mācīšanai skolā, pamats valstiskai un nacionālai audzināšanai jau no pamatskolas pirmajām klasēm, tāpēc arī tās programma prasa rūpīgus meklējumus un novērojumus, mūsu tautas pašas un atsevišķu indivīdu vārdos un tēlos izteiktu gara ražojumu izlasītu rūpīgu un sistemātisku sakārtojumu, prasa darbu un pūles, lai normētos darba apstākļos tā dotu maksimālo bērnu mācīšanā un audzināšanā.” Viņš atzīmēja, ka „iebildumus pret tagadējo programmu un

¹ Vēsture. No: *Latvijas pamatskolu programmas*. Rīga: IM Mācību līdzekļu nodaļa, 1935, 72. lpp.

pamatskolu absolventu sekmēm ir cēlušī skolotāji paši, vidējās mācības iestādes, uz kurām dodas liels absolventu skaits, un trūkumus latviešu valodas programmā un tās realizēšanā skolā saskatījuši arī paši Izglītības ministrijas darbinieki”. Tichovskis uzsvēra, ka skolotāji paši kā svarīgākos iebildumus minēja:

- pārāk plašas programmas,
- nepietiekamu stundu skaitu,
- nenoteiktību rakstībā,
- mācību grāmatu lielos plūdus un dažādību,
- mācību gada faktiskā garuma neatbilstību paredzētajam: „no paredzētām 170–210 mācības dienām faktiski darbam iznāk tikai 145–160 darba dienas, jo daļu darba dienu atņem daudzie akti, sarīkojumi, dažādas dienas etc. Tāpat jāievēro, ka sekmes ietekmē vēlā un neregulārā salasīšanās skolā, agrās pavasara ganu gaitas, daudzās skolēnu organizācijas un pat skolēnu saistīšana ārpus skolas sabiedriskajā dzīvē.”¹

Savā referātā viņš izvirzīja šādus priekšlikumus:

- Latviešu valodas stundu skaits pavairojams vismaz par 3, pieliekot pa vienai stundai klāt 4., 5. un 6. klasei.
- Reducējama literatūras vēstures viela par tik, cik tas noteikts Skolu departamenta norādījumos latviešu pamatskolām 1939. gada 2. decembrī.
- Gramatikas viela pārkārtojama tā, lai pēc pamatjēdziena par teikumu nostiprinātu jaunākās klasēs fonētikas un vārdu mācības elementus, mācību par teikumu noslēgtu ar 4. klasi, bet 5. un 6. pamatskolas klasē izņemtu sistemātisku valodas mācības kursu, nostiprinot valodas zināšanas ar pastiprinātiem rakstu darbiem un mutvārdu domu izteiksmes vingrinājumiem.
- Noteikt programmā resp. metodiskos paskaidrojumos minimālo rakstu darbu skaitu katrai klasei.
- Lai atvieglotu un sekmētu pareizo latviešu valodas mācību, ar valdības rīkojumu noteicama viena rakstība presē, grāmatās, oficiālos rakstos un rīkojumos.
- Grozāms Saeimas laikos izdotais sieviešu uzvārdu rakstības likums un pieskaņojams latviešu valodas garam, dabai un likumībai.
- Standartizējama sistemātiskā valodas mācības grāmata pamatskolām.
- Standartizējama latviešu valodas lasāmā grāmata mazākuma tautības skolām.

¹ Tichovskis, H. Latviešu valodas programma. *Latvijas skola*, Nr.4, 1940, 356.–361. lpp.

- Latviešu valodas mācība uzticama pēc iespējas kompetentiem latviešu valodas skolotājiem.
- Jau nākamā vasarā noorganizējams plašs latviešu valodas skolotāju kursu tīkls, kuros atsvaidzinātu un pastiprinātu latviešu valodas zināšanas un mācāmās metodes.
- Novēršams skolotāju trūkums.
- Mazākumtautības skolotāji, kas māca latviešu valodu latviešu pamatskolās, aizstājami ar latviešu tautības skolotājiem.
- Mācības sākt 1. oktobrī un nesaīsināt mācību gadu ar daudziem sarīkojumiem un aktiem, tāpat jā rūpējas par ganu līgumu izbeigšanos ar mācību sākumu rudenī, lai mācības varētu sākt reizē visi bērni visā valstī.”¹

Šiem priekšlikumiem nebija lemts piepildīties reālos darbos.

2.2.2. Pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plāni

No 1919. gada līdz 1932. gadam attiecīgās mazākumtautības izglītības pārvalde savā pārziņā esošajām pamatskolām patstāvīgi veidoja mācību priekšmetu un stundu plānu. Veidojot mazākumtautību pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānu, bija jāizpilda izglītību reglamentējošos normatīvajos aktos noteiktās prasības. „Likums par Latvijas izglītības iestādēm” paredzēja, ka:

„6. Obligatorio mācību priekšmetu, to apmērus un minimālo nedēļas stundu skaitu nosaka Izglītības ministrija.

7. Visās Latvijas skolās obligatorio priekšmetu skaitā uzņemami: latviešu valoda (valodas mācība, literatūras vēsture un rakstniecības teorija), Latvijas vēsture un Latvijas ģeogrāfija.

8. Skolās un klasēs, kur mācības nesniedz valsts valodā, pēdējā valoda ievadāma, sākot no otrā pamatskolas mācības gada.

9. Latvijas vēsturi un ģeogrāfiju māca katrā skolā jau trešā pamatskolas mācības gadā, bērnus vispārīgi ievadot šajos priekšmetos. Vēlāk šie priekšmetu mācāmi sistemātiski valsts valodā.

10. Ticības mācība skolās pasniedzama. No viņas atsvabināmi tie bērni, kuru vecāki iesniedz par to skolas pārzinim rakstisku paziņojumu.

39. Visās obligatorio skolās mācība jāsniedz skolēnu ģimenes valodā.

40. Par skolēna ģimenes valodu atzīstama tā valoda, kuru uzdod bērnu vecāki, bērnu skolā

¹ Tichovskis, H. Latviešu valodas programma. *Latvijas skola*, Nr.4, 1940, 356. – 361. lpp.

pieteicot, un kurā viņš var brīvi savas domas izteikt.”¹

„Likumā par mazākuma tautību skolu iekārtu” tika definēts:

„4. Programmas prasības mazākuma tautību skolās nedrīkst būt mazākas par šīm prasībām attiecīgās latviešu skolās. Piezīme. Obligatīvu prasību apmērus mazākuma tautību skolām latviešu valodā noteic Izglītības ministrija.”²

Pēc 1934. apvērsuma un „Likuma par tautas izglītību” pieņemšanas, mazākumtautību autonomija tika būtiski ierobežota.³ Mazākumtautību izglītības pārvaldes tika likvidētas un mazākumtautību pamatskolu lietas pārgāja Skolu departamenta pārziņā. No 1934. gada vācu, krievu, poļu, baltkrievu pamatskolām tika veidoti vienoti mācību priekšmetu un stundu plāni.⁴ Mēģinājumu ieviest mazākumtautību pamatskolās vienotu mācību priekšmetu un stundu plānu pirmais izdarīja 1932. gadā Izglītības ministrs Atis Ķeniņš.⁵ Mazākumtautību izglītības pārvaldes pieprasīja likumā noteiktās skolu autonomijas ievērošanu un ieviest jaunos mācību priekšmetu un stundu plānus ar pārejas posmu.⁶ Pārejas posms pēc būtības arī noslēdzās 1934. gadā.

Mazākumtautību izglītības pārvaldes no 1919. gada līdz 1932. gadam, veidojot mācību priekšmetu un stundu plānus, izmantoja dažādus mācību priekšmetu nosaukumus, kuri bieži neatbilda mācību priekšmeta nosaukumam atbilstošajā mācību priekšmeta programmā. Šajos mācību priekšmetu un stundu plānos mācību priekšmeti tika apvienoti, vingrošana un dziedāšana. Ebreju pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānos atrodams priekšmets sarunas un dzimtenes mācība, kas paplašināja ivrits mācīšanai paredzēti stundu skaitu. 1932.gadā, pēc mazākumtautību pamatskolu stundu plāna ieviešanas, mācību priekšmetu nosaukumi krievu, vācu, poļu un baltkrievu pamatskolās bija vienādi. Būtiski atšķīrās humanitārā cikla mācību priekšmetu nosaukumi ebreju pamatskolām. Ebreju pamatskolas paplašināja humanitārā cikla mācību priekšmetu sastāvu ar mācību priekšmetiem, kuri padziļināja ebreju ticības, kultūras un vēstures mācīšanu.

Mācību priekšmeti sadalīti ciklos pēc A.Stara un V.Ūsiņa piedāvātās pieejas mācību priekšmetu grupēšanai: humanitārais cikls, eksaktais cikls, estētiskais cikls, fiziskās audzināšanas un darbaudzināšanas cikls un citi priekšmeti.⁷ Mācību priekšmetu nosaukumi

¹ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, Nr.88, 17.12.1919., 1., 2. lpp.

² Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.89, 18.12.1919., 1. lpp.

³ Likums par tautas izglītību. *Valdības Vēstnesis*, Nr.156, 17.07.1934., 1.–5. lpp.

⁴ Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, 31.08.1935., Nr.197.; Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, 07.09.1937., Nr.201.

⁵ Mazākuma tautību pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, 15.06.1932. Nr.132.

⁶ Noraksts – visiem tautskolu inspektoriem un skolu valdēm. Paskaidrojums pie rīkojuma Nr.2795 „Vald. Vēstn.” Nr.128 un Nr.2843 „Vald. Vēstn.” Nr.132. *LVVA, 2125.f., 1.apr., 398.l., 33., 34. lp.*

⁷ Staris, A., Ūsiņš, V. *Izglītības un pedagogijas zinātnes attīstība Latvijas pirmās brīvvalsts laikā*. Rīga: Zinātne, 2000., 307 lpp.

latviešu un mazākumtautību pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānos apzināti 11.–15. tabulā.¹

Humanitārā cikla priekšmetus var iedalīt četrās grupās:

1. Valodas. Šo priekšmetu grupu veidoja valsts valoda, ģimenes valoda (līdz 1934. gadam to sauca par mātes valodu, pēc 1934. gada par tēva valodu) un svešvalodas (līdz 1934. gadam mācību priekšmetu un stundu plānos šīs valodas dažreiz sauca par jaunajām valodām).
2. Vēsture. Šo priekšmetu grupu veidoja vispārējā vēsture un Latvijas vēsture. Vispārējā vēsture bieži apvienoja gan mītnes zemes vēsturi, gan Latvijas vēsturi. Pēc 1932. gada apvienot šos priekšmetus vienā bija aizliegts.

¹ Izglītības ministrijas pārziņā stāvošu vispārīzglītojošo skolu stundu plāni. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1920., Nr.8, 191.,192. lpp.; Baltkrievu pamatskolu stundu plāni 1923./24. mācības gadā. *Valdības Vēstnesis*, Nr.226., 12.10.1923.,1. lpp.; Baltkrievu pamatskolu stundu plāni 1924./25. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.188, 21.08.1924., 1. lpp.; Baltkrievu pamatskolu stundu plāni 1925./26. māc. gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.183, 19.08.1925.,2. lpp.; Baltkrievu pamatskolu stundu plāni 1928./29. māc. gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.173, 04.08.1928., 1. lpp.; Ebreju izglītības pārvaldes izstrādātais mācību plāns ebreju pamatskolām 1920./21. mācības gadam. *LVVA, 6642.f., 1.apr.,1816.l., 86.,87. lp.*; Izglītības ministrijas krievu izglītības pārvaldes pamatskolu stundu plāns 1924./25. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.178, 09.08.1924., 2. lpp.; Krievu izglītības pārvaldes padoto pamatskolu stundu plāns 1925./26. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.182, 18.08.1925., 2. lpp.; Krievu izglītības pārvaldes pamatskolu stundu plāns uz 1923./24. mācības gadu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.229, 16.10.1923., 2. lpp.; Latviešu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.137, 21.06.1928., 1. lpp.; Latviešu pamatskolu stundu plāns I tips (galvenām kārtām lauku pamatskolām). *Valdības Vēstnesis*, Nr.184, 18.08.1934., 3. lpp.; Latviešu pamatskolu stundu plāns 1925./26. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.163, 27.07.1925., 2. lpp.; Latviešu skolu stundu plāni 1924./25. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.150, 08.07.1924., 1. lpp.; Mazākuma tautību pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.132, 15.06.1932., 3. lpp.; Pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.197, 31.08.1935., 5. lpp.; Pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.201, 07.09.1937., 4. lpp.; Poļu pamatskolu stundu plāns 1931./32. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.196, 03.09.1931., 1. lpp.; Stundu plāns 1923./24. mācības gadam poļu pirm- un pamatskolās. *Valdības Vēstnesis*, Nr.212, 26.09.1923., 1. lpp.; Stundu plāns vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolām. *Valdības Vēstnesis*, Nr.192, 28.08.1934., 1. lpp.; Stundu plāns žīdu pamatskolām ar žīdu – klasisku programmu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.199, 03.09.1924., 1. lpp.; Stundu sadalījums 1924./25. mācības gadam poļu pirm- un pamatskolās. *Valdības Vēstnesis*, Nr.178, 09.08.1924., 2. lpp.; Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.197, 31.08.1935., 6. lpp.; Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.201, 07.09.1937.,4. lpp.; Žīdu klasisko pamatskolu stundu plāni. *Valdības Vēstnesis*, Nr.177, 12.08.1927., 1. lpp.; Žīdu klasisko pamatskolu stundu plāni 1925./26. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.184, 20.08.1925., 1. lpp.; Žīdu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.177, 12.08.1927., 1. lpp.; Žīdu pamatskolu stundu plāns „B”. *Valdības Vēstnesis*, Nr.198, 04.09.1934., 3. lpp.; Žīdu pamatskolu stundu plāns „B”. *Valdības Vēstnesis*, Nr.197, 31.08.1935., 6. lpp.; Žīdu pamatskolu stundu plāns „B”. *Valdības Vēstnesis*, Nr.201, 07.09.1937., 5. lpp.; Žīdu pamatskolu stundu plāns 1923./24. mācības gadā. *Valdības Vēstnesis*, Nr.206, 19.03.1923., 1. lpp.; Žīdu pamatskolu stundu plāns 1925./26. māc. gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.184, 20.08.1925., 1. lpp.; Žīdu pirm- un pamatskolu stundu plāni 1924./25. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.181, 13.08.1924., 1. lpp.; Lehrplan der deutschen Grund- und Mittelschulen. Aus: *Auszug aus den Lehrplänen für die Deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands Verfasst von den Fachsektionen der Ortsgruppe Riga des Deutsch-Baltischen Lehrerverbandes in Lettland*. Herausgegeben von der Verwaltung des deutschen Bildungswesens. Riga: Verlag der Akt.-Ges. Walters & Rapa, 1928, S.81.,82.; Lehrplan (Vergleiche die „Einführung”) der deutschen Grund- und Mittelschulen. Aus: *Lehrpläne Deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands Zusammengestellt von der rigaschen deutschen Lehrerschaft*. Herausgegeben von der Verwaltung des deutschen Bildungswesens. Zweite, durchgesehene Auflage. Riga: Verlag der Akt.-Ges. Walters & Rapa, 1923, 203 S.; План уроков для основных школ, подведомственных Русскому отделу Департамента Меньшинств Министерства образования. *LVVA, 6642.f., 1.apr.,1816.l., 50.lp.*

3. Ģeogrāfija. Šo priekšmetu grupu veidoja vispārējā ģeogrāfija un Latvijas ģeogrāfija. Pēc 1932. gada apvienot šos priekšmetus vienā bija aizliegts. Ģeogrāfiju varēja papildināt ar kosmogrāfiju un ģeoloģiju. Bieži ģeogrāfiju apvienoja ar dzimtenes mācību.
4. Ticības mācība. Līdz 1934. gadam bija izvēles mācību priekšmets. Mazākumtautību pamatskolās ticības mācību bieži apvienoja ar ētiku. Būtiski ticības mācības saturu paplašināja ebreju klasiskās (ar Talmuda mācīšanu) pamatskolas. Šajās skolās mācīja Talmudu, Bībeli, reliģiju saistībā ar ebreju vēsturi.

11. tab. Humanitārā cikla mācību priekšmetu nosaukumu izmaiņas latviešu un mazākumtautību pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānos (1920–1940)

Pamatskola	Humanitārā cikla mācību priekšmetu nosaukumi
Latviešu pamatskola	Latviešu valoda; jaunā valoda (angļu vai vācu); ģeogrāfija un kosmogrāfija ar ģeoloģiju; ģeogrāfija; ģeogrāfija un dzimtenes mācība; vēsture, sabiedriskās zinātnes; vēsture; ticības mācība.
Vācu pamatskola	Latviešu valoda; vācu valoda; mātes valoda; tēva valoda; krievu valoda; 2. jaunā valoda; ģeogrāfija; ģeogrāfija un dzimtenes mācība; vispārējā ģeogrāfija; Latvijas ģeogrāfija; vēsture; vispārējā vēsture; Latvijas vēsture; ticības mācība.
Krievu pamatskola	Latviešu valoda; krievu valoda; mātes valoda; tēva valoda; 2. jaunā valoda; vācu valoda; franču valoda; ģeogrāfija; ģeogrāfija un dzimtenes mācība; vispārējā ģeogrāfija; Latvijas ģeogrāfija; vispārējā un Latvijas ģeogrāfija; vēsture; vispārējā vēsture; Latvijas vēsture; vispārējā un Latvijas vēsture; ticības mācība.
Poļu pamatskola	Latviešu valoda; poļu valoda; mātes valoda; tēva valoda; 2. jaunā valoda; krievu valoda; vācu valoda; ģeogrāfija; ģeogrāfija un dzimtenes mācība; vispārējā ģeogrāfija; Latvijas ģeogrāfija; vēsture; vispārējā vēsture; Latvijas vēsture; ticības mācība.
Baltkrievu pamatskola	Latviešu valoda; baltkrievu valoda; mātes valoda; tēva valoda; 2. jaunā valoda; krievu valoda; poļu valoda; vācu valoda; ģeogrāfija; ģeogrāfija un dzimtenes mācība; vispārējā ģeogrāfija; Latvijas ģeogrāfija; vēsture; vispārējā vēsture; Latvijas vēsture; ticības mācība.
Ebreju klasiskā (ar Talmuda mācīšanu) pamatskola	Latviešu valoda; ivrits vai jidišs; ivrits – pasniegšanas valoda; žīdu valoda; pasniegšanas valoda; mācības valoda; mātes valoda; tēva valoda; jaunā valoda; vācu vai krievu valoda; žīdu priekšmeti, ticības mācība, valoda, vēsture; ticības mācība un žīdu vēsture; ticības mācība, ētika; ticības mācība un Talmuds; reliģija un žīdu vēsture; Bībele un ievads Talmudā; Bībele, pravieši un ievads Talmudā; Talmuds; ticības mācība; ģeogrāfija; ģeogrāfija un dzimtenes mācība; vispārējā ģeogrāfija; Latvijas ģeogrāfija; ģeogrāfija (ieskaitot Latvijas ģeogrāfiju); vēsture; vispārējā vēsture; Latvijas vēsture; vēsture (ieskaitot žīdu vēsturi un Latvijas vēsturi).

Mācību priekšmetiem paredzamo stundu skaita salīdzināšanai šajā pētījumā izmantots mācību priekšmetam paredzētais stundu skaits kopā par pamatskolas kursu katrā noteiktajā mācību plānā, t.i., ja priekšmetu mācīja 5. klasē divas stundas nedēļā un 6. klasē mācīja trīs stundas nedēļā, tad pamatskolas kursā kopā šo priekšmetu mācīja piecas stundas nedēļā. Mazākumtautību pamatskolās ģimenes valoda, respektīvi mazākumtautības valoda, tika mācīta no pirmskolas kā mācību priekšmets. Līdz 1934. gadam mazākumtautību valodu mācību plānos sauca par mātes valodu, bet no 1934. gada to sauca par tēvu valodu. 1923./1924. mācību gadā krievu un poļu pamatskolās mazākumtautības valodas stundu skaits kopā bija 40 stundas nedēļā. Līdz 1932. mācību gadam krievu pamatskolās krievu valodas stundu skaits samazinājās līdz 36 stundām nedēļā, bet poļu pamatskolās poļu valodas stundu skaits samazinājās līdz 38 stundām nedēļā. Baltkrievu pamatskolās baltkrievu valodas stundu skaits pamatskolas programmā līdz 1932. gadam svārstījās no 30 līdz 34 stundām nedēļā. Vācu pamatskolās vācu valodas mācīšanai tika paredzētas 40 stundas nedēļā. No 1932./1933. mācību gada līdz 1934./1935. mācību gadam vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolās mazākumtautību valodu mācīja 39 stundas nedēļā, bet no 1935./1936. mācību gadā – 35 stundas nedēļā. Ebreju pamatskolās mācību valoda varēja būt: jidišs, ivrits, krievu vācu (2. pielikums).¹ 1925./1926. gada mācību priekšmetu un stundu plānā tā netiek konkretizēta, bet nosaukta par pasniegšanas valodu. Vēlāk, no 1927. gada ebreju pamatskolas ar ivrits mācību valodu sāka dēvēt par ebreju klasiskajām pamatskolām. Ebreju klasiskās pamatskolas dalījās divās grupās: ar Talmuda mācīšanu un bez Talmuda mācīšanas. Pasniegšanas valodai ebreju pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānos bija veltītas no 30 līdz 32 mācību stundām nedēļā. Ja mācības notika ivrits valodā, tad jidiša valodas mācīšanai pamatskolas kursā tika veltītas no 18 līdz 24 stundām nedēļā. Ar 1934. gadu ebreju pamatskolās kā atsevišķu priekšmetu mācīja tikai pasniegšanas valodu. Pamatskolas kursā tai tika veltītas 29 stundas nedēļā. Visās mazākumtautību pamatskolās vērojama mazākumtautības valodas mācīšanai paredzēto stundu skaita samazināšanās sākot ar 1925./1926. mācību gadu. Līdz 1934. gadam vislielākais mazākumtautības valodas mācīšanai paredzētais stundu skaits bija ebreju pamatskolās. Pēc 1934. gada ebreju skolās tas bija vismazākais, jo ebreju pamatskolas, atšķirībā no vācu, krievu, baltkrievu un poļu pamatskolām saglabāja lielu ticības mācības stundu skaitu.

Mazākumtautību pamatskolās, kur mācības notika mazākumtautības valodā, latviešu valoda bija mācāma kā mācību priekšmets, sākot ar otro mācību gadu.² No 1932. gada latviešu valoda mazākumtautību skolās bija uzskatāma līdzās mātes valodai par dzimtenes valodu un tā

¹ Ebreju izglītības pārvaldes izstrādātais mācību plāns ebreju pamatskolām 1920./1921. mācības gadam. No: Mazākuma tautību pamatskolu mācību plāni un skolotāju biogrāfijas 1920.-1921. *LVVA, 6642.f., 1.apr., 1816.l., 86., 87. lp.*

² Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu. *Valdības Vēstnesis*, 18.12.1919., Nr.89.

bija jā mācāca no pamatskolas pirmās klases.¹ Visās mazākumtautību pamatskolās latviešu valodas mācīšanai paredzēto stundu skaits laika gaitā pieauga no 20 stundām nedēļā līdz 24 stundām nedēļā. Maksimālais latviešu valodas mācīšanai paredzētais stundu skaits bija vienīgi 1932. gadā apstiprinātajā mācību plānā – 32 stundas nedēļā, bet jau 1934. gadā tas bija tikai 25 stundas nedēļā. Līdz 1932. gadam mazākumtautību pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānos latviešu valodas mācīšanai paredzēto stundu skaitā ietilpa arī Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas mācīšanai paredzēto stundu skaits. Parasti tā bija viena stunda nedēļā piektajā klasē Latvijas ģeogrāfijai un viena stunda nedēļā Latvijas vēsturei sestajā klasē. Tātad latviešu valodas mācīšanai paredzēto stundu skaits reāli pieauga ne par 4 stundām, bet par 6 stundām nedēļā, kad panāca Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas kā atsevišķu priekšmetu mācīšanu.

Mazākumtautību pamatskolās mācīja arī svešvalodas. Obligāto un neobligāto svešvalodu izvēle Latvijas pamatskolu mācību plānos galvenokārt bija atkarīga no valdības attiecīgo gadu ārpolitikas orientācijas virziena. Latviešu pamatskolās no 1919. gada līdz 1934. gadam kā pirmo svešvalodu mācīja vācu valodu, bet kā otro svešvalodu – angļu vai krievu valodu. Pēc 1934. gada par pirmo un vienīgo svešvalodu noteica angļu valodu. Līdz 1932. gadam mazākumtautību pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānos bija minētas divas svešvalodas. Tomēr otrā svešvaloda bija mācāma no ceturtās klases 9 stundas nedēļā un bija izvēles priekšmets, respektīvi skolēna vecāki varēja atteikties no otrās svešvalodas mācīšanas. Pirmās svešvalodas mācīšana bija obligāta. Pirmo svešvalodu sāka mācīt no pamatskolas trešās klases: katrā klasē pa trim stundām nedēļā, kopā 12 stundas nedēļā. KIP par pirmo svešvalodu mazākumtautību bērniem uzskatīja latviešu valodu, kura vairākumam krievu bērnu ir galīgi nepazīstama.² Tādēļ krievu pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānos bija tikai viena svešvaloda jau kopš 1920. gada. No 1932. gada visās mazākumtautību pamatskolās bez latviešu valodas un attiecīgās tautības mātes valodas varēja mācīt, sākot ar piekto pamatskolas klasi, tikai vienu svešvalodu — vācu, krievu, franču vai angļu — pēc skolu valdes izvēles saziņā ar attiecīgas skolas padomi.³ Pēc 1934. gada svešvalodas stundas vispār bija svītrotas no mazākumtautību pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plāniem. Tātad mazākumtautību pamatskolās mācāmo svešvalodu skaits un apjoms tika reducēts, līdz 1934. gadā vispār izslēgts no mazākumtautību pamatizglītības satura.

¹ Rīkojums par latviešu valodas programmas mazākuma tautību pamatskolām un Latvijas ģeogrāfijas un vēstures programmas mazākuma tautību pamatskolās ieviešanu”. *Valdības Vēstnesis*, Nr.188, 25.08.1925., 2. lpp.

² Письмо господину министру образования о таблице недельных уроков для русских основных и средних школ от 17.08.1921. No: Sarakste ar IM, pamatskolām un pasniedzējiem par komisiju darbību mācību plānu un programmu izstrādāšanā. *LVVA, 2125. f., 1. apr., 395. l., 25.-29. lp.*

³ Rīkojums par latviešu valodas programmas mazākuma tautību pamatskolām un Latvijas ģeogrāfijas un vēstures programmas mazākuma tautību pamatskolās ieviešanu”. *Valdības Vēstnesis*, Nr.188, 25.08.1925., 2. lpp.

Vēsturi un ģeogrāfiju sāka mācīt ar pamatskolas trešo klasi mazākumtautības valodā. Vēstures mācīšanai pamatskolas kursā parasti bija paredzētas 9 stundas nedēļā, bet ģeogrāfijai – 7 stundas nedēļā. Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas mācīšana no 5. klases bija paredzēta latviski. Neraugoties uz to, ka Latvijas vēsture un ģeogrāfija bija noteikti kā obligātie mācību priekšmeti visās pamatskolās, mazākumtautību pamatskolās līdz 1925. gadam tos mācīja kopā ar latviešu valodu. Mācību priekšmetu un stundu plānos var atrast piezīmes, ka latviešu valodas stundu skaitā ietilpst arī Latvijas vēstures un ģeogrāfijas stundas piektajā un sestajā klasē. Pēc vienotas latviešu valodas, Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas programmas ieviešanas mazākumtautību pamatskolās 1925. gadā, varēja sagaidīt, ka šie priekšmeti mācību priekšmetu un stundu plānos tiks sadalīti.¹ Tomēr 1932. gada rīkojums par mācību programmām mazākumtautību pirmskolās, pamatskolās un papildu skolās apliecināja, ka laika posmā no 1925. līdz 1932. gadam bija skolas, kuras mācīja šos mācību priekšmetus integrēti.² Ar 1934. gadu visās mazākumtautību pamatskolās Latvijas vēsture un Latvijas ģeogrāfija ietilpa attiecīgi vēstures un ģeogrāfijas kursā, bet tām tika iedalīts noteikts mācību stundu skaits. Latvijas vēsturei: piektajā klasē — 3 stundas, sestajā klasē — 2 stundas; Latvijas ģeogrāfijai: piektajā klasē — 2 stundas, sestajā klasē — 2 stundas.³ No 1934. gada ģeogrāfijas mācīšana sākās ar dzimtenes mācības kursu. Ģeogrāfiju ar dzimtenes mācību, vēsturi mācīja katru pa 10 stundām nedēļā. Var secināt ka laika sadalījuma ziņā stundu skaits, kas atvēlēts vispārīgai vēsturei un ģeogrāfijai samazinājās, bet Latvijas vēsturei un ģeogrāfijai – palielinājās.

Ticības mācība, kā visās Latvijas pamatskolās, līdz 1934. gadam bija mācāma pēc vecāku vēlēšanās. Mazākumtautību pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānos tās mācīšanu bija paredzēts sākt ar pirmskolas klasi, mācīt divas stundas nedēļā katru mācību gadu – kopā 14 stundas nedēļā. Katrai konfesijai, ja to pārstāvju bija vismaz desmit, bija ierīkojama atsevišķa ticības mācības stunda.⁴ Mazākumtautību pamatskolās ticības mācību bieži apvienoja ar ētiku. Kā jau tika atzīmēts, būtiski ticības mācības saturu paplašināja ebreju klasiskās pamatskolas. Šajās skolās mācīja Talmudu, Bībeli, reliģiju saistībā ar ebreju vēsturi. Ebreju klasiskajās pamatskolās ticības mācībai un ar to saistītajiem mācību priekšmetiem bija paredzētas:

¹ Rīkojums par latviešu valodas programmas mazākuma tautību pamatskolām un Latvijas ģeogrāfijas un vēstures programmas mazākuma tautību pamatskolās ieviešanu”. *Valdības Vēstnesis*, Nr.188, 25.08.1925., 2. lpp. Latvijas ģeogrāfijas un vēstures programma mazākuma tautību pamatskolās (latviešu valodā). *Valdības Vēstnesis*. Nr.181, 17.08.1925., 1. lpp.; Latviešu valodas programma mazākuma tautību pamatskolām Latvijā. *Valdības Vēstnesis*. Nr.181, 17.08.1925., 1., 2. lpp.

² Rīkojums par mācību programmām mazākuma tautību pirmskolās, pamatskolās un papildu skolās. *Valdības Vēstnesis*, Nr.128, 10.06.1932., 2. lpp.

³ Noteikumi par Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas stundu skaitu mazākuma tautību skolās. *Valdības Vēstnesis*, Nr.201, 07.09.1934., 1. lpp.

⁴ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 17.12.1919., Nr.88.

pamatskolās ar Talmuda mācīšanu līdz 41 stundai nedēļā, bez Talmuda mācīšanas – līdz 26 stundām nedēļā.

Eksaktā cikla priekšmetus var iedalīt trīs grupās:

1. Matemātika. Dažādos gados šajā grupā bija rēķināšana, algebra, ģeometrija.
2. Dabaszinības. Šo grupu veidoja dabas mācība, fizika, kosmogrāfija, ķīmija.
3. Dabaszinības un lauksaimniecība. Lauksaimniecības praktiskie darbi un zemkopība.

Matemātikas apgūšanai paredzēto stundu skaits visās mazākumtautību skolās bija stabils. Matemātiku mācīja no pirmskolas. Līdz 1932. gadam matemātikai paredzēto stundu skaits vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolās svārstījās no 32 līdz 33 stundām nedēļā. 1932. un 1934. gada mācību priekšmetu un stundu plānos tas bija 35 stundas nedēļā, bet ar 1935. gadu – 34 stundas nedēļā. Ebreju pamatskolās matemātikai paredzēto stundu skaits saruka no 38 stundām nedēļā 1925./1926. mācību gada plānā līdz 30 stundām nedēļā 1934. gada mācību plānā. Ebreju pamatskolas izmantoja šīs stundas ticības mācības un ar to saistīto mācību priekšmetu mācīšanai.

12. tab. Eksaktā cikla mācību priekšmetu nosaukumu izmaiņas latviešu un mazākumtautību pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānos (1920-1940)

Pamatskola	Eksaktā cikla mācību priekšmetu nosaukumi
Latviešu	Matemātika; dabaszinības; dabas zinātnes, lauksaimniecība un praktiski darbi; zemkopība.
Vācu	Matemātika; rēķināšana un algebra; ģeometrija; dabas mācība; dabaszinības; fizika un kosmogrāfija; ķīmija; dabas zinātnes, lauksaimniecība un praktiski darbi.
Krievu	Matemātika; dabas mācība; fizika un ķīmija; dabas zinības un fizika; dabaszinības, lauksaimniecība un praktiski darbi; zemkopība.
Poļu	Matemātika; dabaszinības; dabas zinātnes, lauksaimniecība un praktiski darbi; zemkopība.
Baltkrievu	Matemātika; dabas mācība; dabaszinības; dabas zinātnes, lauksaimniecība un praktiski darbi; zemkopība.
Ebreju klasiskā (ar talmudu)	Matemātika; rēķināšana; algebra; ģeometrija; dabas mācība; dabas zinības (ieskaitot ķīmiju un fiziku); fizika; ķīmija; dabaszinības, lauksaimniecība un praktiski darbi.

Dabaszinības mācīja, sākot ar trešo klasi. Pamatskolas kursā kopā no 11 līdz 13 stundām nedēļā. Dabaszinību kursa saturu veidoja dabasmācības, bioloģijas, fizikas, kosmogrāfijas, ķīmijas pamati. A. Staris, V. Ūsiņš un L. Žukovs grāmatā „Skolas un izglītība Latvijā (1900-1920)” atzīmē, ka mācību priekšmeta programmā atrodama atziņa – dabas mācība tautskolās nav sadalāma atsevišķās disciplīnās – fizikas, ķīmijas, botānikas, zooloģijas utt., bet dabas priekšmeti

un parādības apskatāmas kopsakarā.¹ Dabaszinību kurss sagatavoja skolēnus eksperimentāli pētnieciskai darbībai. Viņi mācījās novērot, eksperimentēt, demonstrēt, apstrādāt iegūtos rezultātus. Līdz 1934. gadam dabaszinības kursa prioritātes bija teorētisko zināšanu iegūšana un zinātniski pētnieciskās darbības prasmju attīstīšana. Praktiskā ievirze bija raksturīga lauku pamatskolu mācību plāniem. 1925./1926. mācību gada plānos pirmo reizi ieviesta zemkopība un kooperācija tiem lauku skolu bērniem, kuri nevēlējās turpināt izglītību vidusskolā un tādēļ varēja atteikties no neobligātās svešvalodas mācīšanas 5. un 6. klasē.²

No 1934. gadā dabaszinību teorētiskā vielas apgūšana tika atstāta otrajā plānā. Dabaszinību mācību programmas tika apvienotas ar lauksaimniecību un praktiskajiem darbiem. Jaunajā mācību programma norādīts: „Šāda vielas apvienošana ir mēģinājums tuvināt teorētiskās skolas mācības praktiskai dzīvei. Lai šo mērķi sasniegtu, tad teorētiskajai mācību vielai pēc iespējas ciešāk jāsaistās ar praktiskiem darbiem un mēģinājumiem ne tik vien skolas darba istabā, bet arī druvā, dārzā, kūtī utt.”³ Visas skolas, kuru rīcībā bija zeme, saņēma norādījumu ierīkot mācību dārzu ar kokaudzētavu, augļu un sakņu dārzu, kā arī parauglauciņus ar ziemāju, vasarāju un citu kultūru sējumiem.⁴ Mācību priekšmetu un stundu plānos dabaszinību mācību priekšmetu papildināja lauksaimniecība un praktiskie darbi lauksaimniecībā. Šo priekšmetu mācīšanai tika paredzētas pamatskolas kursā 14 stundas nedēļā.

13. tab. Estētiskā cikla mācību priekšmetu nosaukumu izmaiņas latviešu un mazākumtautību pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānos (1920–1940)

Pamatskola	Estētiskā cikla mācību priekšmetu nosaukumi
Latviešu	Zīmēšana un modelēšana; zīmēšana; glītrakstīšana; dziedāšana.
Krievu	
Poļu	
Baltkrievu	
Vācu	Zīmēšana; glītrakstīšana; dziedāšana.
Ebreju klasiskā (ar talmudu)	Zīmēšana, rasēšana un glītrakstīšana; zīmēšana un modelēšana; zīmēšana; glītrakstīšana; dziedāšana

Estētiskā cikla priekšmetus var iedalīt šādi:

1. Zīmēšana un modelēšana.
2. Dziedāšana.
3. Glītrakstīšana.

¹ Staris, A., Ūsiņš, V., Žukovs, L. *Skolas un izglītība Latvijā (1900-1920)*. Rīga: RaKa103.lpp.

² Pamatskolu inspektoriem un skolu padomēm Par skolas darbu iekārtu priekšā stāvošā mācības gadā. No: *Latvijas tautskolu programma*. Rīga: LETA, 1925, 19.,20. lpp.

³ *Latvijas pamatskolu programmas*. Rīga: IM Mācību līdzekļu nodaļa, 1935, 88. lpp.

⁴ *Pielikums pamatskolu programmām*. Rīga: IM Mācību līdzekļu nodaļa, 1936. - 37 lpp.

Zīmēšanai un modelēšanai tika veltīta liela vērība kā vienam no bērnu pašdarbības un estētiskās audzināšanas veidiem.¹ Zīmēšanu mācīja no pirmskolas klases. Mazākumtautību pamatskolās stundu skaits šiem priekšmetiem svārstījās no 14 stundām nedēļā (baltkrievu pamatskolās) līdz 8 stundām nedēļā (vācu pamatskolās) pamatskolas kursā. No 1928. gada plānos vērojams stundu skaita samazinājums līdz 11 stundām nedēļā 1934. gadā un līdz 7 stundām nedēļā no 1935. gada.

Samazinoties stundu skaitam zīmēšanā, pieauga stundu skaits glītrakstīšanā. Līdz 1934. gadam glītrakstīšanu mācīja pamatskolas pirmajā un otrajā klasē 3–4 stundas nedēļā. No 1935. gada glītrakstīšanu mācīja pamatskolas kursā 5 stundas nedēļā. Baltkrievu un krievu pamatskolās no sākuma glītrakstīšanu mācīja arī pirmskolas klasē. KIP 1921. gadā pārcēla glītrakstīšanas mācīšanu uz pamatskolas pirmo klasi: „pirmskolā bērni vēl mācās rakstīt, glītrakstīšana viņiem stāv priekšā”.²

Dziedāšanu mazākumtautību pamatskolās mācīja no pirmās pamatskolas klases no 10 līdz 12 stundām nedēļā pamatskolas kursā. Krievu pamatskolās plānos paredzēja vismaz vienu stundu nedēļā katru gadu fakultatīvajām kora stundām. Pēc 1934. gada, saglabājot dziedāšanas mācīšanai paredzēto stundu skaitu – 12 stundas nedēļā, šo priekšmetu sāka mācīt arī pirmskolas klasē. No pirmskolas klases līdz pamatskolas ceturtaī klasei ieskaitot, pa divām stundām nedēļā katrā klasē, bet piektajā un sestajā klasē pa vienai stundai nedēļā.

Fiziskās audzināšanas un darbaudzināšanas cikla priekšmetiem atvēlēto stundu skaitu grūti sadalīt pa priekšmetiem. Mazākumtautību pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānos vingrošanai un rokdarbiem bija atvēlēts kāds stundu skaits, kuru Skolas padome sadalīja starp priekšmetiem pēc savām iespējām un vajadzībām. Vingrošanu mācīja no pirmskolas klases, bet rokdarbus no pamatskolas trešās klases. Vingrošanai parasti atvēlēja pamatskolas kursā 12 stundas nedēļā, bet rokdarbiem – 5–7 stundas nedēļā. No 1935. gada rokdarbus aizstāja mācību priekšmets praktiskie darbi. Pirmajā vietā izvirzījās skolēnu sagatavošana praktiskajai dzīvei. Praktiskie darbi bija paredzēti gan zēniem, gan meitenēm. Zēniem 5 – 7 stundas nedēļā, meitenēm – 7 stundas nedēļā. Praktiskie darbi bija ieviesti ar pamatskolas trešo klasi.

Pamatskolas 5., 6. klasē no 1934. gada meitenēm bija mācīta mājturība, bet zēniem militārā mācība – no sākuma pa vienai stundai nedēļā, bet 1937. gadā jau 4 stundas nedēļā militārā mācība zēniem un 2 stundas nedēļā mājturība meitenēm. Pirmie centieni ieviest militāro

¹ Staris, A., Ūsiņš, V. *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijas pirmās brīvvalsts laikā*. Rīga: Zinātne, 2000., 307 lpp.

² Письмо господину министру образования о таблице недельных уроков для русских основных и средних школ от 17.08.1921. No: Sarakste ar IM, pamatskolām un pasniedzējiem par komisiju darbību mācību plānu un programmu izstrādāšanā. LVVA, 2125. f., 1. apr., 395. l., 25.-29. lp.

mācību pamatskolas kursā sākās ar 1924. gadu. Pret kara ministra priekšlikumu iebilda izglītības darbinieki no sociāldemokrātu vidus. Pamatskolu mācību saturā militārā mācība tika ieviesta no 1934. gada pamatskolas 5.,6. klases zēniem.

14. tab. *Fiziskās audzināšanas un darbaudzināšanas cikla mācību priekšmetu nosaukumu izmaiņas latviešu un mazākumtautību pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānos (1920–1940)*

Pamatskola	Fiziskās audzināšanas un darbaudzināšanas cikla mācību priekšmetu nosaukumi
Latviešu	Vingrošana, rotaļas; vingrošana; rokdarbi; militārā mācība zēniem; mājturība meitenēm.
Vācu	Vingrošana; vingrošana un rotaļas; vingrošana, praktiskie darbi; rokdarbi; militārā mācība zēniem; mājturība meitenēm.
Krievu	
Poļu	Vingrošana, rotaļas; vingrošana un rotaļas (iestāšanās klasē ar dziedāšanu); rokdarbi; militārā mācība zēniem; mājturība meitenēm.
Baltkrievu	Vingrošana, rotaļas; vingrošana; rokdarbi; militārā mācība zēniem; mājturība meitenēm.
Ebreju klasiskā (ar talmudu)	

Ģenerālis J. Priede 1937. gadā laikrakstā „Latvijas Kareivis” uzsvēra vingrošanas un militārās mācības nozīmi valsts aizsardzības spējīgas jaunatnes audzināšanā. Viņš uzskatīja, ka Latvija pārāk ilgi vilcinājusies ar šādas audzināšanas uzsākšanu, neievērojot pasaules kara pieredzi un politisko situāciju pasaulē.¹

Mājsaimniecības programmā meitenēm bija paredzēta uztura mācība, ēdienu gatavošana, konservēšana, dzīvokļa uzkopšana, kā arī apģērba izvēle, tīrīšana un kopšana. Šīs nodarbības deva meitenēm zināmas praktiskas iemaņas, ļāva apgūt estētiskās kultūras pamatus.

15. tab. *Citu mācību priekšmetu nosaukumu izmaiņas latviešu un mazākumtautību pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānos (1920–1940)*

Pamatskola	Citu mācību priekšmetu nosaukumi
Latviešu	Apkārtnes mācība; kooperācija.
Krievu	
Vācu	Apkārtnes mācība; dzimtenes mācība un novērošana.
Poļu	Apkārtnes mācība un sarunas; grāmatvedība jeb zemkopība.
Baltkrievu	Apkārtnes mācība.
Ebreju klasiskā (ar Talmudu)	

Mazākumtautību pirmskolā un pamatskolas pirmajās divās klasēs līdz 1934. gadam mācīja apkārtnes mācību. Šis mācību priekšmets apvienoja dabaszinību, vēstures, ģeogrāfijas elementus. Šajās stundās skolēni iepazinās ar pasauli, sākot no tuvākās apkārtnes, pakāpeniski

¹ Priede, J. Valsts aizsardzībai spējīgas jaunatnes audzināšana. *Latvijas Kareivis*, Nr. 35, 12.02.1937., 2. lpp.; Priede, J. Valsts aizsardzībai spējīgas jaunatnes audzināšana. Noslēgums. *Latvijas Kareivis*, Nr. 36, 13.02.1937., 2. lpp.

attālinoties no mājām. Apkārtnes mācības mācīšanai atvēlēto stundu skaits dažādās mazākumtautību pamatskolās bija atšķirīgs. Tas svārstījās no 12 līdz 6 stundām nedēļā par pamatskolas kursu. 1932. gadā visās mazākumtautību pamatskolās tas samazinājās līdz 6 stundām nedēļā, bet 1934. gadā vispār tika svītrots no mācību satura.

No 1919. – 1932. gadam mazākumtautību izglītības pārvaldes, veidojot mācību priekšmetu un stundu plānus, pēc saviem uzskatiem mainīja stundu skaita sadalījumu starp radniecīgu mācību priekšmetu grupām. No 1932. gada tas būtiski atšķīrās tikai ebreju pamatskolām. Parasti priekšlikumus par stundu skaita sadalījumu izvirzīja pie izglītības pārvaldēm speciāli izveidotās mācību priekšmetu skolotāju grupas. Šajās grupās skolotāji izvērtēja mācību priekšmeta programmu apjomu, sarežģītību un to apgūšanai nepieciešamo stundu skaitu. Stundu skaita sadalījums starp radniecīgu mācību priekšmetu grupām dažādos gados apzināts 16. tabulā,¹ 17. tabulā,² 18. tabulā,³ 19. tabulā,⁴ 20. tabulā,⁵ 21. tabulā⁶.

¹ Latviešu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.137, 21.06.1928., 1. lpp.; Latviešu pamatskolu stundu plāns I tips (galvenām kārtām lauku pamatskolām). *Valdības Vēstnesis*, Nr.184, 18.08.1934., 3. lpp.; Pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.197, 31.08.1935., 5. lpp.; Pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.201, 07.09.1937., 4. lpp.

² Mazākuma tautību pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.132, 15.06.1932., 3. lpp.; Stundu plāns vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolām. *Valdības Vēstnesis*, Nr.192, 28.08.1934., 1. lpp.; Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.197, 31.08.1935., 6. lpp.; Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.201, 07.09.1937., 4. lpp.; Lehrplan der deutschen Grund- und Mittelschulen. Aus: *Auszug aus den Lehrplänen für die Deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands Verfasst von den Fachsektionen der Ortsgruppe Riga des Deutsch-Baltischen Lehrerverbandes in Lettland*. Herausgegeben von der Verwaltung des deutschen Bildungswesens. Riga: Verlag der Akt.-Ges. Walters & Rapa, 1928, S.81.,82.; Lehrplan (Vergleiche die „Einführung“) der deutschen Grund- und Mittelschulen. Aus: *Lehrpläne Deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands Zusammenestellt von der rigaschen deutschen Lehrerschaft*. Herausgegeben von der Verwaltung des deutschen Bildungswesens. Zweite, durchgesehene Auflage. Riga: Verlag der Akt.-Ges. Walters & Rapa, 1923, 203 S.

³ Krievu izglītības pārvaldes padoto pamatskolu stundu plāns 1925./26. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.182, 18.08.1925., 2. lpp.; Krievu izglītības pārvaldes pamatskolu stundu plāns uz 1923./24. mācības gadu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.229, 16.10.1923., 2. lpp.; Mazākuma tautību pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.132, 15.06.1932., 3. lpp.; Stundu plāns vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolām. *Valdības Vēstnesis*, Nr.192, 28.08.1934., 1. lpp.; Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.197, 31.08.1935., 6. lpp.; Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.201, 07.09.1937., 4. lpp.

⁴ Mazākuma tautību pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.132, 15.06.1932., 3. lpp.; Poļu pamatskolu stundu plāns 1931./32. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.196, 03.09.1931., 1. lpp.; Stundu plāns 1923./24. mācības gadam poļu pirm- un pamatskolās. *Valdības Vēstnesis*, Nr.212, 26.09.1923., 1. lpp.; Stundu plāns vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolām. *Valdības Vēstnesis*, Nr.192, 28.08.1934., 1. lpp.; Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.197, 31.08.1935., 6. lpp.; Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.201, 07.09.1937., 4. lpp.

⁵ Baltkrievu pamatskolu stundu plāni 1923./24. mācības gadā. *Valdības Vēstnesis*, Nr.226., 12.10.1923., 1. lpp.; Baltkrievu pamatskolu stundu plāni 1928./29. māc. gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.173, 04.08.1928., 1. lpp.; Mazākuma tautību pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.132, 15.06.1932., 3. lpp.; Stundu plāns vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolām. *Valdības Vēstnesis*, Nr.192, 28.08.1934., 1. lpp.; Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.197, 31.08.1935., 6. lpp.; Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.201, 07.09.1937., 4. lpp.

⁶ Žīdu klasisko pamatskolu stundu plāni. *Valdības Vēstnesis*, Nr.177, 12.08.1927., 1. lpp.; Žīdu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.177, 12.08.1927., 1. lpp.; Žīdu pamatskolu stundu plāns „B”. *Valdības Vēstnesis*, Nr.198, 04.09.1934., 3. lpp.; Žīdu pamatskolu stundu plāns „B”. *Valdības Vēstnesis*, Nr.197, 31.08.1935., 6. lpp.; Žīdu pamatskolu stundu plāns „B”. *Valdības Vēstnesis*, Nr.201, 07.09.1937., 5. lpp.

16. tab. Stundu skaits radniecīgu mācību priekšmetu grupām latviešu pamatskolās
(tikai pilsētu skolās)

Mācību priekšmetu grupa	Mācību priekšmetu stundu skaits no kopējā stundu skaita, %				
	1923.g.	1928.g.	1934.g.	1935.g.	1937.g.
Humanitārais cikls	39,8	44,6	45,1	44,5	43
Eksaktais cikls	28,1	25,4	26,2	25,3	24,5
Estētiskais cikls	15,5	14,5	15,9	15,1	14,5
Fiziskās audzināšanas un darbaudzināšanas cikls	9,9	10,3	12,8	15,1	18
Citi priekšmeti	6,7	5,2	-	-	-

17. tab. Stundu skaits radniecīgu mācību priekšmetu grupām vācu pamatskolās

Mācību priekšmetu grupa	Mācību priekšmetu stundu skaits no kopējā stundu skaita, %					
	1923.g.	1928.g.	1932.g.	1934.g.	1935.g.	1937.g.
Humanitārais cikls	43,7	41,8	49,7	50,3	51,6	49,7
Eksaktais cikls	24,6	25,4	24,1	23,6	26,4	25,4
Estētiskais cikls	12,8	13,3	13,8	13,3	13,2	10,1
Fiziskās audzināšanas un darbaudzināšanas cikls	12,8	13,3	9,2	12,8	8,8	14,8
Citi priekšmeti	6,0	6,2	3,1	-	-	-

18. tab. Stundu skaits radniecīgu mācību priekšmetu grupām krievu pamatskolās

Mācību priekšmetu grupa	Mācību priekšmetu stundu skaits no kopējā stundu skaita, %					
	1923.g.	1925.g.	1932.g.	1934.g.	1935.g.	1937.g.
Humanitārais cikls	53,5	46,8	49,7	50,3	51,6	49,7
Eksaktais cikls	21,9	24,7	24,1	23,6	26,4	25,4
Estētiskais cikls	13,9	11,8	13,8	13,3	13,2	10,1
Fiziskās audzināšanas un darbaudzināšanas cikls	6,4	11,8	9,2	12,8	8,8	14,8
Citi priekšmeti	4,3	4,8	3,1	-	-	-

19. tab. Stundu skaits radniecīgu mācību priekšmetu grupām poļu pamatskolās

Mācību priekšmetu grupa	Mācību priekšmetu stundu skaits no kopējā stundu skaita, %					
	1923.g.	1931.g.	1932.g.	1934.g.	1935.g.	1937.g.
Humanitārais cikls	53,5	48,1	49,7	50,3	51,6	49,7
Eksaktais cikls	21,4	22,8	24,1	23,6	26,4	25,4
Estētiskais cikls	12,1	13,8	13,8	13,3	13,2	10,1
Fiziskās audzināšanas un darbaudzināšanas cikls	8,8	10,1	9,2	12,8	8,8	14,8
Citi priekšmeti	4,2	5,3	3,1	-	-	-

20. tab. Stundu skaits radniecīgu mācību priekšmetu grupām baltkrievu pamatskolās

Mācību priekšmetu grupa	Mācību priekšmetu stundu skaits no kopējā stundu skaita, %					
	1923.g.	1928.g.	1932.g.	1934.g.	1935.g.	1937.g.
Humanitārais cikls	45,5	51,9	49,7	50,3	51,6	49,7
Eksaktais cikls	23,0	21,7	24,1	23,6	26,4	25,4
Estētiskais cikls	15,7	12,3	13,8	13,3	13,2	10,1
Fiziskās audzināšanas un darbaudzināšanas cikls	9,6	9,4	9,2	12,8	8,8	14,8
Citi priekšmeti	6,3	4,7	3,1	-	-	-

21. tab. Stundu skaits radniecīgu mācību priekšmetu grupām ebreju pamatskolās ar Talmuda mācīšanu

Mācību priekšmetu grupa	Mācību priekšmetu stundu skaits no kopējā stundu skaita, %					
	1923.g.	1927.g.	1932.g.	1934.g.	1935.g.	1937.g.
Humanitārais cikls	63,1	65,9	49,7	60,5	60,4	57,4
Eksaktais cikls	19,2	18,9	24,1	20,5	23,1	22,1
Estētiskais cikls	7,4	6,5	13,8	9,2	8,8	8,4
Fiziskās audzināšanas un darbaudzināšanas cikls	5,4	4,6	9,2	9,7	7,7	12,1
Citi priekšmeti	4,9	4,1	3,1	-	-	-

Līdz 1932. gadam skolēnu mācību slodze atšķīrās dažādās mazākumtautību pamatskolās, pirmkārt, atkarībā no mācāmajām valodām (dzimtās un svešvalodām), otrkārt, no neobligāto jeb

fakultatīvo stundu skaita (ticības mācība, koris u.c.). No 1932. gada skolēnu mācību slodze neatšķīrās ne tikai dažādās mazākumtautību pamatskolās, bet arī latviešu un mazākumtautību pamatskolās. Šī parādība ir vienotas skolas veidošanās apliecinājums.

Skolēnu mācību slodze dažādās mazākumtautību pamatskolās apzināta 22. tabulā.¹

22. tab. Skolēnu minimālā mācību slodze mazākumtautību pamatskolu mācību priekšmetu un stundu plānos

Pamatskola	Skolēnu obligātā mācību slodze mazākumtautību pamatskolās						
	1923.g.	1924.g.	1925.g.	1932.g.	1934.g.	1935.g.	1937.g.
Latviešu	-	170	176	-	195	182	189
Vācu	177	-	-	195	195	182	189
Krievu	191	168	186	195	195	182	189
Poļu	215	191	194	195	195	182	189
Baltkrievu	191	187	193	195	195	182	189
Ebreju klasiskā (ar Talmudu)	-	203	214	195	195	182	190

¹ Baltkrievu pamatskolu stundu plāni 1923./24. mācības gadā. *Valdības Vēstnesis*, Nr.226., 12.10.1923., 1. lpp.; Baltkrievu pamatskolu stundu plāni 1924./25. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.188, 21.08.1924., 1. lpp.; Baltkrievu pamatskolu stundu plāni 1925./26. māc. gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.183, 19.08.1925., 2. lpp.; Izglītības ministrijas krievu izglītības pārvaldes pamatskolu stundu plāns 1924./25. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.178, 09.08.1924., 2. lpp.; Krievu izglītības pārvaldes padoto pamatskolu stundu plāns 1925./26. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.182, 18.08.1925., 2. lpp.; Krievu izglītības pārvaldes pamatskolu stundu plāns uz 1923./24. mācības gadu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.229, 16.10.1923., 2. lpp.; Latviešu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.137, 21.06.1928., 1. lpp.; Latviešu pamatskolu stundu plāns I tips (galvenām kārtām lauku pamatskolām). *Valdības Vēstnesis*, Nr.184, 18.08.1934., 3. lpp.; Mazākuma tautību pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.132, 15.06.1932., 3. lpp.; Pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.197, 31.08.1935., 5. lpp.; Pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.201, 07.09.1937., 4. lpp.; Poļu pamatskolu stundu plāns 1931./32. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.196, 03.09.1931., 1. lpp.; Stundu plāns 1923./24. mācības gadam poļu pirm- un pamatskolās. *Valdības Vēstnesis*, Nr.212, 26.09.1923., 1. lpp.; Stundu plāns vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolām. *Valdības Vēstnesis*, Nr.192, 28.08.1934., 1. lpp.; Stundu plāns žīdu pamatskolām ar žīdu – klasisku programmu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.199, 03.09.1924., 1. lpp.; Stundu sadalījums 1924./25. mācības gadam poļu pirm- un pamatskolās. *Valdības Vēstnesis*, Nr.178, 09.08.1924., 2. lpp.; Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.197, 31.08.1935., 6. lpp.; Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, Nr.201, 07.09.1937., 4. lpp.; Žīdu pamatskolu stundu plāns „B”. *Valdības Vēstnesis*, Nr.198, 04.09.1934., 3. lpp.; Žīdu pamatskolu stundu plāns „B”. *Valdības Vēstnesis*, Nr.197, 31.08.1935., 6. lpp.; Žīdu pamatskolu stundu plāns „B”. *Valdības Vēstnesis*, Nr.201, 07.09.1937., 5. lpp.; Žīdu pamatskolu stundu plāns 1925./26. māc. gadam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.184, 20.08.1925., 1. lpp.; Lehrplan der deutschen Grund- und Mittelschulen. Aus: *Auszug aus den Lehrplänen für die Deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands Verfasst von den Fachsektionen der Ortsgruppe Riga des Deutsch-Baltischen Lehrerverbandes in Lettland*. Herausgegeben von der Verwaltung des deutschen Bildungswesens. Riga: Verlag der Akt.-Ges. Walters & Rapa, 1928, S.81.,82.; Lehrplan (Vergleiche die „Einführung”) der deutschen Grund- und Mittelschulen. Aus: *Lehrpläne Deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands Zusammengestellt von der rigaschen deutschen Lehrerschaft*. Herausgegeben von der Verwaltung des deutschen Bildungswesens. Zweite, durchgesehene Auflage. Riga: Verlag der Akt.-Ges. Walters & Rapa, 1923, 203 S.

2.3. Audzināšanas pieredze mazākumtautību pamatskolās

J.A.Komenskis pamatoja mācību un audzināšanas vienotību jau 1632. gadā pedagoģiskajā darbā „Lielā didaktika”.¹ Viena no J.A.Komenska pedagoģiskās teorijas pamatatziņām ir atziņa, ka ikviens cilvēks ir apmācāms un audzināms. Audzināšana vajadzīga visiem cilvēkiem, īpaši apdāvinātajiem, jo „darbīgs prāts, nebūdamais aizņemts ar kaut ko derīgu, pievērsīsies nevajadzīgam,niecīgajam, kaitīgajam”.

J.A.Students uzskatīja, ka audzināšana ir „gribas, jūtu un prāta attīstīšana virzienā uz audzināšanas mērķi”.² „Audzināšanas iespējamība guļ ne tikai tai faktā, ka viens var mācīt un garīgi pārveidot otru, bet arī (un tas ir galvenais), – ka audzināšanas gaita un kārtība visnotaļ jāpakļauj normām un vērtībām. Šās normas audzināšanas zinātnē – pedagoģijā – nāk no citām vērtētājām zinātnēm, ievirzot visu audzināšanas darbu vērtību sistēmā.”³ Tāpat audzināšanas darba saturu nosaka audzināšanas mērķis, kas cieši saistīts ar sabiedrības vērtību sistēmu. 1919. gada likumos audzināšanas mērķi netika definēti. Galvenais audzināšanas uzdevums pamatskolā bija noteikts 1921. gada izdotajā Latvijas tautskolas programmu projektā: audzināt jaunatni tikumiskā un nacionālā garā.⁴

Izcils krievu pedagogs un sabiedriskais darbinieks Jelpidifors Tihoničkis (*Елпидифор Тихоницкий*) (1875–?) par nacionālo audzināšanu uzskatīja „audzināšanu dzimtās kultūras, ticības, literatūras un mākslas garā .. Valsts celtniecības un kultūras attīstības interesēs ir atklāt nacionālās īpatnības, dotības, valsts sastāvā esošo tautību nacionālo ģēniju. Individualitāšu un tautību nevienādība, nelīdzvērtība – progresā, nepārtrauktas kustības uz priekšu spararats”.⁵ E.Tihoničkis izdalīja trīs nacionālās audzināšanas stūrakmeņus:

1. Dzimtā valoda. Skolu uzdevums ir uzsvērt dzimtās valodas audzinošo nozīmi, atklājot tajā tautas dvēseli.
2. Tautas reliģija. Pareizticībai (to skaitā arī vecticībniekiem) bez evaņģēliskajām patiesībām ir ārējā izpausme un noformējums, ko īsteno ticīga tauta. Katrai tautai ir sava pieeja ticībai, atbilstīgi savām dvēseles un izpratnes īpašībām.
3. Tautas māksla. Māksla ir tautas ģēnija izpausme.⁶

¹ Komenskis, J.A. *Lielā didaktika*. – Rīga: Zvaigzne, 1992, 150. – 169. lpp.

² Students, J.A. *Vispārīgā pedagoģija. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā*. 1. daļa. Rīga: RaKa, 1998, 53.lpp.

³ Turpat, 197. lpp.

⁴ Latvijas tautskolas (pirmskolas, pamatskolas, papildu skolas) programmu projekts. Izglītības ministrijas izdevums. Rīga: A. Gulbis, 1921, 4.,5.lpp.

⁵ Тихоницкий, Е. Основы национального воспитания. *Родная школа*, Nr.5, 1931, 19.-23. lpp.

⁶ Тихоницкий, Е. Основы национального воспитания. *Родная школа*, Nr.5, 1931, 19.-23. lpp.

Dzimtās valodas audzinošo nozīmi uzsvēra K. Dēķens rakstā LŽSCO vienreizējam izdevumam „*Par mūsu valodu*”. Viņš rakstīja, ka „cilvēks tapis un top par cilvēku ar valodu .. Domāt mācāties, runāt mācīdamies. Runai attīstoties, attīstās domāšana, jušana un gribēšana. Līdz ar to runa uzskatāma par cilvēku attīstības mēru .. Runā pamatojas visa garīgā izglītība, ar runu tā dodama tālāk un runā tā visa ietilpst, kāpēc pirmā un vissvarīgākā prasība audzināšanā ir: dodiet saviem bērniem runu! Dodiet viņiem valodu! Šī prasība jāpapildina ar otru: dodiet bērniem izglītību viņu dzimtajā valodā.”¹ Dēķens uzsvēra, ka visu svešo valodu zināšanu pamatā ir dzimtās valodas zināšanas, jo „tai mēs domājam, jūtam un darbojamies arī citas (valodas) prazdami”. Viņaprāt, izglītības un audzināšanas pamatā jāliek dzimtā valoda, jo tā „ietver sevī visu attiecīgās tautas vēsturi, kurā domājuši, jutuši un darbojušies attiecīgā indivīda senči paaudžu paaudzēs, kuras skaņas bērns neapzināti lalinājis, šūpulī gulēdams, kurā atskanējuši mātes mīļie vārdi un dziesmas, kā arī izpaudusies tēva rūpīgā gādība un dotas gudras pamācības, kurā čalojis mundrais brāļu un māsu pulciņš.”² 41.–47. tabulā apkopotie dati par mazākumtautību pamatskolu skolēnu tautību norāda, ka skolēnu tautība un mācību valoda sakrita ne vienmēr. K. Dēķens uzsvēra tādas izglītības draudus: „Vācu izglītību baudījis latvietis sāk domāt, just un darboties kā vācietis. Viņš latviešu tautai zudis, tomēr nav tapis arī īsts vācietis: ne cepts, ne vārīts. Žīdu tautai zudumā gājuši visi pārkrieivotie žīdi, bet vai ar to viņi jau tapuši par īstiem krieviem? Svešā valodā domāt, just un darboties sācis cilvēks pārrāvis saites ar savu tautas piederību. Viņa iekšējā dzīve zaudējusi svaigo spēku dabisko pieplūdumu un nespēj rast pieeju jauniem avotiem.”³

Tautas reliģijas audzinošais aspekts izglītības saturā tika integrēts ar ticības mācības mācīšanu. Kā jau norādīts sadaļā par mazākumtautību mācību priekšmetu un stundu plāniem, līdz 1934. gadam ticības mācība kā mācību priekšmets skolās nebija obligāta. Ar 1919. gada likuma par Latvijas izglītības iestādēm 10. pantu vecākiem tika piešķirtas izvēles tiesības. Vecāki, rakstot iesniegumu, pieteica savus bērnus ticības mācības stundām. Skolām par pienākumu bija uzlikts organizēt ticības mācības stundas dažādām konfesijām atsevišķi, ja vien skolā bija vismaz desmit šīs konfesijas bērnu.⁴

Tomēr, mazākumtautību izglītības pārvaldes, izstrādājot rīkojumus par skolu darba iekārtošanu mācību gadam, respektēja nozīmīgākos baznīcas svētkus: Ziemassvētkus, Lieldienas, Vasaras svētkus. Piemēram, baltkrievu pamatskolās ar katoļticīgo skolēnu vairākumu un pareizticīgo skolēnu vairākumu atšķīrās Ziemassvētku pārtraukums, pavasara mācību

¹ Dēķens, K. Par valodas nozīmi audzināšanā. *Par mūsu valodu*. LŽSCO vienreizējs izdevums, 1927, 2. lpp.

² Turpat.

³ Turpat.

⁴ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, Nr.88, 17.12.1919., 1.,2. lpp.

pārtraukums, Lieldienu pārtraukums, Vasaras svētku pārtraukums.¹ Bez tam baltkrievu skolās ar absolūto katoļu konfesijas skolēnu pārsvaru bija svinamas vēl šādas dienas: Marijas šķīstīšanas diena, Jāzepa diena, Marijas pasludināšanas diena, Visu svētāko sakramenta diena, Marijas dzimšanas diena, Visu svēto diena, Mirušo piemiņas diena, Marijas bezvainīgas ieņemšanas diena. Skolās ar absolūto pareizticīgas konfesijas skolēnu pārsvaru bija svinamas vēl galveno svētku dienas pēc pareizticības baznīcas mācības. Skolās, kur skolēni pēc ticības sadalījās līdzīgās daļās, svētku pārtraukumus noteica skolu padomes, ievērojot noteikto mācības dienu skaitu gadā (piemēram, 1927./ 28. mācības gadā baltkrievu pamatskolās tās bija 211 dienas).² Ebreju pamatskolās 1931./32. mācību gadā bija apstiprināti šādi mācību pārtraukumi: Jaunā gada (Roš-hašono); Lielā gavēņa (Jom-kipur); Būdiņu svētku (Suķos); Hanukas svētku; Ziemassvētku; Purimsvētku; Lieldienu (Peisach); Vasarassvētku (Švues) mācību pārtraukums. EIP īpaši uzsvēra mācību pārtraukumus Latvijas valsts proklamēšanas dienā 18. novembrī, Latvijas valsts *de jure* atzīšanas dienā 26. janvārī un Satversmes Sapulces atklāšanas dienā 1. maijā.³ Šāda mācību gada organizācija deva iespēju skolēniem piedalīties savas tautas reliģiozajā dzīvē.

Tautas kultūras audzinošais aspekts īstenojās estētiskā cikla mācību priekšmetu saturā. Zīmēšana, dziedāšana, kora dziedāšana bija ierakstīta mācību priekšmetu un stundu plānos. Vairākās skolās šo mācību priekšmetu programmu īstenošanai tika pievērsta liela nozīme, īpaši kora dziedāšanai. Svarīgs tautas kultūras saglabāšanas priekšnoteikums bija valsts atbalsts ārpuskolas kultūras pasākumiem. Valsts piešķīra pabalstus mazākumtautību teātriem, kuri veica kultūrizglītojošo darbību. Septiņi latviešu teātri saņēma tikpat lielu valsts pabalstu, cik pieci mazākumtautību (krievu, vācu, poļu, ebreju, lietuviešu) teātri. Mazākumtautību teātri izrādīja drāmas un komēdijas. Visaktīvāk kultūrizglītojošo darbību Latvijā un ārzemēs veica 1921. gadā dibinātais Krievu drāmas teātris. Vienā gadā notika apmēram 200 izrādes, kuras noskatījās ap 125000 skatītāju. Teātra izrādes bija skatāmas arī Jelgavā, Liepājā, Daugavpilī, Ludzā, Ventspilī, Kārsavā, Rēzeknē un citur. Teātris rīkoja viesizrādes Berlīnē, Igaunijā, Polijā un Lietuvā. Ar Krievu drāmas teātra darbību bija cieši saistīta 1923. gadā dibinātā Poļu teātra darbība, jo tehniskais personāls tiem bija kopīgs. Poļu teātrī pastāvēja 30 cilvēku liels koris. Poļu teātris gadā rīkoja ap 35 izrādēm provincē. 1923. gadā dibinātais Vācu teātris kultūrizglītojošo darbību

¹ Rīkojums par skolas darba iekārtošanu baltkrievu vidus-, arodu un pamatskolās 1928. 29. II mācības pusgadā. *Valdības Vēstnesis*, Nr.34, 11.02.1929., 1. lpp.

² Skolas darbu iekārtošana baltkrievu vidus-un pamatskolās 1927./ 28. māc. gadā. *Valdības Vēstnesis*, Nr.255, 12.11.1927., 1. lpp.

³ Rīkojums par skolas darbu iekārtošanu žīdu bērnu dārzos, pamatskolās, ģimnāzijās un komercskolās 1931./32. mācības gadā. *Valdības Vēstnesis*, Nr.187, 24.08.1931., 2. lpp.

veica gan Latvijā, gan Igaunijā. Pēc katrām piecām nedēļām teātris viesojies Tallinā. 1927. gadā nodibināja Ebreju teātri.¹

Pilsoniskās audzināšanas nolūkos tika organizēti pasākumi, kas veicināja skolēnu iesaistīšanos sabiedriskajā dzīvē. Notika valsts svētkiem, valstiski svarīgiem notikumiem velīti svinīgi pasākumi. Savukārt par likumā neparedzēto svinamo dienu patvarīgu ieviešanu, respektīvi apzinātu to atļaušanu skolās, tika sodīti ne tikai skolu pārziņi, bet arī augstākstāvošas amatpersonas. Piemēram, par „paidagoģiski un administratīvi nepieļaujamu rīcību skolēnu audzināšanā un ģimnāzijas vadībā, sakarā ar politisku radiopārraidījumu pielietošanu skolā, patvarīgi pārtraucot kārtējos darbus un neievēdot par to atzīmes skolas žurnālos, kā arī par likumos neparedzētas svinamas dienas patvarīgu ieviešanu skolā, sakarā ar 22. maija svinēšanu un mācību pārtraukšanu ģimnāzijā” no amata tika atbrīvots Rīgas vācu valsts klasiskās ģimnāzijas direktors Voldemārs Vulfiuss, vairāki pamatskolu, vidusskolu un ģimnāziju direktori saņēma rājienu, bet Vācu izglītības pārvaldes priekšniekam Wolfgangam Vahtsmūtam un Vācu skolu nodaļas vadītājam Maksim Radeckim (*Radecki*) par „apzinātu tās atļaušanu vācu skolās, kādā rīcībā konstatēju amata varas pārkāpšanu” tika izteikts rājiens ar ierakstu dienesta gaitu sarakstā. Izglītības ministrs A. Ķeniņš savā rīkojumā norādīja: „Kaut gan visās Latvijas skolās svinamās dienas nosacītas attiecīgos likumos un mācības laika iekārtojums tiek noteikts īpašā gadskārtējā izglītības ministrijas rīkojumā, kas Vācu izglītības pārvaldei un vācu skolu priekšniekiem jārespektē bez īpaša aizrādījuma, tomēr, vērā ņemot notikušo patvarīgo 22. maija svinēšanu, aizrādu Vācu izglītības pārvaldei un vācu skolu priekšniekiem, ka 22. maijs nav Latvijā ne svinama diena, ne skolu brīvdiena, kamdēļ šinī dienā mācības nevar pārtraukt, bet skolas darbībai šajā dienā jānotiek parastajā kārtībā, saskaņā ar stundu plāniem, nerīkojot šai dienā arī skolēnu ekskursijas.”² Tātad Izglītības ministrija kontrolēja mazākumtautību skolu organizēto svinīgo pasākumu biežumu, atbilstību valsts svētkiem un mācību darba organizācijai.

Mazākumtautību skolēni tika iesaistīti svarīgu valsts notikumu norisē. Viens no spilgtākajiem piemēriem skolēnu iesaistīšanai valsts sabiedriskajā dzīvē ir līdzdalība ziedojumu vākšanā Brīvības pieminekļa izveidei. EIP uzrunāja ebrejus, visas ebreju skolas, izglītības un kultūras iestādes „ņemt dalību lielā kopējā dzimtenes mīlestības un cieņas darbā, bet katrs turēs par savu goda pienākumu pēc savas labākās iespējas ziedot arī savu artavu Brīvības piemineklim”.³ EIP Brīvības pieminekļa ziedojumu zīmju izplatīšanai tika izveidota īpaša

¹ Krolls, O. Mazākumu tautību teātri Latvijā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr.11, 1930, 511.,512.lpp.

² Izglītības ministra 1933. g. 2. jūnija rīkojums Nr. 65 par 22. maija svinēšanu vācu skolās. *Valdības Vēstnesis*, Nr.123, 03.06.1933.

³ Latvijas žīdu skolām, izglītības un kultūras iestādēm, skolu jaunatnei un vecākiem. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr.1, 1930, 112. lpp.

Brīvības pieminekļa Izglītības ministrijas žīdu izglītības pārvaldes apakškomiteja.¹ Brīvības piemineklim ziedoja gan mazākumtautību privātpersonas, gan sabiedriskās organizācijas: „Rigasche Rundschau” izdevniecība, Krievu klubs Rīgā, Krievu ārstu biedrība, Andrejs Gusevs Rīgā, Aleksandrs Nesterovs, Nikolajs un Anna Nesterovi, M. V. Nesterova mantinieki, Grigorijs Gusevs, Nat. Buks un Iraida Potapova, Krievu izglītības pārvalde.²

VIP uzsvēra skolas un ģimenes sadarbības lomu audzināšanas uzdevumu īstenošanā, informējot un iesaistot vecākus skolu uzturēšanā, darba organizēšanā un pārraudzībā.³

1934. gada tautas izglītības likums noteica, ka valsts un pašvaldību pienākums ir „audzināt tautu nacionālā valstiskā garā”, bet mācību iestādēm „jāaudzina jaunatne personiskā un sabiedriskā krietnībā, darba un tēvzemes mīlestībā un tautu un šķiru saprašanās garā”.⁴ Latviešu didakts E.Pētersons uzsvēra ciešu mījsakarību starp jauniem uzdevumiem un audzināšanu: „Katra vēsturiskā laikmeta kultūras dzīve nāk ar savām idejām un prasa šo ideju piepildījumu. Arī mūsu tauta un mūsu valsts ir iegājusi jaunā vēsturiskās attīstības posmā, un mēs apzināties, ka atjaunotā Latvija uzliek visiem tautas kultūras darbiniekiem jaunus pienākumus, kuru mērķis īsā kopsavilkumā ir – nodrošināt tautai labāku, gaišāku nākamību, līdzināt ceļu uz kulturālu un saimniecisku labklājību un nostiprināt valsts pamatus, lai tie būtu un paliktu nesatricināmi uz mūžīgiem laikiem .. Šos mērķus sasniegsim, ja gribēsim atrast un izlietot pareizos līdzekļus, ja ar patiesu sirsnību un dziļu pārliecību stāsimies jauno uzdevumu kalpībā, ja ne tikvien valdība, bet visa tauta un ikviens Latvijas pilsonis ar visu savu būtību pieķersies šīm atjaunotās valsts celšanas idejām un ziedos tām savus labākos centienus, ja jaunatne būs tā audzināta, ka tā ar vienotu gribu un nesalaužamu spēku stāsies pie jaunā vēsturiskā laikmeta uzdevumu atrisināšanas mūsu tautas un valsts dzīvē. Saprotams, ka ar to arī skolām un audzinātājiem ir uzlikti jauni, vēsturiskā laikmeta prasībām atbilstoši pienākumi. Šie pienākumi skaidri un īsos vārdos izteikti likumā par tautas izglītību .. Sakarā ar to Latvijas skolas, audzinātāji un skolotāji, kā to jau minēju sākumā, ir nostādīti jaunu, svarīgu uzdevumu priekšā – panākt skaidrību, kā jaunā autoritārā valsts atspoguļojas skolu dzīvē, un ko tā īsti prasa no mācības un audzināšanas.”⁵ Pētersons uzsvēra, ka valsts prasa savai iekārtai atbilstošu skolu un audzināšanas darba organizāciju, un ka „skolu kārtības, uzraudzības un iekšējās dzīves, kā arī audzināšanas

¹ Noteikumi par Brīvības pieminekļa Izglītības ministrijas žīdu izglītības pārvaldes apakškomiteju. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr.1, 1930, 111. lpp.

² Ziedojumi Brīvības piemineklim. *Valdības Vēstnesis*, Nr.250, 04.11.1930., 1. lpp.

³ Erziehung und Unterricht. Aus: *Wachsmuth W. Von deutscher Arbeit in Lettland 1918-1934. Band 2. Die autonome deutsche Schule 1920 – 1934. Mit einem Anhang: Das Herder – Institut zu Riga*. Köln: Comel Verlag, 1952, S.246.-296.

⁴ Likums par tautas izglītību. *Valdības Vēstnesis*, Nr.156, 17.07.1934., 1.-5. lpp.

⁵ Pētersons, Ed. Autoritāte un brīvība atjaunotās Latvijas skolā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr.1, 1936, 124.-138. lpp.

mērķu jautājumos mums jānostājas uz citiem pamatiem – uz autoritārās iekārtas pamatiem.” Pēc viņa domām, autoritārās iekārtas audzināšanas pamatvērtības ir: ģimene, skola, tauta, valsts, vadība, augstākie vadoņi, viņu griba un centieni, pilsoņu pienākumi valdības un Dieva priekšā. No pirmās skolas dienas bērniem jāsaņem ieaudzināt šādi ieskati:

- vecāki godā turami un pret viņiem jāizturas ar bijību un pateicību;
- skola bērna un jaunatnes dzīvē ir augstākais labums;
- zināšanas un izglītība ir dārgākā manta;
- tiem, kas grib iegūt zināšanas un izglītību, uz ilgāku laiku bez iebildumiem jāpadodas skolas kārtībai un audzinātāja gribai;
- skolas gods ir reizē arī skolēnu gods;
- skolotāji, kas savus labākos spēkus ziedo bērnu un jaunatnes labā, ir cienījami;
- augstu visiem pāri stāv valdība un valsts dzīves vadītāji, kas rūpējas par valsts pilsoņu labklājību, kārtību un valsts drošību;
- katram pilsonim ir jāierindojas šajā kārtībā kā šīs kārtības sargātājam un veicinātājam;
- cilvēkiem ir jāpadodas augstākajam Dieva likumam, atsevišķu cilvēku dzīvi un tautas likteņus vada visspēcīgā Dieva roka.¹

Tātad autoritārās iekārtas audzināšanai jābūt ideāli, pēc kuru piemēra un cieņā pret kuriem audzināmi bērni. Latvijā, pēc E. Pētersona domām, šādi ideāli jau pastāvēja. Tie bija:

- bagātas tautas tradīcijas, no kurām izlobāmi lauku sētas tikumi: darba mīlestība, pacietība, izturība, pieticība, draudzība, izpalīdzība, kas saistās ar reliģisku pārliecību un uzticēšanos Dieva gādībai un cerību gaišākai nākamībai;
- valstsvīra un brīvības cīnītāja ideāls;
- varonīga armija ar tradicionālām brīvības cīņu vienībām;
- aizsardzības un drošības organizācijas, kas liktenīgā brīdī stāvēja par valsti nomodā;
- zinātnieki, mākslinieki un pētnieki ar Eiropas slavu.²

Minētās vērtības un ideāli noteica audzināšanas darbības saturu pēc 1934. gada – tikumiskā, darba, fiziskā un militārā audzināšana.

No 1934. gada tikumiskās audzināšanas kodolu veidoja obligātā ticības mācības mācīšana visās pamatskolās. Darba audzināšanas mērķu sasniegšanai mācību saturā tika palielināts praktisko darbu īpatsvars. Pēc 1934. gada dabaszinību mācīšanā notika pārorientācija no teorētisko zināšanu apgūšanas uz praktiskajiem darbiem lauksaimniecībā. Skolās, kurām bija

¹ Pētersons, Ed. Autoritāte un brīvība atjaunotās Latvijas skolā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr.1, 1936, 124.-138. lpp.

² Turpat.

savi zemes gabali, bet tādas bija gandrīz visas lauku skolas, tika ierīkoti mācību dārziņi, parauglauciņi un pat nelielas bišu dravas. Skolotāju speciālistu vadībā bērni iepazinās ar jaunākajiem paņēmieniem dārzkopībā un lauksaimniecībā, turpmāk varēja tos pielietot savu vecāku saimniecībās. Skolu organizēto meža dienu laikā pie skolām, lauku saimniecībām, pilsētu ielās tika iestādīti atsevišķi kociņi, koši krūmāji un pat veselas alejas. Spodrības nedēļas laikā skolēni uzposa skolu, savas sētas, ieviesa kārtību sabiedriskajās vietās, dabas un vēstures pieminekļu apkārtnē. Šie pasākumi bija daļa no skolēnu estētiskās un darbaudzināšanas.¹ Zēni un meitenes tika gatavoti praktiskai saimniecības uzturēšanai. Laika trūkuma dēļ (maz mācību stundu, meitenes un zēni mācījās kopā) un materiāli tehniskās bāzes trūkuma dēļ (ne visās skolās varēja ierīkot lauciņus vai veikt praktiskos darbus biškopībā) vairākās skolās šos priekšmetus nevarēja apgūt atbilstoši mācību priekšmeta programmai.

Tomēr audzināšanā notika arī lomu sadale, saskaņā ar ideāliem: vīrietis ir aizsargs, sievietē – saimniece. Zēniem obligāti bija mācāma militārā mācība, bet meitenēm mājturība.

Militārās audzināšanas uzdevums bija valsts aizsardzībai spējīgas jaunatnes audzināšana. Šis audzināšanas uzdevums kļuva aktuāls visā pasaulē, jo pēc pirmā pasaules kara gandrīz visas valstis bija samazinājušas aktīvā kara dienesta laiku. Tas kļuva par īsu atbilstoši garīgai militārajai audzināšanai. Līdz ar to radās nepieciešamība pēc jaunatnes attiecīgas audzināšanas un sagatavošanas ārpus aktīvā kara dienesta, lai jaunatne pirms iestāšanās aktīvajā karadienestā būtu sagatavota fiziski un garīgi, piesavinātos svarīgākos militārās apmācības pamatus, „vismaz to, ko sauc par jaunkareivju apmācību, lai īsā aktīvā kara dienesta laikā varētu nodoties tikai aroda kaujas mācībām”.² Ģenerālis J. Priede uzsvēra, ka militārās audzināšanas neatņemama sastāvdaļa ir vesela cilvēka audzināšana, jo „veselība ir spēks, kas nes laimi personīgā dzīvē, ceļ nākošā pilsoņa sabiedrisko vērtību, atvieglo viņam ne tikai cīņu dēļ eksistences, bet padara par spējīgu savas tautas un valsts aizstāvi”. Tādēļ, viņaprāt, jaunatnes audzināšana jāsāk ar „sistemātisku, plānveidīgu fizisku spēju izkopšanu, kas līdz ar to stiprina gribu, piedod veiklību, disciplīnu un izturību”.³ Ģenerālis uzskatīja, ka militārā audzināšana varēs sasniegt savus mērķus, ja tā būs 1) vienota, 2) ar likumu apstiprināta un 3) obligāta, un to īstenos 4) skolotāji sadarbībā ar ārstiem un karavīriem. Valsts no savas puses izpildīja visas šīs prasības: tika izstrādātas vienotas programmas militārajā mācībā, tā tika ieviesta izglītības saturā kā obligāta. J.Priede, izanalizējot Krievijas, Vācijas, Japānas, Itālijas pieredzi jaunatnes sagatavošanā valsts aizsardzībai, militārajā audzināšanā iedalīja trīs posmus:

¹ Staris, A., Ūsiņš, V. *Izglītības un pedagogijas zinātnes attīstība Latvijas pirmās brīvvalsts laikā*. Rīga: Zinātne, 2000., 39. lpp.

² Priede, J. Valsts aizsardzībai spējīgas jaunatnes audzināšana. *Latvijas Kareivis*, Nr. 35, 12.02.1937., 2. lpp.

³ Turpat

1. I pakāpes pamatskola, ieskaitot pirmskolas klases. Šī periodā uzdevums jauna ķermeņa sagatavošana un veidošana, nepieļaujot jebkādu pārslodzi. Šajā laikā jāveic ikdienas ritmiskie vingrinājumi, spēles un viegli vingrinājumi ar rīkiem, pēc ārsta norādījumiem.
2. II pakāpes pamatskola un dažādās arodskolas. Šajā periodā galvenais uzsvars liekams uz vingrošanu. Ieviešami viegli kareiviski vingrinājumi – savrupējas, slēgtas un vaļējas ierindas mācības bez šautenēm, iepazīstināšana ar apvidu un tā izmantošanu kaujas vajadzībām, modinot drošsirdību, gribas spējas, attapīgumu un šaušanu ar mazkalibra šautenēm.
3. Vidusskolas un augstskolas, līdz iesaukšanai aktīvā kara dienestā. Šajā periodā turpināmi ikdienas fiziskie vingrinājumi, par prioritāti izvirzot kareiviskās mācības, gadu no gada tās pavairojot, ar gala mērķi – pilnīgu jaunkareivju apmācības kursu.¹

Tāpat militārās audzināšanas kodolu veidoja pamatskola. Pamatskolas militārās audzināšanas uzdevums arī bija sadarbības prasmju attīstība. Kā atzīmēja J. Priede – „skolās, atkarībā no vecuma un ķermeņa attīstības stāvokļa, pēc ārsta atļaujas, jāpiekopj piemērotas sporta nozares. Pie tam šo sporta nozaru mērķis var būt tikai masu un tautas sports, bet nekādā ziņā dzīšanās pēc atsevišķiem rekordistiem .. Nav mums no svara, ka ir daudz sportistu ar individuāliem rekordiem pasaules mērogā, bet vajaga būt stipriem komandu spēlēs. Nav no svara audzināt atsevišķus rekorda fainomenus, bet audzināt veselīgu jaunatni visas tautas mērogā, sportam jātiek par tautas veselības avotu. Sports nedrīkst būt pašmērķis, bet tikai līdzeklis.”²

Attieksmes maiņu pret fiziskās audzināšanas un darbaudzināšanas cikla priekšmetiem pierāda arī tiem atvēlētā stundu skaita palielinājums gandrīz divas reizes visās pamatskolās, salīdzinot 1923. gada un 1937. gada mācību plānus (16.–21. tabula).

2.4. Mazākumtautību pamatizglītības pārvalde un īstenošana

Saeimas un Ministru kabineta kopējās politiskās struktūras ietvaros Izglītības ministrija bija centrālā valsts pārvaldes iestāde Latvijas Republikā izglītības jomā. Izglītības ministram bija tiesība izdot saistošus noteikumus izglītības lietās likumu robežās, izsludinot tos vispārējai zināšanai. Izglītības ministrijas struktūru ar likumu par Izglītības ministrijas iekārtu apstiprināja

¹ Priede, J. Valsts aizsardzībai spējīgas jaunatnes audzināšana. Noslēgums. *Latvijas Kareivis*, Nr. 36, 13.02.1937., 2. lpp.

² Turpat.

tikai 1929. gadā.¹ Valsts pastāvēšanas sākumposmā, meklējot racionālākas pārvaldes formas, mainoties vairākiem izglītības ministriem, kuri īstenoja katrs savas politiskās partijas intereses, IM struktūra bieži tika pārkārtota.² 1920. gadā IM pēc savas darbības dalījās šādās galvenajās nozarēs:

- Vispārējais departaments, kurā pastāvēja administratīvā, saimniecības un arhīvu bibliotēkas nodaļas;
- Skolu departaments, kura sastāvā bija pamatskolu, vidusskolu un arodskolu nodaļas;
- Mākslas departaments ar literatūras un teātra, mūzikas un glezniecības nodaļu;
- Mazākumtautību departaments, kura pārziņā atradās mazākumtautību izglītība valstī;
- Zinātniskā komiteja, kuras pārziņā atradās zinātniskās kultūras svarīgākie jautājumi.³

Laika posmā no 1920. gada līdz 1929. gadam “Likumā par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” paredzētās mazākumtautību „skolu nodaļas” tika sauktas par „izglītības pārvaldēm”, „mazākumtautību izglītības nodaļām”⁴, „skolu nodaļām”⁵. Šajā pētījumā tiks izmantots termins „izglītības pārvalde”, kas ar likumu par Izglītības ministrijas iekārtu tika oficiāli apstiprināts 1929. gadā.⁶

Izglītības Ministrijas centrālo iestāžu darbinieku sarakstā ir atrodama informācija, ka 1920. gadā mazākumtautību departamentā pastāvēja trīs mazākumtautību izglītības pārvaldes, kuras izveidojās “Likumā par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” paredzēto mazākumtautību „skolu nodaļu” vietā – vācu izglītības pārvalde, krievu izglītības pārvalde un ebreju izglītības pārvalde. Šo pārvalžu administratīvajā aparātā bija vairāki augstāka līmeņa ierēdņi un darbvedības ierēdņi.

Vācu izglītības pārvaldē:

1. Pārvaldes priekšnieks (Karls Kellers)
2. Pārvaldes priekšnieka biedrs (Fridrihs Demme)
3. Pārvaldes priekšnieka biedrs (Volfgangs Vahtsmūts)
4. Pamatskolu nodaļas vadītājs (Maksis Radeckis)
5. Tulks (Luize Peters)
6. Darbvedis (Rute Breckofa)

¹ Izglītības ministrijas iekārta. *Valdības Vēstnesis*, Nr.294, 30.12.1929., 1., 2. lpp.

² Staris, A., Ūsiņš, V. *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijas pirmās brīvvalsts laikā*. Rīga: Zinātne, 2000., 7. lpp.

³ Izglītības Ministrijas iekārta. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.*, Nr.1, 1920, 54.lpp.

⁴ Instrukcija ministriju un citu centrālo valsts iestāžu izdevumu budžetu projektu sastādīšanai. *Valdības Vēstnesis*, Nr.200, 04.09.1924., 1.lpp.

⁵ Ministru kabineta sēde 1921. g. 18. oktobrī. *Valdības Vēstnesis*, Nr.237, 19.10.1921., 3. lpp.

⁶ Izglītības ministrijas iekārta. *Valdības Vēstnesis*, Nr.294, 30.12.1929., 1., 2. lpp.

7. Vecākais kancelejas ierēdnis (Edite Gruna)
8. Jaunākais kancelejas ierēdnis (Berta Rozenbergere)

Krievu izglītības pārvaldē:

1. Pārvaldes priekšnieks (Olimpiada Lišina)
2. Pārvaldes priekšnieka biedrs (Aleksandrs Salaks)
3. Pamatskolu nodaļas vadītājs (Semjons Baronovs)
4. Darbvedis (Peteris Jakobi)
5. Vecākais kancelejas ierēdnis (Kuzma Jeremejevs)
6. Jaunākais kancelejas ierēdnis (Jevgenija Berga)

Ebreju izglītības pārvaldē.

1. Pārvaldes priekšnieks (Jēkabs Landau)
2. Pārvaldes priekšnieka biedrs (Vulfs Polockojs)
3. Skolu nodaļas vadītājs (Emanuels Gotlibs)
4. Darbvedis (Amalija Salkins)
5. Vecākais kancelejas ierēdnis (Arnolds Gurvičs)
6. Jaunākais kancelejas ierēdnis (Estere Bobrova)¹

1921. gada 15. februārī sāka darboties Poļu izglītības pārvalde, bet 1921. gada 18. oktobrī arī Baltkrievu izglītības pārvalde.² Katra izglītības pārvalde bija autonoma tiesībās sadalīt piešķirto finansējumu pēc savām vajadzībām. Līdz ar to arī katras izglītības pārvaldes struktūra mainījās neatkarīgi cita no citas. To ietekmēja arī sabiedrisko organizāciju līdzfinansējums un politiskie procesi valsts līmenī. Tomēr visu izglītības pārvalžu struktūras izmaiņā iezīmējas kopīgas tendences, kuras ietekmēja izmaiņas valsts finansējumā un politikā. 1920. gada rudenī notika IM reorganizācija ar mērķi samazināt štatu. Tika samazināti augstākā līmeņa ierēdņu amati (izglītības pārvaldes priekšnieka biedri). Šīs reorganizācijas rezultātā visu Mazākumtautību departamentu apkalpoja: apkalpotājs, izsūtāmais zēns un strādniece.³ 1923. gadā tika likvidēti mazākumtautību pamatskolu inspektoru amati.⁴ 1925. gadā IM Mazākumtautību departamenta vietā izveidojās IM Mazākumtautību skolu virsvalde.⁵ 1927. gadā Izglītības ministrs Rainis atjaunoja mazākumtautību pamatskolu inspektoru amatus. Tiesa, tie pastāvēja tikai četrus gadus.

¹ Izglītības Ministrijas centrālo iestāžu darbinieku saraksts. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.*, Nr.3, 1920, 286. – 288. lpp.

² Pārskati par pārvaldes darbinieku iecelšanu, pārskati par pārvaldes darbību un algoto darbinieku skaitu.u.c. *LVVA, 2125.f., 3.apr.,19.l., 54. lp.*; Ministru kabineta sēde 1921. g. 18. oktobrī. *Valdības Vēstnesis*, Nr.237, 19.10.1921., 3. lpp.

³ Vācu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.* Nr.11, 1928, 382.-384. lpp.

⁴ Mazākuma tautību skolu pārraudzība. *Valdības Vēstnesis*, Nr.29, 06.02.1923., 1. lpp.

⁵ Administratīvais sadalījums valsts 1926 /27. saimniecības gada budžeta projektam. *Valdības Vēstnesis*, Nr.206, 16.09.1925., 2. lpp.

1932. gadā, samazinot IM izdevumus, tika likvidēti mazākumtautību pamatskolu inspektoru amati, skolu nodaļu vadītāju skaits samazināts līdz vienam. Pēc grozījumiem civildienesta amatu sarakstā ierēdņus, izņemot darbvedi, pārveda zemākās algu kategorijās.¹ 1934. gada augustā pēc jaunā izglītības likuma pieņemšanas visas mazākumtautību izglītības pārvaldes tika likvidētas.² Pēc grozījumiem Izglītības ministrijas iekārtas likumā pie skolu departamenta darbojās referenti mazākumtautību izglītības lietās.³ Referentu kompetences noteica Ministru kabineta izdotā instrukcija. Saskaņā ar šo instrukciju referentu mazākumtautību izglītības lietās darbība attiecībā uz pamatskolām bija pakļauta Skolu departamenta Tautskolu direkcijai. Referenti savu tiesību un pienākumu ziņā bija pielīdzināti nodaļu vadītājiem. Viņi pārzināja attiecīgās tautības obligātās un neobligātās publiskās un privātās mācības un audzināšanas iestādes, kā arī pārraudzīja šo izglītības nozaru iestāžu un to darbinieku darbību. Referenti bija skolotāju cenza komisiju locekļi attiecīgās tautības skolotāju cenzēšanas lietās.⁴ Tādējādi var apgalvot, ka pēc 1934. gada mazākumtautību pamatskolu pārraudzība tika centralizēta. Mazākumtautību izglītības pārvalžu funkcijas tika nodotas referentiem mazākumtautību izglītības lietās.

1919.–1934. gadā mazākumtautību izglītības pārvalžu darbības galvenie virzieni bija:

1. Skolu tīkla izveide un uzturēšana;
2. Skolu darbības kontrole.
3. Skolotāju sagatavošana.
4. Skolotāju cenzēšana.
5. Mācību grāmatu vērtēšana.
6. Mācību programmu izstrāde.
7. Mācību priekšmetu un stundu plānu izstrāde.
8. Materiāla un morāla atbalsta sniegšana mazākumtautību kultūras iestādēm.
9. Vidusskolu skolotāju apstiprināšana un atlaišana, saskaņā ar pašvaldību iesniegumiem un privāto skolu uzturētāju priekšlikumiem.

Vēsturiski vecākā izglītības pārvalde bija vācu izglītības pārvalde. Tās darbības pirmsākumi meklējami vēl pirms 1919. gada izglītības likumu pieņemšanas. Tautas padome iecēla vācu tautības ministra biedru Karlu Kellera (*Karl Alexander Keller*) (1868 – 1939), kā aicinātu vācu izglītības lietu pārstāvi. Šī vācu sabiedrības ievēlētā ministra biedra vadībā darbojās vācu izglītības komisija. Šīs komisijas sastāvā bija trīs vācu sabiedrības ievēlēti un bez

¹ Vācu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr.2, 1933, 377.-378. lpp.

² Ministru kabineta 1934. 19. jūlija sēde. *Valdības Vēstnesis*, Nr.159, 20.07.1934., 1. lpp.

³ Pārgrozījumi Izglītības ministrijas iekārtas likumā. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 154, 14.07.1934., 1. lpp.

⁴ Instrukcija par mazākuma tautību izglītības lietu referentu kompetencēm. *Valdības Vēstnesis*, Nr.165, 27.07.1934., 1., 2. lpp.

atlīdzības strādājošie locekļi Volfgangs Vahtsmūts (*Wolfgang Fridrich Justus Wachtsmuth*) (1876 – 1964), Fridrihs Karls Gustavs Demme (*Friedrich Demme*) (1858–1939), Maksimiliāns fon Radeki (*Maximilian von Radecki*) (1886–1985). Uzsākto vācu skolu reorganizāciju pārtrauca lielnieku iebrukums. Pagaidu valdībai atgriežoties, vācu izglītības komisija atjaunoja savu darbu un turpināja to līdz 1920. gada 1. janvārim, kad to pilnā sastāvā Ministru kabinets apstiprināja par Vācu izglītības pārvaldi ar Karlu Kellera vadībā.¹ 1920. gada rudenī pēc IM reorganizācijas un 1921. gada rudenī tika likvidēti abi VIP priekšnieka amati. 1923. gadā pēc mazākumtautību pamatskolu inspektoru amatu likvidācijas VIP ar Izglītības ministrijas piekrišanu saglabāja šo amatu, apmaksājot to no vācu sabiedrības līdzekļiem.² 1929. gada janvārī veselības dēļ no amata atkāpās Karls Kellers. VIP priekšnieka amatu ieņēma Volfgangs Vahtsmūts.³ Pēc 1932. gada reorganizācijas VIP ierēdņu skaits samazinājās no septiņām uz četrām personām: pārvaldes priekšnieks; skolu nodaļas vadītājs; darbvedis; jaunākais kancelejas ierēdnis.⁴

Krievu izglītības pārvaldes stājās pie krievu skolu pārvaldīšanas 1919. gada 29. Decembrī, kad ar Ministru kabineta lēmumu tika apstiprināts pirmais KIP priekšnieks – Rīgas krievu skolotāju biedrības priekšsēdētāja, privātās sieviešu ģimnāzijas uzturētāja un direktore, izcila pedagoģe Olimpiada Ļišina (Bočagova) (*Олимпиада Лишина (Бочагова)*) (1875–1961).⁵ Politiskās cīņas rezultātā KIP priekšnieki mainījās līdz pat 1925. gadam. No 1921. gada 14. jūnija līdz 1922. gada 27. novembrim KIP priekšnieka amatā bija izcils krievu matemātikas skolotājs, matemātikas mācību grāmatu autors, vairāku rakstu matemātikas metodikā autors Teodors (Fjodors) Erns (*Федор Эрн*) (1863 – 1926).⁶ No 1923. gada 9. augusta līdz 1924. gada 26. jūnijam KIP priekšsēdētājs bija inženieris – tehniķis, profesors, Ivans Jupatovs (*Иван Юпатов*) (1865–1944). No 1924. gada 26. jūnija līdz 1925. gada 15. jūnijam šo amatu ieņēma Rēzeknes valsts krievu vidusskolas direktors Teodors (Fjodors) Serkovs (*Федор Серков*) (1883–?). Līdz beidzot 1925. gada 16. novembrī šajā amatā tika iecelts 2. Saeimas deputāts Ivans Jupatovs.⁷ Zīmīgi, ka KIP darbs stabilizējās, kad vadošo amatu ieņēma politiķis. No pārējām pārmaiņām KIP darbinieku sastāvā jāatzīmē 1923. gada pamatskolas inspektora amata likvidēšana. 1926. gada decembrī tas tika atjaunots, bet 1928. gada aprīlī iecelts otrs krievu

¹Die Erkämpfung der Schulautonomie und der Verwaltung des deutschen Bildungswesens (V. d. Bw.). Aus: *Wachtsmuth W. Von deutscher Arbeit in Lettland 1918-1934. Band 2. Die autonome deutsche Schule 1920 – 1934. Mit einem Anhang: Das Herder – Institut zu Riga.* Köln: Comel Verlag, 1952, S.41-78.

² Vācu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.* Nr.11, 1928, 382.-384. lpp.

³ Ministru kabineta sēde 1929. g. 2. janvārī. *Valdības Vēstnesis,* Nr.2., 03.01.1929., 2. lpp.; Vahtsmūts Volfgangs. *LVVA, 1632.f., 1.apr., 22543.l.*

⁴ Vācu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.* Nr.2, 1933, 377.-378. lpp.

⁵ Bočagova – Ļišina Olimpiada. *LVVA, 1632.f., 1.apr., 2621.l., 4.,5. lp.*

⁶ Erns Teodors. *LVVA, 1632.f., 1.apr., 5410.l., 21.-24. lp.*

⁷ Pārskats par Krievu izglītības pārvaldes darbību no 1919. gada 8. decembra līdz 1929. gada 8. decembrim. *LVVA, 2125.f., 1.apr., 57.l., 48. lp.*

pamatskolu inspektors. 1932. gadā likvidēti abi pamatskolu inspektori un skolu nodaļas vadītāja amati. 1933. gadā, neraugoties uz vairākām reorganizācijām, KIP sastāvā bija 6 cilvēki: pārvaldes priekšnieks, skolu nodaļas vadītājs, darbvedis, korespondente, mašīnrakstītāja un kancelejas ierēdnis.¹ Jāatzīmē, ka 1933. gadā KIP bija 4 darbvedības ierēdņi un tikai 2 augstāka līmeņa ierēdņi. Kas prasīja tik plašu darbvedību? Liels krievu pamatskolu skaits? Ierēdņu latviešu valodas nezināšana? Atbilde uz šiem jautājumiem avotos nav atrasta.

Ebreju izglītības pārvalde savu darbību uzsāka 1919. gada 24. decembrī, kad ar Ministru kabineta lēmumu par pārvaldes priekšnieku tika iecelts viens no pirmās Rīgas ebreju ģimnāzijas dibinātājiem Jēkabs Landaus (*Yakov Landau*) (1859–1941), kas palika šajā amatā līdz pat 1934. gada augustam.² EIP pārskatā par darbību 1928. gadā atzina, ka, atšķirībā no citām mazākumtautību izglītības pārvaldēm, tai no paša sākuma vajadzēja radīt skolas, sagatavot skolotājus, mācību grāmatas u.c.³ 1932. gada štata samazināšanas rezultātā no septiņiem EIP darbiniekiem palika tikai četri: EIP priekšnieks, skolu nodaļas vadītājs, darbvedis, kancelejas ierēdnis. EIP centās darboties ciešā kontaktā ar visām ebreju sabiedriskajām organizācijām un ebreju skolotāju biedrībām.⁴ EIP darbības apstākļus sarežģīja ebreju kopienas divvalodība. Ebreji Ebreji Latvijā lietoja divas valodas: senebreju jeb ivritu un ikdienas sarunvalodu jeb jidišu. Nevienai no šīm valodām nebija praktiskas nozīmes valsts dzīvē. Tādēļ bija ebreju skolas, kurās kā mācībvaloda saglabājās krievu un vācu valoda. Cīņā par noteicošo mācībvalodu izveidojās trīs grupējumi:

1. Jidišisti. Viņus apvienoja ebreju partija „Bund”. Jidišisti uzskatīja jidišu par jaunās masu kultūras valodu, kurā runā lielākā daļa ebreju un kurai lemts kļūt par vienīgo valodu visiem ebrejiem.
2. Cionisti. Viņus atbalstīja cionistu organizācijas un reliģiskie grupējumi. Cionisti uzskatīja senebreju valodu par tautas vēsturisko, ebreju lūgšanu un atjaunotās Izraelas valsts valodu.
3. Asimilācijas piekritēji. Viņus apvienoja ebreju materiālās labklājības intereses. Viņuprāt, jaunās ebreju paaudzes integrācijai valsts ekonomiskajā dzīvē pamatus veidos mācības krievu un vācu valodā.

¹ Krievu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr.11, 1928, 385.-387. lpp.; Krievu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr.2, 1933, 378.-381. lpp.

² Izglītības ministrijas rīkojumi, instrukcijas, apkārtraksti un sarakste ar Izglītības ministriju ebreju skolu darbības jautājumos. *LVVA, 2125.f., 4.apr., 1.l., 21. lp.*; Ministru kabineta 1934. 19. jūlija sēde. Valdības Vēstnesis, Nr.159, 20.07.1934., 1. lpp.

³ Žīdu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr.11, 1928, 389.-390. lpp.

⁴ Žīdu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr.2, 1933, 381.-383. lpp.

EIP organizēja savu darbību tā, lai apmierinātu visu grupējumu intereses. Tā rezultātā EIP pārraudzībā pastāvēja ebreju pamatskolas ar jidišs, ivrits, krievu un vācu mācībvalodu. Nosakot skolas piederību EIP, noteicošais bija ebreju tautības skolēnu skaits tajā.¹

Poļu izglītības pārvalde savu darbību uzsāka 1921. gada 15. februārī. Pirmais PIP priekšnieks bija Rīgas poļu sabiedrisko pārstāvju sapulces izvirzītais inženieris, profesors Josefs Rončevskis (1864–1921). No 1922. gada 23. novembra līdz 1934. gada augustam PIP vadīja jurists, pedagogs, bijušais poļu pamatskolu inspektors Antons (Felikss) Talat-Kielpšs (*Tałat-Kielpszow*) (1883–?). Par viņa kandidatūru Poļu skolotāju I kongresā nobalsoja 80 deputāti no 95.² Jaundibinātās PIP sastāvā bija četri ierēdņi: PIP priekšnieks, darbvedis, divas kancelejas ierēdnes. 1921. gada 1. oktobrī štats papildinājās ar pamatskolas inspektora amatu. Šis amats piedzīvoja citu izglītības pārvalžu inspektoru likteni.³ PIP savu darbību uzsāka poļiem nelabvēlīgos apstākļos. Pirms Pirmā pasaules kara Latvijas teritorijā darbojās tikai 3 poļu skolas. Vietējā poļu inteliģence lielā skaitā emigrēja laika posmā no 1914. gada līdz 1919. gadam. Pilsētās palika galvenokārt poļu amatnieki un mājkalpotāji, bet laukos – sīkgruntnieki. Pēc PIP domām „tāds poļu sabiedrības sastāvs nevarēja būt palīdzīgs ne ar padomu, nedz arī ar materiāliem līdzekļiem”.⁴

Vēsturiski visjaunākā bija baltkrievu izglītības pārvalde. Tās dibināšana ievilkās, jo baltkrieviem nācās pierādīt tiesības uz savu izglītības pārvaldi. Baltkrievi bija visnabadzīgākais un kulturāli visatpalikušākais iedzīvotāju slānis. 82% visu Latvijā dzīvojošo pilngadīgo baltkrievu bija laukstrādnieki. Latvijas valdošās aprindas neuzskatīja baltkrievus par patstāvīgu nāciju. Baltkrievi nebija pārstāvēti valdībā. Baltkrievu nacionālo darbību veicināja Baltkrievu Tautas republikas diplomātiskās misijas un konsulāta atvēršana. Tiesa, tā savu darbību izbeidza 1920. gada beigās. Daudzi baltkrievu sabiedriskie un kultūras darbinieki emigrēja uz Lietuvu, Čehoslovākiju, Padomju Baltkrieviju. Baltkrievu nacionālās kustības priekšgalā bija misijas bijušais vadītājs Konstantīns Jezavitovs (*Константи́н Езави́тай*) (1893–1946). Baltkrievu inteliģenci veidoja baltkrievi, kuri tika izsūtīti no Polijas par pretvalstisku darbību vai bija emigrējuši no Lietuvas. 1920. gada sākumā Rīgā izveidojās Latgales baltkrievu kultūras un izglītības biedrība "Backajščina" (*"Бацькаўшчына"*). Presē parādījās publikācijas par baltkrievu

¹ Kopeloviča, A., Žukovs, L. Ebreju izglītība Latvijā parlamentārās republikas 20-tos gados. <http://www.lu.lv/jsc/pilsetas/vidzeme/izglitiba1920/> Skatīts 2010. gada 15. maijā.

² I Latvijas poļu skolu skolotāju kongresa 23.06.1922. protokols. No: Lieta par poļu skolotāju I un II kongresu 1922. un 1930.g. LVVA, 2125.f., 3.apr.,172.l., 48.lp.,48. lp. o. p.

³ Pārskati par pārvaldes darbinieku iecelšanu, pārskati par pārvaldes darbību un algoto darbinieku skaitu. u.c. LVVA, 2125.f., 3.apr.,19.l., 54. lp.

⁴ Poļu izglītības pārvaldes pārskats. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr.11, 1928, 388.-389. lpp.

jautājumiem, aicinājumi pētīt tautas vēsturi.¹ BIP dibināšanu atbalstīja Saeimas deputāts, rakstnieks Rainis.² Par BIP pirmo priekšnieku iecēla baltkrievu etnogrāfu, vēsturnieku, publicistu, pedagogu Sergeju Saharovu (*Сяргеў Сахараў*) (1880–1954). Viņa darbību kritizēja Valsts Daugavpils 1. baltkrievu vidusskolas skolotāji un kultūras un izglītības biedrības "Backajščina" Latgales nodaļas aktīvisti. Viņi pārmeta Saharovam bezdarbību baltkrievu nacionālās atdzimšanas veicināšanā un baltkrievu skolas veidošanā.³

Sergejs Saharovs bija gatavs atkāpties no amata, kad 1924. gada martā BIP darbību izjauca notikums, kuru dēvē par „baltkrievu procesu”. 1924. gada martā Daugavpils apriņķa Dudeļu baltkrievu pamatskolā tika atrasta karte, kurā daļa Latgales bija iezīmēta kā Baltkrievijai piederoša. Dažas dienas vēlāk šādu karti atrada arī Stankeviču skolā.⁴ Baltkrievu izglītības pārvalde skaidroja, ka 50 kartes eksemplārus tā saņēmusi 1922. gadā no Viļņas un tā nav politiska, bet vienīgi etnogrāfiska karte, – uz tās attēlota nevis Baltkrievijas teritorija, bet tikai baltkrievu apdzīvotās zemes. BIP kartes nosaukumu bija labojusi no „Baltkrievijas karte” uz „Baltkrievu etnogrāfiskā karte”, tāpēc pauda savu neizpratni par to, kā Dudeļu pamatskolā nonākusi karte ar neizlaboto nosaukumu.⁵ Sākās tiesas prāva, kurā baltkrievu skolotāji tika apsūdzēti separātismā. „Baltkrievu process” no 1924. gada aprīļa līdz 1925. gada aprīlim no pedagogiskās darbības novērsa astoņus Valsts Daugavpils 1. baltkrievu vidusskolas pasniedzējus. Presē sākās kampaņa pret baltkrievu separātismu.

1924. gada decembrī, nesagaidot tiesas prāvas lēmumu, BIP tika slēgta. No 1924. gada 1. decembra baltkrievu izglītības lietas tika nodotas Skolu virsvaldes pārziņā. Tās nonāca Skolu virsvaldes direktora Pētera Zālīša tiešajā vadībā.⁶ 1925. gada 2.–5. aprīlī „baltkrievu procesa” apsūdzība tika izskatīta Latgales apgabaltiesā, kas visus apsūdzētos attaisnoja. Neskatoties uz to, tas tomēr bija trieciens baltkrievu izglītības sistēmai un tautu attiecībām. 1925. gada tautas skaitīšana uzrādīja, ka baltkrievu skaits Latvijā saruka gandrīz uz pusi. Tas savukārt ietekmēja baltkrievu izglītībai piešķirto līdzekļu apmēru.⁷ BIP neatjaunoja līdz pat 1926. gada jūlijam.

¹ Екабсонс, Э. Белорусы в Латвии в 1918-1940 годах. Из: *Беларуская дыяспара як пасяродніца ў дыялогу цывілізацый: Матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў «Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый»*. «Беларускі кнігазбор», Мінск, 2001. <http://lib.zbsb.org/node/84> Skatīts 2010. gada 14. jūlijā.

² Staris, A., Ūsiņš, V. *Izglītības un pedagogijas zinātnes attīstība Latvijas pirmās brīvvalsts laikā*. Rīga: Zinātne, 2000., 23. lpp.

³ Rīkojumi un sarakste ar Izglītības Ministriju par pārvaldes darbinieku iecelšanu un atbrīvošanu 1924.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 16. l., 24., 24. o.p., 25. l.p., 25. l.p. o.p.

⁴ *Беларускі працэс у Латвіі*. Рыга: Адбітка з газэты «Голос Беларуса», 1925, стр. 5.

⁵ Sarakste ar Izglītības ministriju, Tiesu palātas prokurori, laikrakstu redaktoriem u.c. par baltkrievu etnogrāfisko karti. LVVA, 2125. f., 5. apr., 418. l., 13., 20. l.p.

⁶ Rīkojumi un sarakste ar IM par pārvaldes darbinieku iecelšanu un atbrīvošanu. LVVA, 2125. f., 5. apr., 16. l., 56. l.p.

⁷ BIP pārskats par 1925./1926.m.g. un sarakste ar baltkrievu izglītības biedrību „Beloruskaja Hata”, baltkrievu kultūrizglītības biedrību „Ruņ” u.c. par pārvaldes darbību 1925.-1927. g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 9. l., 1-4. l.p.

Ministru kabinets pusgadu izskatīja vairākas kandidatūras BIP priekšnieka amatam. Baltkrievu kultūras un izglītības biedrības "Backajščina", "Belorusskaja Hata", "Ruņ" izvirzīja šim amatam „baltkrievu procesā“ apsūdzētos Konstantīnu Jezavitovu, Vladimiru Piguļevski. Sākumā abas kandidatūras tika noraidītas. Ministru kabinets iecēla Grigoriju Pļigavko par BIP priekšnieka vietas izpildītāju.¹ Bet tad ar Ministru kabineta 18.01.1927. gada sēdes lēmumu Vladimirs Piguļevskis tika apstiprināts BIP priekšnieka amatā, kuru ieņēma līdz 1934. gada 1. jūlijam.² BIP piemērs rāda, ka mazākumtautību izglītības lietas arī mazākumtautību skolu autonomijas pastāvēšanas laikā veiksmīgi varēja pārraudzīt IM Skolu virsvalde, nevis speciāli pastāvoša izglītības pārvalde.

Vispārīga informācija par mazākumtautību Izglītības pārvalžu priekšniekiem apkopota 23. tabulā.

23. tab. Mazākumtautību izglītības pārvalžu priekšnieki Latvijā (1919-1934)

Mazākumtautības izglītības pārvalde	Izglītības pārvaldes priekšnieki un viņu darbības gadi
Vācu izglītības pārvalde	Karls Kellers (1919–1928), atkāpās no amata veselības dēļ Wolfgang Vahtsmüts (1928–1934)
Krievu izglītības pārvalde	Olimpiada Ļišina Bočagova (1919–1921) Teodors (Fjodors) Erns (1921–1922) Teodors (Fjodors) Serkovs (1923–1924) Ivans Jupatovs (1925–1934)
Poļu izglītības pārvalde	Josefs Rončevskis (1921–1922), miris 1922. gadā Antons Talat-Kielpšs (1922–1934)
Ebreju izglītības pārvalde	Jēkabs Landaus (1919–1934)
Baltkrievu izglītības pārvalde	Sergejs Saharovs (1921–1925) No 1924. gada 1. decembra līdz 1926. gada jūlijam BIP bija likvidēta. Šajā laikā baltkrievu izglītības jautājumus pārraudzīja Skolu virsvalde direktora Pētera Zālīša vadībā. Vladimirs Piguļevskis (1927–1934)

Mazākumtautību izglītības pārvaldes īstenoja mazākumtautību izglītības stratēģijas pārraudzību stratēģiskajos vilcienos, taču par obligātās izglītības īstenošanu aprīņķī vai pilsētā gādāja skolu valdes, kuras izveidoja aprīņķa un republikas pakļautības pilsētu pašvaldības. Par skolu valdes priekšsēdētājiem iecēla pamatskolu inspektoros. Valdes sastāvā bija iekļauti arī skolu ārsti un mazākumtautību skolu pārstāvji.

Katrā mācību iestādē bija izveidota skolas padome. Skolas padomes sastāvu veidoja:

- 1) skolas pārzinis;
- 2) skolotāju pārstāvji, kurus ievēlēja pedagoģiskā padome;

¹ Turpat, 5.,6.,9.,13.,19.,20., 32.,37. lpp.

² Ministru kabinetā sēde 1927. gada 18. janvārī. *Valdības Vēstnesis*, 19.01.1927., Nr.14., 3.lpp.; Izglītības ministra 25.07.1934. rīkojums Nr.146. *Valdības Vēstnesis*, 15.08.1934., Nr.181., 1.lpp.

- 3) bērnu vecāku pārstāvji (pa vienam no katras klases), kurus ievēlēja vecāku pilnsapulce mācību gada sākumā;
- 4) skolas ārsts;
- 5) persona, kas pārstāvēja skolas uzturētāju.

Mācību un audzināšanas darba jautājumi bija skolas pedagoģiskās padomes pārziņā. Skolas pedagoģisko padomi veidoja skolas pārzinis, skolotāji un skolas ārsts.¹

Mazākumtautību pamatizglītības pārvaldes hierarhija parādīta 24. tabulā.

24. tab. Mazākumtautību izglītības pārvalžu priekšnieki Latvijā (1919–1934)

Pārvaldes līmenis	Institūcija	Funkcijas
Valsts līmenis	Saeima	Likumdošanas vara
	Ministru kabinets	Izpildvara
	Izglītības ministrija	Augstākā valsts pārvaldes iestāde izglītības jomā
	Mazākumtautību izglītības pārvalde	Valsts pārvaldes iestāde mazākumtautību izglītības jomā
Pašvaldības līmenis	Skolu valde	Obligātās izglītības īstenošana, pārzināšana un kontrole pašvaldības līmenī
Izglītības iestādes līmenis	Skolas padome	Obligātās izglītības īstenošana, pārzināšana un kontrole skolas līmenī
	Pedagoģiskā padome	Skolas mācību un audzināšanas darba īstenošana, pārzināšana un kontrole

Viens no pamatrādītājiem izglītības īstenošanas raksturojumam ir skolu tīkls un tā struktūra. Latvijas izglītības sistēmas statistiskais raksturojums dažādos gados atrodams vairākos avotos: J.Kronlina dažādu gadu sastādītajos statistiskajos pārskatos „Latvijas skolas”, M.Skujenieka sastādītajā „Latvijas kultūras statistika 1918–1938”, mazākumtautību izglītības pārvalžu darbības pārskatos u.c. Lai varētu salīdzināt skolu tīklu un tā struktūru dažādos gados, pētījumā tika izmantots viens avots – dažādu gadu „Latvijas statistiskā gada grāmata”. Šā avota izvēli noteica datu iegūšanas vienota metodika, datu apkopošanas regularitāte (katru gadu no 1920. līdz 1940. gadam), statistisko datu apkopošana visās valsts dzīves nozarēs. Līdz 1940. gadam pamatskolu skaitā tika iekļautas visas pamatizglītību īstenojošās mācību iestādes, t.i., bērnudārzi, respektīvi, pirmiskolas un papildskolas. Pētījumam atlasītā statistiskā uzskaitē nedod iespēju šo iestāžu tipu uzskaitīt atsevišķi. Šo kļūdu var uzskatīt par sistēmisku kļūdu, jo tā atkārtojas katrā mērījumā (katru gadu pētītajā periodā). A. Baumanis uzskata, ka bērnudārzu un

¹ Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, Nr.88, 17.12.1919., 1., 2. lpp.

papildskolu skaits būtiski neietekmē kopējo ainu, jo visu pamatskolu kopskaitā tas veido nepilnus piecus procentus.¹

Vispārējs pārskats par latviešu, mazākumtautību un jaukta tautību sastāva pamatskolu skaitu apkopots 25. tabulā.² Pastāvīgi dati par baltkrievu pamatskolu skaitu ir pieejami no 1923./1924. mācību gada, bet par jauktu tautību sastāva pamatskolām no 1924./1925. mācību gada. Lai pamatskolu tīklā notiekošos procesus varētu redzēt uzskatāmāk, latviešu, krievu, vācu, ebreju, poļu pamatskolu skaits 1920./1921. mācību gadā, baltkrievu pamatskolu skaits 1923./1924. mācību gadā, jauktu tautību sastāva pamatskolu skaits 1924./1925. mācību gadā pielīdzināts 1,00. Ja šis skaitlis pieaug, novērojams skolu skaita pieaugums. Gadījumos, kad šis skaitlis samazinās, notiek skolu skaita samazinājums. Šis rādītājs dod iespēju salīdzināt dažādu mazākumtautību pamatskolu skaita pieaugumu dažādos gados attiecībā pret sākumpunktu – gadu, no kura notiek salīdzināšana. Aprēķini par latviešu, mazākumtautību un jaukta tautību sastāva pamatskolu skaita izmaiņām, izmantojot 25. tabulas datus, apkopoti 26. tabulā.

¹ Baumanis, A. Skolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas vispārējās izglītības sistēmas laikā no 1920. gada līdz 1995. gadam. *Latvijas Vēsture*, Nr.2,1998, 61.-62. lpp.

² Latvijas pamatskolas 1920.g. otrā pusgadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1920*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1921, 40.lpp.; Pamatskolas pēc mācības valodas pilsētās un uz laukiem 1921. g. II pusgadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1921*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1922, 52.lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valoda un skolēnu tautība 1922.m.g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1922*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1923. 25. lpp.; Pamatskolu skaits pilsētās un uz laukiem, mācības valoda, skolnieku un skolotāju skaits 1923./24. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1923*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1924, 32. lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valoda un skolu uzturētāji 1923./1924. un 1924./25. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1924*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1925, 45.lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valodas un skolu uzturētāji 1924./1925. un 1925./26. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1925*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1926, 34. lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valodas un skolu uzturētāji 1925./1926. un 1926./27. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1926*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1927, 49. lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valodas un skolu uzturētāji 1926./1927. un 1927./28. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1927*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1928, 37. lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valodas un skolu uzturētāji 1927./1928. un 1928./29. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1928*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1929, 39. lpp.; Pamatskolu skaits, tautība un skolu uzturētāji 1928./1929. un 1929./30. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1929*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1930, 46. lpp.; Pamatskolu skaits, tautība un skolu uzturētāji 1929./1930. un 1930./31. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1930*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1931, 56. lpp.; Pamatskolu skaits, tautība un skolu uzturētāji 1930./1931. un 1931./32. māc. gados. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1931*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1932, 43. lpp.; Pamatskolu skaits, tautība un skolu uzturētāji 1931./1932. un 1932./33. māc. gados. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1932*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1933, 35. lpp.; Dažādu tautību pamatskolu un skolēnu skaits apriņķu sadalījumā 1933./34.māc.gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1933*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1934, 30. lpp.; Pārskats par mācību iestādēm valstī 1934./35. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1934*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935, 47. lpp.; Pamatskolas pēc tipiem, skolu tautības un atrašanās vietas 1935./36. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1935*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936, 41. lpp.; Tautskolas pēc uzturētājiem 1936./37. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1936*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937, 39. lpp.; Tautskolas pēc uzturētājiem 1937./38. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1937/1938*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938, 39. lpp.; Tautskolas pēc uzturētājiem 1938./39. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1939*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939, 36. lpp.; Tautskolas pēc uzturētājiem 1939./40. m. g. *Statistikas tabulas*. Rīga: Latvijas PSR Tautsaimniecības statistikas pārvalde, 1940, 38. lpp.

25. tab. Latviešu, mazākumtautību un jaukta tautību sastāva pamatskolu skaits
Latvijā (1920–1940)

Mācību gads	Pamatskolas tautība						
	Latviešu	Vācu	Krievu	Ebreju	Baltkrievu	Poļu	Jaukta tautību sastāva
1920./1921.	1294	67	159	35	-	21	-
1921./1922.	1317	73	198	51	46	27	-
1922./1923.	1403	80	260	66	-	34	-
1923./1924.	1435	78	206	61	50	29	-
1924./1925.	1390	79	199	67	36	26	40
1925./1926.	1414	83	205	71	32	22	50
1926./1927.	1422	86	222	74	28	27	47
1927./1928.	1394	89	224	78	33	31	44
1928./1929.	1410	91	229	80	31	34	45
1929./1930.	1413	90	231	88	34	36	40
1930./1931.	1441	89	243	94	26	45	49
1931./1932.	1514	88	246	96	27	36	59
1932./1933.	1518	87	238	96	23	34	58
1933./1934.	1502	88	236	100	23	35	56
1934./1935.	1472	82	198	69	16	22	77
1935./1936.	1461	77	173	67	13	21	80
1936./1937.	1500	72	166	62	1	18	95
1937./1938.	1506	71	150	62	1	16	83
1938./1939.	1494	72	150	63	1	16	84
1939./1940.	1481	0	144	60	1	16	85

Kā rāda 26. tabulas dati, no 1920./1921. mācību gada līdz 1923./1924. mācību gadam vērojams visu mazākumtautību pamatskolu skaita pieaugums. Jāatzīmē, ka šajā laika posmā mazākumtautību pamatskolu skaits, izņemot baltkrievu pamatskolas, pieauga straujāk nekā latviešu pamatskolu skaits. Visvairāk pieauga ebreju pamatskolu skaits. 1923./1924. mācību gadā mazākumtautību pamatskolu skaits sāka samazināties. 1924./1925. mācību gadā novērojams latviešu un visu mazākumtautību pamatskolu skaita samazinājums, izņemot vācu un ebreju pamatskolas. Ebreju pamatskolu skaits turpināja pieaugt. Visvairāk samazinājās baltkrievu pamatskolu skaits. Šis parādības pamatā var būt jaukta tautību sastāva pamatskolu izveidošana. 1923. gada 2. novembrī visas tās skolas, kurās mācījās mazāk par 60% tās tautības bērnu, kuras valodā notiek mācības, tika nodotas vispārējā skolu departamenta pārziņā.¹ Baltkrievu pamatskolu skaita samazināšanos varēja izraisīt arī 1924. gada pavasarī uzsāktā „baltkrievu procesa” tiesas prāva.

¹ Noteikumi par jaukta tautību sastāva obligatorisku skolu pārņemšanu skolu departamenta pārziņā. *Valdības Vēstnesis*, Nr.247, 07.11.1923., 1.lpp.

26. tab. Latviešu, mazākumtautību un jaukta tautību sastāva pamatskolu skaita izmaiņas
Latvijā (1920–1940)

Mācību gads	Pamatskolas tautība						
	Latviešu	Vācu	Krievu	Ebreju	Baltkrievu	Poļu	Jaukta tautību sastāva
1920./1921.	1,00	1,00	1,00	1,00		1,00	
1921./1922.	1,02	1,09	1,25	1,46	1,00	1,29	
1922./1923.	1,08	1,19	1,64	1,89		1,62	
1923./1924.	1,11	1,16	1,30	1,74	1,09	1,38	
1924./1925.	1,07	1,18	1,25	1,91	0,78	1,24	1,00
1925./1926.	1,09	1,24	1,29	2,03	0,70	1,05	1,25
1926./1927.	1,10	1,28	1,40	2,11	0,61	1,29	1,18
1927./1928.	1,08	1,33	1,41	2,23	0,72	1,48	1,10
1928./1929.	1,09	1,36	1,44	2,29	0,67	1,62	1,13
1929./1930.	1,09	1,34	1,45	2,51	0,74	1,71	1,00
1930./1931.	1,11	1,33	1,53	2,69	0,57	2,14	1,23
1931./1932.	1,17	1,31	1,55	2,74	0,59	1,71	1,48
1932./1933.	1,17	1,30	1,50	2,74	0,50	1,62	1,45
1933./1934.	1,16	1,31	1,48	2,86	0,50	1,67	1,40
1934./1935.	1,14	1,22	1,25	1,97	0,35	1,05	1,93
1935./1936.	1,13	1,15	1,09	1,91	0,28	1,00	2,00
1936./1937.	1,16	1,07	1,04	1,77	0,02	0,86	2,38
1937./1938.	1,16	1,06	0,94	1,77	0,02	0,76	2,08
1938./1939.	1,15	1,07	0,94	1,80	0,02	0,76	2,10
1939./1940.	1,14	0,00	0,91	1,71	0,02	0,76	2,13

No 1925./1926. mācību gada līdz 1932./1933. mācību gadam vērojama pamatskolu skaita palielināšanās tendence, izņemot baltkrievu pamatskolas. Baltkrievu pamatskolu skaits turpināja samazināties. Visvairāk pieauga ebreju pamatskolu skaits. Vismazāk šajā posmā pieauga latviešu pamatskolu skaits. No 1932./1933. mācību gada līdz 1934./1935. mācību gadam novērojama visu pamatskolu skaita samazināšanās tendence, izņemot ebreju pamatskolas. Bet ar 1934./1935. mācību gadu samazinās visu pamatskolu skaits. A. Rubenis skolu skaita samazināšanos ar 1937./1938. m. g. pamato ar tautskolu tīkla pārkārtošanu un jaunceltņu projektēšanu. Jau 1937./1938. m. g. Skolu departaments pēc apspriedes ar Finanšu ministrijas un Valsts kontroles pārstāvjiem likvidēja dažas mazākas skolas.¹ 1939./1940. mācību gadā skolu skaits noslīdēja zem 1920./1921. mācību gada līmeņa baltkrieviem, poļiem un krieviem. Vāciešu repatriācijas rezultātā vācu pamatskolas šajā mācību gadā pārstāja pastāvēt.

Būtisks parametrs izglītības sistēmas raksturošanai ir vidējais skolēnu skaits vienam skolotājam. Šis parametrs nav absolutizējams, jo to ietekmē vairāki rādītāji skolas pedagoģiskajā

¹ Rubenis, A. Latvijas skola laikmetu griežos 1917. – 1941. Valmiera: Liesma, 1992, 63. lpp.

procesā. Piemēram, klases skolēnu skaita samazināšana vai palielināšana, klasei paredzēto skolotāju skaita samazināšana vai palielināšana. Tādējādi skolotāju skaits pret skolēnu skaitu nesniedz skaidru priekšstatu par stratēģiju katrā konkrētajā gadījumā.¹ Par sabalansētu pamatizglītības sistēmas attīstību liecina tas, ka no 1920./1921. mācību gada līdz 1939./1940. mācību gadam skolēnu, skolotāju un skolu skaita izmaiņas notika samērīgi. Pieaugot skolēnu skaitam, auga gan skolu, gan skolotāju skaits. Mazākumtautību skolu, skolēnu un skolotāju skaits, vidējais skolēnu skaits skolā un vidējais skolēnu skaits skolotājam Latvijas latviešu, jauktu tautību sastāva un mazākumtautību skolās no 1920./1921. mācību gada līdz 1939./1940. mācību gadam apkopots 27.–33. tabulā.² Lai uzskatāmi parādītu samērīgu skolēnu, skolotāju un skolu skaita izmaiņas, izveidoti 2. –8. attēli.

Skolu, skolēnu un skolotāju skaita pieaugums vērojams visu tautību skolās no 1920./1921. mācību gada līdz 1923./1924. mācību gadam. Mazākumtautību skolās vērojami četri skolu, skolēnu un skolotāju skaita krituma punkti: 1923./1924., 1928./1929., 1932./1933. un 1934./1935. mācību gadā.

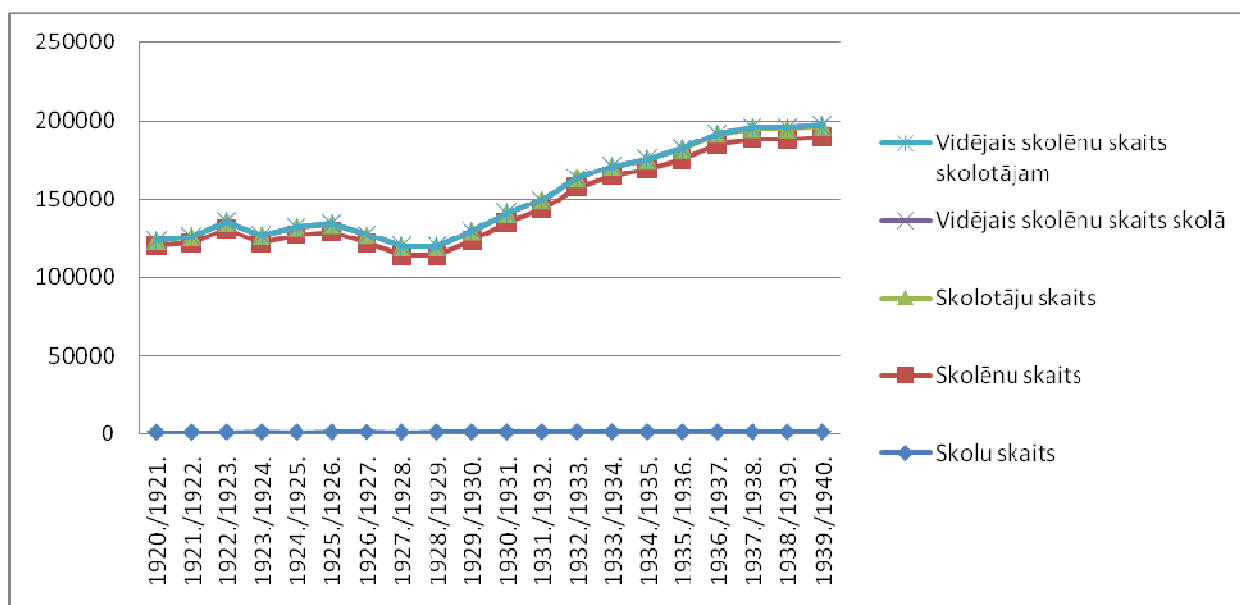
¹ Baumanis, A. Skolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas vispārējās izglītības sistēmas laikā no 1920. gada līdz 1995. gadam. *Latvijas Vēsture*, Nr.2,1998, 61.-62. lpp.

² Latvijas pamatskolas 1920. g. otrā pusgadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1920*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1921, 40.lpp.; Pamatskolas pēc mācības valodas pilsētās un uz laukiem 1921. g. II pusgadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1921*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1922, 52.lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valoda un skolēnu tautība 1922.m.g.*Latvijas statistiskā gada grāmata 1922*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1923. 25. lpp.; Pamatskolu skaits pilsētās un uz laukiem, mācības valoda, skolnieku un skolotāju skaits 1923./24. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1923*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1924, 32. lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valoda un skolu uzturētāji 1923./1924. un 1924./25. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1924*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1925, 45.lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valodas un skolu uzturētāji 1924./1925. un 1925./26. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1925*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1926, 34. lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valodas un skolu uzturētāji 1925./1926. un 1926./27. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1926*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1927, 49. lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valodas un skolu uzturētāji 1926./1927. un 1927./28. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1927*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1928, 37. lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valodas un skolu uzturētāji 1927./1928. un 1928./29. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1928*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1929, 39. lpp.; Pamatskolu skaits, tautība un skolu uzturētāji 1928./1929. un 1929./30. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1929*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1930, 46. lpp.; Pamatskolu skaits, tautība un skolu uzturētāji 1929./1930. un 1930./31. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1930*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1931, 56. lpp.; Pamatskolu skaits, tautība un skolu uzturētāji 1930./1931. un 1931./32. māc. gados. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1931*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1932, 43. lpp.; Pamatskolu skaits, tautība un skolu uzturētāji 1931./1932. un 1932./33. māc. gados. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1932*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1933, 35. lpp.; Dažādu tautību pamatskolu un skolēnu skaits aprīņu sadalījumā 1933./34.māc.gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1933*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1934, 30. lpp.; Pārskats par mācību iestādēm valstī 1934./35. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1934*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935, 47. lpp.; Pamatskolas pēc tipiem, skolu tautības un atrašanās vietas 1935./36. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1935*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936, 41. lpp.; Tautskolas pēc uzturētājiem 1936./37. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1936*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937, 39. lpp.; Tautskolas pēc uzturētājiem 1937./38. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1937/1938*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938, 39. lpp.; Tautskolas pēc uzturētājiem 1938./39. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1939*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939, 36. lpp.; Tautskolas pēc uzturētājiem 1939./40. m. g. *Statistikas tabulas*. Rīga: Latvijas PSR Tautsaimniecības statistikas pārvalde, 1940, 38. lpp.

27. tab. Latviešu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas Latvijā (1920–1940)

Mācību gads	Skolu skaits	Skolēnu skaits	Skolotāju skaits	Vidējais skolēnu skaits skolā	Vidējais skolēnu skaits skolotājam
1920./1921.	1294	119675	2526	92,5	47,4
1921./1922.	1317	120858	3662	91,8	33,0
1922./1923.	1403	129618	4346	92,4	29,8
1923./1924.	1435	120765	4473	84,2	27,0
1924./1925.	1390	125863	4564	90,5	27,6
1925./1926.	1414	127761	4830	90,4	26,5
1926./1927.	1422	120817	4990	85,0	24,2
1927./1928.	1394	113169	5056	81,2	22,4
1928./1929.	1410	112935	5082	80,1	22,2
1929./1930.	1413	122678	5194	86,8	23,6
1930./1931.	1441	133863	5469	92,9	24,5
1931./1932.	1514	142192	5467	93,9	26,0
1932./1933.	1518	156377	5519	103,0	28,3
1933./1934.	1502	163389	5756	108,8	28,4
1934./1935.	1472	167788	6054	114,0	27,7
1935./1936.	1461	174161	6403	119,2	27,2
1936./1937.	1500	183341	6850	122,2	26,8
1937./1938.	1506	186931	7080	124,1	26,4
1938./1939.	1494	186542	7198	124,9	25,9
1939./1940.	1481	188202	7277	127,1	25,9

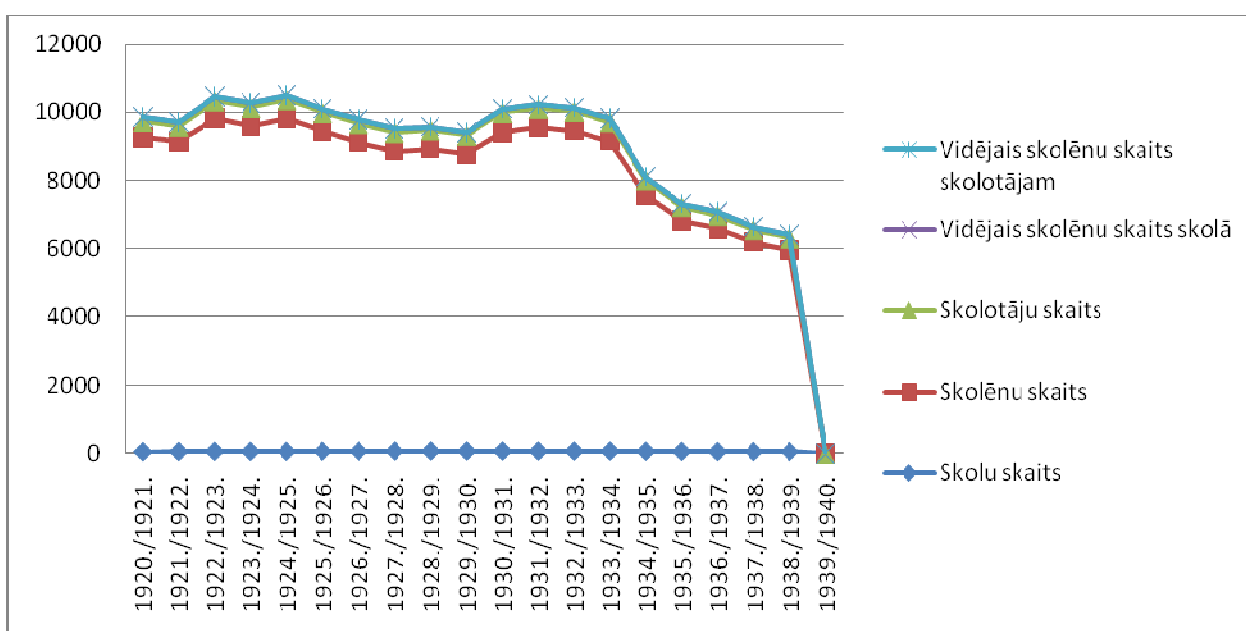
2. att. Latviešu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas Latvijā (1920–1940) attiecībā pret skolu skaitu

28. tab. Vācu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas Latvijā (1920–1940)

Mācību gads	Skolu skaits	Skolēnu skaits	Skolotāju skaits	Vidējais skolēnu skaits skolā	Vidējais skolēnu skaits skolotājam
1920./1921.	67	9186	466	137,1	19,7
1921./1922.	73	9057	453	124,1	20,0
1922./1923.	80	9733	518	121,7	18,8
1923./1924.	78	9519	535	122,0	17,8
1924./1925.	79	9747	548	123,4	17,8
1925./1926.	83	9365	541	112,8	17,3
1926./1927.	86	9037	544	105,1	16,6
1927./1928.	89	8773	544	98,6	16,1
1928./1929.	91	8846	538	97,2	16,4
1929./1930.	90	8676	548	96,4	15,8
1930./1931.	89	9308	587	104,6	15,9
1931./1932.	88	9468	552	107,6	17,2
1932./1933.	87	9372	569	107,7	16,5
1933./1934.	88	9075	548	103,1	16,6
1934./1935.	82	7478	449	91,2	16,7
1935./1936.	77	6729	420	87,4	16,0
1936./1937.	72	6502	391	90,3	16,6
1937./1938.	71	6114	363	86,1	16,8
1938./1939.	72	5872	359	81,6	16,4
1939./1940.	0	0	0	0	0

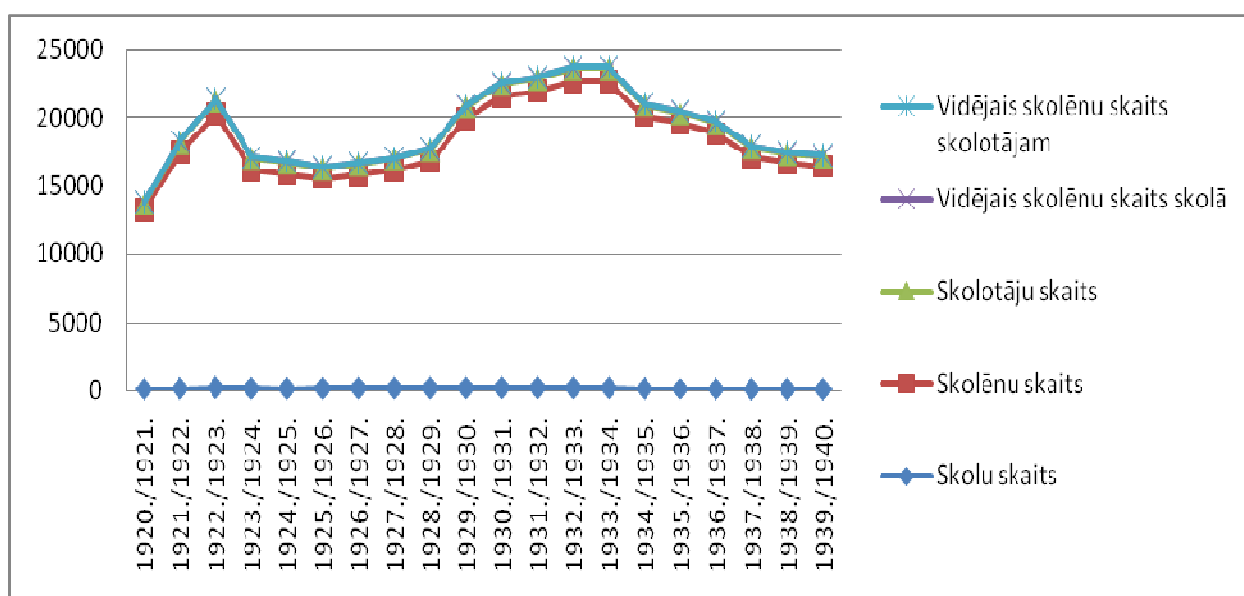
3.att. Vācu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas Latvijā (1920-1940)attiecībā pret skolu skaitu

29. tab. Krievu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas Latvijā (1920-1940)

Mācību gads	Skolu skaits	Skolēnu skaits	Skolotāju skaits	Vidējais skolēnu skaits skolā	Vidējais skolēnu skaits skolotājam
1920./1921.	159	13081	444	82,3	29,5
1921./1922.	198	17257	715	87,2	24,1
1922./1923.	260	19954	1062	76,7	18,8
1923./1924.	206	15919	877	77,3	18,2
1924./1925.	199	15674	819	78,8	19,1
1925./1926.	205	15344	719	74,8	21,3
1926./1927.	222	15573	777	70,1	20,0
1927./1928.	224	15928	817	71,1	19,5
1928./1929.	229	16554	851	72,3	19,5
1929./1930.	231	19672	886	85,2	22,2
1930./1931.	243	21251	949	87,5	22,4
1931./1932.	246	21642	953	88,0	22,7
1932./1933.	238	22383	959	94,0	23,3
1933./1934.	236	22360	982	94,7	22,8
1934./1935.	198	19876	833	100,4	23,9
1935./1936.	173	19400	742	112,1	26,1
1936./1937.	166	18641	746	112,3	25,0
1937./1938.	150	16924	704	112,8	24,0
1938./1939.	150	16488	685	109,9	24,1
1939./1940.	144	16268	675	113,0	24,1

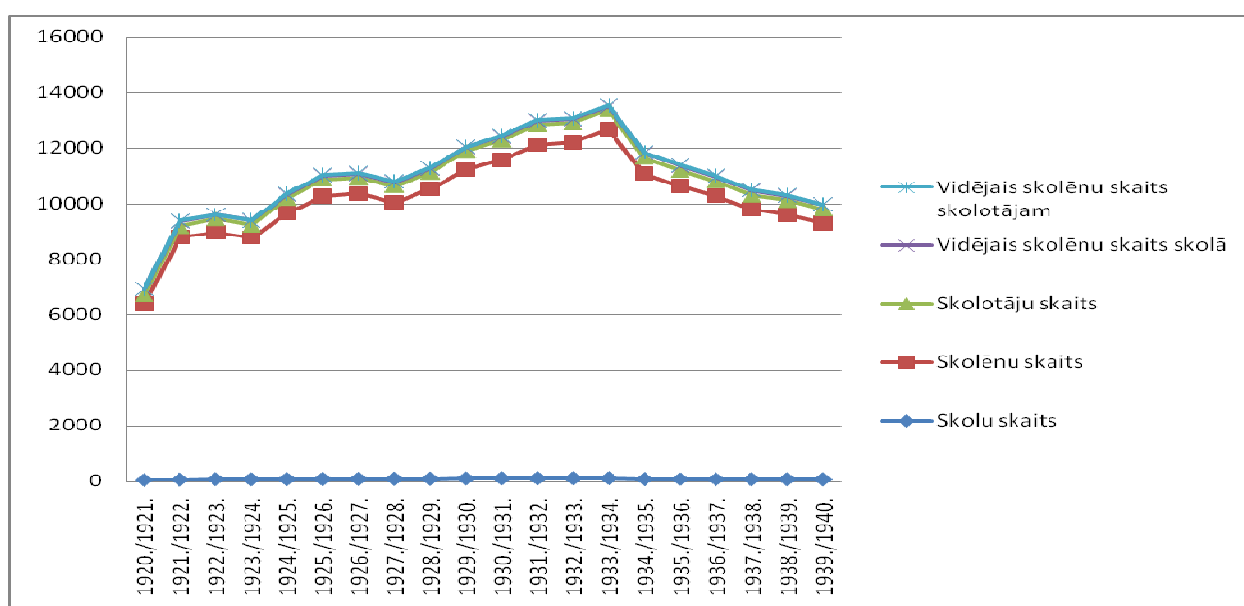
4. att. Krievu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas Latvijā (1920-1940) attiecībā pret skolu skaitu

30. tab. Ebreju pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas Latvijā (1920-1940)

Mācību gads	Skolu skaits	Skolēnu skaits	Skolotāju skaits	Vidējais skolēnu skaits skolā	Vidējais skolēnu skaits skolotājam
1920./1921.	35	6335	352	181,0	18,0
1921./1922.	51	8738	393	171,3	22,2
1922./1923.	66	8885	502	134,6	17,7
1923./1924.	61	8699	472	142,6	18,4
1924./1925.	67	9594	527	143,2	18,2
1925./1926.	71	10184	609	143,4	16,7
1926./1927.	74	10265	585	138,7	17,5
1927./1928.	78	9957	609	127,7	16,3
1928./1929.	80	10436	612	130,5	17,1
1929./1930.	88	11135	673	126,5	16,5
1930./1931.	94	11469	713	122,0	16,1
1931./1932.	96	12013	729	125,1	16,5
1932./1933.	96	12087	723	125,9	16,7
1933./1934.	100	12566	716	125,7	17,6
1934./1935.	69	10998	591	159,4	18,6
1935./1936.	67	10562	569	157,6	18,6
1936./1937.	62	10205	544	164,6	18,8
1937./1938.	62	9715	533	156,7	18,2
1938./1939.	63	9519	538	151,1	17,7
1939./1940.	60	9220	515	153,7	17,9

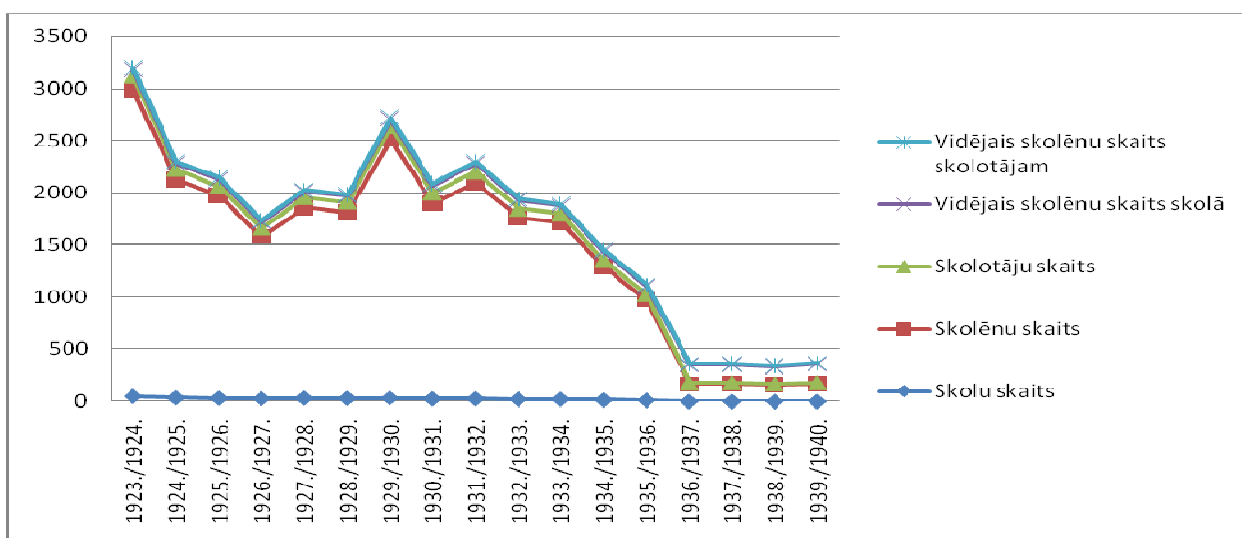
5. att. Ebreju pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas Latvijā (1920-1940) attiecībā pret skolu skaitu

31. tab. Baltkrievu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas Latvijā (1921-1940)

Mācību gads	Skolu skaits	Skolēnu skaits	Skolotāju skaits	Vidējais skolēnu skaits skolā	Vidējais skolēnu skaits skolotājam
1921./1922.	46	3202	92	69,6	34,8
1922./1923.	-	-	-	-	-
1923./1924.	50	2929	142	58,6	20,6
1924./1925.	36	2088	98	58,0	21,3
1925./1926.	32	1940	89	60,6	21,8
1926./1927.	28	1549	87	55,3	17,8
1927./1928.	33	1823	98	55,2	18,6
1928./1929.	31	1777	102	57,3	17,4
1929./1930.	34	2479	122	72,9	20,3
1930./1931.	26	1872	99	72,0	18,9
1931./1932.	27	2069	102	76,6	20,3
1932./1933.	23	1740	83	75,7	21,0
1933./1934.	23	1692	84	73,6	20,1
1934./1935.	16	1270	65	79,4	19,5
1935./1936.	13	956	58	73,5	16,5
1936./1937.	1	165	13	165,0	12,7
1937./1938.	1	168	13	168,0	12,9
1938./1939.	1	157	12	157,0	13,1
1939./1940.	1	170	12	170,0	14,2

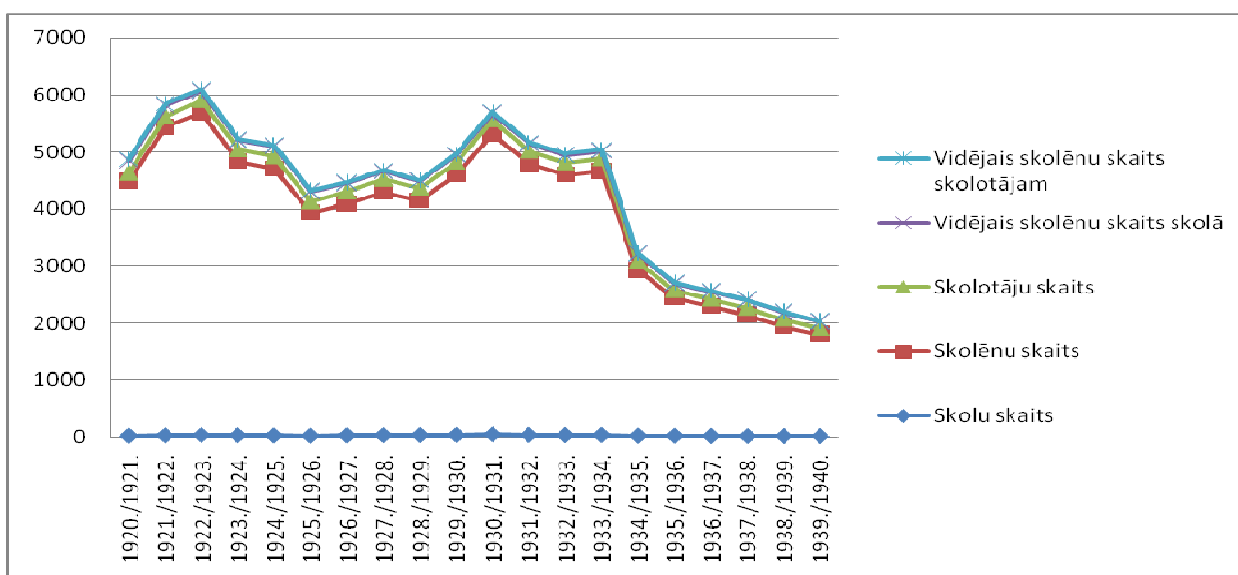
6. att. Baltkrievu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas Latvijā (1923-1940) attiecībā pret skolu skaitu

32. tab. Poļu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas Latvijā (1920-1940)

Mācību gads	Skolu skaits	Skolēnu skaits	Skolotāju skaits	Vidējais skolēnu skaits skolā	Vidējais skolēnu skaits skolotājam
1920./1921.	21	4471	136	212,9	32,9
1921./1922.	27	5417	173	200,6	31,3
1922./1923.	34	5665	204	166,6	27,8
1923./1924.	29	4806	202	165,7	23,8
1924./1925.	26	4686	205	180,2	22,9
1925./1926.	22	3915	191	178,0	20,5
1926./1927.	27	4065	207	150,6	19,6
1927./1928.	31	4265	223	137,6	19,1
1928./1929.	34	4117	217	121,1	19,0
1929./1930.	36	4570	212	126,9	21,6
1930./1931.	45	5274	240	117,2	22,0
1931./1932.	36	4761	214	132,3	22,2
1932./1933.	34	4571	200	134,4	22,9
1933./1934.	35	4636	210	132,5	22,1
1934./1935.	22	2903	150	132,0	19,4
1935./1936.	21	2423	132	115,4	18,4
1936./1937.	18	2279	125	126,6	18,2
1937./1938.	16	2129	119	133,1	17,9
1938./1939.	16	1934	117	120,9	16,5
1939./1940.	16	1783	107	111,4	16,7

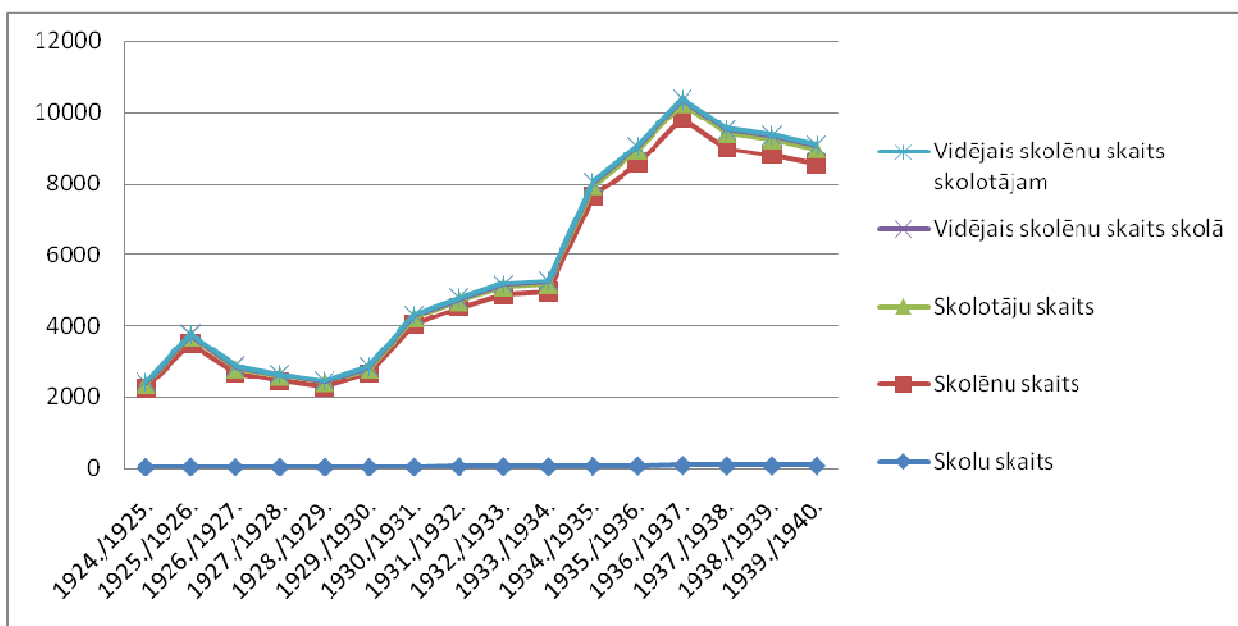
7.att. Poļu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas Latvijā (1920-1940) attiecībā pret skolu skaitu

33. tab. Jauktu tautību sastāva pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas Latvijā (1924-1940)

Mācību gads	Skolu skaits	Skolēnu skaits	Skolotāju skaits	Vidējais skolēnu skaits skolā	Vidējais skolēnu skaits skolotājam
1924./1925.	40	2210	100	55,3	22,1
1925./1926.	50	3453	181	69,1	19,1
1926./1927.	47	2603	148	55,4	17,6
1927./1928.	44	2400	134	54,5	17,9
1928./1929.	45	2228	132	49,5	16,9
1929./1930.	40	2613	124	65,3	21,1
1930./1931.	49	4007	164	81,8	24,4
1931./1932.	59	4460	169	75,6	26,4
1932./1933.	58	4837	185	83,4	26,1
1933./1934.	56	4903	194	87,6	25,3
1934./1935.	77	7566	277	98,3	27,3
1935./1936.	80	8493	348	106,2	24,4
1936./1937.	95	9745	399	102,6	24,4
1937./1938.	83	8907	409	107,3	21,8
1938./1939.	84	8729	417	103,9	20,9
1939./1940.	85	8467	407	99,6	20,8

8. att. Jauktu tautību sastāva pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas Latvijā (1924-1940) attiecībā pret skolu skaitu

1923./1924. mācību gada skolu, skolēnu un skolotāju skaita kritums visu tautību skolās saistīts ar jauktu tautību sastāva skolu izveidi. Jauktu tautību sastāva skolu, skolēnu un skolotāju skaits pieauga līdz 1925./1926. mācību gadam. Līdz 1928./1929. mācību gadam notika pakāpenisks skolu, skolēnu un skolotāju skaita samazinājums visu tautību skolās. Šajā laika posmā skolas gaitas uzsāka pēckara gados dzimušie bērni, kuru skaits bija mazāks.

No 1928./1929. mācību gadā līdz 1931./1932. mācību gadam novērojama skolu, skolēnu un skolotāju skaita stabilizēšanās un palielināšanās visu tautību skolās, izņemot baltkrievu pamatskolas.

Vislielākais krievu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita kritums bija novērojams 1923./1924. mācību gadā. To izraisīja gan jauktu tautību sastāva pamatskolu atvēršana, gan 46 pamatskolu nodošana baltkrievu izglītības pārvaldes pārziņā.¹

Baltkrievu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas, kā jau norādīts iepriekš, ietekmēja arī „baltkrievu procesa” prāva. Visvairāk baltkrievu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaits saruka 1925./1926. un 1926./1927. mācību gadā. 1932./1933., 1933./1934. mācību gadā pieauga latviešu pamatskolu, jauktu tautību sastāva pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaits. Šajā laika posmā visu mazākumtautību, izņemot ebreju, pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaits samazinājās. Visu mazākumtautību pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaits samazinājās ar 1934./1935. mācību gadu pēc jaunā izglītības likuma pieņemšanas. Baltkrievu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaits, salīdzinot ar citām mazākumtautību pamatskolām, samazinājās visvairāk. 1936./1937. mācību gadā palika tikai viena baltkrievu pamatskola.

1930./1931. mācību gadā novērojams poļu pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita kāpums. Tas saistīts ar 6 sabiedrisko organizāciju uzturēto pamatskolu atvēršanu (skat. 39. tab.). Tiesa jau 1931./1932. mācību gadā par šīm skolām nav minēts nevienā statistikas atskaitē. Autorei neizdevās avotos atrast precīzāku informāciju par šo skolu dibināšanu, uzturētājiem un pastāvēšanas vēsturi.

Jauktu tautību pamatskolu, skolēnu un skolotāju skaita samazinājums vērojams no 1937./1938. mācību gada, kas atbilst pamatskolu tīkla optimizācijas sākumam.

Informācija par Latvijas latviešu, jauktu tautību sastāva un mazākumtautību pamatskolu uzturētājiem no 1920./1921. mācību gada līdz 1939./1940. mācību gadam apkopota 34.–40. tabulā (līdz 1924./1925. m. g. sabiedriskās organizācijas avotos sauktas par biedrībām. No

¹ Baltkrievu izglītības nodaļas darbības pārskats, sākot no 1921./1922. mācības gada. No: Baltkrievu izglītības nodaļas darbības pārskats, akts par Baltkrievu izglītības pārvaldes nodošanu virsvaldei, rīkojumi par valsts darbinieku atalgojumu. *LVVA, 2125. f., 5. apr., 15. l., 14., 15., 21. lp.*

1936./1937. m. g. privāto personu un sabiedrisko organizāciju uzturētās skolas skaitītas kopā).¹ Valsts uzturēja tikai latviešu pamatskolas.

Mazākumtautību pamatskolu un jaukta sastāva pamatskolu uzturētāji bija pašvaldības, privātās personas un sabiedriskās organizācijas. Lielāko mazākumtautību pamatskolu daļu uzturēja pašvaldības. Izņēmums – vācu pamatskolas. Apmēram pusi no vācu pamatskolām uzturēja privātās personas un sabiedriskās organizācijas. Piemēram, 1922./1923. m. g. tās uzturēja 58,7% no pamatskolu skaita, 1937./1938. m. g. – 59,2%, 1931./1932. m. g. – 47,7%, 1926./1927. m. g. – 46,5%. Viens no aktīvākajiem vācu pamatskolu uzturētājiem bija Vācu vecāku savienība Latvijā (*der Verbande der Elternvertreter der deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands*), kura par savu mērķi nosprauda vācu skolu morālo un materiālo atbalstu, vācu skolu interešu veicināšanu.² 1925. gadā Vācu vecāku savienība Latvijā reģistrēja 16 jaunu skolu, kas sastāda vairāk nekā pusi no sabiedrisko organizāciju uzturēto vācu pamatskolu skaita (36. tab.).³

34. tab. Latviešu pamatskolu uzturētāji Latvijā (1920-1940)*

¹ Latvijas pamatskolas 1920.g. otrā pusgadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1920*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1921, 40.lpp.; Pamatskolas pēc mācības valodas pilsētās un uz laukiem 1921. g. II pusgadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1921*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1922, 52.lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valoda un skolēnu tautība 1922.m.g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1922*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1923, 25. lpp.; Pamatskolu skaits pilsētās un uz laukiem, mācības valoda, skolnieku un skolotāju skaits 1923./24. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1923*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1924, 32. lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valoda un skolu uzturētāji 1923./1924. un 1924./25. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1924*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1925, 45.lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valodas un skolu uzturētāji 1924./1925. un 1925./26. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1925*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1926, 34. lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valodas un skolu uzturētāji 1925./1926. un 1926./27. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1926*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1927, 49. lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valodas un skolu uzturētāji 1926./1927. un 1927./28. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1927*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1928, 37. lpp.; Pamatskolu skaits, mācības valodas un skolu uzturētāji 1927./1928. un 1928./29. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1928*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1929, 39. lpp.; Pamatskolu skaits, tautība un skolu uzturētāji 1928./1929. un 1929./30. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1929*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1930, 46. lpp.; Pamatskolu skaits, tautība un skolu uzturētāji 1929./1930. un 1930./31. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1930*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1931, 56. lpp.; Pamatskolu skaits, tautība un skolu uzturētāji 1930./1931. un 1931./32. māc. gados. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1931*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1932, 43. lpp.; Pamatskolu skaits, tautība un skolu uzturētāji 1931./1932. un 1932./33. māc. gados. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1932*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1933, 35. lpp.; Dažādu tautību pamatskolu un skolēnu skaits apriņķu sadalījumā 1933./34.māc.gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1933*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1934, 30. lpp.; Pārskats par mācību iestādēm valstī 1934./35. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1934*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935, 47. lpp.; Pamatskolas pēc tipiem, skolu tautības un atrašanās vietas 1935./36. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1935*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936, 41. lpp.; Tautskolas pēc uzturētājiem 1936./37. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1936*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937, 39. lpp.; Tautskolas pēc uzturētājiem 1937./38. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1937/1938*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938, 39. lpp.; Tautskolas pēc uzturētājiem 1938./39. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1939*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939, 36. lpp.; Tautskolas pēc uzturētājiem 1939./40. m. g. *Statistikas tabulas*. Rīga: Latvijas PSR Tautsaimniecības statistikas pārvalde, 1940, 38. lpp.

² Statuten des Verbandes der Elternvertreter der deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands. No: LVVA, 3267.f., 1.apr., 129.l., 7. lp.

³ Sarakste ar Vācu izglītības pārvaldi vācu skolu darbības jautājumos (1924-1926). LVVA, 1632.f., 2.apr., 550.l., 144. lp.

Mācību gads	Valsts		Pašvaldības		Privātās personas		Sabiedriskās organizācijas	
	gab.	%	gab.	%	gab.	%	gab.	%
1920./1921.	18	1,4	1260	97,4	16	1,2		0,0
1921./1922.	11	0,8	1276	96,9	18	1,4	7	0,5
1922./1923.	10	0,7	1362	97,1	22	1,6	9	0,6
1923./1924.	11	0,8	1396	97,3	19	1,3	9	0,6
1924./1925.	18	1,3	1346	96,8	15	1,1	11	0,8
1925./1926.	27	1,9	1364	96,5	13	0,9	10	0,7
1926./1927.	28	2,0	1373	96,6	12	0,8	9	0,6
1927./1928.	29	2,1	1342	96,3	12	0,9	11	0,8
1928./1929.	30	2,1	1355	96,1	11	0,8	14	1,0
1929./1930.	29	2,1	1357	96,0	13	0,9	14	1,0
1930./1931.	33	2,3	1371	95,1	23	1,6	14	1,0
1931./1932.	44	2,9	1436	94,8	14	0,9	20	1,3
1932./1933.	49	3,2	1438	94,7	14	0,9	17	1,1
1933./1934.	53	3,5	1418	94,4	12	0,8	19	1,3
1934./1935.	58	3,9	1380	93,8	12	0,8	22	1,5
1935./1936.	58	4,0	1370	93,8	13	0,9	20	1,4
1936./1937.	67	4,5	1398	93,2	35	2,3		
1937./1938.	68	4,5	1403	93,2	35	2,3		
1938./1939.	71	4,8	1383	92,6	40	2,7		
1939./1940.	70	4,7	1367	92,3	44	3,0		

* 1921./1922. m. g. vēl 5 skolas (0,4%) uzturēja draudzes.

Aktīvi pamatskolu uzturēšanā piedalījās ebreji. Privātās personas un sabiedriskās organizācijas uzturēja no ceturtās līdz trešai daļai ebreju pamatskolu: 1927./1928. m. g. tās uzturēja 38,5% no pamatskolu skaita, 1936./1937. m. g. – 24,2%. Tik aktīva vāciešu un ebreju privāto personu un sabiedrisko organizāciju līdzdalība pamatskolu uzturēšanā saistīta ar šo tautību ekonomisko labklājību.

Krievu pamatskolu uzturēšanā privāto personu un sabiedrisko organizāciju devums svārstās no 11,9% 1922./1923. m. g., līdz 2,8% – 1939./1940. m. g.

Poļu pamatskolas, sākot no 1926./1927. mācību gada, uzturēja tikai pašvaldības. Izņēmums bija 1930./1931. mācību gads, kad statistiskajās atskaitēs parādījās 6 sabiedrisko organizāciju uzturētās poļu pamatskolas. Par šīm pamatskolām un to likteni ziņas nav atrastas. Baltkrievu pamatskolu uzturēšanā laika posmā no 1929./1930. m. g. līdz 1935./1936. m. g. piedalījās sabiedriskās organizācijas.

35. tab. Jaukta tautību sastāva pamatskolu uzturētāji Latvijā (1924-1940)

Mācību gads	Valsts		Pašvaldības		Privātās personas		Sabiedriskās organizācijas	
	gab.	%	gab.	%	gab.	%	gab.	%
1924./1925.*	0	0,0	39	97,5	1	2,5	0	0,0
1925./1926.	0	0,0	48	96,0	2	4,0	0	0,0
1926./1927.	0	0,0	45	95,7	2	4,3	0	0,0
1927./1928.	0	0,0	43	97,7	1	2,3	0	0,0
1928./1929.	0	0,0	43	95,6	2	4,4	0	0,0
1929./1930.	0	0,0	37	92,5	3	7,5	0	0,0
1930./1931.	0	0,0	46	93,9	3	6,1	0	0,0
1931./1932.	0	0,0	56	94,9	3	5,1	0	0,0
1932./1933.	0	0,0	56	96,6	2	3,4	0	0,0
1933./1934.	0	0,0	54	96,4	2	3,6	0	0,0
1934./1935.	0	0,0	75	97,4	2	2,6	0	0,0
1935./1936.	0	0,0	77	96,3	3	3,8	0	0,0
1936./1937.	0	0,0	92	96,8	3	3,2	-	-
1937./1938.	0	0,0	81	97,6	2	2,4	-	-
1938./1939.	0	0,0	82	97,6	2	2,4	-	-
1939./1940.	0	0,0	83	97,6	2	2,4	-	-

36. tab. Vācu pamatskolu uzturētāji Latvijā (1920-1940)

Mācību gads	Valsts		Pašvaldības		Privātās personas		Sabiedriskās organizācijas	
	gab.	%	gab.	%	gab.	%	gab.	%
1920./1921.	0	0,0	31	46,3	36	53,7		0,0
1921./1922.	0	0,0	36	49,3	18	24,7	19	26,0
1922./1923.	0	0,0	33	41,3	20	25,0	27	33,8
1923./1924.	0	0,0	39	50,0	17	21,8	22	28,2
1924./1925.	0	0,0	38	48,1	13	16,5	28	35,4
1925./1926.	0	0,0	35	42,2	13	15,7	35	42,2
1926./1927.	0	0,0	46	53,5	15	17,4	25	29,1
1927./1928.	0	0,0	45	50,6	17	19,1	27	30,3
1928./1929.	0	0,0	46	50,5	18	19,8	27	29,7
1929./1930.	0	0,0	43	47,8	16	17,8	31	34,4
1930./1931.	0	0,0	46	51,7	16	18,0	27	30,3
1931./1932.	0	0,0	46	52,3	16	18,2	26	29,5
1932./1933.	0	0,0	45	51,7	13	14,9	29	33,3
1933./1934.	0	0,0	42	47,7	14	15,9	32	36,4
1934./1935.	0	0,0	40	48,8	11	13,4	31	37,8
1935./1936.	0	0,0	38	49,4	10	13,0	29	37,7
1936./1937.	0	0,0	33	45,8	39	54,2	-	-
1937./1938.	0	0,0	29	40,8	42	59,2	-	-
1938./1939.	0	0,0	34	47,2	38	52,8	-	-
1939./1940.	0	0	0	0	0	0	-	-

37. tab. Krievu pamatskolu uzturētāji Latvijā (1920-1940)

Mācību gads	Valsts		Pašvaldības		Privātās personas		Sabiedriskās organizācijas	
	gab.	%	gab.	%	gab.	%	gab.	%
1920./1921.	0	0,0	155	97,5	4	2,5		0,0
1921./1922.	0	0,0	174	87,9	20	10,1	4	2,0
1922./1923.	0	0,0	229	88,1	28	10,8	3	1,2
1923./1924.	0	0,0	184	89,3	19	9,2	3	1,5
1924./1925.	0	0,0	178	89,4	19	9,5	2	1,0
1925./1926.	0	0,0	192	93,7	12	5,9	1	0,5
1926./1927.	0	0,0	213	95,9	7	3,2	2	0,9
1927./1928.	0	0,0	212	94,6	10	4,5	2	0,9
1928./1929.	0	0,0	219	95,6	9	3,9	1	0,4
1929./1930.	0	0,0	221	95,7	9	3,9	1	0,4
1930./1931.	0	0,0	231	95,1	8	3,3	4	1,6
1931./1932.	0	0,0	236	95,9	6	2,4	4	1,6
1932./1933.	0	0,0	228	95,8	6	2,5	4	1,7
1933./1934.	0	0,0	226	95,8	6	2,5	4	1,7
1934./1935.	0	0,0	191	96,5	3	1,5	4	2,0
1935./1936.	0	0,0	168	97,1	3	1,7	2	1,2
1936./1937.	0	0,0	161	97,0	5	3,0		0,0
1937./1938.	0	0,0	145	96,7	5	3,3		0,0
1938./1939.	0	0,0	145	96,7	5	3,3		0,0
1939./1940.	0	0,0	140	97,2	4	2,8		0,0

Jauktu tautību sastāva pamatskolu uzturēšanā sabiedriskās organizācijas vispār nepiedalījās. Tas arī būtu apgrūtināši, jo Latvijā nepastāvēja ne dz jauktu tautību sastāva pamatskolu skolotāju savienības, ne dz arī jauktu tautību sastāva pamatskolu vecāku savienības. Laikrakstā „Сегодня” tika apšaubīta doma ka šāda sastāva skolas varētu uzturēt privātās personas.

Avotos atrodama informācija, ka 1921./1922. mācību gadā vēl 2 ebreju pamatskolas (3,9%) uzturēja draudzes.

38. tab. Ebreju pamatskolu uzturētāji Latvijā (1921-1940)

Mācību gads	Valsts		Pašvaldības		Privātās personas		Sabiedriskās organizācijas	
	gab.	%	gab.	%	gab.	%	gab.	%
1921./1922.	0	0,0	37	72,5	4	7,8	8	15,7
1922./1923.	0	0,0	48	72,7	7	10,6	11	16,7
1923./1924.	0	0,0	48	78,7	6	9,8	7	11,5
1924./1925.	0	0,0	48	71,6	7	10,4	12	17,9
1925./1926.	0	0,0	45	63,4	11	15,5	15	21,1
1926./1927.	0	0,0	47	63,5	10	13,5	17	23,0
1927./1928.	0	0,0	48	61,5	8	10,3	22	28,2
1928./1929.	0	0,0	51	63,8	10	12,5	19	23,8
1929./1930.	0	0,0	50	56,8	9	10,2	29	33,0
1930./1931.	0	0,0	56	59,6	8	8,5	30	31,9
1931./1932.	0	0,0	59	61,5	8	8,3	29	30,2
1932./1933.	0	0,0	62	64,6	6	6,3	28	29,2
1933./1934.	0	0,0	62	62,0	7	7,0	31	31,0
1934./1935.	0	0,0	50	72,5	4	5,8	15	21,7
1935./1936.	0	0,0	49	73,1	3	4,5	15	22,4
1936./1937.	0	0,0	47	75,8	15	24,2		
1937./1938.	0	0,0	46	74,2	16	25,8		
1938./1939.	0	0,0	46	73,0	17	27,0		
1939./1940.	0	0,0	45	75,0	15	25,0		

39. tab. Poļu pamatskolu uzturētāji Latvijā (1921-1940)

Mācību gads	Valsts		Pašvaldības		Privātās personas		Sabiedriskās organizācijas	
	gab.	%	gab.	%	gab.	%	gab.	%
1921./1922.	0	0,0	26	96,3	1	3,7	0	0,0
1922./1923.	0	0,0	32	94,1	2	5,9	0	0,0
1923./1924.	0	0,0	28	96,6	1	3,4	0	0,0
1924./1925.	0	0,0	25	96,2	1	3,8	0	0,0
1925./1926.	0	0,0	21	95,5	1	4,5	0	0,0
1926./1927.	0	0,0	27	100,0	0	0,0	0	0,0
1927./1928.	0	0,0	31	100,0	0	0,0	0	0,0
1928./1929.	0	0,0	34	100,0	0	0,0	0	0,0
1929./1930.	0	0,0	36	100,0	0	0,0	0	0,0
1930./1931.	0	0,0	39	86,7	0	0,0	6	13,3
1931./1932.	0	0,0	36	100,0	0	0,0	0	0,0
1932./1933.	0	0,0	34	100,0	0	0,0	0	0,0
1933./1934.	0	0,0	35	100,0	0	0,0	0	0,0
1934./1935.	0	0,0	22	100,0	0	0,0	0	0,0
1935./1936.	0	0,0	21	100,0	0	0,0	0	0,0
1936./1937.	0	0,0	18	100,0	0	0,0		
1937./1938. – 1939./1940.	0	0,0	16	100,0	0	0,0		

40. tab. Baltkrievu pamatskolu uzturētāji Latvijā (1921-1940)

Mācību gads	Valsts		Pašvaldības		Privātās personas		Sabiedriskās organizācijas	
	gab.	%	gab.	%	gab.	%	gab.	%
1921./1922.	0	0,0	46	100,0	0	0,0	0	0,0
1922./1923.	-	-	-	-	-	-	-	-
1923./1924.	0	0,0	50	100,0	0	0,0	0	0,0
1924./1925.	0	0,0	36	100,0	0	0,0	0	0,0
1925./1926.	0	0,0	31	96,9	1	3,1	0	0,0
1926./1927.	0	0,0	28	100,0	0	0,0	0	0,0
1927./1928.	0	0,0	33	100,0	0	0,0	0	0,0
1928./1929.	0	0,0	31	100,0	0	0,0	0	0,0
1929./1930.	0	0,0	32	94,1	0	0,0	2	5,9
1930./1931.	0	0,0	23	88,5	0	0,0	3	11,5
1931./1932.	0	0,0	25	92,6	0	0,0	2	7,4
1932./1933.	0	0,0	20	87,0	0	0,0	3	13,0
1933./1934.	0	0,0	20	87,0	0	0,0	3	13,0
1934./1935.	0	0,0	15	93,8	0	0,0	1	6,3
1935./1936.	0	0,0	12	92,3	0	0,0	1	7,7
1936./1937.	0	0,0	1	100,0	0	0,0		0,0
1937./1938.	0	0,0	1	100,0	0	0,0		0,0
1938./1939.	0	0,0	1	100,0	0	0,0		0,0
1939./1940.	0	0,0	1	100,0	0	0,0		0,0

Ziņas par skolēnu tautību Latvijas pamatskolās (1922–1936) apkopotas 41.–47. tabulā.¹

¹ Pamatskolu skaits, mācības valoda un skolēnu tautība 1922. m. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1922*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1923, 25. lpp.; 27. Pamatskolu skaits, mācības valoda un skolēnu tautība 1923./24. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1923*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1924, 33. lpp.; Skolēnu tautība Latvijas pamatskolās 1924./25. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1924*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1925, 47. lpp.; Skolēnu tautība pamatskolās 1925./26. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1925*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1926, 35. lpp.; Skolēnu tautība pamatskolās 1926./27. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1926*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1927, 50. lpp.; Skolēnu tautība pamatskolās 1927./28. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1927*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1928, 38. lpp.; Skolēnu tautība pamatskolās 1928./29. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1928*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1929, 40. lpp.; Skolēnu tautība pamatskolās 1929./230. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1929*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1929, 44. lpp.; Skolēnu tautība pamatskolās 1930./31. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1930*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1931, 54. lpp.; Skolēnu tautība pamatskolās 1931./32. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1931*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1932, 42. lpp.; Skolēnu tautība pamatskolās 1932./33. māc. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1932*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1933, 34. lpp.; Pamatskolu skaits pēc uzturētājiem, skolu un skolēnu tautības 1933./34. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1933*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1934, 31. lpp.; Pamatskolas pēc uzturētājiem, skolu un skolēnu tautības 1934./35. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1934*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935, 34. lpp.; Pamatskolas pēc uzturētājiem, skolu un skolēnu tautības 1935./36. māc. gadā. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1934*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936, 40. lpp.; Tautskolu skolēnu skaits pēc dzimuma un tautības 1936./37. m. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1936*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937, 41. lpp.; Tautskolu skolēnu skaits pēc dzimuma un tautības 1937./38. m. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1937/1938*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938, 41. lpp.; Tautskolu skolēnu skaits pēc dzimuma un tautības 1938./39. m. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1939*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939, 38. lpp.; Tautskolu skolēnu skaits pēc dzimuma un tautības 1939./40. m. g. *Statistikas tabulas*. Rīga: Latvijas PSR Tautsaimniecības statistikas pārvalde, 1940, 40. lpp.

Šajās tabulās, saskaitot citu tautību pārstāvjus kopā, tika skaitīti ne tikai vācieši, krievi, ebreji, poļi, baltkrievi, bet arī igauņi, lietuvieši un statistikas atskaitē nenosauktās tautības.

Latvijā mazākumtautībām bija paredzētas savas pamatskolas. Tomēr 1919. gada izglītības likuma norma par obligāto pamatizglītību ģimenes valodā, kā jau bija norādīts, valodā, kuru nosauca bērnu vecāki, bērnu skolā piesakot, un kurā viņš varēja brīvi izteikt savas domas, radīja situāciju, kad vienā skolā mācījās vairāku tautību skolēni. Šos skolēnus apvienoja viena ģimenes valoda. Latvijas statistiskajā gada grāmatā līdz 1928. gadam, ieskaitot, skolas tika iedalītas pēc mācību valodas, bet ar 1929. gadu – pēc tautības. Pēc 1934. gada statistikas grāmatās skolu iedalījums pēc tautībām tiek minēts kā papildinājums tautskolu statistikai. Kopš 1936. gada skolēnu sadalījums pēc tautībām vispār netiek minēts. J. Kronlins uzskatīja, ka viens no iemesliem tam, ka pamatskolā mācās vairāku tautību bērni, ir mazākumtautību pilsoņu teritoriālā izklīdētība.¹ Latvijā kopumā noteiktas mazākumtautības pamatskolā šīs tautības bērni bija pārsvarā. Tomēr līdz 1923. gadam pastāvēja atsevišķas mazākumtautību pamatskolas, kurās mācījās mazāk par 60% tās tautības bērnu, kuras valodā notiek mācības. No 1923. gada šīs skolas tika sauktas par jaukta tautību sastāva pamatskolām un mācības tajās notika latviski.²

41. tab. Skolēnu tautība latviešu pamatskolās Latvijā (1922./1923.m.g.–1935./36. m. g.)

Mācību gads	Skolēnu skaits latviešu pamatskolās, %						
	Latvieši	Vācieši	Krievi	Ebreji	Baltkrievi	Poļi	Citu tautību pārstāvji kopā
1922./1923.	96,8	0,3	1,0	0,3	0,0	0,7	3,2
1923./1924.	96,4	0,3	1,0	0,3	0,4	0,7	3,6
1924./1925.	96,1	0,3	1,3	0,3	0,3	0,8	3,9
1925./1926.	94,9	0,3	1,6	0,3	0,6	1,0	5,1
1926./1927.	94,6	0,3	1,6	0,3	0,8	1,1	5,4
1927./1928.	94,1	0,3	1,8	0,3	0,8	1,3	5,9
1928./1929.	93,8	0,3	2,0	0,4	0,9	1,3	6,2
1929./1930.	93,3	0,3	2,4	0,4	1,0	1,3	6,7
1930./1931.	93,1	0,3	2,5	0,6	0,9	1,4	6,9
1931./1932.	92,8	0,3	2,6	0,7	0,9	1,5	7,2
1932./1933.	92,1	0,3	3,0	0,7	1,1	1,6	7,9
1933./1934.	92,3	0,3	3,0	0,6	1,1	1,5	7,7
1934./1935.	90,5	0,3	4,6	0,8	1,3	1,5	9,5
1935./1936.	90,7	0,3	4,7	0,9	1,3	1,2	9,3

¹ Kronlins, J. *Latvijas skolas 1930./1931. mācības gads*. Rīga: Izglītības Ministrijas Mēnešraksta novilkums, 1931, 11., 12. lpp.

² Noteikumi par jaukta tautību sastāva obligatorisku skolu pārņemšanu skolu departamenta pārziņā. *Valdības Vēstnesis*, Nr.247, 07.11.1923., 1.lpp.

Visvairāk citu mazākumtautību pārstāvju bija vācu skolās. Līdz 1932./1933.mācību gadam vācu pamatskolās mācījās ap 20% citu tautību skolēnu. Lielāko daļu no viņiem – ap 12% – veidoja ebreju bērni. Citu tautību skolēnu skaits sāka samazināties ar 1931./1932. mācību gadu. Apmēram trīs reizes šis skaits samazinājās 1934./1935. mācību gadā.

42. tab. Skolēnu tautība vācu pamatskolās Latvijā (1922./1923.m.g.–1935./36 .m. g.)

Mācību gads	Skolēnu skaits vācu pamatskolās, %						
	Vācieši	Latvieši	Krievi	Ebreji	Baltkrievi	Poļi	Citu tautību pārstāvji kopā
1922./1923.	79,9	3,4	1,4	12,9	0,0	0,7	20,1
1923./1924.	79,4	3,2	1,5	13,4	0,0	0,6	20,6
1924./1925.	80,6	3,6	1,4	11,3	0,0	0,7	19,4
1925./1926.	81,5	3,7	1,6	10,2	0,0	0,6	18,5
1926./1927.	81,9	3,7	1,9	9,5	0,0	0,5	18,1
1927./1928.	82,3	3,3	1,7	10,1	0,0	0,6	17,7
1928./1929.	81,4	3,5	1,8	10,4	0,0	0,5	18,6
1929./1930.	80,6	3,4	1,9	11,0	0,0	0,6	19,4
1930./1931.	79,4	4,1	1,7	11,9	0,0	0,5	20,6
1931./1932.	80,0	3,4	1,4	12,7	0,0	0,5	20,0
1932./1933.	81,8	2,9	1,2	11,7	0,0	0,5	18,2
1933./1934.	84,7	3,3	1,4	8,4	0,0	0,5	15,3
1934./1935.	93,2	1,9	0,4	2,8	0,0	0,3	6,8
1935./1936.	94,3	1,9	0,5	1,5	0,0	0,3	5,7

43. tab. Skolēnu tautība krievu pamatskolās Latvijā (1922./1923.m.g.–1935./36.m.g.)

Mācību gads	Skolēnu skaits krievu pamatskolās, %						
	Krievi	Latvieši	Vācieši	Ebreji	Baltkrievi	Poļi	Citu tautību pārstāvji kopā
1922./1923.	78,2	5,0	0,9	9,5	0,0	5,2	21,8
1923./1924.	74,4	4,3	0,9	11,4	3,5	4,4	25,6
1924./1925.	83,6	3,3	0,7	5,1	2,5	3,8	16,4
1925./1926.	89,6	2,5	0,5	1,4	1,7	3,6	10,4
1926./1927.	90,0	2,5	0,4	1,1	1,9	3,6	10,0
1927./1928.	90,4	2,6	0,4	1,1	1,8	3,2	9,6
1928./1929.	91,1	2,6	0,4	1,5	0,9	3,1	8,9
1929./1930.	91,9	2,4	0,4	1,1	1,1	2,8	8,1
1930./1931.	92,5	2,0	0,3	0,9	1,1	2,6	7,5
1931./1932.	93,3	1,8	0,3	0,9	0,8	2,3	6,7
1932./1933.	94,8	1,4	0,3	0,6	0,7	1,8	5,2
1933./1934.	95,1	1,2	0,2	0,7	0,7	1,7	4,9
1934./1935.	98,1	0,7	0,1	0,3	0,2	0,3	1,9
1935./1936.	99,0	0,3	0,1	0,1	0,1	0,2	1,0

Krievu pamatskolās līdz 1923./1924. mācību gadam citu tautību skolēnu skaits arī bija apmēram 20–25% no kopējā skolēnu skaita. Sākot ar 1924./1925. mācību gadu, citu tautību skolēnu skaits krievu pamatskolās sāka samazināties, līdz 1935./1936. mācību gadā saruka līdz 1%. Vismazāk krievu skolās mācījās vācieši. Vāciešiem bija lielākais skolu skaits pēc krieviem.

Vishomogēnākās pēc tautību sastāva bija ebreju pamatskolas. Jau 1922./1923. m. g. ebreju skolās mācījās tikai 0,1% citu tautību skolēnu, bet sākot ar 1932./1933. m. g., ebreju skolās mācījās tikai ebreji. Ebreju skolās mācības notika pārsvarā jidiša un ivrits valodā. Šajās valodās runāja ebreju tautības pārstāvji. Citu mazākumtautību saskarsmē šīs valodas netika lietotas. Tomēr EIP pārraudzībā bija ebreju skolas ar krievu mācību valodu (J. Rauchvargera ebreju pamatskola) un vācu mācību valodu (Ezeras biedrības pamatskola)¹. Ebreju bērniem bija radīta iespēja iegūt pamatizglītību vairākās valodās EIP pārraudzībā. Krieviski un vāciski runājošie ebreji sūtīja savus bērnus uz krievu un vācu pamatskolām.

44. tab. Skolēnu tautība ebreju pamatskolās Latvijā (1922./1923.m.g.–1935./36. m. g.)

Mācību gads	Skolēnu skaits ebreju pamatskolās, %						
	Ebreji	Vācieši	Krievi	Latvieši	Baltkrievi	Poļi	Citu tautību pārstāvji kopā
1922./1923.	99,9	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1
1923./1924.	99,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
1924./1925.	99,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
1925./1926.	99,8	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2
1926./1927.	99,8	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2
1927./1928.	99,9	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1
1928./1929.	99,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
1929./1930.	99,9	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1
1930./1931.	99,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
1931./1932.	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1932./1933.	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1933./1934.	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1934./1935.	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1935./1936.	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Poļu pamatskolās no 1922./1923. mācību gada citu tautību skolēnu skaits pastāvīgi samazinājās, līdz 1935./1936. mācību gadā saruka no 5,0% līdz 1,1%. Var teikt, ka poļu pamatskolās nemācījās ebreji un vācieši. Citas tautas poļu pamatskolās pārstāvēja latvieši, krievi un baltkrievi. Poļu skolas konsekventi izkopa mācības poļu valodā. Poļu valodai nebija

¹ Juškāne, G. *Mazākumtautību skolu politika Latvijā un ebreju skola: vēsturiskā pieredze un attīstības tendences*. Maģistra darbs. Rīga: LU, PPI, 1999, 53. lpp.

izšķirošas nozīmes politiskajā un sabiedriskajā dzīvē. Poļu skolas varēja izvēlēties katoļticīgie krievi un baltkrievi.

45. tab. Skolēnu tautība poļu pamatskolās Latvijā (1922./1923.m.g.–1935./36. m. g.)

Mācību gads	Skolēnu skaits poļu pamatskolās, %						
	Poļi	Latvieši	Vācieši	Krievi	Ebreji	Baltkrievi	Citu tautību pārstāvji kopā
1922./1923.	95,0	1,9	0,0	1,1	0,0	0,0	5,0
1923./1924.	95,3	1,6	0,0	0,3	0,0	0,8	4,7
1924./1925.	95,8	1,6	0,1	0,2	0,0	0,4	4,2
1925./1926.	96,8	1,2	0,0	0,1	0,0	0,6	3,2
1926./1927.	96,5	1,2	0,0	0,0	0,0	0,9	3,5
1927./1928.	97,2	0,8	0,0	0,1	0,0	1,1	2,8
1928./1929.	99,1	0,3	0,0	0,0	0,0	0,4	0,9
1929./1930.	97,7	0,5	0,0	0,0	0,0	1,3	2,3
1930./1931.	98,7	0,2	0,0	0,0	0,0	0,6	1,3
1931./1932.	99,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,3	1,0
1932./1933.	99,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,6	1,0
1933./1934.	98,9	0,3	0,0	0,0	0,0	0,5	1,1
1934./1935.	98,5	1,0	0,0	0,0	0,1	0,3	1,5
1935./1936.	98,9	0,6	0,1	0,1	0,0	0,3	1,1

Baltkrievu pamatskolas savu raibo etnisko sastāvu mantojušas no 36 krievu pamatskolām, kuras pārņēma savā pārraudzībā BIP no KIP 1922./1923. mācību gadā. Vairākus gadus baltkrievu pamatskolām neizdevās ieviest dzīvē mācības baltkrievu valodā, jo lielākā skolotāju daļa bija poļi un krievi, kas baltkrievu valodu neprata vai prata slikti. Baltkrievu inteliģence pārmeta BIP, ka tā saskarsmē un lietvedībā lieto krievu valodu.¹ 1924./1925., 1925./1926. mācību gadā baltkrievu pamatskolu, skolēnu skaitu un to etnisko sastāvu negatīvi ietekmēja vismaz divas parādības: jauktu tautību sastāva pamatskolu atvēršana un „baltkrievu procesa” prāvas uzsākšana. Pēc šī satricinājuma pozitīvas izmaiņas skolēnu skaitā bija novērojamas tikai divus gadus: 1930./1931., 1932./1932. m.g. Gandrīz pusi no citu mazākumtautību skolēniem baltkrievu pamatskolās veidoja krievu bērni. 1935./1936. mācību gadā vairāk nekā pusi no mazākumtautību skolēniem baltkrievu pamatskolās veidoja latvieši. Pēc 1934. gada instrukcijas

¹ 2. baltkrievu pilsētas ģimnāzijas pārziņa 06.04.1923. vēstule BIP. No: Pārvaldes darbinieku saraksts, ziņas par viņu darbību un sarakste ar Izglītības ministriju par budžeta jautājumiem 1921.-1923.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 18. l., 31. lp.; BIP 21.03. 1924. vēstule IM. No: Rīkojumi un sarakste ar IM par pārvaldes darbinieku iecelšanu un atbrīvošanu 1924.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 16. l., 24., 24. o. p., 25. lp., 25. lp. o. p.; Малады беларус. Лыжка дзегцю у бочцы меду. Беларуская школа у Латвіі, Nr.2, 1926, с. 9,10.

par skolēnu novietošanu skolās pēc tautībām, šie latviešu tautības bērni varēja nākt no jauktām ģimenēm.¹

46. tab. Skolēnu tautība baltkrievu pamatskolās Latvijā (1923./1924.m.g.–1935./36. m. g.)

Mācību gads	Skolēnu skaits baltkrievu pamatskolās, %						
	Baltkrievi	Latvieši	Vācieši	Krievi	Ebreji	Poļi	Citu tautību pārstāvji kopā
1923./1924.	80,0	4,3	0,1	11,0	0,8	2,5	20,0
1924./1925.	89,6	3,5	0,0	4,5	0,6	0,7	10,4
1925./1926.	92,8	1,8	0,1	3,9	0,0	1,2	7,2
1926./1927.	92,6	2,3	0,0	3,8	0,0	0,6	7,4
1927./1928.	93,5	2,6	0,0	3,0	0,0	0,5	6,5
1928./1929.	93,4	1,6	0,0	2,9	0,0	0,9	6,6
1929./1930.	92,7	1,4	0,1	4,6	0,0	0,8	7,3
1930./1931.	89,5	1,6	0,1	6,1	0,1	1,3	10,5
1931./1932.	91,8	1,5	0,1	3,9	0,1	0,8	8,2
1932./1933.	94,8	0,4	0,2	3,4	0,1	0,5	5,2
1933./1934.	95,1	0,4	0,1	3,5	0,0	0,4	4,9
1934./1935.	95,2	0,9	0,0	2,3	0,0	1,6	4,8
1935./1936.	93,2	3,5	0,0	2,5	0,0	0,8	6,8

Mazākumtautību skolēnu skaits pastāvīgi pieauga latviešu pamatskolās no 3,2% 1922./1923. m. g. līdz 9,3% 1935./1936. m. g. Šajā laika posmā mazākumtautību skolēnu skaits latviešu pamatskolās trīskāršojās.

47. tab. Skolēnu tautība jauktu tautību sastāva pamatskolās Latvijā (1924./1925.m.g.–1934./35.m.g.)

Mācību gads	Skolēnu skaits jauktu tautību sastāva pamatskolās, %					
	Latvieši	Vācieši	Krievi	Ebreji	Baltkrievi	Poļi
1924./1925.	15,7	0,2	29,7	2,7	24,6	11,7
1925./1926.	20,6	0,4	26,6	3,8	23,3	18,9
1926./1927.	18,9	0,6	29,0	5,0	29,0	13,4
1927./1928.	20,9	0,4	25,8	3,3	20,7	19,9
1928./1929.	20,1	0,4	22,3	3,7	23,2	23,1
1929./1930.	21,9	0,2	29,6	2,9	19,4	21,4
1930./1931.	20,9	0,2	32,4	3,3	20,1	15,7
1931./1932.	23,6	0,2	29,6	4,1	21,0	14,6
1932./1933.	23,1	0,1	29,5	2,5	23,4	15,4
1933./1934.	24,6	0,1	29,3	2,6	22,3	15,0
1934./1935.	25,6	0,1	36,3	1,9	17,0	14,0
1935./1936.	28,8	0,2	39,9	1,4	15,5	9,9

¹ Instrukcija par skolēnu novietošanu skolās pēc tautībām. *Valdības Vēstnesis*, Nr.184,18.08.1934., 2.lpp.

Jauktu tautību sastāva pamatskolās bija pārstāvēti visu tautību bērni. Lielāko daļu veidoja krievu tautības skolēni – no 29,7 % 1924./1925. m. g. līdz 39,9% 1935./1936. m. g. Otro daļu pēc lieluma veidoja latvieši – no 15,7 % 1924./1925. m. g. līdz 28,8% 1935./1936. m. g. Trešajā vietā bija poļi – no 11,7 % 1924./1925. m. g. līdz 14,9% 1934./1935. m. g. 1935./1936. mācību gadā poļu skaits jaukta tautību sastāva skolās saruka. Vismazāk šajās skolās bija vāciešu un ebreju.

Viens no izglītības sistēmas darbības rādītājiem ir pamatskolu kursu beigušo skaits. No 1923./1924. mācību gada līdz 1929./1930. mācību gadam ziņas par pamatskolu kursu beigušo skaitu apkopojā J.Kronlins (skat. 48.tab.).¹ To skolēnu skaits, kuri centās pabeigt pilnu sešgadīgās pamatskolas kursu, jau no pirmā Latvijas skolu pastāvēšanas gada palielinājās. 1929./1930. mācību gadā šādu skolēnu skaits samazinājās. J.Kronlins uzskatīja, ka tas bija saistīts ar kara sekām. Manāmi samazinājās skolēnu skaits vecākajās klasēs, līdz ar to samazinājās arī kursu beigušo skaits.²

48. tab. Sešu klašu pamatskolas kursu beigušo skolēnu skaits Latvijā no 1923./1924. m. g. līdz 1929./1930. m. g.

Skolu tautība	Sešu klašu pamatskolas kursu beigušo skaits					Sešu klašu pamatskolas kursu beigušo % no tiem, kas 6 gadus atpakaļ mācījās 1. klasē (nodaļā)			
	1923./24.	1926./27.	1927./28.	1928./29.	1929./30.	1926./27.	1927./28.	1928./29.	1929./30.
Latviešu	4519	6835	6958	7156	6904	21,8	22,9	27,6	26,3
Krievu	434	371	423	532	446	8,5	9,7	13,1	11,0
Ebreju	357	668	663	747	578	38,2	36,4	48,1	39,2
Vācu	554	721	701	687	558	40,5	41,0	44,2	42,0
Poļu	179	195	211	202	159	14,9	16,8	19,3	16,8
Baltkrievu	19	23	33	34	35	2,0	3,0	3,9	6,8
Jauktu tautību	-	13	32	48	26	-	-	-	4,1

Salīdzinot kursu beigušo skaitu ar skolēnu daudzumu pirmajā klasē pirms sešiem gadiem, var secināt, ka aug to skolēnu skaits, kuri beidz pilnu pamatskolas kursu. Latvieši pamatskolās bija apmēram ceturtdaļa no visiem skolēniem, kas iestājās pamatskolas pirmajā klasē un beidza

¹ Kronlins, J. *Latvijas skolas 1930./1931. mācības gads*. Rīga: Izglītības Ministrijas Mēnešraksta novilkums, 1931, 11., 12. lpp.

² Turpat.

tās pilnu kursu. Trīs ceturtdaļas skolēnu mācības pārtrauca ātrāk. Visveiksmīgāk pamatskolas kursu 1929./1930. mācību gadā beidza vācieši – 42% un ebreji – 39,2%. Mazāks pamatskolas pilna kursa beidzēju skaits bija poļiem – 16,8%, krieviem – 11,0%, baltkrieviem – 6,8%. Vissliktāk ar pamatskolas kursa beigšanu veicās jaukta tautību sastāva skolās. Tās kursu beidza tikai 4,1% mācības uzsākušo. Šo rādītāju nevar viennozīmīgi uzskatīt par izglītības kvalitātes rādītāju. Skolēni bija spiesti pārtraukt mācības jau pēc ceturtais klases trūcīgo materiālo apstākļu dēļ. Labākie rādītāji šajā jomā ir ekonomiski stabilākajām tautībām – vāciešiem un ebrejiem.

Ziņas par pamatskolu kursu beigušajiem no 1935./36. mācību gada līdz 1938./1939. mācību gadam apkopotas 49.–55. tabulā.¹ Sešu lašu kursu beigušo skolēnu skaits pieaug visu tautību pamatskolās (56. tab.). Visveiksmīgāk pamatskolas kursu 1937./1938. mācību gadā beidza latvieši – 86,3%, ebreji – 81,5%, jaukta tautību sastāva pamatskolu skolēni – 79,9%, krievi – 79,5%, vācieši – 78,8%, poļi – 77,9%, baltkrievi 73,1%. Šos skaitļus nevar salīdzināt ar 1929./1930. mācību gada rādītājiem, jo tie norāda skolēnu skaitu % no tiem, kuri mācījās sestajā klasē skolas beigšanas gadā, nevis pirmajā klasē pirms sešiem gadiem. 1928. gada novembrī likuma par Latvijas izglītības iestādēm 48. pantā tika izdarīti grozījumi. Tie paredzēja izsniegt divu veidu pamatskolas beigšanas apliecības: ar un bez tiesībām iestāties vidusskolā. Tiesības iestāties vidusskolā ieguva tikai tie pamatskolas absolventi, kuri pabeidza kursu ar pārbaudījumiem.² Šie grozījumi paredzēja skolēnu tiesības pabeigt pamatskolas kursu bez noslēguma pārbaudījumiem. Skolēns saņēma apliecību par pamatskolas beigšanu. Lai ar šo apliecību iestātos vidusskolā, viņam bija jāiztur iestājpārbaudījumi. Jāatzīmē, ka apmēram puse no pamatskolas beidzējiem saņēma tiesības iestāties vidusskolā. Samazinoties baltkrievu pamatskolu skaitam, pamatskolu beidzēju skaits pieauga divas reizes no bēdīgajiem 36,1% 1935./1936. mācību gadā līdz 73,1% 1937./1938. mācību gadā.

¹ Pamatskolas 6. klases kursu beigušie 1935./36. m. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1936*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937, 42. lpp.; Pamatskolas 6. klases kursu beigušie 1936./37.m.g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1937./1938*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937, 42. lpp.; Pamatskolas 6. klases kursu beigušie 1937./38. m. g. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1939*. Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939, 36. lpp.; Pamatskolas 6. klases kursu beigušie 1938./39. m. g. *Statistikas tabulas*. Rīga: Latvijas PSR Tautsaimniecības statistikas pārvalde, 1940, 41. lpp.

² Pārgrozījums likumā par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, Nr.249, 02.11.1928., 3. lpp.

49. tab. Latviešu pamatskolas 6. klases kursu beigušie Latvijā (1935./36. m. g.–1938./1939.m.g.)

Mācību gads	Skolu skaits, kurās bija 6.klase	Skolēnu skaits 6.klasē m.g. beigās	Kursu nav beiguši, %	Kursu beigušo kopskaits, %		
				ar tiesībām iestāties vidusskolā	bez tiesībām iestāties vidusskolā	kopā
1935./1936.	667	11763	14,2	63,6	22,2	85,8
1936./1937.	680	13402	14,6	62,0	23,4	85,4
1937./1938.	686	14453	13,7	60,3	26,0	86,3
1938./1939.	nav datu	14832	14,2	59,4	26,4	85,8

50. tab. Vācu pamatskolas 6. klases kursu beigušie Latvijā (1935./36. m. g.–1937./1938. m. g.)

Mācību gads	Skolu skaits, kurās bija 6.klase	Skolēnu skaits 6.klasē m.g. beigās	Kursu nav beiguši, %	Kursu beigušo kopskaits, %		
				ar tiesībām iestāties vidusskolā	bez tiesībām iestāties vidusskolā	kopā
1935./1936.	35	804	23,8	45,4	30,8	76,2
1936./1937.	33	791	21,1	47,7	31,2	78,9
1937./1938.	32	737	21,2	46,8	32,0	78,8

51. tab. Krievu pamatskolas 6. klases kursu beigušie Latvijā (1935./36. m. g.–1937./1938. m. g.)

Mācību gads	Skolu skaits, kurās bija 6.klase	Skolēnu skaits 6.klasē m.g. beigās	Kursu nav beiguši, %	Kursu beigušo kopskaits, %		
				ar tiesībām iestāties vidusskolā	bez tiesībām iestāties vidusskolā	kopā
1935./1936.	39	706	20,8	59,1	20,1	79,2
1936./1937.	35	691	19,1	58,0	22,9	80,9
1937./1938.	34	673	20,5	51,4	28,1	79,5

52. tab. Ebreju pamatskolas 6. klases kursu beigušie Latvijā (1935./36. m. g.–1937./1938. m. g.)

Mācību gads	Skolu skaits, kurās bija 6.klase	Skolēnu skaits 6.klasē m.g. beigās	Kursu nav beiguši, %	Kursu beigušo kopskaits, %		
				ar tiesībām iestāties vidusskolā	bez tiesībām iestāties vidusskolā	kopā
1935./1936.	49	1138	19,2	59,8	20,9	80,8
1936./1937.	45	1158	18,0	62,6	19,4	82,0
1937./1938.	46	1139	18,5	57,4	24,1	81,5

53. tab. Poļu pamatskolas 6. klases kursu beigušie Latvijā (1935./36. m. g.–1937./1938. m. g.)

Mācību gads	Skolu skaits, kurās bija 6.klase	Skolēnu skaits 6.klasē m.g. beigās	Kursu nav beiguši, %	kursu beigušo kopskaits, %		
				ar tiesībām iestāties vidusskolā	bez tiesībām iestāties vidusskolā	kopā
1935./1936.	8	220	23,2	56,8	20,0	76,8
1936./1937.	8	203	27,6	45,3	27,1	72,4
1937./1938.	8	235	22,1	51,1	26,8	77,9

54. tab. Baltkrievu pamatskolas 6. klases kursu beigušie Latvijā

(1935./36. m. g.–1937./1938. m. g.)

Mācību gads	Skolu skaits, kurās bija 6.klase	Skolēnu skaits 6.klasē m.g. beigās	Kursu nav beiguši, %	Kursu beigušo kopskaits, %		
				ar tiesībām iestāties vidusskolā	bez tiesībām iestāties vidusskolā	kopā
1935./1936.	3	72	63,9	18,1	18,1	36,1
1936./1937.	1	23	26,1	52,2	21,7	73,9
1937./1938.	1	26	26,9	42,3	30,8	73,1

55. tab. Jaukta tautību sastāva pamatskolas 6. klases kursu beigušie Latvijā

(1935./36. m. g.–1937./1938.m. g.)

Mācību gads	Skolu skaits, kurās bija 6.klase	Skolēnu skaits 6.klasē m.g. beigās	Kursu nav beiguši, %	Kursu beigušo kopskaits, %		
				ar tiesībām iestāties vidusskolā	bez tiesībām iestāties vidusskolā	kopā
1935./1936.	17	215	30,2	49,8	20,0	69,8
1936./1937.	18	288	24,3	47,6	28,1	75,7
1937./1938.	19	339	20,1	45,4	34,5	79,9

56. tab. Pamatskolas 6. klases kursu beigušie Latvijā (1935./36. m. g.–1937./1938. m. g.)

Skolu tautība	Pamatskolas 6.kl. kursu beiguši, %			Kursu nav beiguši, %		
	1935./1936.	1936./1937.	1937./1938.	1935./1936.	1936./1937.	1937./1938.
Latviešu	85,8	85,4	86,3	14,2	14,6	13,7
Krievu	79,2	80,9	79,5	20,8	19,1	20,5
Ebreju	80,8	82,0	81,5	19,2	18,0	18,5
Vācu	76,2	78,9	78,8	23,8	21,1	21,2
Poļu	76,8	72,4	77,9	23,2	27,6	22,1
Baltkrievu	36,1	73,9	73,1	63,9	26,1	26,9
Jauktu tautību	69,8	75,7	79,9	30,2	24,3	20,1

Attīstoties tautsaimniecībai un valdības pārvaldei, pieauga prasība pēc izglītotiem kvalificētiem darbiniekiem. Par izglītības līmeņa pieaugšanu liecina aktīvi strādājošo pilsoņu nodarbošanās izmaiņas. Informācija pēc 1920. un 1930. gada tautas skaitīšanas apkopota 57.–62. tabulā.¹ Samazinājās lauksaimniecībā nodarbināto visu tautību pārstāvju skaits, bet pieauga to skaits rūpniecībā, tirdzniecībā, satiksmes un transporta nozarēs, valsts un pašvaldību administrācijā, apkalpē. Jāvērš uzmanība tam, ka samazinājās vāciešu skaits valsts un pašvaldības administrācijā. Šo parādību nevar saistīt ar izglītības līmeņa pazemināšanos, jo visi iepriekšējie dati liecina pretējo.

Latvieši, dibinot savu valsti, arī tās vadību pakāpeniski pārņēma savās rokās. Ja 1920. gadā valsts un pašvaldības administrācijā latviešu bija tikai 1,3%, bet vāciešu – 4,75%, tad 1930. gadā latvieši bija 3,2%, bet vācieši – 3,1%. Valsts un pašvaldības administrācijā latviešu skaits pieauga vairāk, nekā samazinājās vāciešu skaits. Var apgalvot, ka valsts un pašvaldību administrācijā bija pārstāvētas visas mazākumtautības.

57. tab. Aktīvi strādājošo latviešu nodarbošanās Latvijā 1920., 1930. g. g., %

Nodarbošanās	1920	1930
Lauksaimniecība	82,31	70,1
Rūpniecība	5,63	12,5
Tirdzniecība	1,00	3,3
Satiksmes un transports	1,54	3,4
Valsts un pašvaldības administrācija	1,30	3,2
Brīvās profesijas un intelektuālo darbu strādājošie	0,54	1,5
Publiskā higiēna	Nav datu	0,8
Apkalpotāji	1,24	3,1
Pārējie nodarbošanās veidi	6,44	2,2

¹ Atsevišķo tautību piederīgie sadalīti pēc nodarbošanās. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1920.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1921, 318. lpp. Dažas ziņas par iedzīvotāju skaitu un to sastāvu 1930. gadā (tautas skaitīšanas dati). *Latvijas statistiskā gada grāmata 1935.* R.: Valsts statistiskā pārvalde, 1936, 10., 11. lpp.

58. tab. Aktīvi strādājošo krievu nodarbošanās Latvijā 1920., 1930.g.g., %

Nodarbošanās	1920	1930
Lauksaimniecība	82,68	78,1
Rūpniecība	5,63	9,3
Tirdzniecība	1,42	2,3
Satiksmē un transports	1,75	1,8
Valsts un pašvaldības administrācija	0,57	1,4
Brīvās profesijas un intelektuālo darbu strādājošie	1	1,5
Publiskā higiēna	Nav datu	0,5
Apkalpotāji	1,33	2,3
Pārējie nodarbošanās veidi	5,62	2,8

59. tab. Aktīvi strādājošo vāciešu nodarbošanās Latvijā 1920., 1930.g.g., %

Nodarbošanās	1920	1930
Lauksaimniecība	30,29	16,0
Rūpniecība	22,23	26,8
Tirdzniecība	9,59	19,7
Satiksmē un transports	2,96	4,1
Valsts un pašvaldības administrācija	4,75	3,1
Brīvās profesijas un intelektuālo darbu strādājošie	7,44	12,2
Publiskā higiēna	Nav datu	5,0
Apkalpotāji	4,03	6,5
Pārējie nodarbošanās veidi	18,71	6,5

60. tab. Aktīvi strādājošo ebreju nodarbošanās Latvijā 1920., 1930.g.g., %

Nodarbošanās	1920	1930
Lauksaimniecība	2,53	1,1
Rūpniecība	32,49	28,8
Tirdzniecība	48,06	48,6
Satiksmē un transports	1,17	2,2
Valsts un pašvaldības administrācija	0,45	1,5
Brīvās profesijas un intelektuālo darbu strādājošie	5,36	7,4
Publiskā higiēna		4,0
Apkalpotāji	1,47	2,0
Pārējie nodarbošanās veidi	8,47	4,4

61. tab. Aktīvi strādājošo poļu nodarbošanās Latvijā 1920., 1930. g. g., %

Nodarbošanās	1920	1930
Lauksaimniecība	72,71	46,9
Rūpniecība	10,39	24,1
Tirdzniecība	1,85	4,1
Satiksmes un transports	4,22	5,5
Valsts un pašvaldības administrācija	0,96	2,6
Brīvās profesijas un intelektuālo darbu strādājošie	0,99	1,5
Publiskā higiēna		1,5
Apkalpotāji	3,7	7,9
Pārējie nodarbošanās veidi	5,18	6,1

62. tab. Aktīvi strādājošo baltkrievu nodarbošanās Latvijā 1920., 1930. g. g., %

Nodarbošanās	1920	1930
Lauksaimniecība	91,97	79,5
Rūpniecība	2,77	10,0
Tirdzniecība	0,37	1,2
Satiksmes un transports	1,22	2,1
Valsts un pašvaldības administrācija	0,4	2,2
Brīvās profesijas un intelektuālo darbu strādājošie	0,43	0,6
Publiskā higiēna	Nav datu	0,2
Apkalpotāji	0,66	2,0
Pārējie nodarbošanās veidi	2,18	2,2

1925. gadā, ieviešot vienotas latviešu valodas, Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas programmas, visām mazākumtautībām tika izvirzītas vienotas prasības šo priekšmetu apgūšanā, kas paaugstināja izglītības kvalitāti. Iegūtās zināšanas latviešu valodā, Latvijas vēsturē, ģeogrāfijā un kultūrā deva vienlīdzīgas iespējas dažādām mazākumtautībām iesaistīties Latvijas sabiedriskajā dzīvē. Mazākumtautību izglītības sistēmas izpēte no 1918. līdz 1934. gadam liecina, ka tiesiski tika apstiprināta mazākumtautību izglītības iestāžu decentralizēta pārraudzība. Demokrātijas apstākļos (1918–1934), kad pastāvēja uzskatu plurālisms, tika atbalstīta arī dažādība skolu sistēmā. Mazākumtautību skolu decentralizētās pārvaldes apstākļos tika bagātināts kultūras komponents mazākumtautību izglītības saturā. Tomēr šāda pārvalde samazināja pēctecību un pārmantojamību izglītībā, kas sagādāja grūtības skolēniem mainot skolu. Decentralizēta pārvalde prasīja no valsts lielus finansiālus ieguldījumus. Mazākumtautību skolu pārvaldes decentralizācijas ierobežošana (1932–1934), kad mazākumtautību pamatzglītības saturs kļuva vienots, deva iespēju pastiprināt valsts kontroli un veicināt pēctecību un pārmantojamību mazākumtautību pamatzglītībā. Autoritārisms (1934–

1940) raksturīgā izglītības dažādības neatzišana izpaudās izglītības pārvaldes centralizācijā un latviešu un mazākumtautību pamatskolu vienotā izglītības satura veidošanā. Izglītības sistēmas analīzes gaitā atklājās tās attīstību sekmējošie subjektīvie priekšnoteikumi: izglītības darbinieku, plaša spektra kultūras un zinātnes darbinieku, pilgtu un populāru personību, sabiedrisko organizāciju interese par mazākumtautību izglītību un ieguldījums tās attīstībā sekmēja mazākumtautību izglītību; politisko partiju ieinteresētība mazākumtautību izglītības jautājumos aktualizēja ar to saistīto problēmu risināšanu, kā arī objektīvais faktors – garantētais finansējums, ko vajadzēja nodrošināt pašvaldībām.

3. Mācību grāmatas mazākumtautību pamatskolām

3.1. Mācību grāmatu izvērtēšana kvalitātes nodrošinājumam

J.A.Komenskis jau 17. gadsimtā uzsvēra, ka mācībās un audzināšanā atbilstoši dabas likumiem labus rezultātus var sasniegt, ja „lietošanai būtu sagatavoti visi vajadzīgie līdzekļi: grāmatas, tāfeles, modeļi, paraugi.”¹ Tātad viens no kvalitatīvas izglītības iegūšanas priekšnoteikumiem ir nodrošinājums ar mācību grāmatām. Dibinoties LR, mainījās izglītības saturs, izveidojās pieprasījums pēc tam atbilstošām mācību grāmatām gan latviešu, gan mazākumtautību skolās. Pedagogi un zinātnieki aktīvi iesaistījās jaunu mācību grāmatu veidošanas procesā. Svarīgs uzdevums bija tiem autoriem, kuri veidoja mācību grāmatas latviešu valodā, Latvijas vēsturē un Latvijas ģeogrāfijā. Pirmo reizi radās iespēja rakstīt savas valsts vēstures un ģeogrāfijas vēstures mācību grāmatas pašiem. Pēc šīm mācību grāmatām bija pieprasījums arī no mazākumtautību skolām, kas uzdevumu darīja vēl sarežģītāku – Latvijas vēsture un ģeogrāfija mazākumtautību bērniem bija jāmāca latviski. Latviešiem šajā jomā bija sava pieredze. Vairāku gadu simtu laikā latviešu bērni mācījās svešā valodā no grāmatām, kas bija sarakstītas šajā svešajā valodā. Mazākumtautību pamatskolās 1919.–1921. gadā latviešu valodu mācīja pēc latviešu ābecēm un latviešu skolām domātajām mācību grāmatām: Kārlis Dāvis „Bērnu draugs”, Pēteris Abuls „Skolas druva”. Latvijas vēsturi un ģeogrāfiju mācīja, piemērojot krievu laiku mācību grāmatas. Vairākās skolās šos mācību priekšmetus mācīja tikai pēc skolotāju stāstiem, jo mācību grāmatu nebija vispār.²

Ar 1923. gadu mācību grāmatas sāka izvērtēt. 1923. gada 11. janvārī izglītības ministrs A. Dauge apstiprināja „Noteikumus par skolu grāmatas novērtēšanu”³. Pēc šiem noteikumiem skolu grāmatu novērtēšanai pie skolu departamenta bija nodibināta komisija. Komisijas sastāvu veidoja 6 cilvēki:

- 2 universitātes vai mākslas akadēmijas, vai konservatorijas pārstāvji;
- 2 skolotāju praktiķu pārstāvji;
- 2 Skolu departamenta pārstāvji, no kuriem viens ir komisijas priekšsēdētājs.

¹ Komenskis, J.A. *Lielā didaktika*. – Rīga: Zvaigzne, 1992, 94.-104. lpp.

² Krievu skolās darbojošos skolotāju un izmantoto mācību grāmatu saraksti 1919.-1921.g. *LVVA, 2125. f., 1. apr., 494. l., 13., 20., 23.- 25., 28.-34., 45., 46., 48., 50., 51., 54., 55.-59., 61.-123. lp.*

³ Noteikumi par skolu grāmatu novērtēšanu. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr.2, 1923, 231. lpp.

Universitātes vai mākslas akadēmijas, vai konservatorijas pārstāvji un skolotāju praktiķu pārstāvji mainījās atkarībā no mācību priekšmeta, kuram bija paredzēta mācību grāmata. Komisijas sastāvā vienādās proporcijās bija zinātnieki, praktiķi un IM ierēdņi. Šāds komisijas sastāvs bija spējīgs izvērtēt mācību grāmatas no zinātniskā, pedagoģiskā, metodiskā, praktiskā viedokļa.

Šie mācību grāmatas vērtēšanas kritēriji sasaucas ar 18. gs. beigu un 19. gs. sākuma vācu pedagoga J.M.Zailera (*J. M. Sailer*) atziņām. Viņš uzskatīja mācību līdzekli par labu, ja veidojot to, tika ievēroti šādi aspekti:

- Reglamentējošais (mācību priekšmeta saturs, mērķi, uzdevumi nav politizēti).
- Zinātniskuma un praktiskā lietojuma (ievēroti mācību satura izklāsta didaktiskie principi, atbilstība jaunākajām zinātnes atziņām, zinātniskās atziņas un likumsakarības atspoguļotas atbilstoši skolēna vecumam).
- Metodiskais jeb mācību procesa organizācijas un vadības (atbilst mācību priekšmeta programmai, nodrošina mācību procesa organizāciju un vadību, metodiski pareizi izstrādāts).
- Vispārējo prasmju (objektīvi, rosina atbilžu un papildinformācijas meklēšanu, diskusijas, veicina skolēna personības veidošanos).
- Mācību sasniegumu pārbaudes un vērtēšanas (uzdevumi saistīti ar teorētisko daļu, ir mērķtiecīgi, plānveidīgi, secīgi, daudzveidīgi).
- Strukturālais (mācību vielas iekšējā struktūra: uzbūve, sadalījums, izklāsta skaidrība, uztveramība).
- Mākslinieciskā noformējuma un poligrāfiskā izpildījuma aspekts.¹

Vismaz trīs labas mācību grāmatas pazīmes minētas J. Galiņa rakstā „Skolas mācības grāmata”:

1. Ārēji tai jābūt košai un pievilcīgai kā patīkamai spēļulietai.
2. Mācību grāmatas saturam jābūt rūpīgi izlasītam, sijātam un pārbaudītam.
3. Skolas grāmatas autors arī nevar sausi atstāstīt ģeogrāfijas, vēstures vai dabas zinību faktus. Viņam jārunā viegli plūstošā, gleznainā valodā. Darba vērtība taisni pastāv iekš tam, cik labi autors apvieno zinātni ar dzeju un cik labi ietur katrā vietā vajadzīgo mēru un taktu.²

J. Galiņš uzsvēra mācību grāmatas nozīmi: „Skolas mācību grāmatai pieder izcila nozīme mācības gaitai, un tai jāpiegriež liela vērtība .. Var sacīt, ka skolas grāmata rāda kādas tautas

¹ Lexikon der Pädagogik. III Band. Freiburg, Basel, Wien: Herder, 1965. 222. S.

² Galiņš, J. Skolas mācības grāmata. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr.7/8, 1934, 31.-35. lpp.

paidagoģijas kultūras augstumu. Jo augstāka tautas paidagoģijas kultūra, jo vērtīgāka skolas mācības grāmata.”¹

J. Bērziņš atsauksmē par K. Dēķena „Īsu vēstures kursu” izvirzīja mācību grāmatai šādas pamatprasības:

- Zinātniskums. „Zinātne ir robeža, kuras nedrīkst pārkāpt ne skolotājs, ne skolas mācību grāmatas autors.”
- Vielas atlase atbilstoši mērķiem. „Skolas grāmata skolā ir līdzeklis, bet līdzekli vienmēr noteic mērķis.”
- Vielas atlase atbilstoši skolēnu īpatnībām. „Viela ir jāizvēlas tāda, ka viņu varētu saprast tas skolnieks, kura lietošanai grāmata domāta... Skolas grāmatai vajaga sniegt skolniekiem ziņas piemērotas skolnieku sapratnei, īstā laikā un skolnieku sapratnei un interesei piemērotā veidā.”²

Tāpat skolu grāmatu vērtēšanai izvirzītie kritēriji atbilda tā laika pedagoģiskajām atziņām un tika praktiski lietoti grāmatu vērtēšanā.

Noteikumi par skolu grāmatas novērtēšanu paredzēja, ka uz komisijas sēdēm tika aicināti mācību grāmatu autori. Viņi komisijas sēdēs varēja dot savus paskaidrojumus. Tiesa, šie noteikumi paredzēja, ka autora neierašanās neapturēja grāmatas iztīrīšanu.

Komisijas lēmumi, kā arī atreferējumi par sēdes gaitu bija ievietojami „Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā”. Šī noteikumu prasība darīja komisijas darbību atklātu un tās darbības rezultātu, respektīvi, mācību grāmatas novērtējumu pieejamu visiem skolotājiem. Pēc šiem komisijas novērtējumiem skolotāji paši varēja izvēlēties mācību grāmatu. L.Adamovičs rakstīja: „Komisijas atzinumi nebija ne skolām, ne skolotājiem saistīgi, bet autora sastapšanās ar recenzentiem komisijas sēdēs un izglītības ministrijas mēnešrakstā izsludinātie komisijas lēmumi un referentu atsauksmes tomēr jūtami uzlaboja grāmatu kvalitāti. Līdz 1926. g. bija novērtētas pavisam 163 grāmatas, un izglītības ministrijas statistiķis J.Kronlīns savā pārskatā par mācības grāmatām (Skolu virsvaldes darbības pārskatā, 1927. g.) konstatēja, ka sākumā steigā sarakstītās skolas grāmatas it drīzi atdevušas savu vietu citām, rūpīgāk sastādītām un labākām.”³

1923. gada „Noteikumi par skolu grāmatas novērtēšanu” paredzēja skolu grāmatu novērtēšanas komisijas locekļu darba atalgojumu. L.Adamovičs komisijas darba finansēšanas pārtraukumu 1927. gadā minēja kā iemeslu mācību grāmatu novērtēšanas darba apsīkumam: „Saeima nosvītvoja un vēlāk arī vairs nekad neatjaunoja budžetā līdzekļus komisijas izdevumu

¹ Galiņš, J. Skolas mācības grāmata. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr.7/8, 1934, 31.-35. lpp.

² Skolotāju pārstāvja J. Bērziņa atsauksme. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr.12, 1923, 1442. - 1446. lpp.

³ Adamovičs, L. Jaunā laikmeta mācības grāmata. *Jaunākās Ziņas*, Nr.171, 01.08.1936., 7. lpp.

segšanai. Gan nacionālo skolotāju sanāksmēs ne vienreiz vien atskanēja solījumi piedalīties bez atlīdzības grāmatu vērtēšanas darbā, bet ministrija no savas puses vai nu negribēja, vai nevarēja neko darīt šai svarīgajā lietā. Grāmatu plūdi turpinājās. Zināms, dažs labs nepiemērots izdevums nomira dabiskā nāvē aiz iekšējā nespēka. Bet radās vienmēr atkal jauni mēģinājumi, un ja kāda grāmata palika aprobežotā eksemplāru skaitā, tad nevarēja ne uzlabot ārējo izskatu, ne arī pamazināt maksu.”¹

Mazākumtautību izglītības pārvaldes organizēja mazākumtautību valodā rakstīto grāmatu vērtēšanas darbu. VIP grāmatu vērtēšanas darbā iesaistīja Vācu skolotāju biedrības mācību priekšmetu sekcijas. 1920./1921. m. g. tika izvērtētas apmēram 550 dažādas mācību grāmatas. 1922., 1923. m.g. VIP izveidoja pamatskolu mācību grāmatu sarakstu, bet no 1923. gada izveidoja mācību grāmatu kartotēku, kura sastāvēja no diviem sarakstiem. Vienā – visas vācu skolās lietojamās grāmatas bija sadalītas pa priekšmetiem, ar norādījumu, kādās skolās tiek lietotas. Otrā sarakstā – lietošanā esošas mācību grāmatas.² KIP ar Izglītības ministrijas atļauju 1926. gada jūlijā organizēja komisiju, kura pārbaudītu un dotu atsauksmes par krievu skolās lietojamām grāmatām un mācību līdzekļiem. Komisijas locekļus ievēlēja uz diviem gadiem pārvaldes padome. Pie tam pēc pirmā gada beigām puse no komisijas locekļiem noteicama lozējot, bet nākamajos gados ievēlēšanas kārtībā. Bija paredzēts, ka komisiju veidos 6 pastāvīgi locekļi – krievu valodas, matemātikas, dabas zinību, vēstures, ģeogrāfijas un fizikas skolotāji. Komisijai bija tiesības prasīt rakstisku atzinumu par grāmatām no personām, kuras nebija komisijas locekļi. Tātad varēja būt pieaicināti eksperti. Komisijas lēmumi bija apstiprināmi pārvaldes padomes sēdē.³

1935. gada 9. februārī bija apstiprināti jauni noteikumi par mācības grāmatu vērtēšanu⁴. Kā atzina izglītības ministrs L. Adamovičs, šo noteikumu pamatā bija valsts prezidenta K.Ulmaņa aizrādījumi par grāmatu idejisko saturu, glītumu un lētumu.⁵ Šie noteikumi noteica, ka, sākot ar 1935.–36. mācību gadu, skolās lietojamas tikai ministrijas atzītas grāmatas. Tātad komisijas lēmumi kļuva saistoši visām izglītības iestādēm un skolotājiem. Tika izveidotas skolu grāmatu novērtēšanas komisijas atsevišķiem mācības priekšmetiem. Komisiju sastāvs samazinājās divas reizes – palika pa vienam pārstāvim no Latvijas augstskolām, skolotājiem praktiķiem un Skolu

¹ Adamovičs, L. Jaunā laikmeta mācības grāmata. *Jaunākās Ziņas*, Nr.171, 01.08.1936., 7. lpp.

² Lehrpläne, Lehrbücher, Lehrmittel. Aus: *Wachsmuth W. Von deutscher Arbeit in Lettland 1918-1934. Band 2. Die autonome deutsche Schule 1920 – 1934. Mit einem Anhang: Das Herder – Institut zu Riga.* Köln: Comel Verlag, 1952, S.242.-243.

³ KIP 13.07.1926. vēstule Izglītības ministram. No: Komisijas atzinumi par krievu skolu mācību grāmatām 1926.-1927.g. LVVA, 2125.f., 1.apr., 498. l., 1., 2. lp.

⁴ Noteikumi par skolu grāmatu novērtēšanu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.36, 12.02.1935., 1.lpp.

⁵ Adamovičs, L. Jaunā laikmeta mācības grāmata. *Jaunākās Ziņas*, Nr.171, 01.08.1936., 7. lpp.

departamenta. Jau pastāvošie grāmatu vērtēšanas kritēriji (zinātniskais, pedagoģiskais, metodiskais un praktiskais) tika papildināti ar prasību novērtēt grāmatas pēc izdevumu ārējā glītuma un dārguma. Var apgalvot, ka svarīgs kļuva mākslinieciskā noformējuma un poligrāfiskā izpildījuma aspekts. 1935. gada 20. jūnija „Instrukcijas mācības grāmatu vērtēšanas komisijām” papildināja prasības grāmatu vērtēšanai vēl ar vienu – pēc pareizas valodas un terminoloģijas.¹ Komisijām bija uzdots pārraudzīt grāmatu izdevēju maksas kalkulācijas un plānojamās cenas. Komisija, vērtējot grāmatu, varēja pieņemt šādus motivētus lēmumus:

- 1) grāmata derīga lietošanai;
- 2) atļauta lietošanai;
- 3) nav atļauta.

Mazākumtautību valodā rakstīto grāmatu izvērtēšanai pastāvēja atsevišķas komisijas.² Šīs komisijas īpašu uzmanību pievērsa ārzemēs izdotajām mācību grāmatām, jo nedrīkstēja iegādāties nevienu grāmatu, kas nav ieguvusi komisijas atzinumu, kā arī bija jāizņem visas agrāk iegādātās mācību grāmatas, par kurām būtu dotas negatīvas atsauksmes. Mazākumtautību pamatskolās tika lietotas Lietuvā, Polijā, Vācijā, Izraelā izdotās mācību grāmatas. Pārsvārā tās bija mazākumtautību valodas, literatūras, vēstures mācību grāmatas. Mazākumtautību skolu pārzīņi bija spiesti atļaut lietot skolās ārzemēs izdotās grāmatas, jo Latvijā tādas nebija izdotas.³

3.2. Latviešu valodas mācību grāmatas mazākumtautību skolām

Latvijas Republikas pastāvēšanas pirmajos gados mazākumtautību skolās tika lietotas latviešu skolām rakstītās latviešu valodas mācību grāmatas Pētera Abula „Skolas druva” un „Valodas mācība”, Friča Kundziņa „Balts tīrums. Melna sēkla” Kārļa Dāvja ābece „Bērnu draugs”. Vairākās skolās finansiālā trūkuma dēļ mācību grāmatu nebija vispār.⁴ Tomēr jau 1919. gadā Liepājā iznāk D.Stengrevica „Latviešu ābece un valodas mācība cittautu skolām”.⁵ Mācību grāmatu autors veidoja mazākumtautību bērniem, kuri jau prata lasīt dzimtajā valodā. Tāpēc fonētikas uzdevumos pievērsa uzmanību tikai tām skaņām, kuras latviešu valodai, salīdzinot ar krievu un vācu, ir raksturīgas, piemēram, šaurais un platais e. Grāmatas virsrakstā minēta

¹ Instrukcijas mācības grāmatu vērtēšanas komisijām. *Valdības Vēstnesis*, Nr.36,12.02.1935., 1.lpp.

² Baltkrievu pamatskolu mācības grāmatu novērtēšanas komisijas 1935. g. 30. augusta sēdes protokols. *LVVA*, 6637.f., 1.apr.,640. l., 1. lp.; Žīdu un senebreju valodas mācības grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1-3. *LVVA*, 6637.f., 1.apr.,609. l., 1. lp.; Žīdu un senebreju valodas mācības grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1-23. *LVVA*, 6637.f., 1.apr.,610. l., 2.-6. lp.

³ Sarakste ar pamatskolu inspektoriem par ārzemēs izdoto grāmatu lietošanu skolās 1935.g. *LVVA*, 6642.f., 1.apr.,1746. l., 1.-26. lp.

⁴ Krievu skolās darbojošos skolotāju un izmantoto mācību grāmatu saraksti. 1919-1921.g. *LVVA*, 6642.f., 1.apr.,1746. l., 13.-122. lp.

⁵ Stengrevics, D. *Latviešu ābece un valodas mācība cittautu skolām*. Liepāja:Liepājas izglītības biedrība,1919. - 64 lpp.

valodas mācība, jo katrā no lasāmajiem gabaliem autors centās ievietot kaut ko no gramatikas, nenosaucot gramatikas terminus. Jau pirmajā gabalā dažādās formās tiek lietoti sieviešu dzimtas skaitļa vārdi viena, divas, bet otrajā gabalā tiek vingrināti tie paši skaitļa vārdi tikai vīriešu dzimtē. Stengrevica nolūks „nebija sniegt šinī grāmatā pilnīgu latviešu valodas mācību, bet iepazīstināt cittautiešu bērnus tikai ar to visnepieciešamāko no tās, piegriežot sevišķu vērību latviešu darbības vārdiem”.¹ Autors centās veidot grāmatas saturu no bērnu interesi saistošiem lasāmvielas fragmentiem, nevis no atsevišķiem, savā starpā nesaistītiem teikumiem. Stengrevics piedāvāja šādu darba plānu ar katru lasāmvielas fragmentu:

1. Izrunāt mutiski, parādot nosauktās lietas *in natura* vai uz bildes. Ar katru vārdu sastādīt īsu teikumu.
2. Lasīt no grāmatas, īpašu uzmanību vēršot fonētikai, skaņu izrunai.
3. Pareizi un glīti norakstīt fragmentu no grāmatas, izpildot arī rakstiskus uzdevumus.
4. Uzrakstīt fragmentu kā diktātu (skolotājs diktē, skolēni raksta).
5. Uzdot skolēniem kādu patstāvīgu rakstisku darbu, izmantojot izlasīto fragmentu. Domāts, ka tas varētu būt arī mājas darbs. Pēc satura tam nav jābūt lielam. Piemēram, uzrakstīt, kāda ir vārna?

Autors bija pārliecināts, ka šie pieci punkti ir latviešu valodas mācīšanas panākumu ķīla. Šajā darba plānā lasīšana ieņem visai niecīgu vietu. Uzsvars tiek likts uz rakstīšanu. Apšaubāma ir fragmentu dubultā rakstīšana: norakstīšana un diktāta rakstīšana. Īpaši gadījumos, kad fragmentā ir ap 100 un vairāk vārdu. Kā pozitīvu grāmatas aspektu jāmin autora centienus iepazīstināt skolēnus ar jauno rakstību. Grāmatā salīdzināta vecā un jaunā rakstība gan alfabēta veidā, gan pēc patskaņiem un līdzskaņiem, gan saistīta teksta veidā.²

Viena no pirmajām latviešu valodas mācību grāmatām, kura bija veidota speciāli mazākumtautību skolām, Antonijas Melnalksnes „Es lasu latviski. Pirmā lasāmā grāmata cittautiešu skolām” (1922). Grāmatas saturu veido 126 fragmenti, kas sadalīti piecos tematiskajos lokos: burti, skolā un mājā, mājlopi un putni, sētā un dabā, gada laiki un dabas spēki. Pirmajos 32 fragmentos autore centās parādīt, kā saistīt sarunu ar lasāmo vielu, mācot drukātos un rakstāmos burtus. Piemēram:

f, F, Fotografija

f, F, Fotografija

Sākumā minētie priekšmeti galvenokārt atrodami klasē, tādēļ to rādīšanai, nosaukšanai un iesaistīšanai sarunā nevajadzētu radīt grūtības. Piemēram, „Tā ir mana grāmata. Tā ir mana

¹ Stengrevics, D. *Latviešu ābece un valodas mācība cittautu skolām*. Liepāja:Liepājas izglītības biedrība,1919, 3.lpp.

² Turpat, 52.,53. lpp.

spalva? Tā ir mana tinte? Kur tava grāmata? Tava spalva? Tava tinte?” Atzīmējams, ka priekšmetus autore centās sagrupēt pēc dzimtēm un skaitļiem, īpaši pirmajos fragmentos. Tā vienā sarunā iesaistot tikai sieviešu dzimtas lietvārdus vienskaitlī vai vīriešu dzimtas lietvārdus vienskaitlī, nelietojot gramatikas terminoloģiju. Priekšmetus, kuri nav atrodamī klasē vai sarūpējami kā uzskates līdzekļi, autore ieteica demonstrēt zīmējot, veidojot un izgriežot. Attēli izmantojami tik vienkārši, ka stāstu par tiem varētu veidot ar skolēniem zināmu vārdu krājumu. Ievadā autore atzīst, ka sastādīt grāmatu mazākumtautību skolām, kura būtu piemērota visiem vienādi, nav iespējams, jo skolēnu sastāvs katrā skolā ir ļoti dažāds pēc tautībām un viņu valsts valodas prasmes pakāpes.¹ Grāmatas beigās dota vārdnīca. Mācību grāmatu vērtēšanas komisija (Skolu departamenta direktors L.Ausejs, Skolu departamenta direktora palīgs P.Zālītis, profesors J.Plaķis un docents E.Blesse) atzina, ka grāmatā izlabojamas gramatikas formu inkonsekvences, ortogrāfijas kļūdas, drukas kļūdas, bet vietām sniegtais materiāls pārstrādājams metodiskā ziņā. Izlabotā veidā grāmata skolās lietojama.² 1935. gadā latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisija atļāva šo grāmatu lietošanai mazākumtautību pamatskolu 1. klasē. Komisija, atzīmējot labu poligrāfisko izpildījumu, atbilstību bērna attīstības līmenim, aizrādīja, ka grāmatā trūkst vielas patriotiskai audzināšanai, bet dzejas izvēlē liels pārsvars dots Rainim.³

Jau 1923. gadā iznāca A.Melnalksnes „Es lasu latviski. Otrā lasāmā grāmata cittautiešu skolām”.⁴ Saturs sadalīts piecos tematiskajos lokos: tautas pasakas un dziesmas, bērnu domas un darbi, skolas gaita, mūsu dzimtenes senatne, tautas gara mantu iespaidi jaunākā rakstniecībā. Tekstu atlasei autore lika par pamatu to vērtību latviešu tautas gara, tikuma, kultūras atklāšanai. Katrā tematiskajā lokā, izņemot jaunāko rakstniecību, atrodamas tautas dziesmas, latviešu tautas pasakas, teikas, parunas, mīklas. Jaunāko rakstniecību pārstāvēja Ausekļa, Raiņa, A. Brigaderes daiļdarbu fragmenti. Mācot gramatiku, pakāpeniski paskaidrojumos tika ieviesta gramatikas terminoloģija. Piemēram, „Pareģis pareģo. Šuvējs šuj. Šāvējs šauj. Zādzējs (zaglis) zog. Koklētājs koklē. Ko dara arājs? Ecētājs? Sējējs? Kalējs? Skolotājs? Skolēns? Šūt, šaut, koklēt u.c. ir darbība; Gulēt, sēdēt, stāvēt u.c. ir stāvoklis. Vārdus, kas izteic darbību vai stāvokli, sauc par darbības vārdiem.”⁵ Šie uzdevumi par veiksmīgiem uzskatāmi tikai daļēji, jo pirmās konjugācijas darbības vārdu atvasināšana no lietvārdiem, nezinot līdzskaņu mijas likumības, balstās vairāk uz minēšanu, nevis uz gramatikas likumības lietošanu. Atbalstāms ir pēc

¹ Melnalksne, A. *Es lasu latviski. Pirmā lasāmā grāmata cittautiešu skolām*. Valmiera; Cēsis: Dūnis, 1922. - 147 lpp.

² Skolas grāmatu novērtēšanas komisijas lēmumi. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr.1, 1924, 106.lpp.

³ Latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1-36 1935. gada 30. apr. – 1936. gada 25. jūl. *LVVA*, 6637.f., 1.apr.,605. l.,20. lp.

⁴ Melnalksne, A. *Es lasu latviski. Otrā lasāmā grāmata cittautiešu skolām*. Valmiera; Cēsis: Dūnis, 1923. - 194 lpp.

⁵ Turpat, 5. lpp.

skaidrojuma dotais uzdevums atrast izlasītajā tekstā darbības vārdus. Šajā gadījumā darbības vārdi atrodami, nevis atvasināmi. Grāmatu papildina latviešu - krievu vārdnīca, kura sakārtota atbilstoši lasāmajiem fragmentiem.

1924. gadā klajā nāca A.Melnalksnes „Latvju valoda. Otrā lasāmā grāmata cittautiešu skolām.”¹ Grāmatas saturu veido 73 fragmenti, kas sadalīti divās daļās: „Dziesmu un pasaku valstī” un „Pa jaunības takām”. Valodas ziņā teksti sakārtoti no vieglākā uz grūtāko. Daļā „Dziesmu un pasaku valstī” atrodamas tautas pasakas „Dziesmu spēks”, „Koklētājs”, „Labais gars”, „Garā pupa”, „Zelta āboli”, „Kam taisnība?”. Grāmatas saturā bagātīgi pārstāvēta latviešu literatūra. Izmantoti Raiņa, Aspazijas, Ausekļa, Saulieša, Vainovska, Skalbes, Doku Ata, Jaunsudrabiņa, Pumpura, Birkerta, Blaumaņa, Bārdas, Upīša, Brigaderes daiļdarbu fragmenti. Grāmatu papildina latviešu - krievu vārdnīca. 1935. gadā latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisija neatļāva šo grāmatu lietošanai mazākumtautību pamatskolās. Komisija atzīmēja, ka, caurskatot to kā autores pirmās grāmatas „Es lasu latviski!” turpinājumu, atzīmējama lasāmvielas satura un valodas sarežģītība. Skolēni, izlasot pirmo grāmatu, otro grāmatu nespēs saprast. Vairāki fragmenti tika atzīti par nepieņemamiem audzināšanas mērķiem nepiemērota satura dēļ, bet lielākā daļa no pārējiem fragmentiem par neatbilstošiem programmas prasībām.²

1925. gadā A.Melnalksne izdod „Latvju rakstniecība: Lasāma grāmata pamatskolu otrās pakāpes klasēm”³ Šīs grāmatas galvenais princips – latviešu tautas vēsturiskā attīstība. Saturs iedalīts piecās daļās: senlatviešu dzīve un dzeja, latvieši vācu varā, jaunie laiki, stāstu rakstniecība, jaunlaiku literatūra. Autore atzinās, ka: „Upurēt chronoloģisko kārtību grāmatā valodas prašanai negribēju tādēļ, ka domāju, ka šāda iekārta jau pati par sevi palīdz skolēniem labāk sekot mūsu rakstniecības vēstures attīstībai.”⁴ Grāmatu papildina latviešu - krievu - vācu vārdnīca. Šajā vārdnīcā vārdi sakārtoti pēc fragmentiem. Ne visiem vārdiem doti tulkojumi abās valodās. Daži vārdi ir tikai paskaidroti. Piemēram, ēze – smēdes krāsns; pāksts – die Schote; lievenis – der Balkon – крыльцо.

A.Melnalksnes grāmatas mazākumtautību skolās nomainīja Almas Ratermanes un Elzas Kaķes sarakstītās latviešu valodas mācību grāmatas mazākumtautību skolām „Runāsim latviski!”. No 1927. gada līdz 1935. gadam klajā nāca mācību grāmatas visām sešām pamatskolas klasēm. Līdz 1935. gada izdevumiem uz vāka bija norāde, ka grāmata paredzama

¹ Melnalksne, A. *Latvju valoda. Otrā lasāmā grāmata cittautiešu skolām*. Rīga: Jessens, 1924. - 159 lpp.

² Latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1-36 1935. gada 30. apr. – 1936. gada 25. jūl. LVVA, 6637.f., 1.apr.,605. l.,21. lp.

³ Melnalksne, A. *Latvju rakstniecība: Lasāma grāmata pamatskolas otrās pakāpes klasēm*. Rīga: Jessens, 1925., - 256 lpp.

⁴ Turpat, 4. lpp.

svešautiešu skolām. Ar 1936. gadu vairumam izdevumu norādi „svešautiešu skolām” nomainīja „mazākumtautību skolām”. Tieši šīs mācību grāmatas 1935. gada 2. septembrī latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisija vērtēja vienkāršotā un paātrinātā kārtībā, lai mazākumtautību skolas 1935./1936. mācību gadā nepaliktu bez cenzētām latviešu valodas mācību grāmatām. Autorēm tika doti norādījumi par grāmatu pilnīgu piemērošanu jaunajām programmām un labošanu atbilstoši laika prasībām.¹ Ratermane un Kaķe pilnveidoja mācību grāmatas līdz pat 1937. gadam. Tām bija veltītas vairākas grāmatu novērtēšanas komisijas sēdes. Vācu pamatskolu mācību grāmatu sarakstā 1937./1938. mācību gadam kā latviešu valodas mācību grāmatas minētas A.Ratermanes un E.Kaķes „Runāsim latviski!” 1.-6. daļas (1936).²

A.Ratermanes, E.Kaķes latviešu valodas mācību grāmatas mazākumtautību skolām pirmajam mācību gadam „Runāsim latviski!” (1935) saturs saskaņots ar 1935. gada programmā uzstādītām prasībām. Satura iedalīts „sērijās”, t.i., tematiskajos lokos. Grāmatā 135 lasāmvielas gabaliņi sadalīti 10 tematiskajos lokos: klase, rīts mājā, ziemas prieki, skolā, pusdiens, pēcpusdiens, Lieldienas, ciemā, vakars, nāc vasariņa (šodien slēdz skolu). Lasāmā viela, ieskaitot latviešu tautas pasakas, tautas dziesmas, parunas, mīklas, savukārt piemērotas sēriju vielai. Lai gan saturā daudz tautas dziesmu, kur gadās daži retāk lietojami izteicieni, viela nepārsniedz 1000 vārdus. Pēc autoru ieteikuma sērijas mācāmas pēc iespējas visas, lasāmā viela un dziesmiņas – pēc izvēles. Pirmie desmit vingrinājumi krievu skolēniem, kas vēl nepazīst latīņu burtus, bija izpildāmi tikai mutiski, t.i., nelasot un nerakstot.³ Kā palīglīdzeklis izrunas mācīšanai grāmatas saturā iekļautas dziesmiņas. Dziesmiņas ieteica mācīt, tās dziedot. Grāmatā dotie stāstiņi un pasaciņas ir viegli dramatisējami un dramatisējot mācāmi. 1936. gadā tieši dziedāšanu un dramatisēšanu kā metodiskus paņēmienus grāmatu novērtēšanas komisija uzskatīja dažreiz par neiespējamiem un nelietderīgiem. Komisija aizrādīja, ka alfabēta mācīšanai paredzēts pārāk liels laiks, kas aizkavēs jauno vārdu iemācīšanos ar dzirdes palīdzību. Grāmata kopumā tika atzīta par grūtu pirmās klases skolēniem, jo tautas dziesmas, pasakas, mīklas, dzejoļi veidoja grāmatas satura lielāko daļu. Skolēniem rastos grūtības tās lasīt maza vārdu krājuma dēļ.⁴

¹ Latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1-36 1935. gada 30. apr. – 1936. gada 25. jūl. *LVVA, 6637.f., 1.apr.,605. l.,14.,15. lp.*

² Lehrbücherverzeichnis für die deutschen Grundschulen. No: Mācību grāmatu saraksti.1937.-1939.g. *LVVA, 2125.f., 2.apr.,18. l., 4. lp.*

³ Ratermane, A., Kaķis, E. Runāsim latviski! Latviešu valodas mācību grāmata svešautiešu skolām. 1. mācības gads. 7. steriotipētais iespiedums. Rīga: Valters un Rapa, 1935, 3. lpp.

⁴ Latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1-36 1935. gada 30. apr. – 1936. gada 25. jūl. *LVVA, 6637.f., 1.apr.,605. l.,42.,43. lp.*

A.Ratermanes, E.Kaķes latviešu valodas mācību grāmatas mazākumtautību skolām pirmajam mācību gadam „Runāsim latviski!” 8. iespiedums bija jau pārstrādāts.¹ Grāmatā 108 lasāmvielas gabaliņi, kas sadalīti šādās tēmās: es klasē (Kā mani sauc? Kas man ir? Ko es daru? Skaitīsim.), skolā (pirms stundas. Stundā. Starpbrīdis.), Ziemassvētki un jaunais gads, mājas (No rīta mājās. Es ģērbjos. Es ēdu.), mājas apkārtnē (Pagalms. Dārzs. Mājdzīvnieki. Lopi.), nedēļas dienas, debesu ķermeņi (Saule. Mēness. Zvaigznes.), mēneši, gads, gada laiki, dabas parādības (Lietus. Sniegs.), ziemas prieki (Slēpošana, slidošana, pikošanās, sniegavīra velšana, braukšana ar ragaviņām.), Lieldienas, Jāņi. Saturu papildināja valsti un vadoni slavējoši fragmenti: V.Plūdoņa „Dzimtene”, mūsu valsts, novēlējums Latvijai, mūsu galvaspilsēta Rīga. Grāmatas nobeigumā dots Latvijas himnas teksts. No pirmās stundas doti vingrinājumi patskaņu izrunai, lasīšanas un rakstīšanas uzdevumi. Gramatisko formu mācīšanai dotas gatavas konstrukcijas. Vienā stundā apgūšanai paredzēta kāda viena forma vai konstrukcija. Piemēram, atbilde uz jautājumu: ko dara? Pirmās un trešās personas vienskaitlī tagadnē, atsevišķi sieviešu un vīriešu dzimtes. Mācot atbildēt uz jautājumu: vai tev ir? , skolēniem no sākuma doti gatavi iespējamie atbilžu varianti. Darbības vārdus paredzēts mācīt saistībā ar kādu reāli notiekošu procesu. Tam atbilstoši arī tika veidoti vingrinājumi. Piemēram, stāstot par kādu procesu: Es gribu zīmēt. Es ņemu somu. Es izņemu no somas burtnīcu. Es lieku burtnīcu uz sola. Es izņemu no somas penāli. Es izņemu no penāļa zīmuli un dzēšamo gumiju. Šajā stundā tiek lietoti darbības vārdi pirmajā personā, tagadnē. Lietvārdi tiek lietoti tikai vienskaitlī akuzatīva un ģenitīva formā. Jaunie vārdi apgūstami, iesaistot tos sarunās. Pirmkārt, tiek mācīti priekšmetu nosaukumi, kas ir bērna tuvākajā apkārtnē. Darbību un sarunu ierosināšanai tika doti jautājumi vai pavēles: Ņem! Liec! Vai jūs ņemat? Mēs ņenam! Cik skolēnu ir klasē? Cik meiteņu? Cik zēnu? Latvijai veltītajos fragmentos saskatāms Tēvzemes mīlestību un valsts vīru cieņu audzinošais saturs: „Mēs dzīvojam Latvijā. Latvija ir mūsu tēvija. Katram cilvēkam viņa tēvija ir mīļa. Tēvu zemes mīlestība ir svēta lieta. Latvija ir nodibināta 18. novembrī. Šo dienu mēs katru gadu pieminam. Tie ir mūsu valsts svētki. Mūsu valsts priekšgalā stāv Vadonis Dr. Kārlis Ulmanis. Vadonis ir Valsts un Ministru prezidents. Viņa kā Valsts prezidenta vietnieks ir kara ministrs ģenerālis Jānis Balodis, izglītības ministrs ir Augusts Tentelis.”²

A.Ratermanes, E.Kaķes latviešu valodas mācību grāmatas mazākumtautību skolām otrajam mācību gadam „Runāsim latviski!” 5. iespiedumu (1935) grāmatu novērtēšanas komisija atzina par derīgu lietošanai mazākumtautību pamatskolās bez uzlabošanas, jo tās saturs bija atbilstošs

¹ Ratermane, A., Kaķis, E. *Runāsim latviski! Latviešu valodas mācību grāmata mazākuma tautību skolām. 1. klases kurss.* Ar latviešu-krievu-poļu vārdnīcu. 8. pārstrādātais iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1936, - 80 lpp.

² Turpat, 75. lpp.

programmas prasībām un sistemātiski sakārtots, bagāts, interesants, ar nacionālu un patriotisku nokrāsu.¹ Grāmatas saturā atrodamas šādas tēmas: ģimene, māja, rīts mājās, uz skolu, skolā, pusdiena, pēcpusdienā, svētdienā, brīvdienas, dārzs, augļu dārzs, sakņu dārzs.² Tās atbilst 1935. gada prasībām (10. tab.). Pēc lasīšanai paredzētajiem tekstiem doti jautājumi par teksta saturu. Atbildēt prasīts ar pilniem teikumiem. Jaunais vārdu krājums atkārtojas pēc iespējas no stundas stundā. Gramatikas mācīšanā tika paredzēta formu lietošana pēc parauga. Paraugā bija saistīti locījums, tā jautājums, jautājuma teikums un pilna atbilde. Katrā paraugā locīja noteiktas dzimtes un skaitļa lietvārdus. Tā tika sekmēta vārdu iesaistīšana teikumā pareizā formā. Piemēram:

Nominatīvs	kas?	Kas ir tālu?	Skola ir tālu. Skolas ir tālu.
Ģenitīvs	Kā?	Kā pagalms ir liels?	Skolas pagalms.
Datīvs	kam?	Kam ir lieli logi?	Skolai ir lieli logi?
Akuzatīvs	ko?	Ko es mīlu?	Skolu es mīlu.
Instrumentālis	ar ko?	Ar ko es esmu mierā?	Ar skolu es esmu mierā.
Lokatīvs	kur?	Kur viņš mācās?	Skolā viņš mācās. ³

Pēc tam, kad vairāku stundu laikā lietvārdi tiek locīti pēc parauga, pāriet pie gramatisko likumību lietošanas. Piemēram, doti teikumi. Teikumos kādam lietvārdam trūkst galotnes, bet klāt pierakstīts attiecīgā locījuma jautājums. Uzdevums ierakstīt pareizo galotni.

A.Ratermanes, E.Kaķes latviešu valodas mācību grāmatas mazākumtautību skolām trešajam mācību gadam „Runāsim latviski!” grāmatu novērtēšanas komisija atzina par derīgu 1936. gadā pēc pārstrādāšanas.⁴ Grāmata papildināta ar latviešu-vācu vārdnīcu un latviešu-krievu-poļu vārdnīcu.⁵ Vārdnīcā vārdu tulkojumi doti katram lasāmvielas fragmentam atsevišķi. Kopā 175 lasāmvielas fragmenti. Iekļauta nacionāla un patriotiska satura lasāmviela. Grāmata sākas ar tautas dziesmu „Rīga dimd!”. Doti teksti par Brīvības pieminekli un Brāļu kapiem. Grāmatas beigās V. Plūdoņa „Dziesma brīvai Latvijai”. Lasāmviela papildināta ar fragmentiem no A.Brigaderes, Birznieka - Upīša, Jaunsudrabiņa, Fr.Bārdas, Doku Ata, Poruka, Plūdoņa darbiem. Gramatikas mācīšanā paredzēta formu lietošana pēc parauga. Šajā mācību gadā uzsvars tika likts uz darbības vārdu konjugēšanu. Darbības vārda jautājums, kas iesaistīts teikumā, un atbilde uz šo jautājumu ar pilnu teikumu.

¹ Latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1-36. 1935. gada 30. apr. – 1936. gada 25. jūl. LVVA, 6637.f., 1.apr.,605. l.,16.,17. lp.

² Ratermane, A., Kaķis, E. *Runāsim latviski! Latviešu valodas mācību grāmata mazākuma tautību skolām. 2. klases kurss pēc 1935. gada programmas.* 6. revidētais iesp. - Rīga: Valters un Rapa, 1936. - 119 lpp.

³ Turpat, 62. lpp.

⁴ Latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.37-80. 1936. gada 7.aug. – 1939. gada 27. jūl. LVVA, 6637.f., 1.apr.,606. l.,4. lp.

⁵ Ratermane, A., Kaķis, E. *Runāsim latviski! Latviešu valodas mācību grāmata mazākuma tautību skolām. 3. klases kurss. Ar latviešu-vācu vārdnīcu un latviešu-krievu-poļu vārdnīcu.* 5. pārstrādātais iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1936. - 152 lpp.

Arī A.Ratermanes, E.Kaķes latviešu valodas mācību grāmata mazākumtautību skolām ceturtajam mācību gadam „Runāsim latviski!” bija papildināta ar latviešu-vācu vārdnīcu un latviešu-krievu-poļu vārdnīcu.¹ Grāmatas saturā izdalāmas šādas tēmas: baznīca, kāzas, bēres, iesvētīšana, kristības, miesa un tās veselība, ārsti, slimnīcā, skola. Literatūras vielā bija iekļauti Ausekļa „Latvija”, Plūdoņa „Tēvijas dēlu dziesma”, A.Brigaderes „1918.g. 18. novembrī”, J.Grīna „Latvijas valsts dibināšanas laikā”. Pēdējie septiņi lasāmvielas fragmenti bija uzskatāmi kā pielikums un veltīti vielas atkārtošanai: Jāņi, Jaunais gads, Lieldienas, pie slimā drauga. Grāmatas saturā bija iekļauti nacionālā un patriotiskā satura fragmenti: Draudzīgais aicinājums, Dr. K.Ulmaņa skolas gadi, pagasta skolas celšana, dzimtenes skolai. Zīmīgi, ka saturu paplašina K.Ulmaņa runu un rakstu fragmenti: kad skolu beigušie iet dzīvē, vienotā Latvija, bērnu svētki, Rīgā, Mātes dienu svinot. Šie fragmenti bija saistīti ar tā laika aktuālajiem notikumiem sabiedriskajā dzīvē. Gramatikas apgūšanā bija uzsākta sistemātiska teikuma mācība.

LU Akadēmiskajā bibliotēkā atrodama A.Ratermanes, E.Kaķes latviešu valodas mācību grāmata mazākumtautību skolām „Runāsim latviski!” 5. klases kurss, kurā veikti labojumi un papildinājumi ar tinti.² Grāmatā izdarītie papildinājumi pārsvarā ir K. Ulmaņa citāti:

„Daba ir liels un labs skolotājs”³, „Vislabākā vieta pasaulē, kur cilvēks var dzīvot un strādāt, ir lauku mājas – ja tikai viņš savas mājas par tādām grib pataisīt”⁴, „Ja gribam stipru tautu, padarīsim stipru mūsu zemnieku”⁵, „Zeme un darbs ir mūsu labklājības pamati”⁶, „Centies labo padarīt vēl labāku! (nosvītrots) Tā vietā: Mazpulki mums māca patstāvīgu darbību, neatlaidību un izturību”⁷, „Uz viņiem es lieku cerības par mūsu nākotni”⁸, „Latviešu strādniekam iedzimta dziņa katru darbu labi padarīt”⁹, „Latviešu strādnieks ir slavens un pazīstams visās malās, un tāds tāds viņš arī paliks visos laikos”¹⁰, „Pāri visām mašīnām, pāri visiem skursteņiem, pāri visām fabriku lielākajām ēkām stāv cilvēks, kas tur apakšstāvā strādā pie šīm mašīnām”¹¹, „Kalpot tautai, kalpot valstij ir valdības uzdevums”¹² u.c.

¹ Ratermane, A., Kaķis, E. Runāsim latviski! Latviešu valodas mācību grāmata mazākuma tautību skolām. 4. klases kurss. Ar latviešu-vācu vārdnīcu un latviešu-krievu-poļu vārdnīcu. 6. pārstrādātais iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1936. - 202 lpp.

² Ratermane, A., Kaķis, E. Runāsim latviski! Latviešu valodas mācību grāmata sveštautiešu skolām. 5. daļa, 5.klases kurss. 3. Iespiedums. Rīga: Valters un Rapa, 1938. - 151 lpp.

³ Turpat, 3. lpp.

⁴ Turpat, 34. lpp.

⁵ Turpat, 42.lpp.

⁶ Turpat, 43. lpp.

⁷ Turpat, 66. lpp.

⁸ Turpat, 67. lpp.

⁹ Turpat, 70. lpp.

¹⁰ Turpat, 74. lpp.

¹¹ Turpat, 76. lpp.

¹² Turpat, 87. lpp.

Šie ar roku pierakstītie citāti uzsver, cik svarīga audzinoša loma bija piešķirta valsts prezidenta domām, kuras cieši sasaucās ar audzināšanas vērtībām šajā laika posmā. Grāmatā bija iekļauti šādi sarunu temati: gada laiki, pavasaris, vasara, rudens, ziema, dabas parādības, lauksaimniecība, amatniecība, rūpniecība un tirdzniecība, valsts dzīve, armija, aizsargi, tautas gara mantas. Literatūras vielu papildināja rakstnieku dzīves apraksti (Edvards Virza, Rūdolfis Blaumanis, Jānis Poruks, Saulietis) un daiļdarbu fragmenti. Grāmatā daudz tautas dziesmu, tautas pasaku un teiku, kuras veicināja sarunas par tautas gara mantām.

„Runāsim latviski!” 6. klases kursa mācību grāmatu¹ novērtēšanas komisija atzina par derīgu 1936. gada oktobrī, kad tika novērsti satura trūkumi. Komisija atzīmēja, ka mācību grāmatā atrodama obligātā viela sarunu ilustrēšanai, lasīšanai un no galvas mācīšanai, kā arī gramatika.² Grāmata sākās ar deviņiem fragmentiem, kas veltīti K.Ulmaņa slavēšanai, patriotismam un mīlestībai uz dzimteni: latviešu tautas krietnāko dēlu cieņā un godā turēšana, mūsu Vadonis, Vadoņa suminājums, Vadonis, Tautas Vadoņa Dr. K.Ulmaņa dzīves gaita, skaista ir mūsu tēvu zeme, Dzimtenes mīlestība, mēs varam būt patrioti visi, Dzimtene. Grāmatas saturā bija iekļauti šādi programmā paredzētie sarunu temati: Rīga, Vidzeme, Kurzemīte – Dievzemīte, Latgale – Māras zeme. 12 sarunu temati bija saistīti ar K. Ulmaņa darbiem jaunatnei. Literatūras viela veidojās no K.Skalbes, A.Brigaderes, Plūdoņa biogrāfijām un viņu daiļdarbu fragmentiem. Šīs grāmatas beigās bija doti lietišķo rakstu paraugi – kvītis, lūgumi, vēstules, apliecības u.c.

A.Ratermane un E.Kaķe sarakstījušas arī atsevišķu mācību grāmatu latviešu gramatikas mācīšanai „Latviešu gramatika: Skaņu, vārdu un teikumu mācība”.³ Mācību grāmatu novērtēšanas komisija 1935. gadā atzina par derīgu jau 1930. gada izdevumu, atzīmējot, ka saturs piemērots mazākumtautību pamatskolu 5. un 6. klases programmai, trūkst tikai nodaļas par svarīgākajiem latviešu valodas izteiksmes līdzekļiem. Viela sakārtota sistemātiski un pārskatāmi, formulējumi izteikti vienkārši un skaidri.⁴ Saturs dalīts 3 daļās: skaņu mācība (fonētika), vārdu mācība (morfoloģija), teikuma mācība (sintakse). Vielas un uzdevumu sakārtojumā vērojama šāda secība: teorija, paraugi, prakse. Praksei paredzēti 152 uzdevumi. Katrā gramatikas tēmā tie sakārtoti šādi: meklējiet, pasvītrojiet, veiciet uzdevumu pēc parauga,

¹ Ratermane, A., Kaķis, E. Runāsim latviski! Latviešu valodas mācību grāmata svešautiešu skolām. 6. daļa, 6. klases kurss. Ar latviešu-vācu vārdnīcu un latviešu-krievu-poļu vārdnīcu. 4. pārstrādātais iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1936. - 194 lpp.

² Latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.37-80. 1936. gada 7.aug. – 1939. gada 27. jūl. LVVA, 6637.f., 1.apr.,606. l.,7.,8. lp.

³ Ratermane, A., Kaķis, E. Latviešu gramatika: Skaņu, vārdu un teikumu mācība. 4. iesp., Rīga: Valters un Rapa, 1938. - 171 lpp.

⁴ Latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1-36. 1935. gada 30. apr. – 1936. gada 25. jūl. LVVA, 6637.f., 1.apr.,605. l.,16.,17. lp.

ierakstiet vajadzīgo, pielieciet galotnes, lieciet lietvārdus attiecīgajos locījumos, pārveidojiet darbības vārdus noteiktā laikā, dariniet divdabjus, lieciet vajadzīgās pieturzīmes.

Laika posmā no 1930. līdz 1933. gadam iznāca E.Bērziņa sarakstītās, Sīmaņa Svennes rediģētās latviešu valodas mācību grāmatas mazākumtautību skolām „Mūsu draugs” trīs daļas. 1935. gadā visas trīs daļas mācību grāmatu novērtēšanas komisija atļāva lietot mazākumtautību pamatskolās.¹ Visatzinīgāk bija vērtēta grāmatas pirmā daļa „Mūsu draugs. Latviešu valodas mācības grāmata cittautiešu pamatskolām. I daļa. Ievads runā, lasīšanā un rakstīšanā” (1930).² Komisija atzīmēja, ka viela sakārtota apmierinoši, „tikai vietām trūkst pakāpenības formu grūtuma ziņā”.³ Grāmatas veidošanas principi ļoti līdzīgi tiem, kuri novēroti A.Ratermanes un E.Kaķes mācību grāmatas „Runāsim latviski!” 1. daļā. Saturā ievietotas dziesmas ar notīm: „Maza, maza meitenīte”, „Kumeliņš”, „Āvu, āvu, baltas kājas”, „Teci rikšus, kumeliņ”, „Ozolīti, zemzarīti”, paredzot dziedāšanu kā vienu no valodas mācīšanas paņēmieniem. Priekšmeti tiek rādīti attēlos, netulkojot to nosaukumus mazākumtautību valodā. Vārdi tiek mācīti vārdkopās un teikumos, veidojot sarunas. Gramatikas mācīšanā netiek lietoti gramatikas termini. Gramatiskās formas tiek sadalītas, t.i., vienā uzdevumā nesajauc sieviešu un vīriešu dzimtas vārdus, vai vienskaitļa un daudzskaitļa vārdus.

E.Bērziņa grāmatas „Mūsu draugs” otro daļu (1932)⁴ novērtēšanas komisija atļāva lietot mazākumtautību pamatskolas 2. klasē 1935./1936. mācību gadā. Komisija novērtēja grāmatas poligrāfisko kvalitāti, aizrādot, ka saturs vērtīgs, bet nav piemērots programmai.⁵ Sarunu temati šajā grāmatā sadalāmi četrās daļās: skola (skolas ēka, klase, skolēni, skolotāji, skolas apkārtnē), dārzā un laukā (puķu dārzs, augļu dārzs, sakņu dārzs), mājlopi un mājputni (gans un ganāmpulks, kūti, mājputni, zirgs), amatnieki (kalvē, tirgū, maiznīcā, uzvalka šūšana, drēbju veikalā, apavi, pie kurpnieka). Piekto daļu veido lasāmā viela. Šīs grāmatas saturā ir deviņas dziesmas. Rakstu darbi cieši saistīti ar gramatikas mācīšanu. Piemēram: noraksti jautājumus un sastādi atbildes ar vārdiem „māsa” un „māsiņa”. Vai mājas darbs, kurā jāuzraksta pilnas atbildes uz jautājumiem par sevi: Kurā klasē tu mācies? Kādi ir mūsu klases griesti? Sienas? Grīda? Kādi priekšmeti ir mūsu klasē?

¹ Latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1-36. 1935. gada 30. apr. – 1936. gada 25. jūl. LVVA, 6637.f., 1.apr.,605. l.,16.,17. lp.

² Bērziņš, E. Mūsu draugs. *Latviešu valodas mācības grāmata cittautiešu pamatskolām. I daļa. Ievads runā, lasīšanā un rakstīšanā.* Red. S. Svenne. Rīga: A. Gulbja apgādiens, 1930. – 150 lpp.

³ Latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1-36. 1935. gada 30. apr. – 1936. gada 25. jūl. LVVA, 6637.f., 1.apr.,605. l.,16.,17. lp.

⁴ Bērziņš, E. Mūsu draugs. *Latviešu valodas mācības grāmata cittautiešu pamatskolām. II daļa.* Red. S. Svenne. Rīga: A. Gulbja apgādiens, 1932. – 152 lpp.

⁵ Latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1-36. 1935. gada 30. apr. – 1936. gada 25. jūl. LVVA, 6637.f., 1.apr.,605. l.,16.,17. lp.

E.Bērziņa grāmatas „Mūsu draugs” trešo daļu (1933)¹ novērtēšanas komisija atļāva lietot mazākumtautību pamatskolās 3. un 4. klasē. Komisija novērtēja grāmatas poligrāfisko kvalitāti, aizrādot, ka saturs „ne viscaur piemērots programmai: dažu gabalu trūkst, bet daži izmetami”.² Šīs grāmatas struktūras raksturīgā pazīme ir rakstu darbu iedalīšana atsevišķā nodaļā. Te domāti radošie rakstu darbi: atstāstījumi pēc plāna, stāsta turpināšana u.c. Autors mācību grāmatu nepilnveidoja un vairāk novērtēšanas komisijai to neiesniedza.

3.3. Latvijas vēstures mācību grāmatas mazākumtautību skolām

J.Bērziņš pēc pedagoģiskā mērķa vēstures pamatskolas mācību grāmatas iedalīja divās grupās:

1. Mācību grāmatas – konspekti, shēmas. Pēc satura plašāku kursu konspekti, atstāstītas vienkāršā un bērniem saprotamā valodā. Šā tipa mācību grāmatu pozitīvā puse ir vispusība, bet tā saistās ar neizbēgamu paviršību. Lai šādas grāmatas saprastu, vajag daudz priekšzināšanu, kā jau pie visiem konspektiem un shēmām, kuru uzdevums ir aizrādīt un atgādināt.
2. Mācību grāmatas – elementārās epizodes. „Vēstures kursam pamatskolā vajaga būt elementāram vārda īstā nozīmē: vēstures gaita nav pasniedzama visumā, bet no viņas ir izlobāmi daži momenti, kā šās gaitas sastāvdaļas, elementi. Šos elementus galvenā kārtā vajaga noskaidrot skolniekiem un parādīt, kā viņi kombinējas dzīves gaitā.” Šīs grāmatas stāsta dažreiz tikai par dažām vēstures epizodēm, uztver tikai dažus notikumus, lecot pāri lieliem laika sprīžiem. Šā tipa mācību grāmatas ir nepilnīgas, īpaši sākumā, kamēr elementi vēl maz noskaidroti. Kad noskaidroto elementu skaits pieaug, tās sāk tuvoties pirmā tipa grāmatām. Lietojot šādas grāmatas, skolā var strādāt sistemātiski, izceļot īpatnējo vienā vai otrā parādībā, noskaidrojot jēdzienus, un var labāk sasniegt īstos pedagoģiskos mērķus, attīstot skolēnu domas un izveidojot jūtas.³

KIP 1920./21.m.g. Latvijas vēsturi ieteica mācīt pēc Leona Paegles „Ievads vēsturē” un Antona Birkerta „Latvijas vēsture”.⁴ A.Birkerta grāmata pieskaitāma pie tās Latvijas vēstures mācību grāmatām, kuras veidotas konspektīvi. Pāri gadiem krievi ir nesuši atzinību A. Birkerta Latvijas vēstures mācību grāmatām. 1995. gadā izdevniecība „Zvaigzne ABC” sāka izdot grāmatu sēriju

¹ Bērziņš, E. Mūsu draugs. *Latviešu valodas mācības grāmata cittautiešu pamatskolām. III daļa*. Red. S. Svenne. Rīga: A. Gulbis, 1933. – 253 lpp.

² Latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1-36. 1935. gada 30. apr. – 1936. gada 25. jūl. *LVVA, 6637.f., 1.apr.,605. l.,16.,17. lp.*

³ Skolotāju pārstāvja J. Bērziņa atsauksme. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr.12, 1923, 1442. - 1446. lpp.

⁴ Программа по истории для русских основных школ на 1920.21 учебный год. No: Krievu pamatskolu un vidusskolu mācību programmas un plāni 1920 -1924. *LVVA, 2125.f., 1.apr.,388. l., 64.-66. lp.*

skolēniem „Skolas druva“ („Школьная нива“). Šajā sērijā bija paredzēts izdot grāmatas, kas nāca klajā senākos laikos, bet arī mūsdienās saglabāja savu metodisko un izziņas vērtību. Šo sēriju izdevniecība sāka ar Antona Birkerta (1876–1971) grāmatu „Малая история Латвии. Учебное пособие для младшего школьного возраста”¹. Tulkojumam tika izmantots 1925. gada izdevums. Šīs grāmatas satura izklāsts ir konspektīvs, tomēr autors labi saprata bērnu uztveres īpatnības, atklājot bērna uztverei Latvijas vēstures plašumus, tikai īsumā stāstot par pašu būtiskāko, vēsturiski nozīmīgāko. A. Birkerts priekšvārdā savai grāmatai rakstīja: „Ir noticis brīnums: mēs savās skolās varam pasniegt savas tautas vēsturi savā valodā!”² Pats autors atzina, ka grāmatai vietām trūkst vajadzīgā zinātniskuma un pedagoģiskā mēra, jo, izdodot šo grāmatu, viņam bija tikai viena vēlēšanās: „sniegt īsā, konspektīvā veidā mūsu vēsturi, kā mācības priekšmetu, lai mūsu skolās, it īpaši pamatskolās, jaunā paaudze zinātu ne vien jaukas lietas par Ķīnu, Japānu, Austrāliju un citām svešām zemēm, bet lai tā taču reiz zinātu arī kaut ko no latvju vēstures, lai redzētu un izprastu mūsu dzīves formu celšanos un evolūciju, sakarā ar mūsu tautas sūro likteni”³. Grāmatas saturs ir konspektīvs, bet strikti strukturēts. Latvijas vēsture iedalīta 11 posmos. Šie posmi savukārt iedalīti 194 fragmentos, katram fragmentam uz laukumiem izrakstītas galvenās domas. Grāmatas saturu papildina dažādas shēmas. Piemēram, „Latvijas vēstures gaita un laikmeti”, „Latvju psiholoģija”, „Latvijas vēstures iedalījums, ieskaitot Latgali”, „Vēstures gaita jeb process” u.c.

1922. gadā tika izdotas pirmās Latvijas vēstures mācību grāmatas krievu valodā: Oto Svennes „Latvijas vēstures mācību grāmata” („Учебник истории Латвии”)⁴ un Gerdas Langes „Latvijas vēsture” („История Латвии”)⁵. Šīs mācību grāmatas bija paredzētas 3. klasei, jo Latvijas vēsture mazākumtautību pamatskolās bija mācāma no sākuma dzimtajā valodā. 1924. gada skolas grāmatu novērtēšanas komisijas lēmums bija viennozīmīgs: abas grāmatas bez pārstrādāšanas skolā nav lietojamas. Svennes grāmatā atrasts daudz zinātnisku kļūdu, bet Langes grāmata pēc sava satura nav piemērota Latvijas skolām.⁶ Jau 1926. gadā klajā nāk šo grāmatu pārstrādātie izdevumi krievu valodā.⁷ Oto Svenne šajā laika posmā izdod „Īsa Latvijas vēsture

¹ Биркертс, Антон. *Малая история Латвии: Учебн. пособие для мл.школ.возраста*. 1.изд. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995. - 141 с.

² Birkerts, A. *Latvijas vēsture*. I daļa. Pamatskolu kurss. Rīga: Kultūras balss, 1920. – 127 lpp.

³ Turpat, 5.,6. lpp.

⁴ Свэннэ, О. *Учебник истории Латвии. Систематический курс для основных и средних школ*. Рига: Озолин, 1922. - 102 с.

⁵ Ланге, Г. *История Латвии. Курс основной школы*, Книжный магазин В. Меллин и Ко, 1922. - 62 с.

⁶ Skolas grāmatu novērtēšanas komisijas lēmumi. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr.12, 1924, 652. - 655. lpp.

⁷ Свеннэ, О. *Учебник истории Латвии*. Элементарный курс. 3.изд., перераб. Рига: Озолин, 1926. - 62 с.; Ланге, Г. *Рассказы из истории Латвии*. 2-е изд., исправленное и дополненное. Рига: Цымлов, 1926. - 46 с.; Ланге, Г. *Рассказы из истории Латвии*. 3-е изд., перераб. Рига: Гудков, 1931, - 52 с.

latvju un cittautiešu skolām”¹, bet 1926. gadā iznāk G.Langes „Īsa Latvijas vēsture. Cittautiešu skolām”². Arī Latvijas vēstures mācību grāmatas latviešu valodā bija pārstrādājamās. Uzlabotie izdevumi iznāca attiecīgi 1927. un 1931. gadā³. 1927. gadā tika izdota Pētera Dreimaņa mācību grāmata „Latvijas vēsture. Mazākuma tautību skolām”⁴.

Avotos atrodamas izcila krievu pedagoga, vēstures skolotāja Ivana Kellera (*Иоганн (Иван) Келлер*) (1873–1944) atsauksmes par P. Dreimaņa mācību grāmatu „Latvijas vēsture. Mazākuma tautību skolām” un G.Langes „Рассказы из истории Латвии”. P.Dreimanis adaptēja savu mācību grāmatu „Latvijas vēsture” mazākumtautību skolām. Kellers atzina, ka šīs grāmatas neapstrīdamā priekšrocība, attiecībā pret citiem mācību līdzekļiem, ir tās atbilstība Latvijas vēstures programmai mazākumtautību pamatskolām. Valoda skaidra un saprotama tās daļās, kuras bija pārveidotas mazākumtautību bērniem. Tekstu, kuri palika bez izmaiņām, valoda atzīstama par sarežģītu. Mācību grāmata smalki un interesanti ilustrēta. I.Kellers atzina šo mācību grāmatu par „visnotaļ izmantojamu krievu skolās”⁵. Kritiskāka bija I.Kellera atsauksme par G.Langes mācību grāmatu „Рассказы из истории Латвии”. Eksperts atzina, ka mācību grāmatas virsraksts neatbilst tās saturam, jo stāstu tur patiesībā nav, bet ir koncentrēts un konspektīvs Latvijas vēstures izklāsts. Nav atrodamas noteiktas ainas, epizodiski izvietotā materiāla saistītu jēdzienu komplekss. I. Kellers uzskatīja, ka mācību grāmatai, kas domāta jaunākajam skolas vecumam, satura ainavība un izklāsta pēctecība ir obligāta prasība. Kā grāmatas lielā priekšrocība tika minēts tas, ka nav faktoloģisko kļūdu. Tomēr maz atbilstoša šķita mācību grāmatas vispārīgā virzība. No Latvijas vēstures mācību grāmatas krievu skolām bija sagaidāms, ka pietiekamā mērā tiks atspoguļoti krievu valdības panākumi latviešu tautas atbrīvošanā no vācu verdzības. G. Langes grāmatā tie nebija atrodamī. I. Kellers atzīmēja, ka tiešo uzbrukumu krievu valdībai mācību grāmatā nav. Šajā ziņā „tas augstāk vērtējams nekā O.Svennes mācību grāmata, kura izplatīta Latgalē”⁶.

Krievu skolotāju biedrības valde savā 02.11.1926. vēstulē vērsa KIP uzmanību uz to faktu, ka, viņuprāt, neviena no Latvijas vēstures mācību grāmatām, kas sarakstīta krievu valodā un domāta krievu pamatskolām, neatbilst krievu pamatskolu mācību grāmatu prasībām. Svarīgākais trūkums, kas bija atrasts G.Langes grāmatā „Рассказы из истории Латвии” (1926),

¹ Svenne, O. *Īsa Latvijas vēsture latvju un cittautiešu skolām*. 2., pārstr. izd., pielairots jaunākai pamatsk. progr. Rīga: Ozoliņš, 1925 - 84 lpp.

² Lange, G. *Īsa Latvijas vēsture. Cittautiešu skolām*. Rīga: Valters un Rapa, 1926. - 90 lpp.

³ Svenne, O. *Īsa Latvijas vēsture latvju un cittautiešu skolām*. 3., pārstr. izd. Rīga: Ozoliņš, 1927. - 80. lpp.; Lange, G. *Īsa Latvijas vēsture. Cittautiešu skolām*. 2. pārlabotais, papildinātais izd. Rīga: Gudkovs, 1931. - 83 lpp.

⁴ Dreimanis, P. *Latvijas vēsture. Mazākuma tautību skolām*. Rīga: Valters un Rapa, 1927. - 94 lpp.

⁵ Отзыв об учебнике «История Латвии для меньшинственных школ» Дрейманиса. No: Komisijas atzinumi par krievu skolu mācību grāmatām 1926.-1927.g. LVVA, 2125.f., 1.apr.,498. l., 1.,2. lp.

⁶ Отзыв об учебнике А. Г. Ланге «Рассказы из истории Латвии». No: Komisijas atzinumi par krievu skolu mācību grāmatām 1926.-1927.g. LVVA, 2125.f., 1.apr.,498. l., 1.,2. lp.

O.Svennes „Учебник истории Латвии. Элементарный курс” (1926) – nepietiekami parādīta Krievijas nozīme Latvijas vēsturē, bet vietām krievu sabiedrības un valdības loma latviešu tautas attīstībā parādīta nepareizi un tendenciozi. Šī aizspriedumainā negatīvā attieksme pret krievu politikas ietekmi, pēc Krievu skolotāju biedrības valdes domām, visspilgtāk izpaudās Svennes mācību grāmatā. Līdz ar to valde lūdza KIP informēt skolotājus par šo mācību grāmatu trūkumiem un nepieciešamību tos novērst, kā arī gādāt, lai pēc iespējas ātrāk nodrošinātu jaunu, atbilstošu mācību grāmatu iznākšanu.¹

1933. gadā Izglītības ministrija lūdza visām mazākumtautību izglītības pārvaldēm sagatavot pārskatu par izmantojamajām Latvijas ģeogrāfijas un Latvijas vēstures mācību grāmatām. Pēc Krievu izglītības pārvaldes sarakstes ar skolām varam konstatēt, ka no 52 krievu pamatskolām, kuras iesūtīja informāciju, 31 skolā Latvijas vēstures mācīšanai valsts valodā izmantoja Oto Svennes sarakstīto mācību grāmatu „Īsa Latvijas vēsture latvju un cittautiešu skolām”² un 6 skolas viņa mācību grāmatu krievu valodā „Учебник истории Латвии. Систематический курс для основных и средних школ” (1922., 1926. gada izdevums). Neapšaubāma popularitāte! Dažās skolās izmantoja A.Birkerta, P.Dreimaņa, G.Langes, Fr.Zāliša sarakstītās mācību grāmatas Latvijas vēsturē. Neapstrīdams fakts, ka 26 skolās izmantoja G.Langes Latvijas vēstures mācību grāmatas krievu valodā.³

Kas noteica O.Svennes Latvijas vēstures mācību grāmatas popularitāti? Varam minēt dažus faktus, paturot prātā, ka grāmatu izmantoja cittautieši:

- Tekstu apjoms atbilst grāmatas nosaukumā deklarētajam: „īsa vēsture” nevis laika posma izpratnē, bet tekstu apjomu ziņā. Latvijas vēsture no senatnes līdz neatkarīgai Latvijai ieskaitot, 96 īsos tekstos. Katrā tekstā līdz 10 – 15 teikumu. Teksti uzrakstīti saprotamā valodā. Teikumi īsi.
- Tekstos minēti, galvenokārt, svarīgākie fakti, nevis to interpretējums. Tā paverot skolotājam plašas iespējas materiāla paplašināšanai un padziļināšanai.
- Minētie fakti maksimāli tiek ilustrēti. Mācību grāmatā ir 36 attēli. Tajos varam redzēt gan akmens laikmeta darba rīkus, gan izcilo neatkarīgās Latvijas politisko darbinieku portretus. Senās Latvijas vēstures faktu ilustrēšanai izmantotas tautasdziesmas.
- Cittautiešu skolām atsevišķā pielikumā bija izdota latviešu-krievu vārdnīca.

¹ Krievu skolotāju biedrības valdes 02.11.1926. vēstule KIP. No: Komisijas atzinumi par krievu skolu mācību grāmatām 1926.-1927.g. LVVA, 2125.f., 1.apr., 498. l., 16.,17. lp.

² Svenne, O. *Īsa Latvijas vēsture latvju un cittautiešu skolām*. 2., pārstr. izd., pielairots jaunākai pamatsk. progr. Rīga: Ozoliņš, 1925. - 84 lpp.; Svenne, O. *Īsa Latvijas vēsture latvju un cittautiešu skolām*. Rīga: A. Ozoliņš, 1927. - 82 lpp.

³ Ziņas par krievu mācību iestādēs lietojamajām vēstures un ģeogrāfijas mācību grāmatām (1932./1933. m.g.). LVVA, 2125. f., 1. apr., 499. l.

Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā varam atrast kritiku par A.Birkerta, P.Dreimaņa, Fr.Zāliša vēstures mācību grāmatām. Diemžēl tā nav atrodama par O.Svennes „Īso Latvijas vēsturi latvju un cittautiešu skolām”. Kā apliecinājumu tās atzīšanai Izglītības ministrijas līmenī, var minēt citu faktu. 1933. gadā Izglītības ministrija izdeva šīs mācību grāmatas tulkojumu poļu un baltkrievu valodā. 1935. gadā atļāva tās lietot mazākumtautību pamatskolās.¹ Citiem vārdiem sakot, trešajā mācību gadā Latvijas vēsturi krievu, poļu un baltkrievu skolās varēja mācīt dzimtajā valodā pēc Oto Svennes mācību grāmatas, bet ceturtajā mācību gadā pēc viņa mācību grāmatas latviešu valodā.

Aplūkojot O.Svennes „Īsās Latvijas vēstures latvju un cittautiešu skolām” tulkojumus, redzams, ka tie nav identiski. Fakti nav mainīti, bet atšķiras tekstu skaits (krievu valodā to ir 106², poļu – 73³, baltkrievu – 99⁴), vietām parādās dažas interpretācijas, tiek papildināts tēmu saraksts. Īpaši bagāts ar emocionāliem papildinājumiem un komentāriem ir baltkrievu tulkojums. Kā pirmos teikumus tajā lasām: „Latvija – mūsu dzimtā zeme. Katrs cilvēks mīl to zemi, kur viņš piedzima un auga. Dzimtajā zemē bērns spēlējas ar saviem vienaudžiem, bet vēlāk mācās ar viņiem vienā skolas solā. Dzimtās zemes kalni un lejas, meži, avoti, upes un ezeri – tas ir pirmais, ko cilvēks iemācās atpazīt. Dzimtajā zemē dzīvo mūsu tēvi, radi un bērnības draugi, dzimtās zemes kapos guļ mūsu senči, un daudzi no mums te apglabāja tēvu un māti. Lūk, kāpēc mēs tā mīlam dzimto zemi.”(autores tulkojums)⁵

PIP izvērtējot, 1926. gada augustā G.Langes „Īsa Latvijas vēsture. Cittautiešu skolām” salīdzināja to ar O.Svennes „Īsa Latvijas vēsture latvju un cittautiešu skolām” pēc šādiem kritērijiem:

- Cena (Langes grāmata lētāka (Ls 1,80), bet Svennes grāmatai (Ls 1,60) ir vēl vārdnīca (Ls 0,60), kas sadārdzināja izdevumu kopumā).
- Burtu lielums (Langes grāmatā burtu lielums tika atzīts par lielāku, labāku).
- Attēlu kvalitāte (Langes grāmatā attēlu mazāk, bet tie ir kvalitatīvāki (foto)).
- Valodas pareizība, stils (abās grāmatās valoda atzīta par saprotamu un pareizu, vietām stila kļūdas).

¹ Mazākuma tautību pamatskolās 1935./1936. mācības gadā lietošanai atļauto mācības grāmatu saraksts. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr.9, 1935, 254.,255.,259. lpp.; *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr.12, 1935, 652. lpp

² Свеннэ, О. *Учебник истории Латвии*. Систематический курс для основных и средних школ. Рига: издание А. Озолина, 1922. - 101 стр.

³ Swenne, O. *Zarys historii Lotwy: Dla szkół powszechnych*. Rīga: Izglīt. m-ja, 1933. - 72 lpp.

⁴ Свэннэ, О. *Кароткая гісторыя Латвіі для беларускіх пачатковых школ*. Переклау П. Массальскі. Ріга: Izglītības ministrijas izdevums, 1933. – 104 с.

⁵ Свэннэ, О. *Кароткая гісторыя Латвіі для беларускіх пачатковых школ*. Переклау П. Массальскі. Ріга: Izglītības ministrijas izdevums, 1933. – с. 3.

- Satura izklāsta forma, atbilstība programmai (abās grāmatās saturs sistemātisks, konspektīvs, atbilst programmai).
- Poļu laiku raksturojums (Svenne, raksturojot poļu laikus, pievērsās tikai negatīvajam, pielīdzinot poļus vāciešiem. Turpretī, Lange raksturoja poļu laikus „kvalitatīvās krāsās”).
- Tiesību un pienākumu apraksts (Svenne jaunākos laikus raksturoja sīkāk).
- Izklāsta secība (Vēsturiskie notikumi abās grāmatās izvietoti hronoloģiskā secībā)
- Dzīves ainas (abiem autoriem tika pārmests ikdienas dzīves ainu aprakstu trūkums).¹

Jāatzīmē, ka poļiem svarīgs kritērijs vēstures grāmatas izvērtēšanai bija poļu laiku Latvijā raksturojums. Langes grāmata tika atzīta par izmantojamu poļu pamatskolās. Vajadzības gadījumā tās saturu varēja papildināt ar materiāliem no P.Dreimaņa „Latvijas vēsture”, Zālīša „Latvijas vēsture”, Svennes „Īsa Latvijas vēsture”.

20. gadsimta trīsdesmito gadu sākumā tika izdotas Ernsta Ēlera (*Ernst Ehlers*) Latvijas vēstures mācību grāmatas vācu valodā „Bilder aus der Heimatgeschichte” pamatskolas 3. un 4. klasei (1932)² un „Bilder aus der Geschichte Lettlands” (1934)³. Grāmatās nav attēlu un shēmu. Satura izklāsts konspektīvs. Svarīgākās, pēc autora domām, vietas izceltas. Šīs grāmatas bija domātas lietošanai Latvijas vēstures mācīšanas sākumā – dzimtenes mācības kursā un iesākot Latvijas vēsturi.

VIP Latvijas vēstures skolotājiem ieteica vairākus mācību palīgļīdzekļus vācu valodā: Arbuzova (*Арбузов*) „Die Frugeschichte Lettlands” (1933), Cenradi (*Cenradi*) „Aus baltischer Feder: Heinrich von Lettland Livlandische Chronik”, Hartge (*Hartge*) „Nach Ostland wollen wir reiten”, Gogrtca (*Gogrtz*) un Brose (Brosse) „Heimatbuch für die baltische Jugend” divās daļās, Mettig „Geschichte der Stadt Riga”⁴

Vācu pamatskolu mācību grāmatu sarakstā 1937./1938. mācību gadam kā Latvijas vēstures mācību grāmata minēta Frīda Zālīša „Latvijas vēsture pamatskolai”(1936).⁵ Zālīša grāmata, salīdzinot ar Svennes un Langes konspektīvā tipa grāmatām, bija daudz plašāka un bagātīgi ilustrēta.

¹ Krytyka podrecznika historii Lotwy p. Lange. No: Sarakste ar IM Pensiju komisiju, Polijas konsulātu u.c. par skolu padomju sastāvu, par poļu skolu un skolotāju sastāvu, poļu mācību grāmatām u.c. LVVA, 2125.f., 3.apr.,22. l., 30. lp.

² Ehlers, E. Bilder aus der Heimatgeschichte: Von den Anfängen bis zur Gegenwart: Für deutsche Grundschulen in Lettland. Libau: Meyer, 1932. - 52 S.

³ Ehlers, E. Bilder aus der Geschichte Lettlands: Von der Vorzeit bis zur Gegenwart: Für deutsche Grundschulen in Lettland. Rīga: S.n., 1934. - 55 S.

⁴ Kurzes Literaturverzeichnis Empfehlenswerte Bücher für die Hand des Lehrers zur Geschichte Lettlands. No: Vācu pamatskolas programmas 1934.g. LVVA, 2125.f., 2.apr.,19. l., 12. lp.

⁵ Lehrbücherverzeichnis für die deutschen Grundschulen. No: LVVA, 2125.f., 2.apr.,18. l., 6. lp.; Zālītis, F. Latvijas vēsture pamatskolai. 8., ster. iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1936. - 260 lpp.

3.4. Latvijas ģeogrāfijas mācību grāmatas mazākumtautību skolām

KIP iesūtītajās ziņās par izmantoto mācību grāmatu sarakstu 1919. – 1921.g. skolas minēja Friča Adamoviča, Jāņa Lapiņa, Jurija Novoselova Latvijas ģeogrāfijas mācību grāmatas, vai atzīmēja, ka grāmatu vispār nav.¹ Tātad mazākumtautību pamatskolu izveides sākumposmā bija izteikts īpaši mazākumtautību skolām veidoto Latvijas ģeogrāfijas mācību grāmatu trūkums.

F.Adamovičs sarakstīja mācību grāmatas ģeogrāfijā pamatskolas 3.,4.,5.,6. klasei², dabas zinībās, dabas mācībā un lauksaimniecībā pamatskolai. Par to cik atbildīgi un pamatīgi strādāja Adamovičs pie mācību grāmatu rakstīšanas, atrodams F.Dravnika atziņas. „Raksti satura ziņā atsver vai veselu ģeogrāfijas bibliotēku. Tā, piem., kultūras augu apraksti aizņem tikai 174 lappuses, bet viņu sastādīšanai izmantotas 14 grāmatas vācu, franču, angļu un pat itāliešu valodā. Šīs grāmatas ir vairāku simtu un pat tūkstošu lpp. biezās. Tas rāda, cik pamatīgi Adamovičs vācis un pārbaudījis materiālus. Tādēļ uz Adamoviča sniegtām ziņām arvien var paļauties. Dažreiz gadus desmitiem viņš vācis materiālus itin mazai grāmatai, kā, piem., L. Ģeogrāfijai, pamatsk. 4. kl. kursam.”³

Trīs pazīmes kopš 1908. gada palika nemainīgi raksturīgas visām F.Adamoviča rakstītajām mācību grāmatām:

- Uzskatāmība un statistisko ziņu bagātība. Visas grāmatas bija bagātīgi ilustrētas ar kartēm, diagrammām, kartogrammām, ainavu attēliem, zīmējumiem.
- Pakāpenība. Saturs mācību grāmatās sastādīts no tuvāk novērojamā uz tālāk novērojamo. No uzskatāmā uz abstrakto.
- Praktiskums. Katrs teorētiskais satura fragments pēc iespējas bija papildināts ar viegliem, uzskatāmiem mēģinājumiem, uzdevumiem.

¹ Krievu skolās darbojošos skolotāju un izmantoto mācību grāmatu saraksti 1919.-1921.g. LVVA, 2125.f., 1.apr.,494.l., 12. lp.

² Adamovičs, F. *Dzimtenes mācība: Ģeogrāfija pamatsk. 3.kl. kurss*. Rīga: Valters un Rapa, 1926. – 66 lpp.

Adamovičs, F. *Latvijas ģeogrāfija un pirmās ziņas no vispārējās ģeogrāfijas: Pamatsk. 4.kl. kurss*. Rīga: Valters un Rapa, 1929. - 116 lpp.

Adamovičs, F. *Latvijas ģeogrāfija ar dažām papildu ziņām: Pamatsk. 4.kl. kurss. 2. iesp.* Rīga: Valters un Rapa, 1930. – 123. lpp.

Adamovičs, F. *Eiropa un matemātiskā un fiziskā ģeogrāfija: Pamatsk.5.kl.ģeogrāfijas kurss / Pārstrād. J. Gregors. - 11.iesp.* Rīga: Valters un Rapa, 1939. - 128 lpp.

Adamovičs, F. *Āreīropas zemes: Āfrika, Āzija, Amerika, Austrālija: Ģeogrāfija pamatskolai: 5.kl.kurss*. Rīga: Valters un Rapa, 1925. - 130 lpp.

Adamovičs, F. *Āreīropas un Latvijas ģeogrāfija: Pamatskolas 6.kl. kurss / Pārstrād. Jānis Gregors. 10. iesp.* Rīga: Valters un Rapa, 1938. - 190 lpp.

³ Dravniks, F. Fricis Adamovičs. *Ģeografiski Raksti = Folia Geographica*. Rīga: Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 1933., Nr.5, 245.lpp.

Kā netiešs F.Adamoviča mācību grāmatu popularitātes apliecinājums ir to daudzkārtēja atkārtota izdošana. F.Adamoviča „Dzimtenes mācība. Ģeogrāfija pamatskolas 3. kl. kurss” piedzīvoja 12 izdevumus. 4.-8. iespaiduma virsraksts bija „Dzimtenes mācība un Latvijas ģeogrāfijas sākums.” Pēc autora nāves grāmatu no 9. līdz 12. iespaidumam pārstrādājis Jānis Gregors. Pēdējais – 12.iespaidums – nāca klajā 1939. gadā. F.Adamoviča „Āreiropas un Latvijas ģeogrāfija” pamatskolas 6. klasei līdz 1938. gadam piedzīvoja 10 iespaidumus. 1.-9. iespaidumam virsraksts bija „Āreiropas zemes un Latvijas ģeogrāfija”.

Jānis Lapiņš, rakstot „Latvijas ģeogrāfijas kursu pamatskolām” (1920)¹, centās rakstīt tik īsi, cik vien tas bija iespējams, lai grāmata būtu lētāka. Otrais izdevums bija jau ievērojami papildināts un ilustrēts. J. Lapiņš grāmatas saturā iekļāva nodaļu par zemēm ārpus Eiropas, kuru neparedzēja Latvijas ģeogrāfijas programma. Pēc autora domām, lielākai daļai skolēnu, kuri skolā mācās tikai četrus gadus, tā ir vienīgā iespēja iepazīties ar zemēm ārpus Eiropas, par kurām ikdienas dzīvē, laikrakstos pastāvīgi tiek runāts. Otrajā izdevumā nodaļa par Zemi kā debess ķermeni bija pārnesta uz trešo mācību gadu līdzīgu apsvērumu dēļ. Autors vēlējās, lai skolēni, kuri mācās skolā tikai trīs gadus, uzzinātu, ka „zeme ir apaļa un griežas”.

Ievērojams pedagogs, krievu etnogrāfs, ģeogrāfs, izcils fotogrāfs, Triju zvaigžņu ordeņa kavalieris Juris (Jurij)Novoselovs (*Юрий Новоселов*) (1873-1955)² 1923. gadā izdeva krievu valodā mācību grāmatu „Pirmās ģeogrāfijas stundas Latvijā” (*„Первые уроки географии в Латвии”*).³ Šīs mācību grāmatas saturs izveidots atbilstoši dzimtenes mācības programmai, kurā paredzēts, ka skolēni ar Latvijas ģeogrāfiju iepazīsies dzimtajā valodā. Autors centies sistematizēt visu to ģeogrāfijas vielu, kuru skolēni apgūst dzimtenes mācības stundās. Katra grāmatas nodaļa sadalīta vairākos aprakstos. Interesantākās parādības aprakstītas stāstu formā. Grāmatas priekšvārdā viņš ieteica skolotājiem pirmajos divos mācību gados stundās izmantot tikai attēlus un lasīt stāstus, tā pieradinot skolēnus veikt patstāvīgus novērojumus, atlasīt no mācības grāmatas materiālu, kas atbilst vecumam un vietējiem apstākļiem. Šīs zināšanas un prasmes būs pamats Latvijas ģeogrāfijas kursa apgūšanai. Mācību grāmata nav piesātināta ar skaitļiem un statistiskajiem datiem. Tā satur vienkāršus un saprotamus ģeogrāfisku parādību definējumus.

Novoselovs uzskatīja, ka sekmīgai ģeogrāfijas mācīšanai ir nepieciešams labs ilustratīvais materiāls (tabulas, kartes, plāni, zīmējumi, profili, diagrammas, panorāmas, aeroskati un fotoattēli dažādos veidos) un nepieciešamie tehniskie līdzekļi (epidiaskops, projektoris,

¹ Lapiņš, J. *Latvijas ģeogrāfijas kurss pamatskolām: Kaimiņu valstis: Zemes ārpus Eiropas*: 4. māc. g. 2., pārlabotais un papildinātais izdevums. Valmiera; Cēsis: Dūnis, 1924. - 118 lpp.

² Novoselovs Juris. *1632. f., 1. apr., 15018. l., 9., 44. lp.*

³ Новоселов, Ю. *Первые уроки географии в Латвии*. Рига: Вальтерс и Рапа, 1923. - 87 с.

stereoskops, kinoaparāts u.c.).¹ Viņaprāt, zīmēšana, rasēšana, veidošana no māla, izgriešana no papīra, parasto kolekciju vākšana atvieglo šī mācību kursa apgūšanu. J.Novoselovs savās sarakstītajās mācību grāmatās izmantoja paša izdarītās fotogrāfijas. Atzīmējams J.Novoselova viedoklis par ilustrāciju atlasī, sākot mācīt ģeogrāfiju. Krievu valodā sarakstīto ģeogrāfijas ievadkursu viņš ilustrēja ar attēliem no Krievijas dabas un iedzīvotāju dzīves. Ar to viņš ģeogrāfijas mācīšanas pamatā lika dzimtās zemes pazīšanu, kas, viņaprāt, bija ļoti svarīgi ne tikai bērniem, kuri dzīvo Krievijā, bet arī bērniem, kuri tolaik dzīvoja ārpus savas tēvzemes robežām.²

Vispopulārākās mazākumtautību skolās kļuva E.Tomāsa un J.Novoselova sarakstītās Latvijas ģeogrāfijas mācību grāmatas: „Latvijas ģeogrāfija ar fizisko ģeogrāfiju un īsu pasaules daļu apskatu”, „Latvijas ģeogrāfija ar ziņām no vispārīgās ģeogrāfijas. Pamatskolas 4. Klases kurss”, kura tika iespiesta 17 reizes, „Latvijas ģeogrāfija”, „Latvijas ģeogrāfija mazākumtautību skolām”, kā arī E.Tomāsa un J.Bokaldera „Āreiropas un Latvijas ģeogrāfija. Pamatskolas 6. klasei”.

Mācību grāmata „Latvijas ģeogrāfija ar ziņām no vispārīgās ģeogrāfijas. Pamatskolas 4. klases kurss” līdz 1939. gadam tika iespiesta 17 reizes.³ Šajā grāmatā daudz ilustrāciju, karšu, diagrammu. Tās papildina īsu, konspektīvu tekstu. Tekstus papildina arī fragmenti, kuri izcelti petitā. Šos tekstus pēc vajadzības varēja izmantot kā materiālu diagrammu zīmēšanai. Skolēnu patstāvīgie darbi un uzdevumi ar attiecīgiem papildu datiem un aizrādījumiem atrodami „Darbu burtnīcā Latvijas ģeogrāfijā”⁴. Burtnīcā darbi bija sadalīti divās grupās: uzdevumi ar kontūrkartēm (burtnīcā sagatavotas kontūrkartes ar veicamajiem uzdevumiem) un uzdevumi diagrammu veidošanai (burtnīcā sagatavotas rūtiņu lapas ar uzdevumiem). Aizrādījumos karšu un diagrammu veidošanai atzīmēts, ka darbam būs nepieciešams melns zīmulis, vismaz trīs krāsainie zīmuli pamatkrāsās (sarkans, zils, dzeltens) un mīksta gumija. Ķeroties pie uzdevumu pildīšanas, skolēniem tika izskaidroti darbu noformēšanas noteikumi: lielāko gabalu izkrāsošanai jālieto vieglas krāsas, uzraksti veicami ar tinti, viegli, sīkiem, vislabāk drukas burtiem vai cipariem. Visi darbi veicami nesteidzoties, glīti un skaidri. Uzdevumos ar kontūrkartēm bija jāiekrāso noteiktas teritorijas daļas, vajadzēja novilkt robežas, apzīmēt pilsētas, upes, augstumus u.c., izvēlēties apzīmējumus un izdarīt atbilstošos pierakstus zem kartes. Diagrammu veidošanas

¹ Novoselovs, J. Ģeogrāfijas illūstratīvais materiāls. *Ģeografiski Raksti = Folia Geographica*. Rīga: Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 1929., Nr.1-4, 102.,103.lpp.

² Новоселов, Ю. Начальный курс географии. Рига: Вальтерс и Рапа, 1923. - с.1.

³ Tomāss, E., Novoselovs, J. *Latvijas ģeogrāfija ar ziņām no vispārīgās ģeogrāfijas. Pamatskolas 4.klases kurss*. 11., pārlab. un papild. iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1935. - 135 lpp.; Tomāss, E., Novoselovs, J. *Latvijas ģeogrāfija ar ziņām no vispārīgās ģeogrāfijas. Pamatskolas 4.klases kurss*. 17., pārlab. un papild. iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1939. - 142 lpp.

⁴ Tomāss, E., Novoselovs, J. *Darbu burtnīca Latvijas ģeogrāfijā*. 15. iespiedums. Rīga: Valters un Rapa, 1936. – 35 lpp.

uzdevumos tika veidota prasme zīmēt, rakstīt un lasīt diagrammas. 1935. gada 11. iespiedums bija labots atbilstoši jaunajām mācību programmām. Teksts vietām grozīts, to papildinot un citādi sagrupējot. Mācību grāmata papildināta ar hrestomātiju, kurā ievietota ģeogrāfiski apraksti. Piemēram, paisums un bēgums, superfosfāta fabrika, tirgus Krāslavā, kā Rīga piegādā ūdeni u.c. 17. iespiedumā koriģēts un papildināts teksts, atjaunotas ilustrācijas un statistikas dati. Līdz 15. izdevumam tekstu autori bija divi – J.Novoselovs un E.Tomāss. Vēlākajos iespiedumos grāmatā – izmantoti tikai E.Tomāsa teksti, bet lielāko daļu ilustrāciju deva J.Novoselovs.

E.Tomāsa un J.Novoselova mācību grāmatai „Latvijas ģeogrāfija” (1925)¹ pielikumā bija fiziskā ģeogrāfija pamatskolas 4. klasei. Tā viņu grāmatu „Latvijas ģeogrāfija ar fizisko ģeogrāfiju un īsu pasaules daļu apskatu” (1927)² var uzskatīt par šīs grāmatas papildināto variantu. Autoru grāmatas „Latvijas ģeogrāfija mazākumtautību skolām”³ saturs būtiski neatšķīrās no iepriekš minēto grāmatu satura. Pat priekšvārdu teksti ir identiski. Tekstos minētie objekti pēc iespējas tika attēloti un parakstīti bez tulkojuma. Tas atviegloja darbu arī latviešu skolās, jo pilsētu skolās skolēni varēja nezināt kā izskatās, piemēram, daži meža dzīvnieki vai lauksaimniecības augi. Parakstīts attēls palīdzēja veidot pareizu priekšstatu par objektu. L.Klēmane 1927. gadā sastādīja Latviešu – vācu – krievu vārdnīcu priekš E.Tomāsa un J.Novoselova grāmatas „Latvijas ģeogrāfija”.⁴ Šajā vārdnīcā atrodami vietu nosaukumu tulkojumi.

Vācu pamatskolu mācību grāmatu sarakstā 1937./1938. mācību gadam minētas šāda Latvijas ģeogrāfijas mācību grāmatas: 4. un 5. klases kursam E. Tomāsa un J. Novoselova „Latvijas ģeogrāfija ar ziņām no vispārīgās ģeogrāfijas. Pamatskolas 4.klases kurss.” (1936), bet 6. klasei J.Bokaldesra, JNovoselova, E.Tomāsa „Āreiropas un Latvijas ģeogrāfija. Pamatskolas 6.klasei.” (1936).⁵ J.Bokalders, E.Tomāss un J.Novoselovs sastādīja mācību grāmatu „Āreiropas un Latvijas ģeogrāfija. Pamatskolas 6. klasei”.⁶ Ar 6. iespiedumu autoru kolektīvu atstāja J.Novoselovs. Āreiropas kursu autori uzskatīja par grūtāko ģeogrāfijas daļu satura plašuma dēļ. Tāpēc grāmata tika veidota kā konspekts, pēc kura skolēni īsumā atkārtu un nostiprina mācību

¹ Tomāss, E., Novoselovs J., *Latvijas ģeogrāfija*. Rīga: Valters un Rapa, 1925. - 80 lpp.

² Tomāss, E., Novoselovs, J. *Latvijas ģeogrāfija ar fizisko ģeogrāfiju un īsu pasaules daļu apskatu*. 4. iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1927, 120 lpp.

³ Tomāss, E., Novoselovs, J. *Latvijas ģeogrāfija mazākumtautību skolām*. 5. iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1929, 80 lpp.; Tomāss, E., Novoselovs, J. *Latvijas ģeogrāfija mazākumtautību skolām*. 10. iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1934, 85 lpp.

⁴ Tomāss, E., Novoselovs, J. *Latvijas ģeogrāfija: Latviešu – vācu – krievu vārdnīca*. Sastādījusi L. Klēmane. Rīga: Valters un Rapa akc. sab., 1927. – 16 lpp.

⁵ Lehrbücherverzeichnis für die deutschen Grundschulen. No: LVVA, 2125.f., 2.apr.,18. l., 6. lp.

⁶ Tomāss, E., Bokalders, J., Novoselovs, J. *Āreiropas un Latvijas ģeogrāfija*. Pamatskolas 6.klasei. 3., pārlab. un papild. izd. Rīga: Valters un Rapa, 1935. - 175 lpp.; Tomāss, E., Bokalders, J., Novoselovs, J. *Āreiropas un Latvijas ģeogrāfija*. Pamatskolas 6.klasei. 6.iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1937. - 181 lpp.; Tomāss, E., Bokalders, J. *Āreiropas un Latvijas ģeogrāfija*. Pamatskolas 6.klasei. 7.iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1938. - 185 lpp.

stundā pārrunāto. Tekstus papildina Āreiropas ģeogrāfiskie apraksti, kuri bija domāti lasīšanai klasē. Autori minēja tikai, viņuprāt, pašus svarīgākos vietniekvārdus un statistikas datus. Uzdevumi apkopoti atsevišķā darbu burtnīcā. Agrāk apgūtā Latvijas ģeogrāfijas viela domāta atkārtīšanai un papildināšanai. J.Bokalders, rakstot Latvijas saimnieciskās ģeogrāfijas nodaļu, veidoja to plašāku, lai skolēniem, pamatskolu beidzot, izveidotos priekšstats par savas dzimtenes saimniecisko stāvokli un tās izredzēm. Statistikas datus par Āreiropas iedzīvotājiem autori ņēma no „The Statesman's Year-Book” (1935), Īpašvārdu rakstībā tika ievēroti profesora Bleses „Latviešu pareizrakstības rokas grāmatas” ieteikumi. Tātad grāmatas saturs bija izstrādāts atbilstoši mācību priekšmeta programmai, izmantojot jaunākās zinātniskās atziņas, pārdomājot valodas lietojumu, aktualizējot jaunākos statistiskos datus.

1928. gadā iznāca V. Piguļevska baltkrievu valodā sarakstītā ģeogrāfijas mācību grāmata baltkrievu skolu 3. klases kursam „Географія”.¹ Ievadvārdos skolēniem Piguļevskis raksta, ka, lai saprastu svešas zemes, jāiepazīstas ar to zemi, kur dzīvo pats, kur dzīvo paša senči, jāiepazīstas ar Latviju. Grāmata viena pati iemācīt nevar. Iemācīt var dzīve jums apkārt: „novērojiet katru zemes gabaliņu, katru akmentiņu, katru upīti un katru koku.”² Grāmatas saturs sadalīts šādās daļās: Iepazīšanās ar kartēm un plāniem, zemes virsma, ieži, ūdens, klimats, augi, dzīvnieki un cilvēks, Latvijas pilsētas, Latvija. Grāmata labi ilustrēta – 58 attēli (kartes, plāni, shēmas, diagrammas, fotoattēli). Pēc katra temata skolēniem doti dažādas sarežģītības pakāpes uzdevumi: uzzīmējiet klases plānu, uzzīmējiet Latvijas karti ar novadiem, uzzīmējiet diagrammu, apmeklējiet tuvāko miestu vai pilsētu un uzziniet cik tur dzīvo iedzīvotāju, cik skolu, cik veikalu, cik darbnīcu u.c.

E.Tomāss uzskatīja, ka „bez mācību grāmatas, kurai paliek svarīga nozīme mācības stundā, pārrunātās vielas atkārtīšanā tagad skolēnu obligātā lietošanā nākušas arī citas grāmatas – tā saucamā palīgliteratūra”.³ Kā palīglīdzeklis 1923. gadā krievu valodā iznāca J.Novoselova „Latvijas ģeogrāfija. Apraksts”(„География Латвии. Очерк”) un 1926. gadā – J.Novoselova „Latvija. Ģeogrāfija. Apraksts”(„ Латвия. География. Очерк”).⁴ Šajos aprakstos bija daudz statistisko datu, papildinformācijas par Latvijas ģeogrāfiju. Vācu skolotājiem kā palīglīdzekli Latvijas ģeogrāfijā ieteica K. Kupfera (*Kupffer*) „Baltische Landeskunde”⁵

¹ Пігулеўскі, В. *Географія. Курс III кл.* Рыга:Выданье Беларускага Адделу пры Міністэрстве Асьветы Латвіі,1928. – 104 с.

² Turpat, 3. lpp.

³ Tomāss, E. Literatūras un lasāmgrāmatu izmantošana. *Ģeogrāfiski Raksti = Folia Geographica*. Rīga: Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 1929., Nr.1-4, 100., 101. lpp.

⁴ Новоселов, Ю. География Латвии. Очерк. Рига: Вальтерс и Рапа, 1923. - 143 с.; Новоселов, Ю. Латвия. География. Очерк. 2-е изд. Рига: Вальтерс и Рапа, 1926. - 118 с.

⁵ Kurzes Literaturverzeichnis Empfehlenswerte Bücher für die Hand des Lehrers. No: Vācu pamatskolas programmas 1934.g. *LVVA, 2125.f., 2.apr.,19. l., 8. lp.*

Mācību grāmatas rodas, kad pēc tām nobriedusi objektīva nepieciešamība. Latviešu valodas, Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas mācību grāmatas mazākumtautību skolām sāka veidot pēc „Likuma par Latvijas izglītības iestādēm”(1919) un „Likuma par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā” (1919) izsludināšanas. Lai nodrošinātu mācību grāmatu un izglītības kvalitāti, sevišķa vērība tika pievērsta mācību grāmatu izvērtēšanai. Kā liecina vēstures avoti, grāmatu izvērtēšanā piedalījās augstskolu mācībspēki, Izglītības ministrijas darbinieki un mazākumtautību skolotāju pārstāvji. Mācību grāmatas mazākumtautību skolām atklāj vēsturisko situāciju, sabiedrības ideālus un centienus. Mācību grāmatas raksturo sabiedrībā valdošās vērtības, ļauj spriest par izglītības saturu, audzināšanas mērķiem un uzdevumiem.

4. Skolotāju sagatavošana mazākumtautību pamatskolām

4.1. Valsts uzturētās skolotāju izglītības iestādes

Mazākumtautību pamatskolu skolotāju sagatavošana bija viens no mazākumtautību pamatskolu pastāvēšanas nosacījumiem. Bija jāizglīto jauni kadri, kā arī vecajiem pedagogiem bija jādod iespēja pilnveidoties, apgūstot tās zināšanas, kas Latvijas apstākļos bija nepieciešamas.

Mazākumtautību pamatskolu skolotāju sagatavošanas iestādēm, organizējot savu darbību, bija jāievēro valsts izvirzītās prasības šiem skolotājiem.

Prasības mazākumtautību pamatskolu skolotājiem noteiktas vairākos valsts normatīvajos aktos. Likumā par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā 14. punktā noteikta prasība mazākumtautību skolu skolotāju izglītības līmenim: „Pedagoģiska un zinātniska izglītība skolotājiem, kas māca mazākuma tautību skolās, nevar būt zemāka par to izglītību, kādu Latvijas valsts prasa no skolotājiem attiecīgās latviešu skolās.”¹

Savukārt Likuma par Latvijas izglītības iestādēm 14.punkts nosaka, ka „par skolotājiem var ievēlēt personas, kurām ir attiecīga vispārējā un paidagoģiskā izglītība; šīs izglītības augstumu nosaka Izglītības ministrija”.²

Lai iegūtu mazākumtautību skolotāja cenzu vajadzēja:

- Nokārtot eksāmenu mazākumtautības valodā;
- Nokārtot eksāmenu valsts valodā;
- Iegūt pedagoģisko izglītību.

Laika posmā no 1919. līdz 1934. gadam pastāvēja Valsts krievu, baltkrievu, ebreju un poļu pedagoģiskie kursi pamatskolu skolotāju sagatavošanai. Šo kursu dibināšanas iniciatori bija mazākumtautību izglītības pārvaldes.

Krievu izglītības pārvalde no 1919. gada līdz pat 1926. gadam nedibināja pastāvīgus kursus pamatskolu skolotāju sagatavošanai. Kā pamatiemeslu tam KIP minēja 1919. gada „Likumā par mazākuma tautību skolu iekārtu” 2. punkta „No valsts un komunālu iestāžu visādu tipu skolu vajadzībām atvēlētiem līdzekļiem piekrīt mazākuma tautības skolām viņas iedzīvotāju skaitam piemērīga daļa” neievērošanu. Tomēr jāatzīmē, ka īslaicīgiem (4 – 8 nedēļu) vasaras

¹ Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu. *Valdības Vēstnesis*, Nr.89, 18.12.1919., 1. lpp.

² Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, Nr.88, 17.12.1919., 1.,2. lpp.

pedagoģiskajiem kursiem un latviešu valodas kursiem Krievu izglītības pārvaldei līdzekļu pietika. Šāda veida kursi bija organizēti 1920. gadā Rīgā, 1921. gadā Rēzeknē un Daugavpilī, no 1922. līdz 1926. gadam Rīgā.¹ Šajosursos lasīja lekcijas visu pamatskolas priekšmetu metodikās un lekcijas vispārīzglītojošos priekšmetos.

Pastāvīgi viengadīgie Valsts krievu pedagoģiskie kursi krievu pamatskolu skolotāju sagatavošanai tika nodibināti Rīgā 1926. gada oktobrī. Sursos uzņēma krievu tautības abu dzimumu Latvijas pilsoņus, kuri beiguši pilnu krievu vidusskolas kursu. Mācības maksa sursos bija noteikta Ls 20,00 par gadu. Trūcīgus skolēnus varēja atbrīvot no mācības maksas līdz 50% no visa skolēnu skaita; varēja izsniegt pabalstus.² KIP padome vairākās sēdēs lēma par šo kursu atrašanās vietu. Izveidojās divas strāvas: tie, kuri uzskatīja, ka kursiem jābūt Latgalē, t.i., Daugavpilī (deputāti M.Kaļistratovs un L.Špoļanskis, skolotāju pārstāvji A.Selunskis, P.Skovoroda, I.Mihailovs), un tie, kuri uzskatīja, ka kursiem jābūt Rīgā (deputāti E.Tihoņickis un I.Jupatovs, skolotāju pārstāvis F.Erns). Par labu Rīgai tika minēti argumenti, ka tai ir priekšroka kā kultūras centram, Rīgā ir muzeji, teātri, bibliotēkas, vairākas krievu pamatskolas un labākie pedagoģiskie spēki. Aizstāvot domu, ka kursiem jāatrodas Latgalē, tika minēta vajadzība pēc kultūras centra izveides Latgalē, kur dzīvo lielākā daļa krievu. Skolotāju pedagoģiskie kursi varētu kļūt par šādu kultūras centru. Šo kursu izveidi atbalstīja vietējās pašvaldības, dzīve Latgalē bija lētāka, provincē nav kārdinājumu, kas novērstu uzmanību no studijām. Šī viedokļa aizstāvji uzskatīja, ka kursu atvēršanai Rīgā ir tikai viens mērķis – Krievu universitātes kursu pedagoģiskās nodaļas slēgšana.³ Latgales interešu aizstāvjiem neizdevās pārliecināt KIP padomi un kursus atvēra Rīgā.

Šo kursu programma apstiprināta 1926.gada 27. oktobrī (8. pielikums). Tās apjoms bija 795 stundas, kas sadalās divās daļās: priekšmeti (330 stundu) un metodikas (465 stundas). Bija paredzēta šādu priekšmetu mācīšana: krievu valoda; latviešu valoda; vācu valoda; vēsture un sabiedriskās zinātnes; psiholoģija un loģika; pedagoģija un didaktika; pedagoģiskās zinātnes vēsture; daiļlasīšanas teorija un prakse; vispārējā un skolas higiēna; bērnu literatūra; pirmsskolas audzināšanas pamatjautājumi; biškopība. Metodikas: krievu valodā; latviešu valodā; vēsturē; matemātikā; dabas zinībās; apkārtnes mācībā un ģeogrāfijā; fiziskajā audzināšanā; dziedāšanas teorijā un praksē; rokdarbos; zīmēšanā un rasēšanā. Mācības priekšmetu metodikām bija jābūt

¹ Pārskats par Krievu izglītības pārvaldes darbību no 1919.g. 8. decembra līdz 1928. g. 8. decembrim. *LVVA*, 2125. f., 1. apr., 57. l., 36., 45. lp.

² Sarakste ar Izglītības Ministriju par mācību plānu apstiprināšanu, stundu plāni u.c. *LVVA*, 2125. f., 1. apr., 398. l., 3. lp.

³ Вопрос о Русских Педагогических Годичных Курсах. *Школа и Жизнь*, Nr.1, 25.07.1926., 13, 14 стр.

savienotām ar prakses darbiem un ekskursijām. Papildus bija paredzētas 180 stundas mēģināšanas stundu apspriešanai.¹

Viengadīgie Valsts krievu pedagoģiskie kursi krievu pamatskolu skolotāju sagatavošanai tika pārveidoti par divgadīgajiem Valsts krievu pedagoģiskajiem kursiem 1929. gada 11. janvārī. Mācības maksa kursos saglabājās Ls 20,00 par gadu. Trūcīgus skolēnus varēja atbrīvot no mācības maksas līdz 50% no visa skolēnu skaita; varēja izsniegt pabalstus.²

Valsts krievu pedagoģisko kursu uzņemšanas noteikumos bija noteiktas kvotas: uz 20 vakantām vietām varēja uzņemt personas, kas beigušas pilnu vidusskolas kursu Latgalē un uz 10 vakantām vietām – personas, kas beigušas pilnu vidusskolas kursu Rīgā un Latgalē. Būtiski mainījās prasības iepriekšējai izglītībai krievu tautības skolēniem, kuri bija beiguši citu vidusskolu pilnu mācību kursu. Viņus pielaida pie konkursa tikai tad, kad bija uzrādīta apliecība par to, ka izturēti pārbaudījumi krievu valodā un vēsturē pie krievu vidusskolas pēc pēdējās mācību programmas.³ 1927./28. mācību gadā uzņemto klausītāju sarakstā 19 skolēniem atteikts. Kā atteikšanas iemesli minēti: latviešu tautība; vācu tautība; nav beidzis krievu vidusskolu; beidzis baltkrievu ģimnāziju; emigrants; nav iesūtījis ziņas; nav beidzis vidusskolu.⁴

Šo kursu programma apstiprināta 1929.gada 11. janvārī (9. pielikums). Stundu apjoms palielinājās līdz 1625 stundām. Stundu sadalījums starp priekšmetiem un metodikām praktiski izlīdzinājās. (skat. 63. tab.).

63. tab. Stundu sadalījums divgadīgo Valsts krievu pedagoģisko kursu mācību plānā

Mācību programmas daļa	I kurss	II kurss	Kopā
Priekšmeti	615	720	1335
Metodikas	185	105	290
Kopā	800	825	1625
Parauga stundas un konferences	200		

Priekšmetu saraksts papildinājās ar ticības mācību; Latvijas vēsturi; ievadu filozofijā; matemātiku; dabas zinībām; apkārtnes mācību un ģeogrāfiju; likuma zinībām; zīmēšanu un rasēšanu; dziedāšanu un mūziku; vingrošanu, ritmiku un bērnu rotaļām.

¹ Sarakste ar Izglītības Ministriju par mācību plānu apstiprināšanu, stundu plāni u.c. LVVA, 2125. f., 1. apr., 398. l., 4. lp.

² Turpat, 8. lp.

³ Turpat, 10. lp.

⁴ Krievu pedagoģisko kursu klausītāju saraksti 1927/1928.g. LVVA, 2125. f., 1. apr., 103. l., 6.-11. lp.

Metodiku saraksts papildinājās ar glītrakstīšanas metodiku. No tā tika svītrotas metodikas fiziskajā audzināšanā; dziedāšanas teorijā un praksē; rokdarbos; zīmēšanā un rasēšanā.¹ Var secināt, ka kursus padziļināja pamatskolas mācību priekšmetu zināšanas, bet metodikās koncentrējās uz humanitārajiem un eksaktā cikla priekšmetiem. Iespējams estētiskā cikla mācību priekšmeti, fiziskās audzināšanas un darbaudzināšanas cikla priekšmeti tika apgūti integrēti ar to metodikām.

Baltkrievu izglītības pārvalde pārņēma vairākas skolas no KIP un PIP. 1921./1922. m. g. baltkrievu pamatskolās strādāja galvenokārt krievu un poļu skolotāji. Lai ieviestu baltkrievu pamatskolās baltkrievu mācību valodu, bija steidzami jāsak gatavot skolotāji šīm skolām.

BIP 1921. gada 10. novembrī paziņoja, ka no 1921. gada 1. decembra atver Daugavpilī viengadīgos vakara kursus skolotāju sagatavošanai baltkrievu pamatskolām. Kursos uzņema abu dzimumu personas, ne jaunākas par 17 gadiem. Personas ar pabeigtu pilnu vidusskolas kursu un krievu pamatskolas skolotāja tiesībām, kā arī personas ar atestātu par vidusskolas sešām klasēm vai ar atestātu par izglītības iestādes, kas pielīdzināma sešklasīgai vidusskolai, beigšanu tika uzņemtas pirmā kārtā un bez eksāmeniem. Personas ar izglītību, zemāku par sešklasīgo vidusskolu kārtoja iestājpārbaudījumus. Mācībasursos bija bezmaksas. Kursantiem no provinces bija organizēta kopmītne.²

Paziņojums bija sasteigts. 1921. gada 10. novembrī, vienlaikus ar paziņojumu par kursu atvēršanu, BIP informēja Latgalesbaltkrievu kultūras veicināšanas biedrības „Бацькаўшчына” (Tēvija) Latgalē priekšsēdētāju par kursu atvēršanu. Ziņojot par kursiem, BIP lūdza biedrību ņemt līdzdalību kursu organizēšanā un darbības nodrošināšanā: noskaidrot telpu īres jautājumu, nodrošināt lektoros no biedrības biedru rindām. Pārvalde solīja, ka baltkrievu priekšmetu pasniegšanai izrakstīs lektoros no Viļņas.³ Var secināt, ka 20 dienas pirms kursu atvēršanas nebija skaidrības ne par kursu un to kopmītnes telpām, ne par lektoriem, ne par mācību plānu. Šo secinājumu apstiprina pirmā kursu pārziņa Konstantīna Jezavitova ziņojums pārvaldei par to, ka kursi uzsāka savu darbību tikai 1922. gada 10. janvārī, bet nodarbību saraksts un lektoru saraksts vēl ir precizējams.⁴

BIP turēja solījumu par kursu nodrošināšanu ar lektoriem no Viļņas. Pārvalde uzaicināja izcilo baltkrievu pedagogu un politisko darbinieku Lietuvas pavalstnieku Sīmani Rak-Mihailovski (*Сьмон Рак-Міхайлоўскі*) (1885-1938) par kursu pārzini un baltkrievu valodas,

¹ Sarakste ar Izglītības Ministriju par mācību plānu apstiprināšanu, stundu plāni u.c. *LVVA, 2125. f., 1. apr., 398. l., 6. lp.*

² Sarakste ar Daugavpils viengadīgajiem skolotāju sagatavošanas kursiem par kursu darbību 1921.-1923.g. *LVVA, 2125. f., 5. apr., 343. l., 2. lp., 2.lp.o.p.*

³ Turpat. *LVVA, 2125. f., 5. apr., 343. l., 3. lp.*

⁴ Turpat. *LVVA, 2125. f., 5. apr., 343. l., 27. lp.*

Baltkrievijas vēstures un Baltkrievijas ģeogrāfijas pasniedzēju.¹ Rak-Mihailovska atbilde, kā arī cita informācija par viņa darbībuursos nav atrasta. Atļauju strādātursos 1922. gada 23. februārī saņēma cits Lietuvas pavalstnieks Maksims Goreckis.² Maksims Goreckis (*Максим Горецкий*) (1893–1938) pabeidza 1913.gada Gori-Gorkās mērniecības-zemkopības skolu (speciālā vidusskola). 1916. gada Pavlovas kara skolu Pēterpilī un klausījās lekcijas Smoļenskas Arheoloģiskajā Institutā (Maskavas Arheoloģijas institūta nodaļa). No 1918./1919. m. g. strādāja par baltkrievu valodas un baltkrievu literatūras vēstures skolotāju 1. Viļņas baltkrievu ģimnāzijā. Lasīja lekcijas 1.,2.,3. baltkrievu skolotājuursos Viļņā (1919–1921). Sarakstījis „Baltkrievu literatūras vēsturi” (Viļņā, 1920), kuru izmantoja visās baltkrievu vidusskolās. Sastādījis baltkrievu-krievu un krievu-baltkrievu vārdnīcas.³ Ir zināms, ka no 1922. gada 22. janvāra (reāli – pēc 1922. gada 6. februāra) līdz 1922. gada 31. maijam strādājis par kursu pārzini un lektoru vēl viens Lietuvas pavalstnieks – Eduards (Edvards) Budzko (*Эдзюк Будзька*) (1882–1958).⁴ E.Budzko mācījās Rīgas Politehniskajā institūtā, bet viņam pietrūka naudas mācību beigšanai. Ir pazīstams kā dzejnieks, izdevējs un Budslavas (Baltkrievija) baltkrievu ģimnāzijas dibinātājs.⁵

Konstantīns Jezavitovs, kas no kursu pārziņa amata tika atbrīvots pēc viena mēneša sakarā ar iecelšanu par baltkrievu skolu inspektoru, savā 06.02.1922. vēstulē lūdz BIP „meklēt lektoros ārzemēs, jo te nav gana daudz cilvēku, kas labi pārvalda baltkrievu valodu un ir ar pedagoģisko izglītību. Lai atļautu iebraukt 8-10 cilvēkiem. Tas būtu pietiekoši. Ar vietējiem spēkiem nevaram tikt galā ar baltkrievu skolas nostādīšanu, un bērni baltkrievi būs spiesti kā līdz šim apmeklēt krievu un poļu skolas.”⁶

Vēl viens fakts, kas liecina, ka kursi nevarēja uzsākt savu darbību 1921. gada 1. decembrī, ir kursu mācību plāna apstiprināšanas gaita. BIP izsūtīja IM kursu mācību plānu tikai 1921. gada 9. decembrī. Pēc šī mācību plāna bija paredzēta šādu priekšmetu mācīšana: latviešu valoda; kultūras vēsture un Latvijas vēsture; Latvijas ģeogrāfija; baltkrievu valoda; baltkrievu literatūra; Baltkrievijas vēsture; Baltkrievijas ģeogrāfija; psiholoģija, loģika; pedagoģija un didaktika; valodu metodika; matemātikas metodika; dabas zinību metodika; ģeogrāfijas metodika; vēstures metodika; zīmēšana; dziedāšana; vingrošana; rotaļas; skolu higiēna un fiziskā

¹Sarakste ar Daugavpils viengadīgajiem skolotāju sagatavošanas kursiem par kursu darbību 1921.-1923.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 343. l., 4. lp.

²Turpat. LVVA, 2125. f., 5. apr., 343. l., 60. lp.

³Turpat. LVVA, 2125. f., 5. apr., 343. l., 149. lp.

⁴Turpat. LVVA, 2125. f., 5. apr., 343. l., 46.,73.,89. lp.

⁵Будзька Эдзюк (Эдвард) Адамавіч. <http://www.adradjency.narod.ru/zahod/budzka.html> Skatīts 2010. gada 4. augustā

⁶Sarakste ar Daugavpils viengadīgajiem skolotāju sagatavošanas kursiem par kursu darbību 1921.-1923.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 343. l., 32.,46. lp.

audzināšana; Latvijas valsts likumu zināšana un kooperācija; praktiskie darbi. (3. pielikums)
Kopā nedēļā 36 stundas.¹

Salīdzinot priekšmetu sarakstu mācību plānā un ieskaīšu kopsavilkumā, var secināt, ka studiju saturs tika mainīts un precizēts. Valodu metodiku veidoja divi priekšmeti – latviešu valodas metodika un baltkrievu valodas metodika. Vēstures metodikas vietā ierakstīts priekšmets Baltkrievijas vēstures metodika. Metodiku sarakstu papildināja dziedāšanas metodika un kaligrāfijas metodika. Vingrošanas un rotaļu vietā parādījās jauns priekšmets – bērnu literatūra un metodika. Priekšmetu Latvijas valsts likumu zināšana un kooperācija nomainīja priekšmets kooperācija un grāmatvedība. Ieskaīšu kopsavilkumā atrodams ieraksts, ka priekšmeti: loģika, bērnu literatūra un rotaļas, fiziskā audzināšana un higiēna, kooperācija un grāmatvedība netika vērtēti ar atzīmi. Tiem pretī atzīmēts, ka kurss ir noklausīts. Vērtējums „noklausīts” var liecināt par kursa apjoma samazināšanu.²

Kā jau bija minēts, BIP pieteica šos kursus kā vakara kursus. Kursi tika organizēti steigā, bez iepriekšējās sagatavošanas. Tie sākās 1922. gada 10. janvārī un turpinājās līdz jūlija vidum. Pēc mācību plāna katru nedēļu bija 36 stundas. Šajā laikā trīs reizes mainījās kursu pārzīņi: Konstantīns Jezavitovs (01.12.1921.–22.01.1922.), Eduards Budzko (22.01.1922.–31.05.1922.), Andrejs Jakubeckis (no 1922. gada 31. maija³). Mācību plāns tika precizēts, un lektori tika meklēti studiju gaitā. Apkopojot šos faktus, var saprast kāpēc no 47 kursantiem, kas pieteicās, gada beigāsursos palika tikai 29, bet veiksmīgi pabeidza kursus un ieguva pamatskolas skolotāja apliecību – 24. Par studiju kvalitāti liecina arī absolventu sekmes. Vidējais gada vērtējums⁴ dažos priekšmetos bija šāds: psiholoģijā – 3,4; pedagoģijā – 3,8; didaktikā – 3,7; latviešu valodā – 3,6; latviešu valodas metodikā – 3,8; baltkrievu valodā – 4,2.⁵

Minētie fakti vērtējami divējādi. No vienas puses, baltkrievu pamatskolām steidzami bija vajadzīgi skolotāji baltkrievi. Bija svarīgi pēc iespējas ātrāk uzsākt pamatskolu skolotāju sagatavošanu. No otras puses, Latvijas baltkrieviem nebija pieredzes skolotāju kursu organizēšanā, bija nepietiekams baltkrievu lektoru skaits.

Uzsāktais darbs turpinājās. Atrast kursu mācību plānu 1922./1923. m. g. neizdevās. Tomēr, spriežot pēc algu sarakstiem, tas papildinājās ar jaunu priekšmetu – dārzkopība un biškopība. Baltkrievu zinību (*белоруссознайство*) priekšmetus (baltkrievu valoda, baltkrievu valodas metodika, baltkrievu literatūra, Baltkrievijas vēsture, Baltkrievijas ģeogrāfija) pasniedza

¹Sarakste ar Daugavpils viengadīgajiem skolotāju sagatavošanas kursiem par kursu darbību 1921.-1923.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 343. l., 15. lp.

²Turpat. 167. lp., 167. lp. o. p.

³Turpat. 111. lp.

⁴piecu ballu sistēmā – aut.

⁵Turpat. 167. lp., 167. lp. o. p., 169. lp.

Valsts Daugavpils 1. baltkrievu vidusskolas pasniedzēji Jānis Kraskovskis, Pavlina Miadziolko-Grib, Vladimirs Pigulevskis un kursu pārzinis Andrejs Jakubieckis.¹

Baltkrievu zinību priekšmetu pasniegšana bija pamatskolu skolotāju sagatavošanas kodols. Kā jau tika minēts, baltkrievu pamatskolās strādāja galvenokārt krievu un poļu skolotāji. Lai šie skolotāji varētu turpināt strādāt skolā, bija nepieciešams papildināt viņu profesionālo sagatavošanu ar baltkrievu zinību priekšmetiem. Šim nolūkam 1922. un 1923. gada vasarā attiecīgi Ludzā un Daugavpilī tika organizēti baltkrievu zinību (белорусознайства) kursi. Par lektoriem šajosursos strādāja Valsts Daugavpils 1. baltkrievu vidusskolas pasniedzēji. Šajosursos pasniedza arī latviešu valodu. BIP savā darbības pārskatā atzīmē, ka „pateicoties šim apstāklim, lielākā daļa no baltkrievu skolu skolotājiem jau izturēja pārbaudījumu latviešu valodā pēc minimālās programmas un varēja pāriet vairākās baltkrievu skolās uz baltkrievu pasniegšanas valodu.”²

1923./1924. m. g. BIP ar Izglītības ministrijas atļauju pārceļ baltkrievu viengadīgos skolotāju kursus no Daugavpils uz Rīgu, jo „šeit sajūtama vajadzība tādos un viņi varētu eksistēt pie Rīgas pilsētas baltkrievu pamatskolas”.³

BIP lēmums šķiet nepārdomāts, jo 1921./1922. m. g. no 46 baltkrievu pamatskolām 30 atradās Ludzas apriņķī un 16 – Daugavpils apriņķī. Valsts baltkrievu vidusskolas arī atradās Ludzā un Daugavpilī. Baltkrievu kultūras veicināšanas biedrības „Бацькаўшчына” kodols atradās Latgalē. Ar šo un vairākiem citiem BIP lēmumiem bija neapmierināti Valsts Daugavpils 1. baltkrievu vidusskolas pasniedzēji. 1924. gada janvārī vidusskolas direktors Jānis Kraskovskis un četri šīs vidusskolas skolotāji atsūtīja Izglītības ministram vēstuli ar savām pretenzijām par BIP darbību. Pašu vēstuli atrast neizdevās, bet saglabājies BIP priekšnieka paskaidrojums Izglītības ministram par vēstulē izteiktajām pretenzijām. Sergejam Saharovam bija nepieciešami gandrīz divi mēneši, lai uzrakstītu šo paskaidrojumu. Tajā lasām: „Vēlāk vasarā 1923.g. tika sarīkoti Daugavpilī skolotāju kursi, kuru pārzināšanu Pārvalde uzdeva V. Pigulevska kungam; kā lektori tika pieacināti vēstules parakstītāji. Tādā kārtā skolotāju un baltkrievu skolu liktenis bija nodots minētās grupas rokās. Vajadzēja vienkārši un ar mīlestību pieiet skolotājiem, kuru lielākais vairums neizrādīja kaut kādu ļaunu noskaņu pret baltkrievu kulturelo darbību. Bet tai

¹ Sarakste ar Daugavpils viengadīgajiem skolotāju sagatavošanas kursiem par kursu darbību 1921.-1923.g. 248.lp., 248.lp.o.p.,249.lp.

² Sarakste ar Daugavpils viengadīgajiem skolotāju sagatavošanas kursiem par kursu darbību 1921.-1923.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 343. l.,101.lp.; Rīkojumi un sarakste ar Izglītības Ministriju par pārvaldes darbinieku iecelšanu un atbrīvošanu 1924.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 16. l., 24.,24.o.p., 25.lp., 25. lp. o.p.; Baltkrievu izglītības nodaļas darbības pārskats, akts par Baltkrievu izglītības pārvaldes nodošanu virsvaldei, rīkojumi par valsts darbinieku atalgojumu.1921.-1926.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 15. l.,14.,15.,21.lp.

³ Sarakste ar Rīgas baltkrievu skolotāju kursiem par kursu darbību 1923.-1924.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 348. l., 4, 86.lp.

vietā kursu administrācija maz rūpējās par kursantiem, tādejādi pat, ka nebija ierīkotas priekš viņiem kā pienākas telpas kopdzīvei un 20 skolotājas bija spiestas apmesties vienā skolas klases istabā, turklāt kad vasarā bija brīvas visas plašās skolas telpas. Tad arī vēsā apiešanās ar skolotājiem-kursantiem, savienota dažreiz pat ar netaktisku izturēšanos pret viņiem panāca to, ka saticīgas saimes vietāursos izveidojās divi naidīgi spārni – kursu pārzinis un lektori vienā pusē un kursanti – otrā pusē. Rezultātā tiešām panākts tas, ka pat nacionāli noskaņotie skolotāji nostājās opozīcijā pret Daugavpils Baltkrievu grupu. Opozīcijas noskaņojums parādījās tūlīt pēc kursiem, kad tika sasaukts baltkrievu skolotāju kongress 1923.g.11.-12.augustā.. Kas attiecas uz skolotāju kursu pārvietošanu no Daugavpils uz Rīgu, tad kā galvenais pamudinājums šim apstāklim par labu bija tas, lai veicinātu šeit baltkrievu skolu atvēršanu, vajadzēja šeit radīt arī baltkrievu kulturelās darbības centru, kurš dotu piemēru provincei. Tika paredzēts, ka arī pedagoģiskie spēki šeit atradīsies un arī kursanti labprātīgāk salasīsies Rīgā, kā Daugavpilī.”¹

Kāds bija patiesais iemesls kursu pārcelšanas no Daugavpils un Rīgu? Lektoru vēsā un netaktiskā uzvedība? Vēlēšanās veicināt Rīgā baltkrievu kulturālo dzīvi un rādīt piemēru provincei? Uz šo jautājumu nevar atbildēt viennozīmīgi. Var apgalvot, ka Valsts Daugavpils 1. baltkrievu vidusskolas pasniedzējiem bija savi iemesli būt neapmierinātiem ar BIP lēmumu par kursu pārcelšanu. Šos skolotājus, kuri pēc Sergeja Saharova vārdiem visur un vienmēr dēvēja sevi par baltkrievu biedrības „smadzenēm” šeit, Latvijā, un visur centās pasvītrot savu īsteno „baltkrievismu”, varēja neapmierināt Baltkrievu skolotāju viengadīgo kursu Rīgā stundu plāni.² Baltkrievu skolotāju viengadīgo kursu Rīgā stundu plāns tika apstiprināts 1923. gada 14. decembrī jau pēc kursu darbības faktiskās uzsākšanas 1923. gada 20. novembrī (4. pielikums). Pēc šī mācību plāna bija paredzēta šādu priekšmetu mācīšana: latviešu valoda; Latvijas vēsture; Latvijas ģeogrāfija; baltkrievu valoda; Baltkrievijas vēsture; Baltkrievijas ģeogrāfija; rietumu Eiropas un krievu literatūra; poļu valoda; psiholoģija, filozofija; ievads filozofijā un loģikā; pedagoģija un didaktika; zīmēšana un veidošana; dziedāšana; vingrošana un kustības spēles; skolas higiēna; rokdarbi; mātes valodas metodika; matemātikas metodika; dabas zinību metodika; ģeogrāfijas metodika; vēstures metodika; praktiskie darbi. (pielikums Nr.) Kopā nedēļā 37 stundas.³

Salīdzinot Rīgas un Daugavpils skolotāju kursu mācību plānus, manāmas būtiskas atšķirības. Samazinājās baltkrievu zinību priekšmetu cikls un Latvijas zinību cikls. Uz tā rēķina

¹ Rīkojumi un sarakste ar Izglītības Ministriju par pārvaldes darbinieku iecelšanu un atrbrīvošanu 1924.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 16. l., 24.,24.o.p., 25.lp., 25. lp. o.p.

² Turpat.

³ Белорусские Правительственные годовичные Педагогические курсы для подготовки учителей в основной школе. *Сегодня*, 11.11.1923., Nr.251., c.9.;Sarakste ar Rīgas baltkrievu skolotāju kursiem par kursu darbību 1923.-1924.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 348. l., 13., 47.lp.

mācību plānā parādās rietumu Eiropas un krievu literatūra, poļu valoda. Nacionāli orientētajiem skolotājiem šāds risinājums bija nepieņemams, jo apdraudēja baltkrievu nacionālās skolas pamatu – baltkrievu zinības – un izdabāja krievu un poļu skolotājiem. Daļēji apstiprinājums šim secinājumam ir atrodamas BIP priekšnieka vēstulē izglītības ministram. Sergejs Saharovs savā vēstulē rakstīja: „Pilnīgi nepareizs ir grupas apgalvojums, ka kongresā ticis taisīts lēmums¹ lai nekad nenotiktu baltkrievu skolotāju kursi. Gluži otrādi, kongresā tieši pieņemts lēmums par kursu ciklu sarīkošanu Rīgā, vasarā 1924. gadā. kongress bija tikai pret to, lai skolotājus baltkrievus pārbaudītu eksāmenā baltkrievu valodā.”¹ Saprotamas nacionāli orientēto skolotāju šaubas par baltkrievu skolotājiem, kuri, nekārtojot pārbaudījumus baltkrievu valodā, strādās baltkrievu pamatskolā.

Jau pieminētais „Baltkrievu process” no 1924. gada aprīļa līdz 1925. gada aprīlim no pedagoģiskās darbības novērsa astoņus Valsts Daugavpils 1. baltkrievu vidusskolas pasniedzējus. Pēc „baltkrievu procesa” Lietuvas pavalstnieki Jānis Kraskovskis un Pavlina Miadziolko-Grib pārcēlās uz dzīvi padomju Baltkrievijā.² Bet Vladimirs Piguļevskis, viens no „baltkrievu procesā” tiesātajiem skolotājiem ar Ministru Kabineta 18.01.1927. gada sēdes lēmumu tika apstiprināts BIP priekšnieka amatā, kuru ieņēma līdz 1934. gada 1. jūlijam.³

1925. gada decembrī BIP priekšnieka vietas izpildītājs Grigorijs Pļigavko Baltkrievu skolotāju biedrības pirmajā kongresā ziņoja par skolotāju kursiem Rīgā. Savā ziņojumā viņš aktualizēja baltkrievu studentu bēdīgo materiālo stāvokli, kuru pasliktināja stipendiju izmaksu pārtraukšana. Paliekot bez stipendijām, vairāki kursanti bija spiesti pārtraukt studijas. Skolotājs S. Kazeka izteica priekšlikumu organizēt trīsgadīgos vasaras kursus, t.i., trīs vasaras semestros. Pēc pirmā semestra piešķirt kursantiem skolotāja praktikanta tiesības, bet pēc trešā semestra – pilntiesīga pamatskolas skolotāja tiesības. Kursu programmā primāro uzmanību vērst uz baltkrievu valodu un pedagoģiskiem priekšmetiem.⁴ Šāds skolotāju sagatavošanas kursu modelis pastāvēja poļiem. Kongress priekšlikumu par jaunu kursu organizācijas formu neatbalstīja, bet vienbalsīgi atbalstīja priekšlikumu par baltkrievu valodas un pedagoģisko priekšmetu apgūšanas prioritāti.

¹ Rīkojumi un sarakste ar Izglītības Ministriju par pārvaldes darbinieku iecelšanu un atbrīvošanu 1924.g. LVVA, 2125.f., 5. apr., 16. l., 24., 24.o.p., 25.lp, 25. lp. o.p.

² Екабсонс, Э. Белорусы в Латвии в 1918–1940 годах. Из: *Беларуская дыяспара як пасяродніца ў дыялогу цывілізацый: Матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў «Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый»*. «Беларускі кнігазбор», Мінск, 2001. <http://lib.zbsb.org/node/84> Skatīts 2010. gada 14. jūlijā.

³ Ministru kabineta 1927. gada 18. janvāra sēde. *Valdības Vēstnesis*, 19.01.1927., Nr.14., 3.lpp.; Valdības iestāžu paziņojumi. Iecelšana un atvaļinājumi. Izglītības ministra 25.07.1934. rīkojums Nr.146. *Valdības Vēstnesis*, 15.08.1934., Nr.181., 1.lpp.

⁴ Доклад аб вучыцельскіх курсах у Рызе. *Беларуская школа у Латвіі*, Nr.2, 1926, стр. 19.

Pārmaiņas baltkrievu pamatskolu skolotāju sagatavošanā notika jau 1927. gada rudenī. No 1927./1928. mācību gada Valsts Rīgas baltkrievu viengadīgos skolotāju kursus pārveidoja par Valsts Rīgas baltkrievu divgadīgiem skolotāju kursiem. Pēc šo kursu mācību plāna 1928./1929. mācību gadā bija paredzēta šādu priekšmetu mācīšana: latviešu valoda; baltkrievu literatūras vēsture; kultūras vēsture; sabiedriskās zinātnes un kooperācija; psiholoģija, loģika un ievads filozofijā; pedagoģijas vēsture; pedagoģija (un pirmskolas audzināšana); mātes valodas metodika; vēstures metodika; matemātikas metodika; dabaszinību metodika; ģeogrāfija un ģeogrāfijas metodika; zīmēšana un veidošana ar metodiku; fiziskā audzināšana un vingrošana; militārā apmācība; mācības līdzekļu gatavošana; kaligrāfija; dziedāšana un mūzika; deklamācija un teātra māksla; praktiskās stundas. (5. pielikums) Kopā I kursā 33 stundas nedēļā, II kursā 28 stundas nedēļā. Divos gados 61 stunda nedēļā. Tika atzīmēts, ka stundu plāns izstrādāts piemērojoties Valsts Centrālā pedagoģiskā institūta mācību plānam. Saskaitot mācību plānā norādīto stundu skaitu, tas izrādījās lielāks. Kopā I kursā 34 stundas nedēļā, II kursā 29 stundas nedēļā. Divos gados 63 stunda nedēļā. Turpmāk pētījumā par pareizu tiks uzskatīts pēdējais skaitlis.¹

Šis mācību plāns būtiski atšķīrās no 1921./1922. un 1923./1924. mācību gada plāniem. Pazuda krievu literatūra un poļu valoda. 3 reizes samazinājās baltkrievu zinību priekšmetu stundu skaits. Uz to, ka mācību plāns ir domāts baltkrievu pamatskolu skolotāju sagatavošanai, norādīja divi priekšmeti – baltkrievu literatūra un mātes valodas metodika. Šis fakts liek domāt, ka kursi bija orientēti uz baltkrievu vidusskolu absolventiem, kuriem vairs nebija vajadzības mācīties baltkrievu valodu. Jaunajiem vidusskolu absolventiem, lai strādātu skolā, bija nepieciešama pedagoģiskā izglītība. To arī paredzēja šis mācību plāns. Divas reizes pieauga speciālo priekšmetu stundu skaits.

Valsts Rīgas baltkrievu divgadīgie skolotāju kursi savus pēdējos studentus pulcēja 1934. gada septembrī. 1934./1935. mācību gadā otrajā kursā mācījās 15 studentu.²

Ebreju izglītības pārvaldei, līdzīgi kā BIP, skolotāju sagatavošanu bija jāsāk no pamatiem.

1920. gada vasarā no 27. jūnija līdz 27. augustam Ebreju izglītības pārvalde noorganizēja skolotājiem 2 mēnešu kursus Rīgā. To programmā ietilpa psiholoģija, pedagoģija, didaktika,

¹ Sarakste ar IM Baltkrievu izglītības pārvaldi par mācību un audzināšanas darbu 1926.-1929. g. *LVVA, 6845. f., 2. apr., 13. l., 18.lp.*; Lektoru saraksti, stundu plāni, gada pārbaudījumu saraksts 1927.-1930.g. *LVVA, 6845. f., 2. apr., 16. l., 4.lp.*

²Valsts baltkrievu skolotāju kursu 28.08.1934. vēstule kursu klausītājiem. No: Ziņojumi un pārskati par kursu darbību, lektoru algu saraksti, darbu apliecības u.c.. *LVVA, 6845. f., 2. apr., 12. l., 633.lp.*; Apliecību noraksti: No: Ziņojumi un pārskati par kursu darbību, lektoru algu saraksti, darbu apliecības u.c.. *LVVA, 6845. f., 2. apr., 12. l., 634.-636. lp.*

matemātikas, vēstures, dabas zinātņu, Latvijas ģeogrāfijas, ebreju priekšmeti (vēsture, kultūra), latviešu valoda, ebreju valodas, ģimnastikas, dziedāšanas un zīmēšanas metodikas. Kopāursos tika nolasītas 497 lekcijas.¹ EIP padomes 1920. gada 26. septembra sēdē J. Landaus, apspriežot skolotāju sagatavošanas gaitu, konstatēja, ka vasaras kursi nav efektīvi, nepieciešami ilglaicīgie kursi (skolotāju seminārs).² 1921./1922. mācību gadā tika noorganizēti Valsts viengadīgie ebreju pedagoģiskie kursi. Tos beidzot, bija jākārtoto pārbaudījumi (mutiski un rakstiski) šādos mācību priekšmetos: latviešu valodā, senebreju valodā (ivrits), ebreju vēsturē, ebreju valodā (jidišs), dzimtajās valodās, matemātikas, dabas zinātnes, ģeogrāfijas (Latvijas un vispārējās), vēstures metodikā, vispārīgā psiholoģijā, pedagoģiskajā psiholoģijā, pedagoģijas vēsturē. Bez šiem priekšmetiem,ursos bija mācīta dziedāšana, vingrošana, fiziskā audzināšana, rokdarbi, zīmēšana, skolas higiēna. Ivrits un jidišs valodā kursanti dalījās trijās grupās pēc valodas zināšanas līmeņa. Studentiem obligāti bija jāpiedalās noteikta skaita paraugstundās.³

No 1922. gada tika organizēti divgadīgie ebreju pedagoģiskie kursi. Kursu pārzinis bija ivrits pasniedzējs Vulfs Polockis.ursos lekcijas lasīja Samuels Herrs (ivrits, jidišs), Haims Gurevičs (ivrits), Elias Piters (ivrits), Ošers Gulaks (ebreju vēsture), Epidofors Tichoņickis (mātes valodas metodika) u.c.⁴ Kursus beidzot, kārtoto eksāmenus, tajā skaitā, jidiša un ivrita valodā mutiski un rakstiski, ebreju vēsturē, Bībelē. Otrā kursa klausītājiem bija obligāti jānovada ne mazāk par divām paraugstundām. Kā atzīmē A. Kopeloviča, kursu organizēšanā grūtības radīja kvalificētu lektoru trūkums.⁵ EIP lūdza izglītības ministram un iekšlietu ministram atļaut ievērojamākajiem speciālistiem ar citu pavalstniecību strādātursos. Atļauja arī tika dota, piemēram, ivrits un ebreju vēstures pasniedzējam Haimam Gurevičam un kultūras vēstures pasniedzējam Georgam Kņazevam.⁶ Šie kursi darbojās līdz 1930./1931. mācību gadam. Ar 1930./1931. m. g. valsts divgadīgie pedagoģiskie kursi apvienojās ar Latvijas žīdu skolotāju centrālās organizācijas divgadīgajiem pedagoģiskajiem kursiem un skolotāju biedrības

¹ Izglītības ministrijas rīkojumi, instrukcijas, apkārtraksti un sarakste ar Izglītības ministriju ebreju skolu darbības jautājumos. *LVVA, 2125. f., 4. apr., 1. l., 210. lp.*

² Pārvaldes padomes sēžu protokoli. *LVVA, 2125. f., 4. apr., 29. l., 24. lp.*

³ Izglītības ministrijas rīkojumi, instrukcijas, apkārtraksti un sarakste ar Izglītības ministriju ebreju skolu darbības jautājumos. *LVVA, 2125. f., 4. apr., 2. l., 230. lp.*

⁴ Valsts žīdu pedagoģisko kursu lektoru saraksti. No: Ebreju pedagoģiskā institūta organizācijas komisijas un lektoru sēžu protokoli, Latvijas ebreju pedagoģiskā institūta statūtu projekts, darbinieku algu izmaksu saraksts, apliecības par Valsts viengadīgo pedagoģisko kursu apmeklēšanu u.c. (1921 – 1925) *LVVA, 2125. f., 4. apr., 435. l., 303.-306. lp.*

⁵ Kopeloviča, A., Žukovs, L. Ebreju izglītība Latvijā parlamentārās republikas 20-tos gados. <http://www.lu.lv/jsc/pilsetas/vidzeme/izglitiba1920/> Skatīts 2010. gada 15. maijā.

⁶ Ebreju pedagoģiskā institūta organizācijas komisijas un lektoru sēžu protokoli, Latvijas ebreju pedagoģiskā institūta statūtu projekts, darbinieku algu izmaksu saraksts, apliecības par Valsts viengadīgo pedagoģisko kursu apmeklēšanu u.c. (1921 – 1925) *LVVA, 2125. f., 4. apr., 435. l., 327. lp.*

„Hamore” privāto viengadīgo Frēbeļa institūtu. Tomēr, jau 1932./1933. mācību gadā Valsts žīdu divgadīgie pedagoģiskie kursi pārtrauca savu darbību budžeta samazināšanas dēļ.

1921. gada 8. februārī sanāca komisija, lai izveidotu Ebreju pedagoģisko institūtu Latvijā. Komisiju vadīja EIP priekšnieks J.Landaus. Viņš ziņoja par to, ka institūts var tikt atvērts, ja tajā būs vismaz 30 klausītāji. Komisija ievēlēja par institūta rektora vietas izpildītāju profesoru Maksu Lazersonu. Viņa vadītā grupa izstrādāja institūta statūtus, mācību programmas un meklēja vajadzīgos mācību spēkus. Statūtos bija formulēts institūta mērķis – sagatavot skolotājus ebreju vidējām mācību iestādēm. Institūtā paredzēja divas nodaļas: pamatskolas un speciālo nodaļu kurā bija iecerētas divas fakultātes: vēstures un filoloģijas, kā arī fizikas un matemātikas. Pamatskolas nodaļā ieteica šādus mācību priekšmetus: ievads filozofijā, ievads sabiedriskajās zinātnēs, ievads politekonomijā, bioloģijas pamati, Latvijas ģeogrāfija, Latvijas vēsture, latviešu valoda, latviešu literatūra, svešvaloda, vispārīgā psiholoģija, ētika, pedagoģijas vēsture, pedagoģija, pedagoģiskā psiholoģija, eksperimentālā psiholoģija, skolvadība, higiēna, psihopatoloģija un daudzu mācību priekšmetu metodikas. Pie institūta darbojās skolotāju kursi un arī Tautas universitāte. Institūts strādāja no 16.00 – 21.00 no svētdienas līdz piektdienai. Jāatzīmē, ka institūtā lekcijas pedagoģijā un didaktikā, latviešu valodas metodikā un pedagoģijas vēsturē lasīja K. Dēķens, valodas un literatūras metodikā – profesors Konstantīns Arabažins, dabas zinību metodikā – Genādijs Tupicins, matemātikas metodikā – Fjodors Ernš. Loģiku un filozofiju pasniedza Krievu universitātes kursu filozofijas vēstures un loģikas katedras docents Marks Vaintrobs (1895–1941).¹

Bija priekšlikumi piešķirt institūta darbībai zinātnisku ievirzi:

- Atvērt pie institūta Psiholoģijas kabinetu ar 3 istabām: vienu – eksperimentiem nepieciešamajām iekārtām, otru – grupu darbam ar statistiskām metodēm, trešo – redzes sajūtu izpētei.
- Izveidot mācību iestādei atbilstošu bibliotēku.
- Atvērt eksperimentālo bērnudārzu ar četrām vecuma grupām: 4–5g., 5–6, 6–7, 7–8 gadu vecuma bērniem. Katrai grupai sagatavot audzinātāju. Katrā bērnudārza grupā rindas kārtībā bija jādežurē pedagoģiskā institūta klausītājiem. Dežurējošo uzdevums bija rakstīt dienasgrāmatas, raksturot bērnus un sastādīt atskaiti par savu darbu.²

¹ Latvijas ebreju pedagoģiskā institūta statūtu projekts un uzņemšanas noteikumi. No: Ebreju pedagoģiskā institūta organizācijas komisijas un lektoru sēžu protokoli, Latvijas ebreju pedagoģiskā institūta statūtu projekts, darbinieku algu izmaksu saraksts, apliecības par Valsts viengadīgo pedagoģisko kursu apmeklēšanu u.c. (1921 – 1925) *LVVA*, 2125. f., 4. apr., 435. l., 21., 23., 43., 44., 74. lp.; Vaintrobs Marks. *LVVA*, 1632. f., 1. apr., 22497. l., 3., 6. lp.

² Ebreju pedagoģiskā institūta organizācijas komisijas un lektoru sēžu protokoli, Latvijas ebreju pedagoģiskā institūta statūtu projekts, darbinieku algu izmaksu saraksts, apliecības par Valsts viengadīgo pedagoģisko kursu apmeklēšanu u.c. (1921 – 1925). *LVVA*, 2125. f., 4. apr., 435. l., 115. lp.

Pedagoģiskā institūta zinātniskai ievirzei bija arī savi pretinieki. Institūta rektors M. Lazarsons nevarēja pieņemt ortodoksālu kritiku. Pēc viņa domām, ja pieņemtu šādus ieteikumus, institūts pārvērstos par elementārās skolas kopiju, kurā katra kritiska doma tiek uzskatīta par „indi”. EIP neatbalstīja rektoru M.Lazarsonu. Viņš, neatkāpjoties no institūta izstrādātajiem statūtiem (14 §), no sava amata aizgāja.¹

Kā jau tika minēts, 1922. gadā savu darbību uzsāka divgadīgie ebreju pedagoģiskie kursi. Vienā no vēstulēm, kas adresēta kursu abiturientiem, šie kursi tiek saukti arī par pedagoģisko institūtu.² Var domāt, ka Ebreju pedagoģiskais institūts pēc M. Lazersona atkāpšanās no amata tika pārveidots par divgadīgiem ebreju pedagoģiskajiem kursiem.

Poļu pamatskolu skolotāju sagatavošana tika uzsākta 1921. gadā, kad PIP vadībā savu darbību uzsāka Rīgas valsts poļu skolotāju kursi. Šie kursi bija vienīgā mācību iestāde Latvijā, kurā sagatavoja kā poļu valodas, tā arī citu poļu valodā mācāmo priekšmetu skolotājus.³ Šos kursus 1921. gada 29. jūnijā Izglītības Ministrija atļāva atvērt kā Poļu skolotāju vakara gada kursus.⁴

Šo kursu programma apstiprināta 1921. gada 9. septembrī (6.pielikums). Tās apjoms bija 800 stundu, kas sadalījās divās daļās: priekšmeti (240 stundu) un metodikas (560 stundu). Bija paredzēta šādu priekšmetu mācīšana: poļu valoda; kultūrvēsture, sakarā ar Latvijas vēstures jautājumiem; Latvijas zeme un daba; psiholoģija un loģika; pedagoģiskā psiholoģija; pedagoģija un didaktika; higiēna; bērnu literatūra; pirmsskolas audzināšanas pamatjautājumi. Metodikas: poļu valodas; vēstures; dabas zinību; matemātikas; apkārtnes mācības un ģeogrāfijas; morāles mācības; fiziskās audzināšanas; dziedāšanas un mūzikas; zīmēšanas; rokdarbu; svešu valodu. Poļu izglītības pārvaldei bija dotas tiesības brīvi izlietot kursu ziņā atvēlētās 800 stundas, ieturot pedagoģiskos principus viņu sadalījumā.⁵ Jāatzīmē, ka kursu pirmajā pastāvēšanas gadā programmā kā patstāvīgi priekšmeti nebija ierakstīti latviešu valoda, Latvijas vēsture un Latvijas ģeogrāfija. Trīs priekšmeti, kuru mācīšana pamatskolā bija obligāta. Iespējams, ka šo priekšmetu mācīšanu poļi bija paredzējuši nodot latviešu skolotāju ziņā.

Par Poļu skolotāju viengadīgo kursu pārzini 1921. gada 10. septembrī apstiprina Krievu tautas universitātes lektoru Aleksandru Orlovski. Nodarbības bija organizētas sešas dienas nedēļā (no pirmdienas līdz sestdienai), katru dienu četras nodarbības pa 45 minūtēm no 18:00 līdz

¹ Turpat, 107.,109. lp.

² Turpat, 197.lp.

³ Poļu valsts pedagoģisko kursu klausītāju apliecību saraksti, skolotāju lūgumi uzņemšanai kursu klausītājos u.c. LVVA, 2125. f., 3. apr., 186. l., 10. lp.

⁴ Sarakste ar Izglītības Ministriju par poļu skolotāju kursu noorganizēšanu, programmām, lektoru pieņemšanu u.c. LVVA, 2125. f., 3. apr., 174. l., 1.,2.. lp.

⁵ Sarakste ar Izglītības Ministriju par poļu skolotāju kursu noorganizēšanu, programmām, lektoru pieņemšanu u.c. LVVA, 2125. f., 3. apr., 174. l., 4. lp.

21:30. Pirmajā semestrī vairāki lektoriursos bija krievu skolu pārstāvji: Teodors (Fjodors) Ernss (matemātikas metodika); Ivans Tutiškins (psiholoģija, loģika, pedagoģija, didaktika), Pjotrs Platišenskis (dabas zinību metodika) u.c.¹ 1922. gada februārī pēc kursu pārziņa A. Orlovskā lūguma kursu programma tika papildināta ar jaunu priekšmetu – Polijas ģeogrāfija, jo tāds priekšmets tiek mācīts poļu pamatskolās.² No 1922. gada janvāra līdz maijamursos strādāja lektori – Polijas pavalstnieki: Česlavs Tarkovskis (poļu valoda, poļu valodas metodika, bērnu literatūra), Alfons Liševskis (*Alfons Liszewski*) (kultūras vēsture, vēstures metodika).³ Poļu pamatskolu skolotāji apmeklēja arī poļu valodas un poļu kultūras kursus Polijā.⁴

Poļu skolotāju vakara gada kursu klausītāju sarakstā 23 klausītāji bija nepilntiesīgi poļu skolu skolotāji, 23 – brīvklāstītāji (no tiem 15 – pilntiesīgi skolotāji).⁵ 1922. gada jūnijā kursus pabeidza un pamatskolas skolotāja tiesības ieguva 20 skolotāju.⁶

Iespējams, tāpēc, ka vakara nodarbībasursos bija pieejamas tikai Rīgas skolotājiem, no 1923. gada līdz 1933. gadam Rīgas Valsts poļu skolotāju kursi darbojās Poļu izglītības pārvaldes priekšnieka Antona Taļat – Kielpša (*Tałat Kiełpsz*) vadībā tikai vasaras mēnešos. Mācības bija sadalītas trijos semestros. Vienā vasarā varēja apgūt viena semestra programmu. Apliecības iegūšanai bija nepieciešams pabeigt visus trīs semestrus. Poļu izglītības pārvalde katra gada maijā paziņoja par kursu norises laiku un lekciju sarakstu katra semestra klausītājiem. Skolu valdēm nosūtīja skolotāju sarakstus, kuriemursos bija jāierodas obligāti.⁷ Tādā veidā Poļu izglītības pārvalde kontrolēja poļu pamatskolās strādājošo skolotāju kvalifikāciju un nemitīgi mudināja viņus saņemt pilntiesīgo poļu pamatskolas skolotāju tiesības. Vakara, dienas un vasaras skolotāju sagatavošanas kursu salīdzinājums dots 64. tabulā.

64. tab. Vakara, dienas un vasaras skolotāju sagatavošanas kursu salīdzinājums

Rādītājs	Skolotāju sagatavošanas kursi		
	Vakara	Dienas	Vasaras
Kursu norises vieta	Rīga	Rīga	Rīga

¹ Turpat, 23. lp.

² Turpat, 70.,75. lp.

³ Turpat, 54.,90. lp.

⁴ Latvijas poļu vidus un pamatskolu skolotāju saraksti, kuri brauca uz Poliju 1927. un 1929. gadā. No: Sarakste ar IM Pensiju komisiju, Polijas konsulātu u.c. par skolu padomju sastāvu, par poļu skolu un skolotāju sastāvu, poļu mācību gr. U.c. 1921.-1934.g. LVVA, 2125. f., 3. apr., 22. l., 71. lp.; 125.lpp.

⁵ Sarakste ar Izglītības Ministriju par poļu skolotāju kursu noorganizēšanu, programmām, lektoru pieņemšanu u.c. LVVA, 2125. f., 3. apr., 174. l., 46.,47. lp.

⁶ Turpat, 97. lp.

⁷ Poļu valsts pedagoģisko kursu klausītāju saraksts, lektoru algu saraksts u.c. LVVA, 2125. f., 3. apr., 178. l., 14., 37. lp.

Nodarbību laiks	Katru darbdienu vakaru, vienu gadu	Katru darbdienu vienu vai divus mācību gadus	Trīs vasaras semestri, pilnu dienu
Nodarbību vieta	Pamatskolas telpas	Speciāli īrētas telpas	Pamatskolas telpas
Pasniedzēji	Pārsvarā Latvijas pilsoņi, reti ārzemnieki	Pārsvarā Latvijas pilsoņi, reti ārzemnieki	Uzaicinātie ārzemnieki un Latvijas pilsoņi
Kursanti	Vidusskolu beidzēji, skolotāji praktikanti, kuri izturēja konkursu	Vidusskolu beidzēji, skolotāji praktikanti, kuri izturēja konkursu	Izglītības pārvaldes ielūgtie skolotāji - praktikanti
Kursantu nodrošinājums ar dzīvesvietu	Pašu kursantu ziņā	Kopmītnes speciāli īrētajās telpās	Kopmītnes pamatskolas telpās
Pabalsti	Nav	Ir	Nav

Katrai kursu formai bija savas priekšrocības un savi trūkumi. Vakara kursus galvenokārt varēja piedalīties tikai rīdzinieki, kuri dzīvoja un strādāja Rīgā, vai finansiāli nodrošināti pilsoņi, kuri varēja atļauties īrēt kādu dzīvojamo platību. Studijas šajosursos varēja apvienot ar darbu, tā nodrošinot sev iztiku vai arī praksi. Tas palielināja studentu darba slodzi. Izglītības pārvaldes šajā gadījumā tērēja naudu tikai lektoru algošanai un komunālajiem izdevumiem kursu laikā. Šis kursu modelis bija pieprasīts līdz 1922. gadam, kad radās nepieciešamība ātri sagatavot pēc iespējas vairāk jaunu skolotāju un pārkvalificēt jau esošos skolotājus. Dienas kursi no izglītības pārvaldēm prasīja lielus līdzekļus mācību un kopmītņu telpu īrei. Toties tos varēja apmeklēt kursanti no visas Latvijas. Dienasursos studentus nekas nenovērsa no mācībām, viss laiks tika veltīts teorētisko zināšanu apgūvei un praktiskajām nodarbībām. Studentiem, lai dzīvotu vienu vai divus gadus tālumā no mājām, bija nepieciešami pabalsti. Tas arī prasīja papildu finansiālos līdzekļus. Vakara un dienasursos varēja studēt jebkurš interesents ar vidusskolas izglītību, kas izturēja konkursu. Vasarasursos, kuru dalībniekus izvēlējās tikai PIP, studenti tika speciāli ielūgti. Tā izglītības pārvalde plānoja skolotāju kadru sagatavošanu un izvairījās no skolotāju pārprodukcijas. Šie kursi prasīja līdzekļus tikai pasniedzēju algošanai. Mācībām un kopmītnēm izmantoja pamatskolu telpas, kuras šajā laikā bija brīvas. Vasarā varēja ielūgt pasniedzējus ārzemniekus, kuri parasti bija mazāk noslogoti vasarā nekā mācību gada laikā. Tas bija svarīgi mazākumtautībām, kurām Latvijā trūka kvalitatīvu pasniedzēju (baltkrievi, ebreji, poļi), īpaši tas attiecās uz mazākumtautību valodas, vēstures, kultūras pasniedzējiem. Vasarasursos skolotāju izglītību varēja iegūt pusotrā gadā, reāli studējot tikai trīs vasaras semestrus. Apkopojot visas priekšrocības un trūkumus, pieejamības, mācību laika, finansēšanas un skolotāju sagatavošanas plānošanas ziņā visefektīvāki bija vasaras kursi.

Apzinot kursu lekciju sarakstu, priekšmetus var iedalīt sešās grupās: valsts kultūras priekšmeti (latviešu valoda un literatūra, Latvijas vēsture un ģeogrāfija un šo priekšmetu metodikas); poļu kultūras priekšmeti (poļu valoda un literatūra, Polijas vēsture un šo priekšmetu metodikas); speciālie priekšmeti (pedagoģija un didaktika, audzināšanas psiholoģija ar loģiku, audzināšanas vēsture, bērnu literatūra, organizēšana un audzināšana pamatskolās, higiēna); eksaktā cikla priekšmeti (matemātika; dabas zinības un šo priekšmetu metodikas); estētiskā cikla priekšmeti (ilustrāciju zīmējumi); darbaudzināšanas cikla priekšmeti (rokdarbi).

Ik gadu, lai nodrošinātu poļu kultūras priekšmetu pasniegšanas kvalitāti, bija ielūgti vieslektori no Polijas. Tā 1924. gada vasarasursos poļu valodas metodikā lekcijas lasīja Julius Saloni (Varšavas Konarska skolotāju semināra instruktors), vēstures metodikā – Adams Špadkovskis (Varšavas vidusskolu skolotājs), pedagoģijā un didaktikā ar psiholoģiju – Dru Zigismunds Mislakovskis (bijušais Lublinas skolotāju semināra direktors).¹

No 1924. gada Rīgas valsts poļu skolotāju kursu klausītāji kārtoja pārbaudījumu valsts valodas prašanā. 1924. gadā no 20 kursantiem apliecības saņēma 14 (ar vērtējumu „ļoti labi” – nav; ar vērtējumu „labi” – 4), bet 1929. gadā no 8 – 5 (ar vērtējumu „ļoti labi” – nav; ar vērtējumu „labi” – 1).² Šis fakts netieši apstiprina pieņēmumu, ka latviešu valodas un latviski mācāmo priekšmetu mācīšanu poļi bija paredzējuši nodot latviešu skolotāju ziņā.

Krievu pamatskolu skolotājus sagatavoja Valsts krievu pedagoģiskais institūts Rēzeknē (1927–1936). Valsts krievu pedagoģiskais institūts Rēzeknē savu darbību uzsāka 1927. gadā. Šo institūtu Krievu izglītības pārvaldes sarakstē sauc dažādi: paidagoģiskais institūts Latgalē; krievu paidagoģiskais institūts; krievu paidagoģiskais institūts Rēzeknē; valsts krievu pedagoģiskais institūts (tulkots no krievu: Правительственный Русский Педагогический Институт); Latgales krievu 5-klasīgais paidagoģiskais institūts; valsts Rēzeknes krievu pedagoģiskais institūts.³ Turpmāk tekstā tas saukts par Valsts krievu pedagoģisko institūtu Rēzeknē. 1927. gada jūlijā Rainis apstiprina Valsts krievu pedagoģiskā institūta Rēzeknē pagaidu noteikumus, kuros lasāms:

“1. Rēzeknē, pagaidām pie valsts krievu vidusskolas, tiek dibināts krievu paidagoģiskais institūts krievu pamatskolu skolotāju sagatavošanai.

2. Institūtā tiek uzņemti abēju dzimumu personas, krievu tautības, kuras beigušas krievu pamatskolu pilnu kursu.

¹ Poļu valsts pedagoģisko kursu klausītāju saraksts, lektoru algu saraksts u.c. LVVA, 2125. f., 3. apr., 178. l., 108. lp.

² Turpat, 190. lp.; Poļu valsts pedagoģisko kursu klausītāju saraksti, mācību programmas u.c.. LVVA, 2125. f., 3. apr., 183. l., 60. lp.

³ Sarakste ar Krievu nacionālās apvienības Latvijā D-pils nodaļu, Rēzeknes valsts krievu vidusskolu, Rēzeknes valsts krievu pedagoģisko institūtu u.c. par Rēzeknes valsts krievu pedagoģiskā institūta atvēršanu, mācību un audzināšanas darbu u.c. 1927.-1930.g. LVVA, 2125. f., 1. apr., 314. l., 10., 11., 24., 41., 59., 131., 224.. lp.

3. Mācību ilgums – pieci gadi; pēc 1 – 2 gadiem pedagogiskais institūts tiek pārcelts uz Jaunlatgales apriņķi – savu pastāvīgo atrašanās vietu. ..

9. Mācību maksa institūtā 20 latu gadā. Mazturīgi skolēni var tikt atsvabināti no mācības maksas līdz 50% no kopējā skolēnu skaita. ..

11. Trūcīgiem skolēniem var tikt izsniegts pabalsts.”¹

Skolēnu uzņemšanas noteikumos lasāms viens papildinājums:

“2. Institūta 1. klasē tiek uzņemti 35 skolēni, no tiem 10 tādi, kuru vecāki dzīvo pilsētās un 25 tādi, kuru vecāki dzīvo uz laukiem.

Piezīme: Gadījumā, ja personu skaits, kuri vēlas iestāties institūtā lielāks, nekā brīvo vietu skaits tad uzņemšanu noteic pamatskolu beigšanas atzīmju konkurss, pie kam vērā tiek ņemtas atzīmes sekošos priekšmetos: krievu valoda, latviešu valoda, matemātika, rēķināšana, dabas zinības, ģeogrāfija un vēsture.”²

Valsts krievu pedagogiskais institūts Rēzeknē pārziņa pienākumus izpildīja Nikolajs Krasnopjorovs (1927–1929)³ un Ivans Tutiškins (1929–1936).⁴

Jāatzīmē, ka Valsts krievu pedagogiskais institūts netika pārcelts uz Jaunlatgales apriņķi, kā tas bija paredzēts pagaidu noteikumu 3. punktā. Izglītības ministrijas Krievu izglītības pārvalde saņēma vairākas vēstules no sabiedriskajām organizācijām, pagastu valdēm Daugavpilī un Jaunlatgales apriņķī ar lūgumu nekavējoties pārcelt Valsts krievu pedagogisko institūtu uz Daugavpili vai Jaunlatgali, garantējot telpas un materiālo atbalstu.⁵ Tas bija svarīgi, jo institūts atradās valsts krievu vidusskolas telpās. Nav zināms, vai Krievu izglītības pārvalde darīja šos piedāvājumus zināmus ministram. Toties ir Krievu pārvaldes 1927. gada 8. decembra vēstule izglītības ministram Rainim ar lūgumu “neliegt savu gādību pie Ministru kabineta atvēlēt pēc nākošā 1928./29. gada budžeta Ls 159667,. – speciālās ēkas celšanai Latgales krievu pedagogiskā institūta vajadzībām. Krievu izglītības pārvalde līdz ar šo pagodinas iesūtīt institūta trīs stāvu ēkas projekta plānu ar 1425 m² kopplatības. .. Klāt: Laukuma kubatūras un maksas aprēķins un būves plāns.”⁶ Iespējams, Krievu izglītības pārvalde, zinot Raiņa labvēlīgo attieksmi

¹ Sarakste ar Krievu nacionālās apvienības Latvijā D-pils nodaļu, Rēzeknes valsts krievu vidusskolu, Rēzeknes valsts krievu pedagogisko institūtu u.c. par Rēzeknes valsts krievu pedagogiskā institūta atvēršanu, mācību un audzināšanas darbu u.c. 1927.-1930.g. LVVA, 2125. f., 1. apr., 314. l., 11. lp.

² Turpat.

³ Turpat, 30.lp.

⁴ Tutiškins Ivans. LVVA, 1632. f., 1. apr., 22197. l., 1.,2. lp.

⁵ Sarakste ar Krievu nacionālās apvienības Latvijā D-pils nodaļu, Rēzeknes valsts krievu vidusskolu, Rēzeknes valsts krievu pedagogisko institūtu u.c. par Rēzeknes valsts krievu pedagogiskā institūta atvēršanu, mācību un audzināšanas darbu u.c. 1927.-1930.g. LVVA, 2125. f., 1. apr., 314. l., 13.,22.,23.,26.lp.

⁶ Sarakste ar Krievu nacionālās apvienības Latvijā D-pils nodaļu, Rēzeknes valsts krievu vidusskolu, Rēzeknes valsts krievu pedagogisko institūtu u.c. par Rēzeknes valsts krievu pedagogiskā institūta atvēršanu, mācību un audzināšanas darbu u.c. 1927.-1930.g. LVVA, 2125. f., 1. apr., 314. l., 59. lp.

pret mazākumtautībām un nostāju skolotāju izglītības jautājumā, vēlējās izmantot viņa ietekmi valdībā. Raiņa atbilde uz šo vēstuli vēl nav atrasta. Zināms, ka institūts tā arī netika pārcelts no Rēzeknes.

1931. gada 12. februārī Krievu izglītības pārvaldes Padome savā sēdē, apspriežot jautājumu par to, kāda tipa mācību iestādi pamatskolu skolotāju sagatavošanai turpmāk uzturēt: sešklasīgo pedagoģisko institūtu vai 2-gadīgos pedagoģiskos kursus, ar 3 balsu pārsvaru nolēma par labu kursiem. Padome piedāvāja ar 1932. gadu slēgt institūta 1. klasi un atvērt 5. klasi. Katru nākošo gadu slēgt vienu jaunāko klasi un atvērt vecāko klasi līdz tam laikam, kamēr institūtā paliks tikai 2 speciālās pedagoģiskās klases, kurās tiks uzņemtas pilnu krievu ģimnāziju kursu beigušās personas.¹

Krievu pedagoģiskā institūta 1930. gada 10. oktobrī apstiprinātajā mācību plānā 1. – 4. klasei (10. pielikums) bija paredzētas 138 stundas nedēļā šādiem priekšmetiem: ticības mācība; krievu valoda; latviešu valoda; vācu valoda; latīņu valoda; matemātika; fizika; kosmogrāfija; dabas zinības; vispārējā vēsture un sabiedriskās zinības; Latvijas vēsture; vispārējā ģeogrāfija; Latvijas ģeogrāfija; zīmēšana un rasēšana; fiziskā audzināšana; militārā audzināšana zēniem; psiholoģija; klases audzināšana; kora dziedāšana (fakultatīvi); orķestris (fakultatīvi); rokdarbi. Latvijas vēsturi un ģeogrāfiju bija jāpasniedz latviešu valodā.²

Krievu pedagoģiskā institūta 1931. gada 19. martā apstiprinātajā mācību plānā 5., 6. – pedagoģiskai – klasei bija paredzētas 73 stundas nedēļā šādiem priekšmetiem: ticības mācība; krievu valoda; krievu valodas metodika sakarā ar daiļlasīšanu; latviešu valoda; latviešu valodas metodika; Latvijas vēsture un ģeogrāfija ar metodiku; vācu valoda; matemātika; matemātikas metodika; dabas zinības; dabas zinību metodika; ģeogrāfija sakarā ar apkārtnes mācību; ģeogrāfijas un apkārtnes mācības metodika; vēsture sakarā ar Latvijas vēsturi; vēstures metodika; psiholoģija, loģika un ievads filozofijā; pedagoģija, didaktika, pedagoģijas vēsture; skolu higiēna; zīmēšana ar metodiku; rokdarbi ar metodiku; vingrošana, ritmika un bērnu rotaļas; dziedāšana ar metodiku; mūzika (fakultatīvi); glītrakstīšana; kora dziedāšana (fakultatīvi); orķestris; pielietojamās zināšanas (biškopība, putnkopība, sakņkopība un dārzkopība); praktiskā pedagoģija (11. pielikums).³

¹ Sarakste ar Izglītības Ministriju par mācību plānu apstiprināšanu, stundu plāni u.c. *LVVA, 2125. f., 1. apr., 398. l., 77. lp.*

² Turpat, *LVVA, 2125. f., 1. apr., 398. l., 72. lp.*

³ Sarakste ar Izglītības Ministriju par mācību plānu apstiprināšanu, stundu plāni u.c. *LVVA, 2125. f., 1. apr., 398. l., 75. lp.*

4.2. Privātās un biedrību uzturētās mazākumtautību pamatskolu skolotāju izglītības iestādes

Privātās un biedrību uzturētās mazākumtautību pamatskolu skolotāju sagatavošanas iestādes pastāvēja ebrejiem un vāciešiem.

Vairākas ebreju organizācijas uzturēja vasaras, viengadīgos un divgadīgos pedagoģiskos kursus. Galvenokārt šo kursu mērķis bija sagatavot ebreju skolu skolotājus EIP noteiktajam senebreju un ebreju valodas eksāmenam.

Lai sagatavotu skolotājus, kuri būtu „idejiski un praktiski spējīgi būvēt ebreju skolu”, Latvijas žīdu Skolu Centrālā Organizācija 1921./1922. mācību gadā atvēra viengadīgos pedagoģiskos kursus, kuri pēc viena gada pārtraukuma 1923./1924. mācību gadā atjaunoja darbību un 1924./1925. gadā tika pārveidoti par divgadīgiem kursiem ar pirmskolu un bērnu dārzu skolotāju sagatavošanas viengadīgo nodaļu.¹ Atšķirībā no EIP uzturētajiem kursiem šajos mācību valoda bija jidišs. LŽSCOursos liela vērtība tika pievērsta praktiskajām nodarbībām, stundu hospitēšanai skolās. Pēc atsauksmēm, šo kursu absolventi „ienesā dzīvē jaunu strāvu, apzinīgu attiecību pret skolotāju un audzinātāju pienākumiem un cenšanos pielietot skolas darbā jaunās metodes”.² Sīkākas ziņas par šiem kursiem rodamas 1927.gada 17. janvārī apstiprinātajos biedrības „Latvijas žīdu Skolu Centrālā Organizācija” privāto pedagoģisko kursu statūtos. Šo kursu mērķis bija sagatavot skolotājus Latvijas žīdu pirms- un pamatskolām, kā arī papildināt skolotāju zināšanas. Mācību valoda – jidišs. Mācību ilgums pamatskolu skolotāju nodaļā bija 2 gadi. Uzņēma personas ar vidusskolas izglītību. Mācības maksaursos bija Ls 50,- gadā. Šo pedagoģisko kursu mācību plāns I kursā paredzēja apgūt visus tos priekšmetus, kuru zināšana bija nepieciešama, lai varētu iesākt darbu skolā: žīdu valodu, žīdu literatūras vēsturi, Latvijas vēsturi, latviešu valodas metodiku, senebreju valodu, pedagoģiju, psiholoģiju, mātes valodas metodiku, matemātikas metodiku, ģeogrāfijas metodiku, dabas zinību metodiku, vēstures metodiku, zīmēšanu, fizisko audzināšanu, rokdarbus. Kopā nedēļā 32 stundas (7. pielikums). Par II kursu ir zināms tikai tas, ka otrajā mācību gadā bija plānota I kursā iegūto zināšanu paplašināšana un padziļināšana.³

Jau 1929. gada 13. februārī tika apstiprināti jauni biedrības „Latvijas žīdu Skolu Centrālā Organizācija” žīdu skolotāju kursu statūti. Šo kursu mērķis bija tikai papildināt skolotāju

¹ Latvijas žīdu Skolu Centrālā Organizācija. *Par tautu un valodu*, vienreizējs izdevums, 1925, 4. lpp.

² Iz Latvijas žīdu Skolu Centrālās Organizācijas dzīves. *Par mūsu valodu*, LŽSCO vienreizējs izdevums, 1927, 6. lpp.

³ Latvijas žīdu skolotāju centrālās organizācijas, biedrību „Hamore“, „Tora Vdered Erec“, „Ceire-ciooss“ skolotāju kursu Rīgā, Daugavpilī, Krāslavā, Krustpilī statūti. 1927.-1933.g. *LVVA*, 2125. f., 4. apr., 44. l., 14., 15., 17. lp.

zināšanas. Statūtos bija noteikts, ka žīdu valodu (jidišs un ivrits) programma nav zemāka par obligātā pārbaudījuma programmu, bet par klausītājiem kursos uzņem personas, kas strādā žīdu skolās, vai kurām ir tiesības strādāt mazākumtautību skolās.¹ Var secināt, ka kursi no skolotāju sagatavošanas iestādes tika pārveidoti par skolotāju kvalifikācijas celšanas iestādi.

1926./27. mācību gadā Ebreju skolotāju biedrība „Hamore” atvēra Latvijā ebreju Frēbelisko institūtu. Par tā direktoru strādāja L. Mihelsons. Institūta uzturēšanai Latvijas Saeima atvēlēja 3000 latus. Vēlāk institūts tika pārdēvēts par Ebreju Frēbeļa institūtu Rīgā. Mācības tajā bija paredzēts noturēt valsts valodā. Institūtā mācīja šādus mācību priekšmetus: ivrits valoda, ebreju vēsture, sociālā pedagoģija, vispārīgā un bērnu psiholoģija, bērnu higiēna, ritmika, dziedāšana, zīmēšana, rokdarbi, rēķināšanas metodika, dabaszinības. Kopējais stundu skaits nedēļā bija 36 stundas.² Ebreju izglītības pārvalde 1929. gada 4. februārī pieprasīja institūtam paskaidrojumu, kādēļ mācības nenotiek valsts valodā, kā tas bija paredzēts statūtos. Ar atbildi mācību iestāde kavējās, tāpēc pārvalde atgādināja un lūdza paziņot, kāds stāvoklis ir ar latviešu mācību valodas ieviešanu.³ A. Kopeloviča uzskata, ka šajā laikā to izdarīt bija grūti, jo nebija skolotāju, kas varētu mācīt latviešu valodā, kā arī ebreju ģimenes valoda tajā laikā lielākoties bija krievu un jidišs valoda.⁴

Vairākas biedrības uzturēja skolotāju kursus, kuru mērķis bija pilnveidot ebreju skolu skolotāju zināšanas ebreju valodās un ebreju vēsturē. 1928. gada 27. novembrī Latvijas ebreju skolotāju biedrība „Hamore” apstiprināja viengadīgo skolotāju kursu statūtus. Šo kursu mērķis bija „dot žīdu skolu skolotājiem iespēju paplašināt zināšanas ivrits un jidišs valodās, kā arī žīdu vēsturē”.⁵

1929. gada 18. septembrī Latvijas ebreju skolotāju biedrība „Hamore” apstiprināja skolotāju vasaras kursu statūtus. Šo kursu mērķis arī bija papildināt skolotāju zināšanas. Mācību valodaursos bija ivrits. Ivrits valodas programma nebija zemāka par obligāto pārbaudījumu programmu. Par klausītājiem kursos varēja uzņemt personas, kas strādā ebreju skolās, vai kuriem ir tiesības strādāt mazākumtautību skolā.⁶

1929.gada 13. februārī tika apstiprināti biedrības „Latvijas žīdu skolu centrālās organizācijas” žīdu valodas – jidišs papildināšanas kursu Daugavpils žīdu skolotājiem. Kursu mērķis bija

¹ Turpat, 37. lp.

² Sarakste ar „Hamore” ebreju Frēbeļa institūtu par darbību. LVVA, 2125. f., 4. apr., 460. l., 40. lp.

³ Sarakste ar „Hamore” ebreju Frēbeļa institūtu par darbību. LVVA, 2125. f., 4. apr., 460. l., 59. lp.

⁴ Kopeloviča, A., Žukovs, L. Ebreju izglītība Latvijā parlamentārās republikas 20-tos gados.

<http://www.lu.lv/jsc/pilsetas/vidzeme/izglitiba1920/> Skatīts 2010. gada 15. maijā.

⁵ Latvijas ebreju skolotāju biedrības „Hamore” viengadīgo skolotāju kursu statūti. No: Latvijas žīdu skolotāju centrālās organizācijas, biedrību „Hamore“, „Tora Vdered Erec“, „Ceire-cioss“ skolotāju kursu Rīgā, Daugavpilī, Krāslavā, Krustpilī statūti. 1927.-1933.g. LVVA, 2125. f., 4. apr., 44. l., 36. lp.

⁶ Latvijas ebreju skolotāju biedrības „Hamore” skolotāju vasaras kursu statūti. Turpat, 39. lp.

sagatavot Daugavpils „žīdu skolotājus žīdu valodas eksāmenam, kurš noteikts no Izglītības Ministrijas Žīdu izglītības pārvaldes”.¹

Apkopojot minēto informāciju par biedrību uzturētajiem ebreju skolotāju kursiem, var secināt, ka biedrības rūpējās par ebreju valodu un ebreju vēstures pasniegšanas kvalitāti. Ebreji, kuri beidza citas mazākumtautības pamatskolu skolotāju sagatavošanas kursus un ieguva tiesības strādāt mazākumtautību skolā, varēja izmantot šos kursus, lai sagatavotos pārbaudījumam ebreju valodā un iegūtu tiesības strādāt ebreju skolās.

Vācu pamatskolām skolotājus gatavoja Vācu pedagoģiskais institūts Rīgā (1921 – 1939). Vācu pedagoģiskā institūta pirmsākumi meklējami 1920. gadā, kad tika atvērts Vācu skolotāju virsseminārs Latvijā.² 1926. gada 17. aprīlī tika apstiprināti Vācu pedagoģiskā institūta pamatskolu skolotāju sagatavošanai (*Deutsches Pädagogisches Institut zur Ausbildung von Grundschullehrern*) statūti. Institūts tika uzturēts pamatā par Vācu vecāku savienības Latvijā līdzekļiem. Tajā uzņēma vidusskolu abiturientus vai personas ar tiesībām darboties vācu skolās. Mērķis bija sagatavot vācu pamatskolām pilntiesīgus skolotājus, kuri iepazinušies ar audzināšanas un apmācības problēmām un ieguvuši pietiekošu apmācības tehniku. Institūta uzdevumos bija arī pedagoģisko kursu sarīkošana augstskolas absolventiem, viengadīgu pedagoģisko kursu sarīkošana vidusskolu absolventiem un kursu sarīkošana mācības pasniegšanas tiesību iegūšanai speciālpriekšmetos.³

Vācu pedagoģiskā institūta mācību plānā – lai izvairītos no bezsekmīgas daudzpusības – klausītāju studijām par pamatu tika likts kāds izglītības centrs, tādējādi tikai daļa no visiem priekšmetiem un praktiskiem vingrinājumiem, kurus paredz mācību plāns, bija visiem obligāta, kamēr pārējie teorētiskie un praktiskie vingrinājumi sadalījās vairākās grupās (ģermāņu – vēsturiskā grupa, matemātikas, respektīvi dabas zinātņu grupa), no kurām viena pēc klausītāju izvēles priekšmetiem bija saistoša.

Mācību plānā bija paredzēti šādi visiem obligāti priekšmeti un praktiski vingrinājumi: pedagoģija (vispārējā metodika un audzināšanas mācība, pedagoģijas vēsture un vispārīgā didaktika); psiholoģija (vispārīgā psiholoģija; eksperimentālās psiholoģijas galvenie rezultāti; praktiskie pētījumi paraugskolā); filozofija (loģika, izmeklētās nodaļas no filozofijas vēstures; filozofisku rakstu interpretācija); latviešu valoda (praktiski vingrinājumi valodas izkopšanā);

¹ Biedrības „Latvijas žīdu skolu centrālās organizācijas” žīdu valodas – idiš papildināšanas kursu Daugavpils žīdu skolotājiem. Turpat, 38. lpp.

² Kopeloviča, A., Žukovs, L. *Lehrerbildung für die Grundschulen der Minoritäten während der Parlamentarischen Republik in Lettland (1919-1934)*. No: *Pedagoģija 20. gadsimta mainīgajos vēsturiskajos apstākļos Baltijas valstīs. Starptautiskās zinātniskās konferences zinātnisko rakstu krājums*. Baltijas Pedagoģijas vēsturnieku asociācija. Rīga: RaKa, 2009, 193.-216. lpp.

³ Vācu pedagoģiskā institūta pamatskolu skolotāju sagatavošanai statūti. No: Sarakste ar Vācu izglītības pārvaldi vācu skolu darbības jautājumos (1924-1926). *LVVA, 1632. f., 2. apr., 550. l., 152. lpp.*

atsevišķu priekšmetu metodika (mātes valoda, svešvaloda, ticības mācība, aritmētika, vēsture, ģeogrāfija, dabas zinības utt. – vienlaicīgi apskata tikai vienu); praktiskie mācības vingrinājumi (vidusskolā iegūto zināšanu padziļināšana, hospitēšana, paraugskolas mācības stundas ar sekošu kolokviju; mācības uzdevumu izstrādāšana; referāti par padarīto. Mācīšana skolotāja vadībā).

Obligāti priekšmeti ģermāņu vēstures nodaļai bija vācu valoda (izmeklēti laikmeti no rakstniecības vēstures; vācu vēsturiskā salīdzinošā gramatika. Vecāku un jaunāku rakstniecības pieminekļu interpretācija ievadam literatūras vēsturiskajā metodē un vācu valodas un viņas didaktikas vēsturē); vēsture (izmeklēti laikmeti no vispārējās vēstures; valsts pilsoniskās problēmas; pirmavotu mācība (*Quellenkunde*)).

Obligāti priekšmeti matemātikas, respektīvi, dabas zinātņu nodaļai bija dabas zinātne (Ievads dzimtenes floras un faunas pazīšanā (pamācība patstāvīgā dabas novērošanā); izmeklētās nodaļas no mugurkaulnieku salīdzinošās anatomijas (homologo orgānu salīdzināšanas metode); mēģinājumi augu fizioloģijā; dažu mugurkaulnieku attīstības vēsture; dzimtenes ģeoloģijas problēmas; vingrinājumi ķīmijā un fizikā); matemātika (funkcionālās domāšanas padziļināšana, funkcijas izpratne, tās grafiskais attēls; atrisināto formulu un līko līniju apspriešana uz piemēru pamata).¹

Krievu pamatskolām skolotājus mazākumtautību valodā sagatavoja arī Krievu universitātes kursos Pedagoģijas nodaļā (1921–1929), kuru vadīja profesors Konstantins Arabažins. Krievu universitātes kursi pretendēja uz augstskolas statusu. Saskaņā ar statūtiem Krievu universitātes pirmais uzdevums bija nodibināt augstāko mācību iestādi, kur mācības notiek krievu valodā ². Par paraugu izmantoja Pēterburgas Psihoneiroloģiskā institūta, Latvijas Augstskolas un krievu tautības profesoru Prāgā dibinātās augstskolas programmu. Krievu universitātes kursu atklāšana notika 1921. gada 16. oktobrī Melngalvju namā. Pirmajā mācību gadā studijas bija organizētas kā vispārīzglītojošs zinātnisks kurss, kurā lielu vērību veltīja gan humanitārām, gan dabaszinātnēm.

1922./23. mācību gadā Krievu universitātes kursi darbojās pēc pārstrādāta plāna un to pamatzdevums bija pedagogu sagatavošana pamatskolām un vidusskolām. Kā privātai mācību iestādei Krievu universitātes kursiem trūka līdzekļu, nebija savas ēkas. Pedagoģijas nodaļā tika sagatavoti tikai humanitāro priekšmetu un matemātikas skolotāji. Studenti par mācībām maksāja, taču mazāk nekā Latvijas Augstskolā. Tas bija iespējams tāpēc, ka mācībbspēki strādāja par

¹ Latvijas vācu pedagoģiskais institūts. Mācību plāns. No: Sarakste ar Vācu izglītības pārvaldi vācu skolu darbības jautājumos (1924-1926)., LVVA, 1632. f., 2. apr., 550. l., 153.-155. lp.

² Privāto krievu vidusskolu, tehnikumu un kursu statūti. LVVA, 2125. f., 1. apr., 37. l.

niecīgu samaksu, kursus finansiāli atbalstīja Latvijas valdība, kā arī krievu, baltkrievu un ebreju organizācijas.¹

1922./23. mācību gadā notika pirmais Pedagoģijas nodaļas izlaidums. Absolventi ieguva tiesības mācīt mazākumtautību skolās ar krievu mācību valodu. Pedagoģijas nodaļā mācības ilga tikai vienu gadu no 820 līdz 880 stundām gadā. Mācību programmā bija šādi priekšmeti: jaunās krievu literatūras vēsture; latviešu valoda un Latvijas vēsture; krievu valodas metodika ar praktiskām nodarbībām un paraugstundām; daiļlasīšanas teorija un prakse; krievu literārās valodas fonētika un morfoloģija; ieskats krievu valodas vēsturē; sociālā pedagoģija; pedagoģija; pedagoģijas vēsture; psiholoģija; loģika; bērnu psiholoģija; eksperimentālā psiholoģija; vēstures metodika ar praktiskām nodarbībām; aritmētikas metodika ar praktiskām nodarbībām un paraugstundām; ģeometrijas metodika ar paraugstundām; dabas zinību metodika; ģeogrāfijas metodika, Latvijas ģeogrāfija un ekskursijas; zīmēšanas metodika; skolas higiēna; rokdarbi; dziedāšana. par mācītbspēkiem strādājuši daudzi izglītoti krievu pedagogi un zinātnieki, kuri veicināja kultūras attīstību un krievu tautības cilvēku izglītību.²

Krievu universitātes kursu vadītājs bija nodrošinājis kursus ar zinošiem un profesionāliem mācītbspēkiem, rūpējās par kursu prestižu. Diemžēl ar viņa nāvi Pedagoģijas nodaļas eksistence bija nolemta.

4.3. Mazākumtautību pamatskolu skolotāju sagatavošana pēc 1934. gada

Pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma Latvijā beidzās parlamentārās republikas periods. Pēc jaunā izglītības likuma pieņemšanas 1934. gada 12. jūlijā darbību bija spiestas izbeigt visas mazākumtautību skolotāju sagatavošanas mācību iestādes, izņemot Vācu vecāku savienības uzturēto Vācu pedagoģisko institūtu, kas darbojās līdz 1939. gadam un Valsts krievu pedagoģisko institūtu Rēzeknē, kas darbojās līdz 1936. gadam, kamēr to pabeidza pēdējie uzņemtie studenti. Mazākumtautību pamatskolu skaits strauji samazinājās. Bet tās turpināja pastāvēt un tām bija nepieciešami skolotāji.

No 1934. gada valsts uzturēja 5. un 6. mazākumtautību paralēlklasēs (kursus – aut.) Rīgas skolotāju institūtā (no 1938. gada Cēsu valsts skolotāju institūtā), kurās sagatavoja galvenokārt ebreju un krievu pamatskolu skolotājus.³ Jāatzīmē, ka Rīgas skolotāju institūtā 5.

¹ Ковальчук, С. Природа знает не знает о былом. *СМ Сегодня*, 13.07.1994., № 132, с. 7.

² *Русские университетские курсы в Латвии (1921-1926)*. Рига: Дзинтарс, 1926, 13, 14 с.

³ Skolotāju institūtu stundu plāni 1934./1935.m.g. *LVVA*, 6648. f., 1. apr., 199. l., 55. lp.

mazākumtautību klasei stundu plāns bija apstiprināts jau 1933. gada 21. novembrī, tas notika vēl pirms apvērsuma.¹

Mazākumtautību klašu mācību plāns atšķīrās tikai ar to, ka nebija paredzētas stundas ticības mācībai un nebūtiski mainīts stundu sadalījums starp citiem priekšmetiem. Oficiāli apstiprinātajos stundu plānos nebija minēti kā mācību priekšmeti mazākumtautību valodas. Tikai Rīgas skolotāju institūta stundu sadalījumos no 1935./1936. m. g. atrodama informācija par mazākumtautību valodas stundu pasniedzējiem. No 1935./1936. m. g. tika mācīta jidišs valoda (pasniedzējs Jēkabs Matūzins), ivrita valoda – pasniedzēji Dāvids Vasermanis(1935–1938), Kacs Leizers (1938–1939) ebreju tautības skolēniem četras grupu stundas nedēļā, un krievu valoda – pasniedzējs Elpidiofors Tichoņickis (1935–1939) krievu tautības skolēniem piecas grupu stundas nedēļā. Tikai 1936./1937. m. g. pasniedzējs Romans Cesjuļevičs mācīja poļu valodu divas grupu stundas nedēļā.²

Studentu skaits mazākumtautību klasēs svārstījās no 21 līdz 24 piektajā klasē un no 17 līdz 20 sestajā klasē. Ja līdz 1934. gadam katra mazākumtautību skolotāju sagatavošanas iestāde sagatavoja vismaz 20 pamatskolu skolotājus, tad varam secināt, ka pēc 1934. gada sagatavoto mazākumtautību pamatskolu skolotāju skaits krasi samazinājās.

Katrā laikmetā bijis savs priekšstats par ideālu skolotāju: gan par viņa profesionālajām un personiskajām īpašībām, gan par ārējo tēlu. Taču, lai tiektos uz ideālu, nepieciešama laba izglītība un sagatavotība. To nodrošināja pamatskolu skolotāju sagatavošanas iestādes. Latvijā (1919-1934) mazākumtautību pamatskolu skolotāju sagatavošanai pastāvēja valsts un sabiedrisko organizāciju uzturētas skolotāju sagatavošanas un kvalifikācijas celšanas mācību iestādes. Līdz 1927. gadam tika meklēta optimāla skolotāju sagatavošanas kursu forma. No 1919. gada līdz 1934. gadam katra mazākumtautību izglītības pārvalde veidoja skolotāju sagatavošanas mācību iestāžu stundu plānu, vadoties pēc Izglītības ministrijas vadlīnijām, pēc iespējas vairāk iekļaujot tajā nacionālās kultūras komponentu, tā sagatavojot skolotājus mazākumtautības kultūras izkopšanai. Saikni ar mītnes zemi, tās valodu, kultūru un vēsturi nodrošināja no turienes pieaicinātie mācībspēki. Pēc 1934. gada mazākumtautību pamatskolu skolotāju

¹ Skolotāju institūtu stundu plāni 1933./1934.m.g. *LVVA, 6648. f., 1. apr., 198. l., 37. lp.*

² Skolotāju institūtu stundu plāni 1935./1936.m.g. *LVVA, 6648. f., 1. apr., 200. l., 5. lp.*; Skolotāju institūtu stundu plāni 1936./1937.m.g. *LVVA, 6648. f., 1. apr., 201. l., 57., 66., 67. lp.*; Skolotāju institūtu stundu plāni 1937./1938.m.g. *LVVA, 6648. f., 1. apr., 202. l., 55. lp.*; Skolotāju institūtu stundu plāni 1938./1939.m.g. *LVVA, 6648. f., 1. apr., 203. l., 68.-72. lp.*

sagatavošana bija koncentrēta Rīgas skolotāju institūtā (kopš 1938. gada Cēsu valsts skolotāju institūtā).

Nobeigums

Mazākumtautību izglītībai Latvijā ir gandrīz gadsimtu sena vēsture. Nozīmīgs mazākumtautību vēsturiskās attīstības periods ir Latvijas Republikas pastāvēšanas laiks no 1918. gada līdz 1940. gadam. Mazākumtautību izglītības politikas un sistēmas analīze Latvijas sociopolitiskajā kontekstā atklāj sakarības starp pārmaiņām valsts pārvaldes formā, izglītības politikā un mazākumtautību izglītības pārvaldē, iezīmējot šādus posmus: Latvijas kā demokrātiskas valsts veidošanās periods, kurā veidojās mazākumtautību pamatizglītības sistēma un tās decentralizētā pārvalde (1918–1923), Latvijas valsts attīstības stabilizācijas periods, kad stabilizējas arī mazākumtautību pamatizglītības sistēma, taču tajā pieaug valsts kontrole (1923–1931), ekonomiskā krīze Latvijas tautsaimniecībā, uz kuras fona veidojas vienots mazākumtautību pamatizglītības saturs, saglabājot decentralizētu mazākumtautību pamatskolu pārraudzību (1931–1934), Latvijas valsts autoritārās pārvaldes periods, kad izveidojas vienota mazākumtautību pamatskola un latviešu skola, mazākumtautību pamatskola nonāk centralizētā valsts pārraudzībā (1934–1940). Mazākumtautību izglītības pārvaldes attīstībā secīgi mainījās šādas formas: decentralizētā pārvalde, ierobežotā decentralizētā pārvalde un centralizētā pārvalde.

Mazākumtautību pamatizglītības attīstību ietekmēja ne tikai objektīvie priekšnoteikumi – starptautiskā mazākumtautību tiesību aizsardzības sistēma, vēsturiski izveidojies valsts iedzīvotāju daudznacionālais sastāvs, valsts pārvaldes forma, likumdošana un garantētais finansējums, bet arī vairāki subjektīvie priekšnoteikumi: gan izglītības darbinieku, gan arī plaša spektra kultūras un zinātnes darbinieku, spilgtu un populāru personību interese par mazākumtautību izglītību un ieguldījums tās attīstībā sekmē mazākumtautību izglītību; mazākumtautību izglītības jautājumu iekļaušana politisko partiju programmās rosina diskusiju sabiedrībā par mazākumtautību izglītību, aktualizējot ar to saistīto problēmu risināšanu.

Mazākumtautību pamatskolas uzturēja pašvaldības, privātās personas un sabiedriskās organizācijas. Mazākumtautību pārstāvji piedalījās skolu iekārtas līdzfinansēšanā tik daudz, cik varēja brīvprātīgi ziedot, vai dibinot privātās izglītības iestādes, kas savu skolu tīklu attīstībā deva priekšroku turīgākajām mazākumtautībām.

Mazākumtautību pamatizglītības sistēma, kā visa Latvijas pamatizglītības sistēma, attīstījās sabalansēti. Skolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas ietekmēja grozījumi mazākumtautību

pamatskolu darbību reglamentējošajos normatīvajos aktos, kas veicināja monoetniska sastāva mazākumtautību pamatskolu veidošanos.

Latviešu valodas, Latvijas ģeogrāfijas un Latvijas vēstures mācību grāmatas bija piemērotas lietošanai dažādu tautību skolēniem, jo tajās bija īsi teksti ar svarīgāko informāciju (līdz 10 teikumiem); tekstus labi ilustrēja attēli, diagrammas, statistikas dati, shēmas un tabulas; atsevišķu priekšmetu un darbību nosaukumi pēc iespējas netika tulkoti, bet parādīti attēlos; dažādu tautību pārstāvji attēloti nacionālajos tērpos un ir atpazīstami. Minētie metodiskie paņēmieni ne vienmēr garantēja priekšmeta mācīšanu latviešu valodā, jo Latvijas ģeogrāfijas un Latvijas vēstures mācību grāmatas tika tulkotas mazākumtautību valodās (krievu, baltkrievu, poļu); kā pielikumi šīm mācību grāmatām bija vārdnīcas (biežāk latviešu – krievu vai latviešu – krievu – vācu).

Mazākumtautību pamatskolu veiksmīgas darbības priekšnoteikums ir skolotāju sagatavošana šīm skolām atbilstoši izglītības un audzināšanas darba mērķiem. Latvijā pastāvēja valsts un sabiedrisko organizāciju uzturētas skolotāju sagatavošanas un kvalifikācijas celšanas mācību iestādes. Par prioritāti skolotāju sagatavošanā tika izvirzīta mazākumtautības valodas, kultūras un vēstures apgūšana.

Mazākumtautību pamatizglītības vēsturiskās pieredzes izpēte atklāj nozīmīgu lappusi Latvijas pedagoģijas vēsturē, kas var dot ierosmes eiropiskas kopības veidošanās procesā.

Avotu un literatūras saraksts

Avotu saraksts

Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA)

Minoritāšu izglītības pārvaldes

Krievu izglītības pārvalde 2125. fonds 1. apraksts

1. Krievu izglītības pārvaldes 13.07.1926. vēstule Izglītības ministram. No: Komisijas atzinumi par krievu skolu mācību grāmatām 1926. – 1927.g. *LVVA, 2125.f., 1.apr., 498. l., 1., 2. lp.*
2. Krievu izglītības pārvaldes 01.02.1930. vēstule krievu pamatskolu pārziņiem. No: Krievu pamatskolu ziņojumi inspektoriem par mācību darba norisi. *LVVA, 2125.f., 1.apr., 516. l., 35. lp.*
3. Krievu pedagoģisko kursu klausītāju saraksti 1927./1928. g. *LVVA, 2125. f., 1. apr., 103. l., 6.-11. lp.*
4. Krievu skolās darbojošos skolotāju un izmantoto mācību grāmatu saraksti 1919.-1921.g. *LVVA, 2125. f., 1. apr., 494. l., 13., 20., 23.- 25., 28.-34., 45., 46., 48., 50., 51., 54., 55.-59., 61.- 123. lp.*
5. Krievu skolotāju biedrības valdes 02.11.1926. vēstule KIP. No: Komisijas atzinumi par krievu skolu mācību grāmatām 1926.-1927.g. *LVVA, 2125.f., 1.apr., 498. l., 16., 17. lp.*
6. Noraksts – visiem tautskolu inspektoriem un skolu valdēm. Paskaidrojums pie rīkojuma Nr.2795 „Vald. Vēstn.” Nr.128 un Nr.2843 „Vald. Vēstn.” Nr.132. *LVVA, 2125.f., 1.apr., 398.l., 33., 34. lp.*
7. Pārskats par Krievu izglītības pārvaldes darbību no 1919.g. 8. decembra līdz 1928. g. 8. decembrim. *LVVA, 2125. f., 1. apr., 57. l., 36., 45. lp, 48. lp.*
8. Privāto krievu vidusskolu, tehnikumu un kursu statūti. *LVVA, 2125. f., 1. apr., 37. l.*
9. Sarakste ar Izglītības Ministriju par mācību plānu apstiprināšanu, stundu plāni u.c. *LVVA, 2125. f., 1. apr., 398. l., 3., 4., 6. lp.*
10. Sarakste ar Izglītības ministriju un skolām par Latvijas vēstures un ģeogrāfijas mācīšanu krievu skolās valsts valodā 1922.g. *LVVA, 2125. f., 1. apr., 525. l.*
11. Sarakste ar Krievu nacionālās apvienības Latvijā D-pils nodaļu, Rēzeknes valsts krievu vidusskolu, Rēzeknes valsts krievu pedagoģisko institūtu u.c. par Rēzeknes valsts krievu

- pedagoģiskā institūta atvēršanu, mācību un audzināšanas darbu u.c. 1927. – 1930.g. *LVVA, 2125.f., 1. apr., 314. l., 10., 11., 13.,22.,23.,24.,26., 41., 59.,131., 224. lp.*
12. Ziņas par krievu mācību iestādēs lietojamajām vēstures un ģeogrāfijas mācību grāmatām (1932./1933. m.g.). *LVVA, 2125.f., 1. apr., 499. l.*
13. Меморандум. No: Sarakste ar krievu skolām, Rīgas prāvestu u.c. par mācību programmu izstrādāšanu, ticības mācības pasniegšanu u.c. 1923. – 1933. g. *LVVA, 2125.f., 1.apr.,396.l., 38. lp.*
14. Объяснительная записка к программе по истории для основной школы. No: Krievu pamatskolu programma un stundu plāni 1922./23. māc. g. *LVVA, 2125.f., 1.apr.,389. l., 34.,35. lp.*
15. Отзыв об учебнике «История Латвии для меньшинственных школ» Дрейманиса. No: Komisijas atzinumi par krievu skolu mācību grāmatām 1926.-1927.g. *LVVA, 2125.f., 1.apr.,498. l., 1.,2. lp.*
16. Отзыв об учебнике А. Г. Ланге «Рассказы из истории Латвии». No: Komisijas atzinumi par krievu skolu mācību grāmatām 1926.-1927.g. *LVVA, 2125.f., 1.apr.,498. l., 1.,2. lp.*
17. Письмо господину министру образования о таблице недельных уроков для русских основных и средних школ от 17.08.1921. No: Sarakste ar IM, pamatskolām un pasniedzējiem par komisiju darbību mācību plānu un programmu izstrādāšanā. *LVVA, 2125.f., 1. apr.,395. l., 25.-29. lp.*
18. Программа латышского языка для русских школ на 1920/21 уч. год. No: Mācību programmas krievu skolās. *LVVA, 2125.f., 1.apr.,386.l., 2. lp.*
19. Программа по географии для русских основных школ на 1920/21 учебный год. No: Krievu pamatskolu un vidusskolu mācību programmas un plāni 1920 – 1924. *LVVA, 2125.f., 1.apr.,388. l., 89.-91., 94 lp. o. p., 95.-97. lp.*
20. Программа по истории для русских основных школ на 1920/21 учебный год. No: Krievu pamatskolu un vidusskolu mācību programmas un plāni 1920 -1924. *LVVA, 2125.f., 1.apr.,388. l., 64.-66. lp.*

Vācu izglītības pārvalde 2125. fonds 2. apraksts

21. Kurzes Literaturverzeichnis Empfehlenswerte Bücher für die Hand des Lehrers zur Geschichte Lettlands. No: Vācu pamatskolas programmas 1934.g. *LVVA, 2125.f., 2.apr.,19. l., 12. lp.*
22. Lehrbücherverzeichnis für die deutschen Grundschulen. No: Mācību grāmatu saraksti. 1937. – 1939.g. *LVVA, 2125.f., 2.apr.,18. l., 4. lp.*

Poļu izglītības pārvalde 2125. fonds 3. apraksts

23. Krytyka podrecznika historii Lotwy p. Lange. No: Sarakste ar IM Pensiju komisiju, Polijas konsulātu u.c. par skolu padomju sastāvu, par poļu skolu un skolotāju sastāvu, poļu mācību grāmatām u.c. *LVVA, 2125.f., 3.apr., 22. l., 30. lp.*
24. Latvijas poļu vidus un pamatskolu skolotāju saraksti, kuri brauca uz Poliju 1927. un 1929. gadā. No: Sarakste ar IM Pensiju komisiju, Polijas konsulātu u.c. par skolu padomju sastāvu, par poļu skolu un skolotāju sastāvu, poļu mācību gr. u.c. 1921. – 1934.g. *LVVA, 2125. f., 3. apr., 22. l., 71. lp.; 125.lpp.*
25. Pārskati par pārvaldes darbinieku iecelšanu, pārskati par pārvaldes darbību un algoto darbinieku skaitu. u. c. *LVVA, 2125.f., 3.apr., 19.l., 54. lp.*
26. I Latvijas poļu skolu skolotāju kongresa 23.06.1922. protokols. No: Lieta par poļu skolotāju I un II kongresu 1922. un 1930.g. *LVVA, 2125.f., 3.apr., 172.l., 48.lp., 48. lp. o. p.*
27. Poļu valsts pedagoģisko kursu klausītāju saraksti, mācību programmas u.c.. *LVVA, 2125. f., 3. apr., 183. l., 60. lp.*
28. Poļu valsts pedagoģisko kursu klausītāju saraksts, lektoru algu saraksts u.c. *LVVA, 2125. f., 3. apr., 178. l., 14., 37., 108., 190. lp.*
29. Poļu valsts pedagoģisko kursu klausītāju apliecību saraksti, skolotāju lūgumi uzņemšanai kursu klausītājos u.c. *LVVA, 2125. f., 3. apr., 186. l., 10. lp.*
30. Sarakste ar Izglītības Ministriju par poļu skolotāju kursu noorganizēšanu, programmām, lektoru pieņemšanu u.c. *LVVA, 2125. f., 3. apr., 174. l., 1., 2., 4., 23., 46., 47., 54., 70., 75., 90., 97. lp.*

Ebreju izglītības pārvalde 2125. fonds 4. apraksts

31. Ebreju pedagoģiskā institūta organizācijas komisijas un lektoru sēžu protokoli, Latvijas ebreju pedagoģiskā institūta statūtu projekts, darbinieku algu izmaksu saraksts, apliecības par Valsts viengadīgo pedagoģisko kursu apmeklēšanu u.c. (1921–1925) *LVVA, 2125. f., 4. apr., 435. l., 21., 23., 107., 109., 115. lp.*
32. Izglītības ministrijas rīkojumi, instrukcijas, apkārtraksti un sarakste ar Izglītības ministriju ebreju skolu darbības jautājumos. *LVVA, 2125.f., 4.apr., 1.l., 21., 210. lp.*
33. Izglītības ministrijas rīkojumi, instrukcijas, apkārtraksti un sarakste ar Izglītības ministriju ebreju skolu darbības jautājumos. *LVVA, 2125. f., 4. apr., 2. l., 230. lp.*

34. Latvijas žīdu skolotāju centrālās organizācijas, biedrību „Hamore“, „Tora Vdered Erec“, „Ceire-cioss“ skolotāju kursu Rīgā, Daugavpilī, Krāslavā, Krustpilī statūti. 1927.-1933.g. *LVVA, 2125. f., 4. apr., 44. l., 14.,15.,17., 36., 38., 39. lp.*
35. Pārvaldes padomes sēžu protokoli. *LVVA, 2125. f., 4. apr., 29. l., 24. lp.*
36. Sarakste ar „Hamore” ebreju Frēbeļa institūtu par darbību. *LVVA, 2125. f., 4. apr., 460. l., 40. lp.*

Baltkrievu izglītības pārvalde 2125. fonds 5. apraksts

37. Apspriedes par mazākuma tautību skolām 1923.g.3.februārī protokols. No: Sarakste ar Izglītības ministriju, Valsts kontroli, Darba ministriju u.c. par Baltkrievu izglītības pārvaldes darbību 1922. – 1923. g. *LVVA, 2125.f., 5.apr., 7.l., 50. lp.,50. lp. o. p.*
38. Baltkrievu izglītības nodaļas darbības pārskats, akts par Baltkrievu izglītības pārvaldes nodošanu virsvaldei, rīkojumi par valsts darbinieku atalgojumu.1921. – 1926.g. *LVVA, 2125. f., 5. apr., 15. l.,14.,15.,21.lp.*
39. Baltkrievu izglītības nodaļas darbības pārskats, sākot no 1921./1922. mācības gada. No: Baltkrievu izglītības nodaļas darbības pārskats, akts par Baltkrievu izglītības pārvaldes nodošanu virsvaldei, rīkojumi par valsts darbinieku atalgojumu. *LVVA, 2125. f., 5. apr.,15. l., 14.,15.,21. lp.*
40. Baltkrievu izglītības pārvaldes pārskats par 1925./1926.m.g. un sarakste ar baltkrievu izglītības biedrību „Beloruskaja Hata”, baltkrievu kultūrizglītības biedrību „Ruņ” u.c. par pārvaldes darbību 1925.-1927. g. *LVVA, 2125. f., 5. apr.,9. l., 1-4., 5.,6.,9.,13.,19.,20., 32.,37. lp.*
41. Baltkrievu izglītības pārvaldes 21.03. 1924.vēstule IM. No: Rīkojumi un sarakste ar IM par pārvaldes darbinieku iecelšanu un atbrīvošanu 1924.g. *LVVA, 2125. f., 5. apr.,16. l., 24.,24.o.p., 25.lp. ,25. lp. o. p.*
42. Mazākuma tautību izglītības pārvalžu pārstāvju apspriedes 1923.g.20.februārī protokols. No: Sarakste ar Izglītības ministriju, Valsts kontroli, Darba ministriju u.c. par Baltkrievu izglītības pārvaldes darbību 1922. – 1923.g. *LVVA, 2125. f., 5. apr., 7. l., 52.lp., 52.lp.o.p.*
43. 2. baltkrievu pilsētas ģimnāzijas pārziņa 06.04.1923. vēstule BIP. No: Pārvaldes darbinieku saraksts, ziņas par viņu darbību un sarakste ar Izglītības ministriju par budžeta jautājumiem 1921. – 1923.g. *LVVA, 2125. f., 5. apr.,18. l., 31.lp.*
44. Rīkojumi un sarakste ar Izglītības Ministriju par pārvaldes darbinieku iecelšanu un atbrīvošanu 1924.g. *LVVA, 2125. f., 5. apr., 16. l., 24.,24.o.p., 25.lp. ,25. lp. o.p., 56.lp.*

45. Sarakste ar Daugavpils viengadīgajiem skolotāju sagatavošanas kursiem par kursu darbību 1921.-1923.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 343. l., 2. lp., 2.lp.o.p., 3.,4.,15.,27.46.,60.,73.,89.,101.,111.,149.,167.,169.,248.,249. lp.
46. Sarakste ar Izglītības ministriju, Tiesu palātas Prokuratūru, laikrakstu redaktoriem u.c. par baltkrievu etnogrāfisko karti. LVVA, 2125. f., 5. apr., 418. l., 13.,20 lp.
47. Sarakste ar Rīgas baltkrievu skolotāju kursiem par kursu darbību 1923. – 1924.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 348. l., 4, 86.lp.

Izglītības ministrija 1632. fonds

48. Bočagova - Ļišina Olimpiada. LVVA, 1632.f., 1.apr., 2621.l., 4.,5. lp.
49. Erns Teodors. LVVA, 1632.f., 1.apr., 5410.l., 21.-24. lp.
50. Sarakste ar Vācu izglītības pārvaldi vācu skolu darbības jautājumos (1924–1926). LVVA, 1632. f., 2. apr., 550. l., 144.,135.-155., 152, 153-155. lp.
51. Tomass Eduards. LVVA, 1632. f., 1. apr., 21876. l., 1.,2. lp.
52. Tutiškins Ivans. LVVA, 1632. f., 1. apr., 22197. l., 1.,2. lp.
53. Vahstmūts Volfgangš. LVVA, 1632.f., 1.apr., 22543.l.
54. Vaintrobs Marks. LVVA, 1632. f., 1. apr., 22497. l., 3.,6. lp.

Vācu vecāku biedrība 3267. Fonds

55. Statuten des Verbandes der Elternvertreter der deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands. No: Savienības nodaļu statūti, sēžu protokoli. LVVA, 3267.f., 1.apr., 129.l., 7. lp.

Izglītības ministrijas Skolu departaments 6637. fonds

56. Baltkrievu pamatskolu mācības grāmatu novērtēšanas komisijas 1935. g. 30. augusta sēdes protokols. LVVA, 6637.f., 1.apr.,640. l., 1. lp.;
57. Latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1–36. 1935. gada 30. apr. – 1936. gada 25. jūl. LVVA, 6637.f., 1.apr.,605. l.,14.,15. lp.
58. Latviešu valodas mācību grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.37–80 1936. gada 7.aug. – 1939. gada 27. jūl. LVVA, 6637.f., 1.apr.,606. l.,4. lp.
59. Žīdu un senebreju valodas mācības grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1–3. LVVA, 6637.f., 1.apr.,609. l., 1. lp.;
60. Žīdu un senebreju valodas mācības grāmatu novērtēšanas komisijas sēžu protokoli Nr.1–23. LVVA, 6637.f., 1.apr.,610. l., 2.-6. lp.

Izglītības ministrijas Skolu departamenta Pamatskolu nodaļa, Tautskolu direkcija 6642.

fonds

61. Ebreju izglītības pārvaldes izstrādātais mācību plāns ebreju pamatskolām 1920./21. mācības gadam. *LVVA, 6642.f., 1.apr.,1816.l., 86.,87. lp.*
62. Krievu skolās darbojošos skolotāju un izmantoto mācību grāmatu saraksti. 1919.–1921.g. *LVVA, 6642.f., 1.apr.,1746. l., 13.-122. lp.*
63. Latviešu valodas programma poļu pamatskolām. No: Sarakste ar minoritāšu izglītības pārvaldēm par stundu plānu apstiprināšanu, skolotāju cenza noskaidrošanu, mācību programmas mazākuma tautību skolām u.c. 1921.g. *LVVA, 6642.f., 1.apr.,1817.l., 22. lp.*
64. Sarakste ar pamatskolu inspektoriem par ārzemēs izdoto grāmatu lietošanu skolās 1935.g. *LVVA, 6642.f., 1.apr.,1746. l., 1.-26. lp.*
65. План уроков для основных школ, подведомственных Русскому отделу Департамента Меньшинств Министерства образования. *LVVA, 6642.f., 1.apr.,1816.l., 50.lp.*

Arodskolu direkcija 6648. fonds

66. Skolotāju institūtu stundu plāni 1933./1934.m.g. *LVVA, 6648. f., 1. apr., 198. l., 37. lp.*
67. Skolotāju institūtu stundu plāni 1934./1935.m.g. *LVVA, 6648. f., 1. apr., 199. l., 55. lp.*
68. Skolotāju institūtu stundu plāni 1935./1936.m.g. *LVVA, 6648. f., 1. apr., 200. l., 5. lp.*
69. Skolotāju institūtu stundu plāni 1936./1937.m.g. *LVVA, 6648. f., 1. apr., 201. l., 57., 66., 67. lp.*
70. Skolotāju institūtu stundu plāni 1937./1938.m.g. *LVVA, 6648. f., 1. apr., 202. l., 55. lp.*
71. Skolotāju institūtu stundu plāni 1938./1939.m.g. *LVVA, 6648. f., 1. apr., 203. l., 68.-72. lp.*

Pedagoģiskie kursi Latvijā 6845. fonds 2. apraksts

72. Apliecību noraksti: No: Ziņojumi un pārskati par kursu darbību, lektoru algu saraksti, darbu apliecības u.c.. *LVVA, 6845. f., 2. apr., 12. l., 634.-636. lp.*
73. Lektoru saraksti, stundu plāni, gada pārbaudījumu saraksts 1927.-1930.g. *LVVA, 6845. f., 2. apr., 16. l., 4.lp.*
74. Sarakste ar IM Baltkrievu izglītības pārvaldi par mācību un audzināšanas darbu 1926.-1929. g. *LVVA, 6845. f., 2. apr., 13. l., 18.lp.*
75. Valsts baltkrievu skolotāju kursu 28.08.1934. vēstule kursu klausītājiem. No: Ziņojumi un pārskati par kursu darbību, lektoru algu saraksti, darbu apliecības u.c.. *LVVA, 6845. f., 2. apr., 12. l., 633.lp.*

Publicētie dokumenti

76. Administratīvais sadalījums valsts 1926./27. saimniecības gada budžeta projektam. *Valdības Vēstnesis*, 16.09.1925., Nr.206, 2. lpp.
77. Instrukcija ministriju un citu centrālo valsts iestāžu izdevumu budžetu projektu sastādīšanai. *Valdības Vēstnesis*, 04.09.1924., Nr.200, 1.lpp.
78. Instrukcija par mazākuma tautību izglītības lietu referentu kompetencēm. *Valdības Vēstnesis*, 27.07.1934., Nr.165, 1., 2. lpp.
79. Instrukcijas par mazākuma tautību skolu atvēršanu, skolotāju apstiprināšanu un atlaišanu. *Valdības Vēstnesis*, 16.02.1922., Nr.38, 1. lpp.
80. Instrukcija par skolēnu novietošanu skolās pēc tautībām. *Valdības Vēstnesis*, 18.08.1934., Nr.184, 2.lpp.
81. Instrukcijas mācības grāmatu vērtēšanas komisijām. *Valdības Vēstnesis*, 12.02.1935., Nr.36, 1.lpp.
82. Izglītības ministra 1933. g. 2. jūnija rīkojums Nr. 65 par 22. maija svinēšanu vācu skolās. *Valdības Vēstnesis*, 03.06.1933., Nr.123, 1. lpp.
83. Izglītības ministra 25.07.1934. rīkojums Nr.146. *Valdības Vēstnesis*, 15.08.1934., Nr.181, 1.lpp.
84. Izglītības Ministrijas iekārta. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1920, Nr.1, 54.lpp.
85. Izglītības ministrijas iekārta. *Valdības Vēstnesis*, 30.12.1929., Nr.294, 1.,2. lpp.
86. *Latvijas Republikas [IV] Saeimas Stenogrammas*. VII sesijas 16.sēde 1933.gada 12. decembrī. Rīga: Saeimas stenogrāfu birojs,1933, 749. – 754 .sl.
87. Latvijas Republikas Satversme. *Valdības Vēstnesis*, 30.06.1922., Nr. 141, 1. – 3.lpp.
88. Latvijas Tautas Padomes politiskā platforma. *Latvijas Pagaidu Valdības likumu un rīkojumu krājums*. 1. burtnīca, 15.07.1919, 2.,3.lpp.
89. *Latvijas Tautas Padomes stenogrammu satura rādītājs (59 sēdes) (no 1918. gada 18. novembra līdz 1920. gada 18 martam)*. Sastādījis H. Kārklīņš, Rīga: Latvijas Republikas Saeimas izdevums, 126 lpp.
90. Likums par Skolu konvenciju starp Latviju un Igauniju. *Valdības Vēstnesis*, 16.06.1934., Nr.132, 1. lpp.
91. Likums par konvenciju skolu lietās starp Latviju un Lietuvu. *Valdības Vēstnesis*, 09.04.1931., Nr.77, 1. lpp.
92. Likums par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 17.12.1919., Nr. 88, 1., 2. lpp.
93. Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu. *Valdības Vēstnesis*, 18.12.1919., Nr. 89, 1. lpp.

94. Likums par pavalstniecību. *Likumu un valdības rīkojumu krājums*, 10. burtnīca, 27.10.1919.,131.,132. lpp.
95. Likums par tautas izglītību. *Valdības Vēstnesis*, 17.07.1934., Nr.156, 1.–5. lpp.
96. Mācības valoda Latvijas skolās un skolotāju ievēlēšana. *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un rīkojumu krājums*, 2. burtnīca, 25.07.1919., 20. lpp.
97. Mazākuma tautību skolu pārraudzība. *Valdības Vēstnesis*, 06.02.1923., Nr.29, 1. lpp.
98. Mazākuma tautību pamatskolās 1935./1936. mācības gadā lietošanai atļauto mācības grāmatu saraksts. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1935, Nr.9, 254., 255., 259. lpp.
99. Mazākuma tautību pamatskolās 1935./1936. mācības gadā lietošanai atļauto mācības grāmatu saraksts. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1935, Nr.12, 652. lpp
100. Ministru kabineta 1921. g. 18. oktobra sēde. *Valdības Vēstnesis*, 19.10.1921., Nr.237, 3.lpp.
101. Ministru kabinetā sēde 1927. gada 18. janvārī. *Valdības Vēstnesis*, 19.01.1927., Nr.14, 3.lpp.
102. Ministru kabineta 1929. g. 2. janvāra sēde. *Valdības Vēstnesis*, 03.01.1929., Nr.2, 2. lpp.
103. Ministru kabineta 1934. 19. jūlija sēde. *Valdības Vēstnesis*, 20.07.1934., Nr.159, 1. lpp.
104. Noteikumi par Brīvības pieminekļa Izglītības ministrijas žīdu izglītības pārvaldes apakškomiteju. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1930, Nr.1, 111. lpp.
105. Noteikumi par jaukta tautību sastāva obligatorisku skolu pārņemšanu skolu departamenta pārziņā. *Valdības Vēstnesis*, 07.11.1923., Nr.247, 1. lpp.
106. Noteikumi par latviešu valodas, Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas gala pārbaudījumiem mazākuma tautību pamatskolās. *Valdības Vēstnesis*, 23.04.1932., Nr.90, 1.lpp.
107. Noteikumi par Latvijas vēstures un Latvijas ģeogrāfijas stundu skaitu mazākuma tautību skolās. *Valdības Vēstnesis*, 07.09.1934., Nr.201, 1. lpp.
108. Noteikumi par mazākuma tautību skolotāju pārbaudīšanu valsts valodas prašanā. *Valdības Vēstnesis*, 10.06.1932., Nr.128, 1. lpp.
109. Noteikumi par obligātorisko skolu skolotāju cenzēšanas komisiju un skolotāju apliecību izsniegšanu. *Valdības Vēstnesis*, 31.12.1931., Nr.294, 2. lpp.
110. Noteikumi par obligātorisko skolu skolotāju pārbaudījumu komisiju. *Valdības Vēstnesis*, 31.12.1931., Nr.294, 2. lpp.
111. Noteikumi par skolu grāmatu novērtēšanu. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1923, Nr.2, 231. lpp.
112. Noteikumi par skolu grāmatu novērtēšanu. *Valdības Vēstnesis*, 12.02.1935., Nr.36, 1. lpp.

113. Noteikumi par tiesību iegūšanu mācīt mazākuma tautību obligātoriskās mācības iestādēs latviešu valodu, Latvijas vēsturi un Latvijas ģeogrāfiju. *Valdības Vēstnesis*, 10.06.1932., Nr.128, 1., 2. lpp.
114. Pārgrozījumi Izglītības ministrijas iekārtas likumā. *Valdības Vēstnesis*, 14.07.1934., Nr.154, 1. lpp.
115. Pārgrozījums likumā par Latvijas izglītības iestādēm. *Valdības Vēstnesis*, 02.11.1928., Nr.249, 3. lpp.
116. Rīgas apgabaltiesas reģistrācijas nodaļas paziņojums. *Valdības Vēstnesis*, 26.02.1925., Nr.46., 5. lpp.
117. Rīkojums par latviešu valodas programmas mazākuma tautību pamatskolām un Latvijas ģeogrāfijas un vēstures programmas mazākuma tautību pamatskolās ieviešanu. *Valdības Vēstnesis*, 25.08.1925., Nr.188, 2. lpp.
118. Rīkojums par latviešu valodas un vēstures mācīšanu. *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un rīkojumu krājums*, 5. burtnīca, 09.08.1919., 65. lpp.
119. Rīkojums par Latvijas ģeogrāfijas un vēstures pasniegšanu minoritatu pamatskolās. *Valdības Vēstnesis*, 14.11.1924., Nr.260, 1. lpp.
120. Rīkojums par minoritatu pamatskolu skolotāju pārbaudīšanu valsts valodas prašanā. *Valdības Vēstnesis*, 04.09.1922., Nr.197, 2.lpp.
121. Rīkojums par mācību programmām mazākuma tautību pirmskolās, pamatskolās un papildu skolās. *Valdības Vēstnesis*, 10.06.1932., Nr.128, 2. lpp.
122. Rīkojums par pamatskolu programmām. *Valdības Vēstnesis*, 01.10.1936., Nr.223, 1. lpp.
123. Rīkojums par skolas darba iekārtošanu baltkrievu vidus-, arodu un pamatskolās 1928. 29. II mācības pusgadā. *Valdības Vēstnesis*, 11.02.1929., Nr.34, 1. lpp.
124. Rīkojums par skolas darbu iekārtošanu žīdu bērnu dārzos, pamatskolās, ģimnāzijās un komercskolās 1931./32. mācības gadā. *Valdības Vēstnesis*, 24.08.1931., Nr.187, 2. lpp.
125. Skolas darbu iekārtošana baltkrievu vidus-un pamatskolās 1927./ 28. māc. gadā. *Valdības Vēstnesis*, 12.11.1927., Nr.255, 1. lpp.
126. Skolu departamenta rīkojums par pamatskolu stundu plāniem un programmām. *Valdības Vēstnesis*, 01.10.1936., Nr.223, 1. lpp.

Raksti presē

127. Adamovičs, L. Jaunā laikmeta mācības grāmata. *Jaunākās Ziņas*, 01.08.1936., Nr.171, 7. lpp.

128. Dēķens, K. Par valodas nozīmi audzināšanā. *Par Mūsu Valodu*. LŽSCO vienreizējs izdevums, 1927, 2. lpp.
129. Galiņš, J. Skolas mācības grāmata. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1934, Nr.7/8, 31. – 35. lpp.
130. Izglītības Ministrijas centrālo iestāžu darbinieku saraksts. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1920, Nr.3, 286. –288. lpp.
131. Iz Latvijas žīdu Skolu Centrālās Organizācijas dzīves. *Par Mūsu Valodu*, LŽSCO vienreizējs izdevums, 1927, 6. lpp.
132. Krolls, O. Mazākumu tautību teātri Latvijā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1930, Nr.11, 511., 512. lpp.
133. Latvijas žīdu skolām, izglītības un kultūras iestādēm, skolu jaunatnei un vecākiem. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1930, Nr.1, 112. lpp.
134. Latvijas žīdu Skolu Centrālā Organizācija. *Par Tautu un Valodu*, vienreizējs izdevums, 1925, 4. lpp.
135. Nacionālo minoritatu jautājums. *Līdums*, 22.11.1918., Nr. 221, 1.lpp.
136. Pētersons, Ed. Autoritāte un brīvība atjaunotās Latvijas skolā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1936, Nr.1, 124. – 138. lpp.
137. Priede, J. Valsts aizsardzībai spējīgas jaunatnes audzināšana. *Latvijas Kareivis*, 12.02.1937., Nr. 35, 2. lpp.
138. Priede, J. Valsts aizsardzībai spējīgas jaunatnes audzināšana. Noslēgums. *Latvijas Kareivis*, 13.02.1937., Nr. 36, 2. lpp.
139. Skolotāju pārstāvja J. Bērziņa atsauksme. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1923, Nr.12, 1442. – 1446. lpp.
140. Tichovskis, H. Latviešu valodas programma. *Latvijas Skola*, 1940, Nr.4, 356. – 361. lpp.
141. Ziedoņi Brīvības piemineklim. *Valdības Vēstnesis*, 04.11.1930., Nr.250, 1. lpp.
142. Белорусские Правительственные годовичные Педагогические курсы для подготовки учителей в основной школе. *Сегодня*, 11.11.1923., Nr.251, с. 9.
143. Вопрос о Русских Педагогических Годичных Курсах. *Школа и Жизнь*, 25.07.1926., Nr.1, с. 13, 14
144. Доклад аб вучыцельскіх курсах у Рызе. *Беларуская школа у Латвіі*, 1926, Nr.2, с. 19.
145. Малады беларус. Лыжка дзегцю у бочцы меду. *Беларуская Школа у Латвіі*, 1926, Nr.2, с. 9,10.

146. Тихоницкий, Е. Основы национального воспитания. *Родная Школа*, 1931, Nr.5, 19.-23. lpp.

Gadagrāmatas un gada pārskati

147. *Die Verwaltung des deutschen Bildungswesens Lettlands 1920-1930. Ein Tätigkeitsbericht.* Rīga: Buchdruckerei R. Ruez u. Co., 1929. – 146 S.
148. Iz vācu izglītības pārvaldes darbības pārskata. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1920, Nr.7, 50. – 55. lpp.
149. Krievu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1928, Nr.11, 385.–387. lpp.
150. Krievu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1933, Nr.2, 378.–381. lpp.
151. *Latviešu skolotāju delegātu kongresa darbība un lēmumi Tērbatā no 8.-13. jūnijam 1917.g.* Tērbata, Bergmaņa druk., 1917. – 10.lpp.
152. Poļu izglītības pārvaldes pārskats. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1928, Nr.11, 388. – 389. lpp.
153. Vācu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1928, Nr.11, 382. – 384. lpp.
154. Vācu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1933, Nr.2, 377. – 378. lpp.
155. Žīdu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1928, Nr.11, 389. – 390. lpp.
156. Žīdu izglītības pārvalde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1933, Nr.2, 381. – 383. lpp.
157. Wachsmuth, W. *Von deutscher Arbeit in Lettland 1918-1934.* Band 2. Die autonome deutsche Schule 1920 – 1934. Mit einem Anhang: Das Herder – Institut zu Riga. Köln: Comel Verlag, 1951–1953. 430 S.
158. Wachsmuth, W. *Wege, Umwege, Weggenossen.* Lebenserinnerungen eines Balten 1876–1950. München: Winkler - Verlag 1954., 387 S.
159. *Русские университетские курсы в Латвии (1921–1926).* Рига: Дзинтарс, 1926. – 30 с.

Statistika

160. Kronlins, J. *Latvijas skolas 1930./1931. mācības gads.* Rīga: Izglītības Ministrijas Mēnešraksta novilkums, 1931, 11., 12. lpp.
161. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1920.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1921, 40. lpp.
162. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1921.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1922, 52. lpp.
163. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1922.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1923. 25. lpp.
164. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1923.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1924, 32. lpp.

165. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1924.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1925, 45. lpp.
166. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1925.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1926, 34. lpp.
167. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1926.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1927, 49. lpp.
168. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1927.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1928, 37. lpp.
169. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1928.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1929, 39. lpp.
170. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1929.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1930, 46. lpp.
171. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1930.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1931, 56. lpp.
172. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1931.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1932, 43. lpp.
173. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1932.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1933, 35. lpp.
174. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1933.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1934, 30. lpp.
175. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1934.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935, 47. lpp.
176. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1935.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936, 41. lpp.
177. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1936.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937, 39. lpp.
178. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1937/1938.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938, 39. lpp.
179. *Latvijas statistiskā gada grāmata 1939.* Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939, 36. lpp.
180. *Statistikas tabulas.* Rīga: Latvijas PSR Tautsaimniecības statistikas pārvalde, 1940, 38. lpp.

Publicētie mācību priekšmetu un stundu plāni, programmas

181. *Auszug aus den Lehrplänen für die Deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands, Verfasst von den Fachsektionen der Ortsgruppe Riga des Deutsch-Baltischen Lehrerverbandes in Lettland.* Herausgegeben von der Verwaltung des deutschen Bildungswesens. Riga: Verlag der Akt. Ges. Walters & Rapa, 1928. – 82 S.
182. Baltkrievu pamatskolu stundu plāni 1923./24. mācības gadā. *Valdības Vēstnesis*, 12.10.1923., Nr.226, 1. lpp.
183. Baltkrievu pamatskolu stundu plāni 1924./25. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, 21.08.1924., Nr.188, 1.lpp.
184. Baltkrievu pamatskolu stundu plāni 1925./26. māc. gadam. *Valdības Vēstnesis*, 19.08.1925., Nr.183, 2. lpp.
185. Baltkrievu pamatskolu stundu plāni 1928./29. māc. gadam. *Valdības Vēstnesis*, 04.08.1928., Nr.173, 1. lpp.
186. Izglītības ministrijas krievu izglītības pārvaldes pamatskolu stundu plāns 1924./25. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, 09.08.1924., Nr.178, 2. lpp.

187. Izglītības Ministrijas Krievu izglītības pārvaldes pamatskolu stundu plāns uz 1923./24. mācības gadu. *Valdības Vēstnesis*, 16.10.1923., Nr.229, 2. lpp.
188. Izglītības ministrijas pārziņā stāvošu vispārīzglītojošo skolu stundu plāni. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1920, Nr.8, 191., 192. lpp.
189. Krievu izglītības pārvaldes padoto pamatskolu stundu plāns 1925./26. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, 18.08.1925., Nr.182, 2. lpp.
190. Latviešu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, 21.06.1928., Nr. 137, 1. lpp.
191. Latviešu pamatskolu stundu plāns I tips (galvenām kārtām lauku pamatskolām). *Valdības Vēstnesis*, 18.08.1934., Nr. 184, 3. lpp.
192. Latviešu pamatskolu stundu plāns 1925./26. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, 27.07.1925., Nr. 163, 2. lpp.
193. Latviešu skolu stundu plāni 1924./25. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, 08.07.1924., Nr.150, 1. lpp.
194. Latviešu valodas programma mazākuma tautību pamatskolām Latvijā. *Valdības Vēstnesis*, 17.08.1925., Nr.181, 1., 2. lpp.
195. Latvijas ģeogrāfijas un vēstures programma mazākuma tautību pamatskolās (latviešu valodā). *Valdības Vēstnesis*, 17.08.1925., Nr.181, 1. lpp.
196. *Latvijas pamatskolu programmas*. Rīga: IM Mācību līdzekļu nodaļa, 1935. – 221 lpp.
197. *Latvijas tautskolas (pirmskolas, pamatskolas, papildu skolas) programmu projekts*. Rīga: A. Gulbis, 1921. – 136 lpp.
198. *Latvijas tautskolu programma*. Rīga: LETA, 1925. – 337. lpp.
199. *Lehrpläne Deutschen Grund- und Mittelschulen Lettlands, zusammengestellt von der rigaschen deutschen Lehrerschaft*. Herausgegeben von der Verwaltung des deutschen Bildungswesens. Zweite, durchgesehene Auflage. Riga: Verlag der Akt.-Ges. Walters & Rapa, 1923. – 203 S.
200. Mazākuma tautību pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, 15.06.1932. Nr.132, 3. lpp.
201. Pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, 31.08.1935., Nr.197, 5. lpp.
202. Pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, 07.09.1937., Nr.201, 4. lpp.
203. *Pielikums pamatskolu programmām*. Rīga: IM Mācību līdzekļu nodaļa, 1936. – 37 lpp.
204. Poļu pamatskolu stundu plāns 1925./26. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, 19.08.1925., Nr.183, 1. lpp.
205. Poļu pamatskolu stundu plāns 1931./32. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, 03.09.1931., Nr.196, 1. lpp.

206. Stundu plāns 1923./24. mācības gadam poļu pirm- un pamatskolās. *Valdības Vēstnesis*, 26.09.1923., Nr.212, 1. lpp.
207. Stundu plāns vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolām. *Valdības Vēstnesis*, 28.08.1934., Nr.192, 1. lpp.
208. Stundu plāns žīdu pamatskolām ar žīdu – klasisku programmu. *Valdības Vēstnesis*, 03.09.1924., Nr.199, 1. lpp.
209. Stundu sadalījums 1924./25. mācības gadam poļu pirm- un pamatskolās. *Valdības Vēstnesis*, 09.08.1924., Nr.178, 2. lpp.
210. Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, 31.08.1935., Nr.197, 6. lpp.
211. Vācu, krievu, poļu un baltkrievu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, 07.09.1937., Nr.201, 4. lpp.
212. Žīdu klasisko pamatskolu stundu plāni. *Valdības Vēstnesis*, 12.08.1927., Nr.177, 1. lpp.
213. Žīdu klasisko pamatskolu stundu plāni 1925./26. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, 20.08.1925., Nr.184, 1. lpp.
214. Žīdu pamatskolu stundu plāns. *Valdības Vēstnesis*, 12.08.1927., Nr.177, 1. lpp.
215. Žīdu pamatskolu stundu plāns „B”. *Valdības Vēstnesis*, 04.09.1934., Nr.198, 3. lpp.
216. Žīdu pamatskolu stundu plāns „B”. *Valdības Vēstnesis*, 31.08.1935., Nr.197, 6. lpp.
217. Žīdu pamatskolu stundu plāns „B”. *Valdības Vēstnesis*, 07.09.1937., Nr.201, 5. lpp.
218. Žīdu pamatskolu stundu plāns 1923./24. mācības gadā. *Valdības Vēstnesis*, 19.03.1923., Nr. 206, 1. lpp.
219. Žīdu pamatskolu stundu plāns 1925./26. māc. gadam. *Valdības Vēstnesis*, 20.08.1925., Nr. 184, 1. lpp.
220. Žīdu pirm- un pamatskolu stundu plāni 1924./25. mācības gadam. *Valdības Vēstnesis*, 13.08.1924., Nr.181, 1. lpp.
221. *Праграма на гісторыі Латвіі для беларускіх пачатковых школ*. Рыга: Выданье Беларускага Аддзелу пры Міністэрстве Асьветы ў Латвіі, 1926. – 14 с.

Latviešu valodas mācību grāmatas

222. Bērziņš, E. *Mūsu draugs. Latviešu valodas mācības grāmata cittautiešu pamatskolām. I daļa. Ievads runā, lasīšanā un rakstīšanā*. Red. S. Svenne. Rīga: A. Gulbja apgādiens, 1930. – 150 lpp.
223. Bērziņš, E. *Mūsu draugs. Latviešu valodas mācības grāmata cittautiešu pamatskolām. II daļa*. Red. S. Svenne. Rīga: A. Gulbja apgādiens, 1932. – 152 lpp.

224. Bērziņš, E. Mūsu draugs. *Latviešu valodas mācības grāmata cittautiešu pamatskolām. III daļa*. Red. S. Svenne. Rīga: A. Gulbis, 1933. – 253 lpp.
225. Melnalksne, A. *Es lasu latviski. Pirmā lasāmā grāmata cittautiešu skolām*. Valmiera: Cēsis: Dūnis, 1922. – 147 lpp.
226. Melnalksne, A. *Es lasu latviski. Otrā lasāmā grāmata cittautiešu skolām*. Valmiera: Cēsis: Dūnis, 1923. – 194 lpp.
227. Melnalksne, A. *Latvju valoda. Otrā lasāmā grāmata cittautiešu skolām*. Rīga: Jessens, 1924. – 159 lpp.
228. Melnalksne, A. *Latvju rakstniecība: Lasāma grāmata pamatskolas otrās pakāpes klasēm*. Rīga: Jessens, 1925., – 256 lpp.
229. Ratermane, A., Kaķis, E. *Latviešu gramatika: Skaņu, vārdu un teikumu mācība*. 4. iesp., Rīga: Valters un Rapa, 1938. – 171 lpp.
230. Ratermane, A., Kaķis, E. *Runāsim latviski! Latviešu valodas mācību grāmata sveštautiešu skolām*. 1. mācības gads. 7. steriotipētais iespiedums. Rīga: Valters un Rapa, 1935. – 106 lpp.
231. Ratermane, A., Kaķis, E. *Runāsim latviski! Latviešu valodas mācību grāmata mazākuma tautību skolām*. 2. klases kurss pēc 1935. gada programmas. 6. revidētais iesp. - Rīga: Valters un Rapa, 1936. – 119 lpp.
232. Ratermane, A., Kaķis, E. *Runāsim latviski! Latviešu valodas mācību grāmata mazākuma tautību skolām*. 3. klases kurss. Ar latviešu-vācu vārdnīcu un latviešu-krievu-poļu vārdnīcu. 5. pārstrādātais iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1936. – 152 lpp.
233. Ratermane, A., Kaķis, E. *Runāsim latviski! Latviešu valodas mācību grāmata mazākuma tautību skolām*. 4. klases kurss. Ar latviešu-vācu vārdnīcu un latviešu-krievu-poļu vārdnīcu. 6. pārstrādātais iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1936. – 202 lpp.
234. Ratermane, A., Kaķis, E. *Runāsim latviski! Latviešu valodas mācību grāmata sveštautiešu skolām*. 5. daļa, 5. klases kurss. 3. iespiedums. Rīga: Valters un Rapa, 1938. – 151 lpp.
235. Ratermane, A., Kaķis, E. *Runāsim latviski! Latviešu valodas mācību grāmata sveštautiešu skolām*. 5. daļa, 5. klases kurss. Ar latviešu-vācu vārdnīcu un latviešu-krievu-poļu vārdnīcu. 4. pārstrādātais iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1936. – 148 lpp.
236. Ratermane, A., Kaķis, E. *Runāsim latviski! Latviešu valodas mācību grāmata sveštautiešu skolām*. 6. daļa, 6. klases kurss. Ar latviešu-vācu vārdnīcu un latviešu-krievu-poļu vārdnīcu. 4. pārstrādātais iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1936. – 194 lpp.

237. Stengrevics, D. *Latviešu ābece un valodas mācība cittautu skolām*. Liepāja: Liepājas izglītības biedrība 1919. – 64 lpp.

Latvijas vēstures mācību grāmatas

238. Birkerts, A. *Latvijas vēsture. I daļa. Pamatskolu kurss*. Rīga: Kultūras balss, 1920. – 127 lpp.
239. Dreimanis, P. *Latvijas vēsture. Mazākuma tautību skolām*. Rīga: Valters un Rapa, 1927. – 94 lpp.
240. Ehler, E. *Bilder aus der Geschichte Lettlands: Von der Vorzeit bis zur Gegenwart: Für deutsche Grundschulen in Lettland*. Rīga: S.n., 1934. – 55 S.
241. Ehler, E. *Bilder aus der Heimatgeschichte: Von den Anfängen bis zur Gegenwart: Für deutsche Grundschulen in Lettland*. Libau: Meyer, 1932. – 52 S.
242. Lange, G. *Īsa Latvijas vēsture. Cittautiešu skolām*. Rīga: Valters un Rapa, 1926. – 90 lpp.
243. Lange, G. *Īsa Latvijas vēsture. Cittautiešu skolām*. 2. pārlabotais, papildinātais izd. Rīga: Gudkovs, 1931. – 83 lpp.
244. Svenne, O. *Īsa Latvijas vēsture latvju un cittautiešu skolām*. 3. pārstrādātais izd. Rīga: Ozoliņš, 1927. – 80 lpp.
245. Svenne, O. *Īsa Latvijas vēsture latvju un cittautiešu skolām*. 2., pārstr. izd., pielairots jaunākai pamatsk. progr. Rīga: Ozoliņš, 1925. – 84 lpp.
246. Swenne, O. *Zarys historji Lotwy: Dla szkol powszechnych*. Rīga: Izglītības ministrija, 1933. – 72 lpp.
247. Zālītis, F. *Latvijas vēsture pamatskolai*. 8., ster. iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1936. – 260 lpp.
248. Биркертс, А. *Малая история Латвии. Учебное пособие для младшего школьного возраста*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1995. – 141 с.
249. Ланге, Г. *История Латвии. Курс основной шк.*, 1922. – 62 с.
250. Ланге, Г. *Рассказы из истории Латвии*. 2-е изд., исправленное и дополненное. Рига: Цымлов, 1926. – 46 с.
251. Ланге, Г. *Рассказы из истории Латвии*. 3-е изд., перераб. Рига: Гудков, 1931. – 52 с.
252. Свэннэ, О. *Кароткая гісторыя Латвіі для беларускіх пачатковых школ*. Пер. П. Массальскі. Rīga: Izglītības ministrija, 1933. – 104 с.

253. Свэннэ, О. *Учебник истории Латвии. Систематический курс для основных и средних школ.* Рига : Озолин, 1922. – 102 с.

254. Свэннэ, О. *Учебник истории Латвии. Элементарный курс.* 3.изд., перераб. Рига: Озолин, 1926. – 62 с.

Latvijas ģeogrāfijas mācību grāmatas

255. Adamovičs, F. *Dzimtenes mācība : Ģeogrāfija pamatskolas 3.kl. kurss.* Rīga: Valters un Rapa, 1926. – 66 lpp.

256. Adamovičs, F. *Latvijas ģeogrāfija un pirmās ziņas no vispārējās ģeogrāfijas: Pamatskolas 4.kl. kurss.* Rīga: Valters un Rapa, 1929. – 116 lpp.

257. Adamovičs, F. *Latvijas ģeogrāfija ar dažām papildu ziņām : Pamatskolas 4.kl. kurss.* 2. iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1930. – 123. lpp.

258. Adamovičs, F. *Eiropa un matemātiskā un fiziskā ģeogrāfija: Pamatsk.5.kl.ģeogrāfijas kurss / Pārstrād. J. Gregors.* 11.iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1939. – 128 lpp.

259. Adamovičs, F. *Āreiropas zemes: Āfrika, Āzija, Amerika, Austrālija: Ģeogrāfija pamatskolai: 5.kl.kurss.* Rīga: Valters un Rapa, 1925. – 130 lpp.

260. Adamovičs, F. *Āreiropas un Latvijas ģeogrāfija: Pamatskolas 6.kl. kurss / Pārstrād. Jānis Gregors.* 10. iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1938. – 190 lpp.

261. Lapiņš, J. *Latvijas ģeogrāfijas kurss pamatskolām. Kaimiņu valstis: Zemes ārpus Eiropas.* 4. mācību gads. 2., pārlab. un papild. izd. Valmiera; Cēsis: Dūnis, 1924. – 118 lpp.

262. Tomāss, E., Bokalders, J. *Āreiropas un Latvijas ģeogrāfija. Pamatskolas 6.klasei.* 7.iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1938. – 185 lpp.

263. Tomāss, E., Bokalders, J., Novoselovs, J. *Āreiropas un Latvijas ģeogrāfija. Pamatskolas 6.klasei.* 3., pārlab. un papild. izd. Rīga: Valters un Rapa, 1935. – 175 lpp.

264. Tomāss, E., Novoselovs, J. *Darbu burtnīca Latvijas ģeogrāfijā.* 15. iespiedums. Rīga: Valters un Rapa, 1936. – 35 lpp.

265. Tomāss, E., Novoselovs J., *Latvijas ģeogrāfija.* Rīga: Valters un Rapa, 1925. – 80 lpp.

266. Tomāss, E., Novoselovs, J. *Latvijas ģeogrāfija: Latviešu – vācu – krievu vārdnīca.* Sastādījusi L. Klēmane. Rīga: Valters un Rapa akc. sab., 1927. – 16 lpp.

267. Tomāss, E., Novoselovs, J. *Latvijas ģeogrāfija ar fizisko ģeogrāfiju un īsu pasaules daļu apskatu.* 4. iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1927. – 120 lpp.

268. Tomāss, E., Novoselovs, J. *Latvijas ģeogrāfija ar ziņām no vispārīgās ģeogrāfijas. Pamatskolas 4.klases kurss.* 11., pārlab. un papild. iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1935. – 135 lpp.

269. Tomāss, E., Novoselovs, J. *Latvijas ģeogrāfija mazākumtautību skolām*. 5. iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1929. – 80 lpp.
270. Tomāss, E., Novoselovs, J. *Latvijas ģeogrāfija mazākumtautību skolām*. 10. iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1934. – 85 lpp.
271. Tomāss, E. *Europa i kraje pozaeuropejskie. Geografia dla 5 i 6 kl. szkoly podstawowej*. Tulk. Wilhelmina Wilczynska. Rīga: Izglītības ministrija, 1937. – 236 s.
272. Tomāss, E. *Latvijas ģeogrāfija ar ziņām no vispārīgās ģeogrāfijas. Pamatskolas 4.klases kurss*. 17. iesp. Rīga: Valters un Rapa, 1939. – 142 lpp.
273. Новоселов, Ю. *География Латвии. Очерк*. Рига: Вальтерс и Рапа, 1923. – 143 с.
274. Новоселов, Ю. *Латвия. Географический очерк*. 2-е изд. Рига: Вальтерс и Рапа, 1926. – 118 с.
275. Новоселов, Ю. *Начальный курс географии*. Рига : Вальтерс и Рапа, 1923. – 55 с.
276. Новоселов, Ю. *Первые уроки географии в Латвии*. Рига: Вальтерс и Рапа, 1923. – 87с.
277. Пігулеўскі, В. *Географія. Курс III кл.* Рыга:Выданье Беларускага Адделу пры Міністэрстве Асьветы Латвіі,1928. – 104 с.

Enciklopēdijas, leksikoni un vārdnīcas

278. *Brockhaus Enzyklopädie*. Band 14. – Mannheim, 1991.
279. *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 11. sējums, Rīga: A. Gulbis, 1935.
280. *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 13. sējums, Rīga: A. Gulbis, 1936.
281. *Lexikon der Pädagogik*. III Band. Freiburg, Basel, Wien: Herder, 1965. 222 S.
282. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. R.: Zvaigzne ABC, 2000. – 248 lpp.

Literatūras saraksts

283. Adamovičs, L. *Skolu lietas Latvijā (1919–1927)*. Rīga: Ģenerālkomisija Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīvā, 1927. – 24 lpp.
284. Apine, I. *Balkrieivi Latvijā*. Rīga: LZA Filozofijas un socioloģijas institūts, 1995., – 90 lpp.
285. Ausejs, L. Mūsu skolu sistēma. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1921, Nr.1, 379. – 382. lpp.
286. Barteles, T. Izmaiņas mazākumtautību politikā pēc Pirmā pasaules kara. *Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes XII Zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture. VI sējums, I daļa*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes izdevniecība Saule, 2003. –21. – 28.lpp.

287. Baumanis, A. Skolu, skolēnu un skolotāju skaita izmaiņas vispārējās izglītības sistēmas laikā no 1920. gada līdz 1995. gadam. *Latvijas Vēsture*, Nr.2,1998, 61. – 62. lpp.
288. Broks, A. Geske, A., Grīnfelds, A. u.c. *Izglītības indikatoru sistēmas*. Rīga: Mācību grāmata,1998. – 279 lpp.
289. Butulis, I. Ulmaņa apvērsumam — 70 gadi. *Lauku avīze*, 15.05.2004. <http://www.apollo.lv/portal/printit/20117/0> Skatīts 2009.gada 15. decembrī.
290. *Demokrātijas pamati*. LU Politikas zinātnes katedra; Zin. red. E. Semanis. Rīga:Zinātne, 1993. – 59.lpp.
291. Diaz, J. Integration: A Basic Definition and Methodological Strategy. Multiculturalism in the Nordic, 1995, 199. – 211.lpp.
292. Dravnieks, F. Fricis Adamovičs. *Ģeografiski Raksti = Folia Geographica*. Rīga: Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 1933, Nr.5, 245. lpp.
293. Dribins, L. *Eiropas valstu minoritāšu tiesības. Vēsturisks apskats*. Eiropas padomes Informācijas un dokumentācijas centrs. Rīga: Tiesiskās informācijas centrs. 1998. – 123 lpp.
294. Dribins, L. *Etniskās un nacionālās minoritātes Eiropā. Vēsture un mūsdienas*. Rīga: Eiropas Padomes Informācijas birojs; Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2004. – 271 lpp.
295. Dribins, L. *Nacionālais jautājums Latvijā 1850-1940*. Rīga,1997. – 207 lpp.
296. Dribins, L., Gūtmanis, A., Vestermanis, M. *Latvijas ebreju kopiena: Vēsture, traģēdija, atdzimšana*. Rīga: LU Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. – 104 lpp.
297. Dribins, L. Spārītis, O. *Vācieši Latvijā*. Rīga: LZA Filozofijas un socioloģijas institūts, 2000,. – 271 lpp.
298. Gudjons, H. *Pedagoģijas pamatatziņas*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. – 394 lpp.
299. Jezovitovs, K. Par baltkrieviem un lielkrieviem Latvijā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1923, Nr.1, 55. – 61. lpp.
300. Jēkabsons, Ē. *Poļi Latvijā*. Rīga: LZA Filozofijas un socioloģijas institūta Etnisko pētījumu centrs, 1996. – 166 lpp.
301. Juškāne, G. *Mazākumtautību skolu politika Latvijā un ebreju skola: vēsturiskā pieredze un attīstības tendences*. Maģistra darbs. Rīga: LU, PPI, 1999. – 53 lpp.
302. Kemps, F. *Latgales likteņi*. Rīga: Avots, 1991. – 207 lpp.
303. Kessler, W. Die gescheiterte Integration. Die Minderheitenfrage in Ostmitteleuropa 1919–1939. Aus: *Ostmitteleuropa zwischen den beiden Weltkriegen (1918-1939). Stärke und Schwäche der neuen Staaten, nationale Minderheiten*. Marburg, 1997, S.161. – 188.
304. Kimminich, O. *Das Recht auf die Heimat*. Bonn,1989. – 162 S.

305. Komenskis, J.A. *Lielā didaktika*. Rīga: Zvaigzne, 1992. – 231 lpp.
306. Kopeloviča, A., Žukovs, L. *Ebreju izglītība Latvijā parlamentārās republikas 20-tos gados*. <http://www.lu.lv/jsc/pilsetas/vidzeme/izglitiba1920/> Skatīts 2010. gada 15. maijā.
307. Kopeloviča, A., Žukovs, L. *Lehrerbildung für die Grundschulen der Minoritäten während der Parlamentarischen Republik in Lettland (1919–1934)*. No: *Pedagoģija 20. gadsimta mainīgajos vēsturiskajos apstākļos Baltijas valstīs. Starptautiskās zinātniskās konferences zinātnisko rakstu krājums*. Baltijas Pedagoģijas vēsturnieku asociācija. Rīga: RaKa, 2009, 193. – 216. lpp.
308. Kroders, A. *Par minoritatu autonomiju*. Rīga: Latvju Kultura, 1924. – 30., 31. lpp.
309. Ķeniņš, A. Mūsu izglītības politika. *Centra Balss*, 18.06.1932., Nr.24, 1.,2.lpp.
310. Ķestere, I. *Pedagoģijas vēsture: Skola, skolotājs, skolēns*. – R.: Zvaigzne ABC, 2005. – 181 lpp.
311. Lagzdiņa, D., Ķestere, I. *Atis Ķeniņš – dzīvesdarbība, devums izglītībā un kultūrā, (1874–1961)*. No: *Laikmets un personība: 10. rakstu krājums*. LR Izglītības un zinātnes ministrija, Latvijas Universitāte. Rīga: RaKa, 2008, 160. – 217.lpp.
312. Lamey, B. *Die Minderheiten in Lettland*. Riga, Berlin: Bernhard Lamey – Verlag., 1931.– 43 S.
313. *Latvijas iedzīvotāju izglītība. 2. turpinājums. Valdības Vēstnesis*, 16.08.1926., Nr.180, 2.lpp.
314. Laserson, M. *Staat, Souveränität und Minorität*. Riga: Berlin: Bernhard Lamey Verlag, 1927. – 86 S.
315. Loeber, D.A. *Die Minderheitenschutzverträge – Entstehung, Inhalt und Wirkung. Aus: Ostmitteleuropa zwischen den beiden Weltkriegen (1918–1939). Stärke und Schwäche der neuen Staaten, nationale Minderheiten*. Marburg, 1997. – S.189–200.
316. *Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne*. Sast. L. Dribins, Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts, 2007. – 326 lpp.
317. Mežgailis, B., Gailītis, V. *Latvijā dzīvojošie etnosi un to cilvēku skaits 1897.–1989. gadā*. Rīgā: Latvijas statistikas institūts, 1993. – 30. lpp.
318. Novoselovs, J. Ģeogrāfijā illūstratīvais materiāls. *Ģeografiski Raksti = Folia Geographica*. Rīga: Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 1929, Nr.1–4, 102.,103.lpp.
319. Obšteins, K. *Pedagoģijas vēsture. 2.daļa*. Rīga: Valters un Rapa, 1932. – 193 lpp.
320. Rubenis, A. *Latvijas skola laikmetu griežos 1917. – 1941*. Valmiera: Liesma, 1992. – 424 lpp.

321. Saleniece, S. *Latvijas Republikas skolu politika 1918. – 1934.* Daugavpils, 1994. – 202 lpp.
322. Skolas grāmatu novērtēšanas komisijas atsauksmes un spriedumi. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1924, Nr.1, 106. lpp.
323. Skolas grāmatu novērtēšanas komisijas lēmumi. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1924, Nr.12, 652. – 655. lpp.
324. Skujenieks, M. *Latvija. Zeme un iedzīvotāji.* Rīgā: A. Gulbja apgādniecība, 1927. – 752 lpp.
325. Staris, A., Ūsiņš V. *Izglītības un pedagogijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā.* Rīga: Zinātne, 2000. – 307 lpp.
326. Staris, A., Ūsiņš, V., Žukovs, L. *Skolas un izglītība Latvijā (1900–1920): Teorija, prakse.* LU, Pedagoģijas un psiholoģijas institūts. Rīga: RaKa, 2000. – 155 lpp.
327. Stranga, A. *Ebreji un diktatūras Baltijā (1926 – 1940).* Rīga: LU Jūdaikas studiju centrs, 2002. – 25. –55.lpp.
328. Students, J.A. *Vispārīgā paidagōģija. Zinātne un māksla sevis un citu audzināšanā.* 1.daļa. Rīga: RaKa, 1998. – 329 lpp.
329. Šīmanis, P. *Eiropas problēma. Rakstu izlase.* Rīga: Vaga, 1999. – 175 lpp.
330. *The School in Society. Studies in the Sociology of Education.* Edited by S.D Sieber and D.E. Wilder. New-York, 1973, 13. lpp.
331. Ther, Ph. Chancen und Untergang einer multinationalen Stadt: Die Beziehungen zwischen den Nationalitäten in Lemberg in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. No: *Ther, Ph., Sundhaussen H. (Hrsg.) Nationalitätenkonflikte im 20. Jahrhundert. Ursachen von interethnischer Gewalt im Vergleich.* – Wiesbaden, 2001. – S.123–124.
332. Tomass, E. Likums par mazākuma tautību skolu iekārtu Latvijā. *Latvijas Skola*, 1920, Nr.1–3, 76. – 79. lpp.
333. Tomāss, E. Literatūras un lasāmgrāmatu izmantošana. *Ģeografiski Raksti = Folia Geographica.* Rīga: Latvijas Ģeografijas biedrība, 1929., Nr.1–4, 100., 101. lpp.
334. Vācu frakcijas iesniegums pret izglītības ministra rīkojumiem. *Centra Balss*, 12.08.1932., Nr.31, 2. lpp.
335. Volkovs, V. *Krievi Latvijā.* Rīga: LZA Filozofijas un socioloģijas institūts, 1996. – 142 lpp.
336. Zusāne, A. J. A. *Komenska idejas Latvijā.* Rīga: RaKa, 2000. – 137 lpp.
337. *Беларускі працэс у Латвіі.* Рьга: Адбїтка з газэты «Голос Беларуса», 1925. – 78 с.

338. Биркертс, А. *Малая история Латвии. Учебное пособие для младшего школьного возраста*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1995. – 141 с.
339. Будзька Эдзюк (Эдвард) Адамавіч. <http://www.adradjency.narod.ru/zahod/budzka.html> Skatīts 2010. gada 4. augustā
340. Екабсонс, Э. Белорусы в Латвии в 1918–1940 годах. Из: *Беларуская дыяспара як пасяродніца ў дыялогу цывілізацый: Матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў «Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый»*. «Беларускі кнігазбор», Мінск, 2001. <http://lib.zbsb.org/node/84> Skatīts 2010. gada 14. jūlijā.
341. Заварина, А. *Русское население Восточной Латвии во второй половине XIX - начале XX века*. Рига: Зинатне, 1986. – 246 с.
342. Запесоцкий, А. *Образование: философия, культурология, политика*. Москва: Наука, 2002. – 456 с.
343. Клеша, Е. Кто против Культурной автономии меньшинств. *Родная Школа*, 1931, №.5, с. 82–84
344. Ковальчук, С. Природа знать не знает о былом. *СМ Сегодня*, 13.07.1994, №.132, с. 7.
345. Лазерсон, М. От национального равноправия к автономии. *Сегодня*, 22.11.1921., №. 266, с. 1.
346. Никифоров, И. *Национально-культурная автономия в Эстонии: повторение пройденного*. <http://npest.wordpress.com/2008/11/24/avtonom/> Skatīts 2008. gada 16. decembrī.
347. Шор, Т. *Культурная автономия евреев в Эстонии: подготовка и введение (1925-1927)*. www.eja.pri.ee/history/kultuuraut.pdf Skatīts 2009. gada 14. oktobrī.

Anotācija

Promocijas darbā „Mazākumtautību pamatizglītība Latvijā (1918–1940)” pētīta mazākumtautību pamatizglītības sistēma Latvijā (1918–1940) un atklāti tās sekmīgas attīstības priekšnoteikumi. Analizējot filozofisko, pedagoģisko un psiholoģisko literatūru, Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentus, izglītības procesu reglamentējošos dokumentus, statistiskos datus, mācību programmas un mācību grāmatas latviešu valodā, Latvijas vēsturē un Latvijas ģeogrāfijā, pirmo reizi kopveselumā izpētīti mazākumtautību pamatizglītības veidošanās priekšnoteikumi, tiesiskais pamatojums, mācību un audzināšanas darba saturs, pārvalde un īstenošana, skolotāju sagatavošana mazākumtautību pamatskolām Latvijā (1918–1940). Vēsturiskās pieredzes analīzē atklāti priekšnoteikumi, kas noteica mazākumtautību pamatizglītības īstenošanu Latvijā pētītajā periodā.

Atslēgas vārdi: pedagoģijas vēsture, mazākumtautību izglītības vēsturiskā attīstība, mazākumtautību pamatizglītība.

Abstract

In the framework of the Doctoral Thesis “ Basic Education for Minorities in Latvia (1918–1940)”, the minority basic education system in Latvia (1918–1940) was studied and prerequisites for its successful development were revealed. Preconditions for the development of minority basic education, its legal basis, the content of education and upbringing, textbooks in the Latvian language, the History of Latvia and the Geography of Latvia, education administration and implementation, teachers’ training for minority primary schools in Latvia (1918–1940) were first analyzed in their interrelation. The analysis of historical experience revealed preconditions determining the implementation of minority basic education in the period under investigation.

Key words: history of pedagogy, historical development of minority education, basic education for minorities

**План уроков для основных школ, подведомственных Русскомк отделу Департамента
меньшинств Латвии Министерства образования¹**

Предмет	Дошк. кл.	Основная школа					
		1.	2.	3.	4.	5.	6.
Закон Божий	-	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)
Русский язык	6	6	6	6	6	5	5
Латышский язык	-	-	4	4	4	4	4
Немецкий язык	-	-	-	4	4	4	4
Французский язык	-	-	-	-	(4)	(4)	(4)
Математика	6	6	5	4	4	6	4
Естествознание	-	-	-	2	2	3	3
География и география Латвии	-	-	-	2	2	2	2
Родиноведение	3	4	4	-	-	-	-
История и история Латвии	-	-	-	2	2	3	3
Рисование	}2	}2	}2	-	-	-	-
Чистописание				-	-	-	-
Гимнастика	}2	2	2	2	2	1	1
Пение		}2	}2	}2	}2	}2	}2
Ручной труд							

Примечание:

1) Предметы, заключенные в скобки, считаются необязательными.

2) Количество часов, обозначенное знаком } распределяются по предметам по усмотрению школьных Советов.

Управляющая отделом О. Лишина

Декабрь 1920 г.

¹ План уроков для основных школ, подведомственных Русскому отделу Департамента Меньшинств Министерства образования. LVVA, 6642.f., 1.apr., 1816.l., 50.lp.

**Ebreju Izglītības pārvaldes izstrādātais mācību plāns ebreju pamatskolām
1920./1921. mācības gadam¹**

Mācību valoda Priekšmeti	Ivrits								Jidišs							
	Pirmsk.		Pamatskola						Pirmsk.		Pamatskola					
	I	II	I	II	III	IV	V	VI	I	II	I	II	III	IV	V	VI
Ivrits	-	8	8	8	5	5	6	6	-	-	6	6	6	5	5	5
Jidišs		-	-	-	-	2	2	2		6	5	4	3	3	3	3
Sarunas (un Dzimt. mācība)	9	3	4	4	-	-	-	-	9	5	3	3	-	-	-	-
Latviešu val.	-	-	-	4	4	4	3	3	-	-	-	4	4	4	3	3
Krievu val.	-	-	-	4	4	3	3	3	-	-	-	-	3	3	3	3
Vācu valoda	-	-	-	-	3	3	3	3	-	-	-	-	-	3	3	3
Matemātika	-	5	5	4	4	4	6	6	-	4	6	5	4	5	6	6
Dabaszinības	-	-	-	-	2	2	3	3	-	-	-	-	2	2	3	3
Ģeogrāfija	-	-	-	-	2	2	2	2	-	-	-	-	2	2	2	2
Vēsture	-	-	-	-	2	2	3	3	-	-	-	-	2	2	3	3
Zīm. un model.	-	-	-	-	2	2	2	2	-	-	-	-	2	2	2	2
Glītrakstīšana	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Dziedāšana	-	2	2	2	1	1	1	1	-	-	1	1	1	1	1	1
Vingrošana	-			2	2	2	2	2	-	-	-	2	2	2	2	2
Rotaļas un dzied.	3	2	2	-	-	-	-	-	3	3	3	-	-	-	-	-
Kopā	12	20	23	28	31	32	36	36	12	18	23	26	31	34	36	36
Mācību valoda Priekšmeti	Krievu valoda								Vācu valoda							
	I	II	I	II	III	IV	V	VI	I	II	I	II	III	IV	V	VI
Ivrits	-	4	4	4	4	4	4	4	-	4	4	4	4	4	4	4
Sarunas (un Dzimt. mācība)	9	2	3	4	-	-	-	-	9	2	3	4	-	-	-	-
Latviešu val.	-	-	-	4	4	4	3	3	-	-	-	4	4	4	3	3
Krievu val.	-	5	5	5	5	5	4	4	-	-	-	-	3	3	3	3
Vācu valoda	-	-	-	-	3	3	3	3	-	5	5	5	5	5	4	4
Franču val.	-	-	-	-	-	-	(3)	(3)	-	-	-	-	-	-	(3)	(3)
Matemātika	-	5	5	4	4	4	6	6	-	5	5	4	4	4	6	6
Dabaszinības	-	-	-	-	2	2	3	3	-	-	-	-	2	2	3	3
Ģeogrāfija	-	-	-	-	2	2	2	2	-	-	-	-	2	2	2	2
Vēsture	-	-	-	-	2	2	3	3	-	-	-	-	2	2	3	3
Zīm. un mod.	-	-	-	-	2	2	2	2	-	-	-	-	2	2	2	2
Glītrakstīšana	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	-	-
Dziedāšana	-	2	2	2	1	1	1	1	-	2	2	2	1	1	1	1
Vingrošana	-			2	2	2	2	2	-			2	2	2	2	2
Rotaļas un dzied.	3	2	2	-	-	-	-	-	3	2	2	-	-	-	-	-
Kopā	12	20	23	27	31	31	36	36	12	20	23	27	31	31	36	36

¹ Ebreju izglītības pārvaldes izstrādātais mācību plāns ebreju pamatskolām 1920./21. mācības gadam. LVVA, 6642.f., 1.apr., 1816.l., 86., 87. lp.

**Baltkrievu
Daugavpils viengadīgo skolotāju kursu
mācību plāns 1921./1922.m.g.¹**

Pasniedzšanas priekšmeti	Stundu skaits nedēļā
Latviešu valoda	4
Kultūras vēsture un Latvijas vēsture	2
Latvijas ģeogrāfija	1
Baltkrievu valoda	4
Baltkrievu literatūra	1
Baltkrievu vēsture	2
Baltkrievu ģeogrāfija	1
Psiholoģija, loģika	2
Pedagoģija un didaktika	2
Valodu metodika	3
Matemātikas metodika	3
Dabaszinību metodika	1
Ģeogrāfija metodika	1
Vēstures metodika	1
Zīmēšana	1
Dziedāšana	2
Vingrošana, rotaļas	1
Skolu higiēna un fiziskā audzināšana	1
Latvijas valsts likumu zināšana un kooperācija	1
Praktiskie darbi	2
Kopā:	36

¹ Sarakste ar Daugavpils viengadīgajiem skolotāju sagatavošanas kursiem par kursu darbību 1921.-1923.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 343. l., 15. lp. Ar Izglītības Ministrijas izdarītajiem labojumiem no LVVA, 2125. f., 5. apr., 343. l., 24. lpp.

**Baltkrievu skolotāju
viengadīgo kursu Rīgā
stundu plāni 1923./1924.m.g.¹**

Nr.	Priekšmeti	St.ned.
1.	Latviešu valoda, Latvijas vēsture un ģeogrāfija	6
2.	Baltkrievu valoda, Baltkrievijas vēsture un ģeogrāfija	6
3.	Rietumu Eiropas un krievu literatūra	1
4.	Poļu valoda	2
5.	Psiholoģija, filozofija, ievads filozofijā un loģikā	2
6.	Pedagoģija un didaktika	2
7.	Zīmēšana un veidošana	2
8.	Dziedāšana	2
9.	Vingrošana un kustības spēles	1
10.	Skolas higiēna	1
11.	Rokdarbi	1
12.	Praktiskas stundas	2
13.	Metodikas:	
a)	Mātes valodas	2
b)	Matemātikas	3
c)	Dabas mācības	2
d)	Ģeogrāfijas	1
e)	Vēstures	1
	Kopā	37

¹ Sarakste ar Rīgas baltkrievu skolotāju kursiem par kursu darbību 1923.-1924.g. LVVA, 2125. f., 5. apr., 348. l., 13.lp.

**Valsts Rīgas baltkrievu
divgdāgo skolotāju kursu
stundu plāns 1928./1929. mācību gadam ¹**

Nr.p.k.	Priekšmeti	I. kursā	II. kursā	Kopā
1.	Ētika	0	1	1
2.	Latviešu valoda	6	6	12
3.	Mātes valodas metodika	2	1	3
4.	Baltkrievu literatūras vēsture	2	1	3
5.	Vēstures metodika	2	1	3
6.	Kultūras vēsture	0	2	2
7.	Sabiedriskās zinātnes un kooperācija	0	2	2
8.	Psiholoģija, loģika un ievads filozofijā	2	2	4
9.	Pedagoģijas vēsture	2	2	4
10.	Pedagoģija (un pirmsskolas audz.)	3	3	6
11.	Matemātikas metodika	2	0	2
12.	Dabas zinības metodika	2	0	2
13.	Ģeogrāfija un ģeogrāfija metodika	2	0	2
14.	Fiziskā audzināšana un vingrošana	1	1	2
15.	Militārā apmācība	1	0	1
16.	Mācības līdzekļu gatavošana	1	0	1
17.	Zīmēšana un veidošana ar metodiku	1	1	2
18.	Kaligrāfija	2	-	2
19.	Dziedāšana un mūzika	2	2	4
20.	Praktiskās stundas	0	3	3
21.	Deklamācija un teātra māksla	1	1	2
	Kopā	34	29	63

Piezīme: Stundu plāns izstrādāts piemērojoties pie Valsts Centrālā pāidagoģiskā institūta un pieņemts kursu Pāidagoģiskās padomes š.g. 12. oktobra sēdē (protokols Nr.23)

¹ Lektoru saraksti, stundu plāni, gada pārbaudījumu saraksts 1927.-1930.g. LVVA, 6845. f., 2. apr., 16. l., 4.lp. Mācību plānā stundu kopskaits bija norādīts šāds: kopā I kursā 33 stundas nedēļā, II kursā 28 stundas nedēļā, divos gados 61 stunda nedēļā. Saskaitot katrā priekšmetā norādīto stundu skaitu, atklājās neatbilstība. Te saglabāts katram priekšmetam paredzētais stundu skaits, izmainot kopējo stundu skaitu.

Poļu skolotāju vakara – gada kursu programma ¹

Priekšmeti		Metodikas	
Poļu valoda	30 st.	Poļu valoda	60 st.
Kultūrvēsture, sakarā ar Latvijas vēstures jautājumiem	40	Vēsture	20
Latvijas zeme un daba	25	Dabas zinības	60
Psīcholoģija un loģika	25	Matemātika	60
Pedagoģiskā psīcholoģija	20	Apkārtnes mācība un ģeogrāfija	50
Pedagoģija un didaktika	60	Morāles mācība	20
Higiēna	20	Fiziskā audzināšana	50
Bērnu literatūra	10	Dziedāšana un mūzika	60
Pirmskolas audzināšanas pamata jautājumi	10	Zīmēšana	40
		Rokdarbi	120
		Svešu valodu metodika	20

Poļu izglītības pārvaldei tiek dota tiesība brīvi izlietot kursu ziņā atvēlētās 800 stundas, ieturot pedagoģiskos principus viņu sadalījumā.

¹ Apstiprināts 1921. gada 9. septembrī (autore).

Sarakste ar Izglītības Ministriju par poļu skolotāju kursu noorganizēšanu, programmām, lektoru pieņemšanu u.c.LVVA, 2125. f., 3. apr., 174. l., 4.lp.

Biedrības „Latvijas žīdu Skolu Centrālā Organizācija” privāto pedagogisko kursu mācību plāns 1926./27.m.g.

Pamatskolu skolotāju nodaļa I kurss ¹

Priekšmeti	Stundas nedēļā
Žīdu valoda	5
Žīdu literatūras vēsture	2
Latviešu valoda	3
Latviešu valodas metodika	1
Senebreju valoda	3
Pedagoģija	1
Psiholoģija	2
Mātes valodas metodika	2
Matemātikas metodika	2
Ģeogrāfijas metodika	1
Dabas zinību metodika	2
Vēstures metodika	2
Zīmēšana	2
Fiziskā audzināšana	2
Rokdarbi	2
Kopā:	32

Piezīme:

I kursa mācību plānā paredzēti visi tie priekšmeti, kuru zināšana nepieciešama, lai varētu iesākt darbu skolā.

II kursā paredzēta I kursā dabūto zināšanu paplašināšana un padziļināšana.

¹Latvijas žīdu skolotāju centrālās organizācijas, biedrību „Hamore“, „Tora Vdered Erec“, „Ceire-cioss“ skolotāju kursu Rīgā, Daugavpilī, Krāslavā, Krustpilī statūti. 1927.-1933.g. LVVA, 2125. f., 4. apr., 44. l., 17. lp.

**Valsts krievu viengadīgo pedagogisko kursu
mācības stundu plāns¹**

Krievu valoda	30 stundas
Latviešu valoda	30
Vācu valoda	30
Vēsture un sabiedriskās zinātnes	30
Psicholoģija un loģika	30
Paidagoģija un didaktika	45
Paidagoģiskas zinātnes vēsture	30
Daiļlasīšanas teorija un prakse	30
Vispārējā un skolas higiēna	30
Bērnu literatūra	15
Pirmskolas audzināšanas pamata jautājumi ...	15
Biškopība	15
Kopā	330 st.

Metodikas:

Krievu valodā	60 stundas
Latviešu valodā	30
Vēsturē	30
Matemātikā	60
Dabaszinībās	60
Apkārtnes mācībās un ģeogrāfijā	30
Fiziskā audzināšanā	45
Dziedāšanas teorijā un praksē	45
Zīmēšanā un rasēšanā	45
Rokdarbos	60
Kopā	465 st.

Mēģināšanas stundu apspriešana **180 st.**

Piezīme. Mācību priekšmetu metodikām jābūt savienotām ar prakses darbiem un ekskursijām.

¹ Apstiprināts 1926. gada 27. oktobrī.

Sarakste ar Izglītības Ministriju par mācību plānu apstiprināšanu, stundu plāni u.c.LVVA, 2125. f., 1. apr., 398. l., 4.lp.

**Valsts krievu pedagogisko kursu
mācības plāns (2 gadējs kurss) ¹**

Priekšmeti	I kurss	II kurss	Kopā
Ticības mācība	-	20	20
Latviešu valoda	40	40	80
Krievu valoda	50	40	90
Vēsture un Latvijas vēsture	30	60	90
Vācu valoda	40	40	80
Matemātika	30	30	60
Dabaszinības	30	40	70
Apkārtnes mācība un ģeogrāfija	20	20	40
Likuma zinības	-	15	15
Psicholoģija, loģika un ievads filozofijā	30	30	60
Paidagoģija un didaktika	30	30	60
Paidagoģijas vēsture	-	30	30
Pirmskolas audzināšana	-	40	40
Skolas higiēna	15	15	30
Bērnu literatūra	-	20	20
Zīmēšana un rasēšana	60	60	120
Vingrošana, ritmika un bērnu rotaļas	60	60	120
Dziedāšana un mūzika	60	60	120
Rokdarbi un rokdarbi meitenēm	60	40	100
Daiļlasīšana	30	30	60
Biškopība	30	-	30
Kopā (priekšmeti):	615	720	1335
Metodikas	I kurss	II kurss	Kopā
Krievu valodā	40	20	60
Latviešu valodā	20	20	40
Vēsturē	30	-	30
Matemātikā	30	30	60
Apkārtnes mācībā un ģeogrāfijā	20	20	40
Dabas zinībās	30	-	30
Glītrakstīšanā	15	15	30
Kopā (metodikas):	185	105	290
Kopā:	800	825	1625
Parauga stundas un konferences	200 st.		

¹ Apstiprināts 1929. gada 11. janvārī.

Sarakste ar Izglītības Ministriju par mācību plānu apstiprināšanu, stundu plāni u.c.LVVA, 2125. f., 1. apr., 398. l., 6.lp.

Krievu pedagogiskā institūta mācību plāns.

Sešgadīgs kurss.

Pirmo četru klašu plāns ¹

Priekšmeti	I	II	III	IV	Kopā
Ticības mācība	2	2	1	1	6
Krievu valoda	4	4	4	4	16
Latviešu valoda	3	3	4	4	14
Vācu valoda	3	3	3	3	12
Latīņu valoda	4	4	4	4	16
Matemātika	4	4	4	4	16
Fizika	2	2	2	2	8
Kosmogrāfija	-	-	-	1	1
Dabaszinības	-	2	2	2	6
Vispārējā vēsture un sabiedriskās zinības	2	2	3	3	10
Latvijas vēsture	-	-	1	1	2
Vispārējā ģeogrāfija	2	2	1	1	6
Latvijas ģeogrāfija	-	-	1	-	1
Zīmēšana un rasēšana	2	2	2	1	7
Fiziskā audzināšana	1	1	1	1	4
Militārā audzināšana zēniem	1	1	1	1	4
Psicholoģija	-	-	-	1	1
Klases audzināšana	1	1	1	1	4
Kora dziedāšana	-	-	-	-	(1)
Orķestris	-	-	-	-	(2)
Rokdarbi	2	2	-	-	4
Kopā:	33	35	35	35	138 (3)

Piezīme: Latvijas vēsturi un ģeogrāfiju jāpasniedz latviešu valodā.

¹ Apstiprināts 1930. gada 10. oktobrī.

Sarakste ar Izglītības Ministriju par mācību plānu apstiprināšanu, stundu plāni u.c. LVVA, 2125. f., 1. apr., 398. l., 72. lp.

**Krievu pedagogiskā institūta mācību plāns.
Pedagoģiskās klases ¹**

Priekšmeti	V klase	VI klase	Kopā
Ticības mācība	1	1	2
Krievu valoda	2	2	4
Krievu valodas metodika sakarā ar daiļlasīšanu	1,5	1,5	3
Latviešu valoda	2	1	3
Latviešu valodas metodika	-	1	1
Latvijas vēsture un ģeogrāfija ar metodikām	1	1	2
Vācu valoda	1	1	2
Matemātika	1	2	3
Matemātikas metodika	1	-	1
Dabaszinības	1	1	2
Dabaszinību metodika	1	-	1
Ģeogrāfija sakarā ar apkārtnes mācību	1	1	2
Ģeogrāfijas un apkārtnes mācības metodika	1	-	1
Vēsture sakarā ar Latvijas vēsturi	2	1	3
Vēstures metodika	1	-	1
Psicholoģija, loģika un ievads filozofijā	2	2	4
Paidagoģija, didaktika, paidagoģijas vēsture	2	2	4
Skolu higiēna	-	1	1
Zīmēšana ar metodiku	2	2	4
Rokdarbi ar metodiku	2	2	4 (atalgoj. 8 st.)
Vingrošana, ritmika un bērnu rotaļas	2	2	4
Dziedāšana ar metodiku	2	2	4
Mūzika	2	2	4 (neoblig.)
Glītrakstīšana	1	-	1
Kora dziedāšana	-	-	(1)
Orķestris	-	-	(2)
Pielietojamas zināšanas (biškopība, putnkopība, sakņkopība un dārzkopība)	2	2	4
Praktiskā paidagoģija	2	6	5
Kopā:	36,5	36,5	73(3)

¹ Apstiprināts 1931. gada 19. martā.

Sarakste ar Izglītības Ministriju par mācību plānu apstiprināšanu, stundu plāni u.c. LVVA, 2125. f., 1. apr., 398. l., 75. lp.